

68 kop.

I. MERAS

KOLM ROMAANI

I. MERAS
kolm
romaani

ICCHOKAS MERAS

kolm romaani

LEEDU KEELEST TÖLKINUD
MIHKEL LOODUS

IRIJASTUS «EESTI RAAMAT» TALLINN 1971

N(Leedu)

M 39

Tõlgitud väljaannetest:

I. Meras

LYGIOSIOS TRUNKA AKIMIRKA

ANT KO LAIKOSI PASAULIS

«Vaga», Vilnius, 1968

MENULIO SAVAITE

«Pergalė» nr. 11, 12 1966

Kunstiliselt kujundanud H. Viires

viik kestab silmapilgu

ROMAAN

Мерас Иихокас Ехулович. ТРИ РОМАНА. На эстонском языке.
Оформление: Х. Вийрес. Издательство «Ээсти Раамат», Таллин, Пар-
нуское шоссе, 10.
Тоimetaja A. Kerge. Kunstiline toimetaja P. Mudist. Tehniline toimetaja
J. Lepik. Korrektorid M. Sepp ja A. Nurmoja. Laduda antud 2. X 1970.
Trükkida antud 4. I 1971. Paber 54x84/16. Trükipaber nr. 3 — M. Gorki nim.
Paberivabrik, Leningrad. Trükipoognaid 22,0. Tingtrükipoognaid 18,5. Arves-
tuspognaid 18,47. Trükiarv 24 000. Tellimise nr. 1803. Trükikoda «Pu-
nane Täht», Tallinn, Pikk t. 54/53. Hind 68 kop.

7-3-3

71-166

ESIMENE OSA

ALGUS

1

Kul kõik malendid olid oma kohal, vidutas Schoger silmi ja ootas pisut. Siis võttis ta ühe valge etturi ja ühe musta, surus need tihedalt kokku ja raputas tugevasti.

«Kes teeb inimese käigu? Mina või sina?» küsis ta. Schogeri kõrvad ja peanahk tõmblesid.

Ta närvitas.

«Kul ma oleksin indiaanlane,» mõtles Izaokas liigatavalt juukseid silmitsedes, «ihaldaksin ma väga seda liigavat skolpi.»

«Ma ei tea?» küsis Schoger.

Ta oli juba kaks välja sirutanud.

«Kul sa ei tea, siis ma ütlen sulle. Kõik on loterii. Male on loterii, maailm on loterii ja sinu elu on loterii.»

«Ta istub kõrgel, kuid närvitseb,» mõtles Izaokas.

«Tead mis? Sa võid valida. Ma annan sulle mustad. Loterii inimesed tavaliselt ei võida.»

«Vasak,» ütles Izaokas.

«Nagu soovid.»

Schoger avas vasaku peo. Nähtavale ilmus valge ettur.

«Jaudi õnn,» muigas ta tigidalt. «Mina pole süüdi, ise valisin.»

«Kas ma tõesti pean surema?» mõtles Izaokas. «Ma ei taha surra. Ons maailmas ainsatki inimest, kes tahab surra?»

Ent valged malendid kuulusid talle.

Ta keeras malelaua ringi, heitis sellele pilgur ja tegi esimese käigu.

Kas te teate, kuidas särab kevadine päike? Te vististi ei tea, kuidas ta särab. Kust te võitegi teada, kui te ei ole näinud Buzia naeratust.

Kevadine päike särab nagu Buzia naeratus, ning tema naeratus on niisama kirgas nagu kevadine päike.

Ma tean, ma nägin teda eile, kui päev õhtusse kaldus. Mu süda võpatas, kui ma mõtlesin, kuidas ma teda varem ei ole märganud. Ta elab pimedas tänava sopis, teises geto otsas.

Selle ajani olin ma rumal. Ma ei teadnud, et teises geto servas elab Buzia.

Ta tuli koos sõbrataridega.

Vaatasin teda hämmeldunult, jäin seisma ega suutnud temalt enam pilku lahti rebida. Siis ta muigas. Ta kehtas oma ahtakesi õlgu, nagu ei saaks ta aru, miks ma seisan tema teel. Ta muigas ja läks edasi.

Siis pööras ta pead ja ma nägin jälle tema naeratust.

Nüüd ma tean, kuidas särab kevadine päike. Ta sädeleb nii nagu Buzia naeratus, ning Buzia naeratus — see on kevadine päike.

Eile ma veel ei teadnud tema nime. Kuid ma nägin teda ja mulle tuli meelde Šolom-Aleihhemi «Ülemlaul».

Mulle tuli meelde «Ülemlaul», esimene raamat, mida ma lapsepõlves lugesin, ja ma panin tundmatule nimeks Buzia.

Tahtsin olla Simek, et tema oleks Buzia.

Tahtsin, et ümberringi ei oleks kitsaid tänavaid, getot, mis on piiratud kõrge planguga.

Tahtsin, et ümberringi ei oleks nii palju kollaste tähtedega inimesi.

Ma tahtsin, et me oleksime väikesed ja ainult kahekesi. Simek ja Buzia. Et me istuksime suurel, ääretul ja otsatul aasal, istuksime pehmel murul, ja et ma saaksin jutustada...

«... Buzia on lühendatud nimi. Ester-Liba, Libuzia, Buzia. Ta on minust aasta või paar vanem, me mõlemad kokku pole aga veel kahtekümmendki. Nüüd olge head ja

arvutage, kui vana olen mina ja kui vana on Buzia. Kuid ma arvan, et see pole tähtis. Parem ma jutustan teile lühidalt tema eluloo.

Minu vanem vend Benia elas maal ja tal oli veski rendile võetud. Ta oli väga hea laskja, ratsutas nagu ratsuhelane ja ujus nagu kala. Ükskord suvel läks ta jõkke suplema ning uppus. Läks täide vanasõna: «Kõik head ujuvad upuvad.»

Ta jättis meile veski, paar setukat, noore lese ja sülelapse. Veskest me ütlesime ära, hobused müüsimise maha, noor leik abilellus ja sõitis kuhugi kaugemale, laps aga jäi meile.

See oligi Buzia.»

Teate, kus ma praegu olen?

Ma olen praegu teises geto servas, kitsa tänava lõpus, maal, kus elab Buzia. Ma istun siledal kivikünnisel. Seltsust õhkub kummalt jahedust, mis haarab kogu keha, kuid ma ei tõuse. Võib-olla uhkab maast külma, mis on sinna jäänud talvest ja pole jõudnud kevade soojuses lahutada, kuid ma istun. Mul on soe. Kui minu ema oleks elus, hõhendamaks ta tihedalt ümber pea seotud rätikut ja hõlks keest kokku.

«Istuda hõlks ta. «Izia, sa oled juba suur poiss, võiks hoida juba peigmeest, ja sa istud külmal kivil nagu jõnglane. Izid! Sa oled juba peaaegu mees, ega palju puudu ei jään, aga vaata ette, sa tuled veel koju, tööbi kallal, hoidku jumalt!»

Ma istun. Mul on soe.

Just ära jõudsin töölt koju. Pesin end, kahmasin kätte oma kõige parema, sinise särki, tõmbasin selga ja jooksin alla, sellele kivikünnisele.

Ma ootan teda. Ma ootan, kuni ilmub Buzia.

Kui istud maja ees, selle kivisel künnisel, kuuled kõike: iga samm, iga krabinat, vähimatki heli. Kui mürtsatab ulat, näib mulle, et see on Buzia. Kui kostavad sammud, arvan ma, et see on Buzia. Kui nagiseb puutrepp, ootan ma — koho ilmub Buzia.

Teda ei ole, ta ei tule. Vahest ei ole Buziat olemaski? Võib-olla viirastus mulle «Ülemlaul», esimene raamat, mida ma lapsepõlves lugesin?

Jälle kääksub uks, jälle kostavad sammud ja kägiseb vana puutrepp. Nüüd peab ta tulema. Teisiti ei saa olla.

Jah, see on Buzia.

Hüppan püsti, vaatan talle otsa ega tea, mida öelda. Kõik sõnad on läinud peas segamini, sassi, ja ma ei suuda leida neist ühtki. Buzial on tuhakarva juuksed. Tema silmad, suured ja sinised, vaatavad mind vaikselt ja imes-
tunult.

Ma pean lausuma kas või üheainsa sõna.

Ja ma lausun selle.

«Buzia...» ütlen ma ja mul on tahtmine iseenese üle naerda.

Ta naerab. Tema valged hambad sädelevad nagu pärlid. Tema huuled on nagu säravpunased paelad ning põsed õitsevad nagu lilled.

«Kes sa siisugune oled, noormees?» küsib ta.

Ja naerab jälle.

«Olen Izia,» ütlen talle kiiruga. «Olen Izaokas Lipmanas, aga sina kutsu mind Iziaks.»

Ta ei naera enam. Kuulab.

«Lähme, tütarlaps Buzia,» ütlen temale, «ma jutustan sulle, kes ma olen.»

«Miks sa kutsud mind Buziaks?»

«Lähme, ma jutustan sulle kõik.»

Ta kõnnib minuga.

Ma tahaksin, et me läheksime kaugele, kaugele. Ma tahan, et me läheksime suurele aasale, istuksime pehmele rohule, teineteise vastu. Ma jutustaksin talle kõik, mida ta soovib. Kuid siin ei ole aasa, ja välja minna ei saa. Väravas seisavad valvurid.

Noh, olgu pealegi. Me võime istuda ka siinsamas õues. Siin ei ole inimesi, siin on maas pikk palk ja mingisugune puukast. Me võime istuda ükskõik kus, ikkagi kujutleme end olevat suurel, lõhnaval, õilmitseval aasal.

Eks ole tõsi, Buzia?

Ta vaikib.

Me läheme õue ja istume. Mina palgile, tema kasti otsa. Ta seab end kastile istuma, võtab jalgade ümbert kinni ja toetab lõua põlvedele. Ma naeratan. Ma tahan, et ta nõndaviisi istuks, põlved vastu rinda. Lai kleit katab ta jalgu, tuhakarva juuksed langevad õlgadele. Ma võiksin mõneminutilise istuda hirmus kaua ja vaadata Buziat. Rääkida ma enam ei taha. Milleks rääkida, kui võib nõnda istuda ja teineteist vaadata?

Kuid tema tahab kõnelda, tahab teada, kes ma olen.

«Kes sa siisugune oled, noormees Izia?» küsib ta ja tema suurtest sinistest silmadest vaatab mulle vastu kaks naeruvat kuradikest.

«Ma olen Izia,» ütlen. «Olen Lipmanas. Ma olen sündinud siin, selles linnas, minu isa on rätsep ja tema sõrmekatetele on õltsama palju nõelaauke kui liivateri mere ääres.»

Muidugi, ma võiksin jutustada, et minu vend' on peaaegu filosoof, et ta käis ülikoolis, ainult et ei jõudnud seda lõpetada — algas sõda.

Muidugi, ma võiksin lisada, et minu õde on Ina Lipman, kellel on haruldane hääle ja kes omal ajal, enne sõda, peaaegu kogu maailma läbi rändas.

Ma võiksin talle veel ja veel jutustada.

Parata ma ei räägi midagi. Ta mõtleb viimaks, et ma helgitan oma vendade ja õdedega, et ma ajan nina püsti. Ta saab veel pahaseks, tõuseb ja läheb ära, jätab mu üksi. Ja siis tundub mulle jälle, et maailmas ei ole üldse Buziat, et mulle viirastus «Ülemlaul», esimene raamat, mida ma lapsepõlves lugesin.

«Ina Lipman on sinu õde?» küsib Buzia.

«Jah...»

«Eks kuulud lauljatar?»

«Jah,» vastan kähku, «aga see pole ju tähtis, ega? Tema on tema — minu õde, aga mina olen mina — Izia.»

Ta noogutab heakskiitvalt pead ja ma olen rahul. Ta noogutab kähku-karmesti ja tema tuhkjad juuksed laine-
tavad nagu veevood, nagu küpsenud viljaväli.

Ärgo pahandage. Ma valetasin.

Ma ei tahtnud seda.

Ma ütlesin, et tema on minust aasta või paar vanem ning me mõlemad ei ole kokku kahtekümmendki.

See pole õige. Ma ainult tahaksin, et see nii oleks. Nõnda on kirjutatud «Ülemlaulus».

Tegelikult oleme juba küllaltki vanad. Ning vanem pole mitte Buzia, vaid mina. Tema on kuusteist, mina seitse-teist ja pool. Nüüd on kerge arvutada, mitu aastat tuleb meil kahe peale kokku. Me oleme juba kolmkümmend kolm ja pool aastat vanad. Küllalt palju, eks?

Me arvutame mõlemad.

Ma painutan alguses ühe, teise ja kõik parema käe sõrmed, seejärel kõverdan kiiresti vasaku käe omad, kuid sõrmi on liiga vähe. Siis võtan ettevaatlikult Buzia käest kinni ja painutan tema sõrmekesi, kuid ikkagi tuleb neist puudu, sest aastaid on väga palju.

Me naerame, et aastaid on palju ning sõrmedest tuleb puudu.

Ja ta ütleb:

«Kui neid ka jätkuks, ikkagi ei saaks me kokku arvutada. Üks sõrm on üks aasta. Kust sa võtad poole?»

Ma ei naera enam. Valkin.

Me võiksime oma aastad kokku lugeda.

Mul on pool sõrme, ainult tema, Buzia, ei ole seda märganud.

See oli ammu, aasta tagasi. Geto väravate juures vedeles suur raudplaat. Schoger kutsus mind ja käskis seda tõsta. Kergitasin veidi üht otsa kivisillutiselt. Tahtsin juba mõlemad käed alla pista, kui Schoger hüüatas midagi ja hüppas plaadi peale. Ma ei jõudnud vasaku käe keskmist sõrme välja tõmmata ning Schoger muljus pool sõrme otsast ära.

Me võiksime oma aastad kokku lugeda, kuid ma ei taha. Ma pigistan vasaku käe sõrmed rusikasse, ja Buzia ei saa teada, et lugeda võib ka poolt aastat.

Ma naeran jälle. Siis küsin: «Mis su nimi on, Buzia?»

«Mu nimi on Estera.»

Ta võtab jälle kätega jalgade ümbert kinni ja toetab neile lõua.

«Ma olen sündinud siin, selles linnas. Mul ei ole vendi ega õdesid. Mul oli vanem vend, kuid teda ei ole enam. Minu isa on arst ja ema halastajaõde. Nad töötavad väga palju, ööd kui päevad. Nad töötavad geto haiglas ja neil

on väga raske. Sa ju tead, et juutidel on keelatud põdeda nakkushaigusi. Kuid selliseid haigusi on tohutu palju, seepärast arstivad ema ja isa ja kõik teised seal inimesed, et kirjutavad vale diagnoosi.»

Ta kõneleb, kuid ma ei kuule midagi.

«Mis su nimi on?» küsin taas. «Sinu nimi?»

«Estera.»

Olen imestunud.

«Kas Liba ka?»

«Ei, ainult Estera.»

«Pole tähtis!» hüüan. «Pole tähtis! Sinu nimi on Ester-Liba.»

Tema silmis on jälle kaks naervat kuradikest.

«Sa tahaksid, et oleksin Buzia?» küsib ta ja kissitab silmi.

«Tahan, et sa oleksid Ester-Liba, Libuzia, Buzia... Ning mina jutustaksin sulle alati sedasama muinasjuttu «Ülemlaust».»

«Aga alla pead sina olema Šimek?»

«Ma olen Šimek... Tahad sa kuulata?»

Minul, Šimekil, oli vanem vend Benia. Ta oli väga hea lasteja ja ujus nagu kala. Ükskord suvel läks ta sup-
pema ja uppus. Läks ühte vanasõna: «Kõik head ujujad upuvad.» Ta jättis maha vesiveski, paar setukat, noore
tead ja sõdelapae. Veski ütlesime ära. Hobused müüsimine
maha. Leakt abiellus ja sõitis kuhugi kaugele. Lapse võt-
sime enda juurde. See oligi Buzia.» Käs sa kuuled, Bu-
zia?»

Samal hetkel kuulen võõrast häält.

«Kust küll ilmub siia see noor Šolom-Aleihhem?» küsib

hääle. Meie noor meesab silleda peaga noor poiss, kollane täht
silmaal, Beisab ja vaatab mulle kavalasti silma nagu vana-
tuul.

«Kust sai siia Šolom-Aleihhem?» küsib ta.

Ma tõusen, astun lähemale ja ütlen talle: «Ma olen
Izia, Izaokas Lipmanas. Ma ei ole Šolom-Aleihhem. Näed
laegi, mu juuksed on lühikesed ja prille mul pole. Aga kes
oled sina?»

«Mina olen Janek.»

Nii ta vastab ja naerab.

«See on lühendatud nimi?» küsin.

«Hoo!» vastab tema.

«Sa oled vist Jankelis ja sind kutsutakse Janekiks?»

«Ho-ho-hoo!»

«Mis su õige nimi siis on?»

«Janek,» vastab tema.

«Ei ole kuulnud nii kummalist nime...»

«Tead, mis on *psia krew*? See olen mina,» lagistab ta naerda. «Olen poolakas ja minu nimi on Janek!»

Tõepoolest, tema juuksed on üsna heledad, nina lühike ja sirge ning silmad sinised. Ta räägib juudi keelt hoopis teistmoodi kui meie. Ta võib olla poolakas... Ent miks ta on getos?

Mõlemad naeravad. Neil on lõbus, aga mina ei taipa midagi.

Sel hetkel astub õue isa. Minu isa on murelik.

«Vaata kus sa oled,» ütleb ta. «Kõndisin kogu geto läbi. Aita mul Ina üles otsida. Kuhu ta võis kaduda? Lähme, Izia, lähme!»

Minu uued sõbrad ei naera enam, nad vaatavad meile järele. Ma viipan neile ja lähen oma isaga otsima Inat.

Tõepoolest, kuhu ta võis kaduda?

* *Psia krew* — koeraveri, koerapoeg (poola k.). Tõlk.

TEINE OSA

VIIES KÄIK

1

Schoger võttis oda ruttamata edasi, kahe sõrmega, ele-
pantide, otsekui kalli narde.

«Ma alustasin partiid halvasti,» mõtles Izaokas. «Täna
on raske. Kes on selle sõudi? Mina ise või teised?»

«Peaaegu aeglasest rünnakust,» rääkis Schoger. «Mõis-
tagi, blizkrieg ei õnnestu alati.»

«Ma ei suuda aru saada, mida ta tahab,» lausus Izaokas
endamiselt. «Kas ta rahustab ennast või mind? Schoger
võib mängida palju paremini, kui ta ei mõtleks kogu aeg,
et tšikaad peab olema temal. Mida ta enne ütles? Lote-
rii.»

«Maale on loterii, maailm on loterii ja elu on loterii.»

«Mõtles ma loteri tema vastas?»

«Kui ja loterii...»

«Ja see üks ja sama?»

2

«Ma algatasin tütre Ina,» ütles Abraomas Lipmanas.

3

Hiire värava juures seisab alati kaks valvurit. Üks
on saksas sõdur, teine geto politseinik.

Nõnda ka täna. Kuid täna peab olema teisiti. Väravate
juures ei pea seisma mitte sakslane, vaid tšehh. Tahan
nii väga tema ees- ja perekonnanime meelde tuletada, ent
ei suuda kuidagimoodi. See nimi sarnaneb poola nimega,
ning poola nimed sarnanevad selle nimega. Lõppude lõpuks
pole see tähtis. Ma saan ta uuesti teada ja jätan endale

kindlalt meelde. Tähtis on, et eile oli tšehh nõus mind üheks tunniks linna lubama ega pärinud üldse, kuhu ja milleks ma sinna lähen.

Miks ma närvitsen?

Mu käed värisevad ja küllap väriseks ka hääl.

Minuga on alati nii, täiesti ilma põhjusega, kuni harjun. Laval närvitsen, inimeste hulgas närvitsen, ja praegu nõndasamuti.

Tšehh langetas eile lugupidavalt pea, kui ma temaga rääkisin. Küllap oli vist meie politseinik talle öelnud, et ma olen Ina Lipman. Võib-olla on ta Prahast, see noormees, ja võib-olla on ta kuulnud mind laulmas. Käisin Prahas kaks korda. Afišid olid ilmatu suured, tähed hiiglaslikud, kuid millegipärast oli neid liiga palju. Nad kirjutasid afišsidele: INNA LIPMANN. Mis siis ikka, kui neile nõnda rohkem meeldis. Nad hüüdsid mulle *viva, bis, viva*, Ina, ja ma laulsin neile veel ja veel.

Praegu seisan ma vastu maja nurka liibudes ja ootan, millal vahetuvad valvurid. Mulle on nad kõik vastikud, nagu polekski nad inimesed, vaid mingisugused rohelisse mündrisse riietatud kreatuurid, ja ma kardan alati neid kogemata riivata.

Nõndaks, ma näen, et tšehh juba tuli.

Ka tema kannab rohelist mündrit, kuid miskipärast paistab ta teistsugusena. Ma näen teda ennast, tema nägu, ega näe üldse rohelisi riideid, isegi püssi mitte. Mu jumal, kas see kõik oleneb tõesti inimesest, ja ei ole põrmugi tähtis, missugused riided tal seljas on? Nagu laval. Ükskõik, mida ma kannan, olen ma alati mina ise, Ina Lipman.

Ikkagi, hea on selles maailmas, kui siin ei ela ega kõnni mitte ainult sakslased, kui siin maa peal on palju inimesi.

Kui ma saaksin nad kõik koguda ühte tohutusse saali, niisugusesse, kuhu mahuksid kõik kuni viimseni... Ma läheksin lavale, ma ei ütleks üldse, kes ma selline olen. Ei oleks mingeid kuulutusi ega mingeid hiiglasuurte tähtedega afišše, ja tähti poleks siis mitte liiga palju ega ka mitte liiga vähe. Lihtsalt üks tundmatu, üks naine, samasugune inimene nagu nemad, tahab neile laulda. Ma laulaksin neile kaua, kõik oma paremad laulud. Nad istuksid vaikselt ja kuulaksid. Ma ei taha, et nad hüüaksid *viva*, braavo. Las nad istuvad vaikselt ja kuulavad. Ma lau-

laksin neile nii, nagu ma veel mitte kunagi ei ole laulnud ja nagu ma ilalgi kusagil mujal ei laula. Ma laulaksin neile nii, nagu ma laulan siin, getos.

Tšehh märkas mind ja viipas käega.

Ma läksin.

Ta vaatas ringi.

«Võib-olla minna,» lausus ta. «Kui te seda soovite... Mina soovitsin, et te kuhugi ei läheks. Parem jääge siia, ja kui teil linna midagi vaja on, siis öelge mulle, ma ajan kõik korda.»

Ma raputasin pead.

«Tehke nii, nagu soovite,» ütles ta. «Ainult olge ettevaatlik. Kui tulete tagasi, vaadake hästi ringi. Schoger etteotsab õhtuti värava juures varitseda.»

«Hea küll, hea küll, ärge kartke,» vastasin. «Pole põhjust kartä.»

Läksin rutates mööda tänavat.

Olin tänaval esimest korda üksinda. Minu kollased lapid on õmmeldud kuue külge, ning kuub, vooder väljapoole pööratud, lebab mu käsivarrel.

Minust möödunud naine ja mees. Ma ei tunne neid, kuid nad vaatasid tagasi kaks korda ja isegi kolmandat korda. Mööda jooksis lapsed. Ka nemad silmitsesid mind. Sarnanen ma siis tõesti veel oma pildiga afiššidel, mida enam ammu ei ole?

Ma tean, ma olen paha inimene. Ma tahan, et mind tunteha. Jah, südamepõhjas ma tahan. On ju nõnda palju inimesi kuulnud, kui ma kunagi laulsin. Kuid mul ei ole õigust. Keegi ei tohi mind tunda. Minu südames redutab veel kunstnik... Varemalt oli Ina Lipman kuulsus ja talle näis, et ta kuulub ainult endale. Kuid tegelikult see nõnda ei olnud ja praegu on see nii veelgi vähem.

Astusin värava alla, tõmbasin kuuetaskust peegli, grümmi ja rätiku. Nüüd ei tunne mind tõesti enam keegi enam. Võin olla julge, hoida pea püsti ja kujutleda hetkeks, et olen vaba ja et ümberringi ei ole seda, mis tegelikult on.

Ei, ma ei suuda.

Kummaline, kuid ma ei suuda seda kujutleda. Vististi oskavad ma mängida ainult laval. Aeg on vajutanud oma pitsi, väga karmi, ja grümm ei aita siin midagi. Parem ma ei ole üldse julge. Teha on veel väga palju, ja see on praegu kõige tähtsam.

Neli kuud, öösiti, pärast töölt tulekut, töötasime me jälle — salaja, et keegi ei kuuleks ega näeks. Me harjutasime «Aidat».

Ja lõpuks täna öösel on peaproov.

Mu jumal! Ma olen nii palju kordi laulnud «Aidat», kuid see on minu elus nagu esimest korda. Meie kõik nägime tublisti vaeva. Kuid me töötasime nii, nagu inimesed harva suudavad töötada. Meil on kõik nagu tõelises teatris, isegi dublandid. Ei, võib-olla dublandid ongi kõige tähtsamad. Teatris on need olemas ainult peategelastel, meil aga kõigil: pea- ja kõrvaltegelastel, statistidel ja kooril. Igal inimesel on oma dublant, isegi orkestris. Aeg on vajutanud oma karmi pitseri ja teist väljapääsu ei ole.

Minu dublant on Mira, Mirka. Ta on üheksateistkümnepaastane. Temast saab hea laulja. Ma tahan, et ta oleks parem minust, tublisti parem, ja et Prahast või Viinis, Pariisis või Milaanos lisataks tema nimele palju tarbetuid tähti. Mina ise olen siis vanake, hallipäine, mul on külm, ma mähin ennast villasesse rätti, istun parteris esimeses reas ja kuulan Mirkat.

Hea, et ma tulin täna getost välja ja räägin ise kõigest Mariale. Ta rõõmustab, ma tean.

Lauljatar Maria Blažewska...

Varem öeldi mulle, et Maria Blažewska on peaaegu Ina Lipman, ning temale öeldi, et Blažewska ja Lipman on üks ja seesama. Tihti istusime tema kodus või minu kodus kohvitassi taga ja naersime koos selle üle, mida meile öeldi. Me teadsime rohkem kui teised ja sellepärast tegi see meile nalja.

Ka temal ei ole praegu kerge, kuid siiski on tal kergem kui meil.

Talle teatati, et ta ootaks mind täna, ja arvatavasti ta juba ootab. Me pole ammu teineteist näinud — pool eluaega! Ta palus, et ma ei tuleks. Ta ei tea veel, mida ma temalt palun, ta mõistagi ei aima seda, ning see pärast pean ma minema ise, täna ei saa mind keegi asendada.

Täna on peaproov. Lõpuks ometi... Ent täna, kui vaikib viimane akord, tuleb ronida lavale, tõsta partituur pea kohale ja hüüda:

«Siin on ooper, mida te tahtsite! Siin on «Juuditari»!»

Viivitada ei tohi ühtki päeva. Partituuri on tarvis täna.

Poleid otsustid kõikjalt, kuid ei leidnud «Juuditari».

Mariat on see olemas. Praegu ma lähengi Maria Blažewska juurde «Juuditari» paluma.

Mariale kinkis selle Aronas Cvingeris. Ta oli tubli poiss ja hea sõber. Ilmselt teadis Maria rohkem kui teised. Ta tellis spetsaalse, punase sametiga ületõmmatud laeka ja kandelis pisikest võtit alati enesega kaasas. See oli vana antikvaarne prantsuse väljaanne Halévy enda paranduste ja autograafiga Aronas müüs maha kõik, mis tal oli, ja ostis Mariale «Juuditari». Cvingerist nüüd enam ei ole, kuid alama, tšitellehele, on jäänud kaks tema käega kirjutatud rida.

Ma mõtlen, mis saaks, kui mina oleksin Maria ning tema tuleks minult paluma seda sametiga ületõmmatud laeka. Mis siis saaks?

Ei, ma ei suuda ka seda kujutleda. Ma võin mängida ainult laval. Aeg. Kõiges on süüdi aeg. Inimene võib teha palju, väga palju, ent ühte ta ei suuda — aega ümber pöörata, tagasi tuua, kella tagasi lükata.

Kas mul on õigus minna Maria juurde?

Siin ongi paraaduks, ja ma avan selle. Siin on lävi, ja ma astun sellest üle. Ma ronin mööda treppi kolmandale korrusele, seisatan ja annan kella. Kõpsuvad rutakad sammud. Avaneb uks. Minu ees seisab Maria Blažewska... Jumal, ta on erutatud, ta ei saa sõnagi suust, kuid ta silmad helgivad ja ma näen, et ta on õnnelik, kui ta aitab mul astuda üle oma madala künnise.

Tõesti huvitab, mis sai edasi. Ma mõistan. Kuid ka teie peate mõistma, mis sünnib siis, kui kohtuvad kaks kõige paremat sõbratari, kes pole teineteist näinud pool eluaega. Kui kohtuvad Maria Blažewska, kes on peaaegu Ina Lipman, ja Ina Lipman, kes on Maria Blažewska, ja nad pole teineteise häält kuulnud pool eluaega. Mitte laulupaigalt, vaid tavalist, mis lausub poola keeles: tere, hüvasti, lahune, mina, sina.

Melo jutt oli lühike, ent võib-olla mulle ainult paistis nii, sest täheh oli andnud ainult ühe tunni ja ma pidin minema tagasi, koju. Tuli tõtata ja olla ettevaatlik. Tuli olla laugi väga ettevaatlik, ja peaasi — juutidel polnud lubatud ilma märkideta käia, pealegi veel üksi ja pärast kella kuuat öhtal. Getos aga on just täna öösi meie esimese ooperi peaproov.

Siis ma ütlesin, miks ma tulin.

Maria vaatas mulle otsa ja tõttas teise tuppa. Ta tõi partituuri, käänas seda kummaliselt käes. Mulle näis, et ta sõrmed veidi värisesid, kuid see vist ainult näis nii.

Ta avas tiitellehe, heitis sellele pilgu, sikutas seda õige pisut ja laskis kohe jälle lahti. Kas ta tõesti tahtis lehe välja rebida? Ei, mulle vististi ainult näis nii.

«Ma ei oleks tulnud, kui...»

«Ära räägi, Ina. Sa ju tead, me saame sõnadetagi teineteisest aru.»

«Vaata, Maria...»

«Ära räägi, Ina. Ma hakkan nutma, ja mis siis saab? Parem mõtle, mida ütleks praegu Aronas.»

«Me hoiame seda nagu silmatera...»

«Ma tean.»

Me jätsime hüvasti.

Me jatsime nüvasti.
Maria otsis, mida mulle kaasa anda, ja leidis viimaks —
kotikese herneid. Ma ei tahtnud võtta, kuid ei saanud tei-
siti.

Ma olin juba minemas, kui Maria haaras mul käest ja ütles:

«Tead, mida ma tahaksin? Ma tahaksin koguda inimesed hiiglasuurde saali, nii suurde, et kõik ära mahuksid. Ma läheksin lavale ja laulaksin neile kaua-kaua kõige paremaid laule.»

Ma kuulasin, silmad pärani, ja pidasin hinge kinni.

«Ja veel tahaksin... Tead, mida ma tahaksin? Et me oleksime vanacidekesed, rätikud ümber, istuksime partéris esimeses reas, ja kuulaksime, kuidas laulab sinu Mirka, maailmakuulsus.»

Nüüd ma ütlesin:

«Ära räägi, Maria.»

Ma ei suutnud teda kauem kuulata ja lahkusin.

Nüüd ei vahtinud mind enam keegi, keegi ei vaadanud tagasi ega pööranud ümber. Ma tundsin ennast julgelt, kuigi teadsin, et tuleb olla ettevaatlik.

Siin ongi väike kitsas tänav. Geto värav ei ole enam kaugel, väravas seisab ikka veel tšehh, tähendab, ma jõudsin parajaks ajaks, tuleb vaid sammu lisada. Veel kärmemini... Tee lõpul jääb aeg alati seisma, venib. Ma jooksen, ja värav on üsna-üsna lähedal.

Järsku ma seisatan ja hakkan, õige aeglaselt astuma, Seevastu aeg ruttab! Me vahetasime osad. Nagu laval,

... järele tšehhi kõrval seisab Schoger.
Ja alla tšehhi varitses.

Ma alla jalka varitses.
 Ma mõtlesin, et ta täna ei tule, kuid ta on siin, naera-
 ta, tõmbab mind sõrmega ja ootab. Tema, Schoger, on
 mullavaest õnnelik. Ta on tahtnud mind ammu tabada
 teel, mis kutsus ihvardusel on keelatud. Ma märkan alles
 nüüd, et kollaste lappidega kuub ripub mu käsivarrel.
 Ma arvan, et Schoger ei ole seda veel silmanud. Ma võiksin
 tõsta käsi ja näha, kuidas ta reageerib. Ma olen keeratud par-
 vi, mis on täiesti uus. Ma olen autograafi, Aro-
 vi, ja ma ei taha üldse peaproovil lavale

• 14m 11s, schrittweise Modell von «Juuchitaro!»

...hüües, andrusi Melli on "Juddita!"

• Muidu jaoks teid ei okeisteeril, lugupeetav. Mul on üks-
teine, kes te olete elus või surnud. Mind häirib ainult teie
mood. Hada tallo, kui ta mulle kätte jääb. Ma loodan, et
ta kiiresti jääb, ja siis on ka teil ebameeldivusi, lugupee-
tav. Muidugi, mul on väga kahju. Kuid mis teha...»

Millen 1963, 64, 66, 68, 69?

Ma pole laval ega inimeste hulgas. Nüüd tuleb mõelda ja jõudu pingutada, et käed ei voolaks, sest siis ei värise ka hää.

...dutan küue kasvavale, teise käega raputan hernekotti. Niikehtul olen ma täna lliga palju patustanud, ma ei kannu kollaseid märke, ning herneistel ei ole enam tähtsust. Olen juttuandis, ja meil on ju keelatud ennast värvida.

Lähem edasi kindlal sammul, püstipäi. Nüüd ma võin täppesti olla julge, mul on selleks õigus. Ma raputan kotti, herved kõrisevad nagu tuhanded kastanjetid, ja mul on loobus.

Ma mugi *osin*.

«(k)ele rahul?» küsisin Schogerilt.

Ka ternu naeratas.

Ma kõristasin herneid kõrgel, peaaegu tema lõua all, ja tuhanded kastanjetid plaksusid, tuhandete laskudena.

Ta rebis mul koti käest ja viskas maha.

•See ei ole minu kuub,» ütlesin talle. «Lubage kuub
hrra vila, ja ma olen teie käsutuses, härra komandant.»

«VII hra, kuid kähku,» vastas Schoger.

Võiksin teile veel edasigi jutustada. Veel on jäänud ivake aega. Kuid ma ei jutuista. Sellised lood lõpevad uhtviisi ja nad ei ole põrmugi huvitavad. Peaasi, et sul on dublant. Ma olen väga rahul, et minu dublant on Mirka, Mira Segal. Temast saab kuulus lauljatar, sellest minu Mirkast...

KADEKSAS KÄIK

Ma et taha, et ümberringi on inimesed...»

2

On mõeldas juba kuu, terve kuu tollest ajast, kui ma esimest korda nägin Esterat. Kindlasti olin teda ka varem

Vanemaid tal siis enam ei olnud. Nõnda jutustab Janek. Kolmekümne üheksandal sõitsid nad Varssavisse külla ega tulnud enam tagasi. Ta elas onu juures, kuid veetis ter- ved päevad koos Meika ja Esteraga.

Kõik teadsid, et asutatakse geto. Kõik olid ette valmis- tatud.

«Kas sa tead, et juutidega on keelatud rääkida? Sind võetakse kinni ja viiakse Saksamaale.»

Nõnda ütles Janekile onu.

Janek oli kurb. Janek käis noruspai, sest Meikal on tähed, Esteral on tähed, temal aga pole mitte kui midagi. Siis leidis Janek kollast riidet ja õmbles oma rõivastele kollased lapid. See oli tollel päeval, hommikupoolikul.

«Sel päeval...» ütleb Janek jälle. «Ma ei uskunud ikka, et asutatakse geto ja et mind Meikast ja Esterast lahutatakse.

Sel päeval...»

Nii ütleb Janek Tundub, et ta räägib nagu tavaliselt, kuid ta laup on kortsus ja hambad krigisevad.

Sel päeval astus nende õue sakslane. Seal, õues, nägi ta Esterat. Sakslane tuli lähemale. Ta naeratas ja tõmbas tüdrukut sõrmega. Estera taandus, taandus, tahtis ara joosta. Siis hõikas sakslane ja tüdruk jäi seisma.

«Komm her, komm her, kleine Jüdin,» ütles sakslane.

Ta haaras Esteral käest ja tiris ta puakuuri.

Estera karjus appi.

Janek otsis, kuid ei leidnud kaulatuses midagi. Siis hüppas ta kööki ja kahmas kirve. Kuid Meika oli juba kuuri lainud. Ilma milletagi, tuhjade kattega, kokkupigis- tatud rusikatega. Ta tahtis sakslase ara kagistada. Ta ei teadnud isegi, mida ta teha tahtis.

Kui Janek kirvega õue jooksis, kuulis ta kolme lasku. Sakslane lükkas kuurist välja Meika elutu keha.

Janek oli ettevaatlikum.

Ta laks ringi.

Ta läks ettevaatlikult, kükivarvul, ja sakslane ei mar- ganud teda.

Sakslane oli Estera pikali paisanud otse ukse alla, kün- nise ette, ja kiskus tal riideid seljast. Ühe käega hoidis ta tüdruku suud kinni ja teisega kiskus riideid seljast.

... peal, veidi ettepoole kummar-

... oli pausjagu ettepoole kummargil. Janek võt-
... ja virutas sakslasele kogu jõust kuklasse.

... vaikin.

Mida ma võiksingi ütelda?

Ma tahan hüüda: Estera, minu Buzia! Kuid praegu ei
... tuleb vaikida.

«Sel päeval...» ütleb Janek.

... Janek ja mina. Ümarat kivikest ei
... pole ju pall ning meie ei ole
... Janek seisa väravas. Ta ei
... ja mina ei tungi tema omasse. Vära-

... ütlen Jane-

... Esterat üksi jätta,
... emast. Ning ei saanud
... ja ma kandsin
... Ma tahtsin, et ta
... Meika,
... »

... kortsus ja lõug variseb pisut.
... oleks kortsus ning et

... kuid ei leia.
... lausun viimaks.

... Ta
... et Janek ei pea sugugi getos elama. Ta
... linna tänavatel,
... oma nimele. Ta
... Ta võiks minna üle põl-
... Ta võiks istuda aasal
... ja keerata ennast siis selili
... Taovas oleks sini-sinine, seal
... Ümberringi lõhnaks rohi,

... puudutan tähte Janeki rinnal.
... on tugevasti kinnitatud, nii nagu eeskiri
... peaasi, et kollast värvi. Sellisest rii-

Ma võiksin talle seda öelda, kuid ütlen hoopis midagi muud.

And on the poorest tulb taga.

NELJAS OSA

KAHETEISTKÜMNES KÄIK

1

«Ma pean saavutama viigi...» mõtles Izaakas.

Schoger tõmbas tooli lähemale, et oleks mugavam istuda. Ta toetas küünarnukid lauale ja pani kaed risti.

Praegu ei olnud tema käik.

«Kuule,» lausus ta ja vidutas silmi nagu partii alguses.

«Sa ei närvitse põrmugi?»

Izaakas ei vastanud.

«Ma ei suuda kujutleda, et inimene, kes võib maha mängida iseenda, ei närvitse.»

Izaakas vaikis.

«Sa sunnid mind väga ettevaatlikult mängima. Kujutle, mis siis saab, kui ma kogemata hea juhuse maha magan ning sina teed endalegi märkamatuks mulle mati. Kas sa mõistad, mis siis saab?»

«Ta ei lase mul mõelda, kuid see mind ei sega... Kui ma ohverdan etturi ja käin ratsuga nurka, seisab ratsu nagu kindlus, seda ei saa keegi paigalt liigutada. Ma mängin nõrgalt... Ma pean saavutama viigi...»

Äkki ütles Schoger tasa, peaaegu sosinal:

«Mis oleks, kui mina istuksin sinu asemel ning sina minu toolil... Tunnistan, et ma närvitseksin vist väga. Oh, mu jumal... Önn, et see on võimatu. Eks ole tõsi?»

«Seda ei saa tõepoolest olla, kuid ma ei tohi selle peale mõelda. Ma pean unustama kõik muu. Miks ma ei suuda unustada kogu maailma? Kas selleparast, et Schoger istub oma toolil ja mõtleb, et kogu maailm kuulub talle? Kas maailm on tema oma? Kas ta võib sellega, kogu maailmaga, teha kõike, mida tahab?»

2

«Ma ei võinud öelda Rachile,» ütles Abraomas Lipman.

3

Abraham oli lahtl. Kerge tuuleõhk, mis tungis läbi marlist kardinast. Tema paljusõrmeline käsi ulatus voodi otsa ja ta sõrm puudutas Rachile palavat

«Ma ei lüüdnud suvisel südapäeval puhub palatist...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Ma ei lüüdnud...»

«Sa tahtsid poega, sest sinu vanematel oli poeg, sest sinu vanavanematel oli poeg ja nende vanavanematel samuti?»

«Ei, Rachile.»

«Ma tean, Dovydas, kõik tütreid hoiavad ema poole ja kõik pojad isa poole. Sa tahtsid, et meie laps hoiaks rohkem sinu poole.»

Vaikus.

«Dovydas, miks sa siis tahtsid poega? Kas sellepärast et meie Meišale viidi Paneriaisse?»

Vaikus.

«Ütle, Dovydas, ka mina ise ei tea, miks. Ehkki ka mina tahtsin poega. Ütle, Dovydas.»

«Ma tahtsin, et meie mõlema armastusest sünniks poeg. Me armastasime teineteist väga, Rachile, scepärast pidi sündima poeg. Kas sa siis ei mõista?»

«Ma mõistan, ma arvan sedasama, Dovydas. Kuid miks sa ei saa tulla ja tõsta oma vaikest poega oma tugevatele kätele?»

Vaikus.

«Sa ei ole pahane, et tema nina on nõnda kitsas ega sarnane ei minu ega sinu ninaga? Ja silmad on hallid. Sul on pruunid, mul sinised, aga temal hallid. Miks nad on hallid, Dovydas?»

Vaikus.

Aken oli lahti. Tuli veel üks jahe tuulesõrm ja liibus vastu Rachile niisket, kuumavat laupa. Elav punetav punidar, silmad kinni, tugevasti mähkmetesse mässitud, pitsitas valusalt rinda pisikeste nüride tangidega.

Rachile surus end vastu patja. Ta tahtis nutta, kuid silmad olid kuivad, pisaraid polnud. Raske on nutta ilma pisarateta, pealegi veel näljal, kes viis päeva tagasi sünnitas. Suu oli kuiv, kurk oli kuiv, suulagi ja nina olid nagu silmadki kuivad.

Ta surus mähkmeis last vastu rinda ning sosistas tasetasa nagu kerge paljusõrmeline tuuleõhk marlist eesriides.

«Minu liha, minu veri... Minu liha ja minu veri.»

See geto haigla palat oli tilluke, kaks sammu ühte- ja kaks sammu teistpidi. Siin oli voodeidki ainult kaks. Teisesse lamas Liza, kaheksateistkümnepäevane tütarlaps. Ta oigas vaikselt. Tema sünnitus oli raske. Valud algasid enne seda ja kestsid siiani.

Nad mõlemad toodi siia palatisse nädala eest. Varem

... oli tundnud. Rachile elas getos, Liza aga oli ... mida nimetati «Nahaks». Liza sünnitas ... polnud veel oma last näinud. Ta oli üsna nork, ei ... kõnagi, ainult ägas tasa. Ta ei kõnelnud ka enne ... magas või teeskles magamist. Ta ütles ... et tema nimi on Liza, et ta on laagrist, mida nime- ... «Nahaks», ja et juudid elavad seal täpselt nõnda- ... nagu kuningi, getos.

Rachile küsis siis: «Kas sa tead laagrist viidi lapsi kaitsesüstimisele?»

«Kust ma saaksin küll ...»

«Kust ma saaksin küll ...»

«... veel keegi.»

«... kollane, punase triibu ja suurte ... polnud saarast veel nahtud. ... oli see ikka must kinnine aken-»

«...»

«... Linnas on diftee- ... ajavachaiglasse ... et teie ...»

«... tema ega sar- ... poega ...»

«... silmad põlesid ... sunnitan ma jälle. ... nimeks Meišale.»

«... Rachile, surudes huuled vastu ...»

«... Liza poole, silmitses tema hõõgu- ...»

«... Minul oli ju teine kord, ... esimene. Esimene ...»

«... utles Rachile. «Getos on ... Kõik lapsed, kes on getos sündinud, ... Aga meil lubati sünnitada. Kas ... kogulinnas, nõnda öeldi ... onnelik olema. Kannatad, oigad ...»

natuke, ja pärast läheb kõik hästi. Nad ei puuduta meie lapsi, kui nad lubavad sünnitada. Rinne läheneb ja nad tahavad olla head.»

«Ma ei taha last,» vastas Liza. «Ma tahan, et ta oleks surnult sündinud. Ma tahan, et ta oleks surnud.»

Ta naeratas, paotas huuled:

«Vaata, ikka veel pole teda siia toodud, ta on kindlasti hinge heitnud. Ma suudlen maad, kui ta on surnud.»

«Ole vait,» ehmus Rachile. «Sa nead ära oma lihase poja. Sul on ju nüüd kergem, saad sa võrrelda oma praegusi valusid nendega, mis sul olid sunnitamisel? Sa peaksid olema õnnelik, sina aga... Sind ei võta kuulda jumal ega saatus.»

Tema Meišale oli rinna lahti lasknud ja uinunud.

Monotoonselt klapsus haak vastu aknaraami. Marlieesriie voogas nagu puri ning taevast oli sinine nagu meri Palangas. Tarvitses vaid tõusta, minna mooda liivast randa, hoides Meišalel kõvasti käest kinni, seisatada otse vee ääres, rehitseda kaldale uhutud kõntsas ja otsida til-lukeksi kuldseid merevaigukillukeksi.

«Dovydas,» sosistas Rachile tasa, «meil on jälle poeg. Ta lamab minu rinnal ja hingab nagu udusulis luigepoeg. Näed sa?»

Vaikus.

«Ta elab kaua ja palju õnnelikumalt kui meie. Ka Liza väetike jääb ellu. Liza on noor ega tea isegi, mida raagib. Inimene, kes nii valurikkalt on maailma tulnud, peab elama.»

Vaikus.

«Sa ei vasta, Dovydas. Ma tean, et ka sind viidi Pane-riaisse. Kuid ma ei näinud, kuidas sind maha lasti, ning minu silmis oled sa elus. Kas sa tahad olla elus?»

«Jah tahan.»

«Oli sul väga valus?»

«Ei. Ma olen ju elus.»

«Jah, sa oled ainult hirmus kaugel. See-eest on jumal või saatus kinkinud meie poja ning lasknud teda sünni-
tada. Möödus ainult nädal sellest, kui sind ära viidi, ma ei teadnud seda veel isegi. Schoger viis mu haiglasse, seal olid mingisugused professorid Berlinist, nad vaatasid mind labi, nad uurisid mind kaks nädalat. Ent see ei ole tähtis. Nad ütlesid, et ma saan emaks, ja Schoger lubas

... sünnitada. Oled sa rahul? Ainult kummel nai-
... lubasid nad sünnitada.»

Vaikus.

... kohuga ja teadsin, et tuleb
... varjata, ma olin uhke oma
... Aga see, mis inimesed rää-
... ja ma saan aru, ma oleksin
... Eks ole tõsi?»

... aknaraami, tuul pun-
... taevast aina sinetas

... vaa-
... palgul ning ütles tasa:

... ja inimesi. Sul
... raäkida

... väikest,
... juunde. Ta vai-
... haak klapsus
... paljusõrmeline
... vaadates
... ja nojatus

Vaikus.

... Liza. Alles päris laps.
... pösed, kastanpruu-
... maal. Ainult
... ja silmad suured ning
... turritasid imes-

... Liza. Alles päris laps. Aga
... lapse- ega neiu-
... kahe priske punaka
... vihi.

... selle sissemässitud nut-
... surnud?

... lahkus

... Rachile
... last vaadates:
... «Sinu liha ja sinu veri.»

... Liza varisema.

... ohkas ta.

Mahkmetest vaatas vastu kahe halli mittemidagi-nägeva silmaga näoke, kortsuline nagu vanaatil, kitsas nina, valged kulmud, valged ripsmed ja pikad valged juuksed, mis punasel nahal näisid vanadusest hallid.

Liza tõmbas kaed tagasi, osekui oleks teda miski kõrvetanud. Ta noopis rutates särki kinni.

«Vaata,» ütles ta Rachilele, kartes puudutada seda vah-tivat sissemähitud tombukest. «Vaata, ta on elus!»

«Sinu mees oli blond, eks? Heledajuukseline, jah?»

Liza raputas pead, raputas kaua, nagu ei saaks ta pi-dama, ja sõnas siis vaikselt:

«Mul ei ole meest. Ma ei teagi, mis on mees. Ma olen ainult ühe korra suudelnud. Aga sellest ju ei sünni lapsi.»

Veri tungis meelegahtadesse, seal lõi peksiema nagu lahtine luuk tuule kaes, kuid Rachile neelatas ja küsis kiirustamata:

«Liza... On sul palavik, Liza?»

Liza raputas aina pead.

«Sa usud, et inimesed räägivad tõtt? Liza!»

Liza noogutas, siis aga hakkas ennast õõtsutama.

«Jah, kõik see on kunstlik,» ütles ta. «Ma teadsin seda juba tollal, üheksa kuud tagasi. Nüüd uuritakse jälle, tchakse jälle katseid — meiega ja nendega, sündinutega. Ma oskan saksa keelt, ma sain juba siis aru.»

Marlieesriie ajas end aknal puhevile ja tardus. Nõnda tardub puri, kui tuul puhatab välja oma viimase hinge-õhu ja vaikib. Pärast seda langeb puri alla, plagiseb korra ja jääb elutult ripnema. Tardus taevast, see sinine meri. Hakkas kaugenema, ähvardas päriselt kaduda, haak aga aina klapsus rahutult vastu aknaraami, klapsus sügaval rinnas, võib-olla koguni südames.

Rachile vaatas oma last ja Liza last — mitte enda oma ja mitte Liza oma. Need olid tõepoolest nagu kaksikud. Ühtemoodi valgejuukselised, ühesuguste ilmetute hallide silmadega, kitsa terava nina ja vanainimeselike punaste kortsudega. Nagu inkubaatoritibud — kõik nad on valged.

«Võõras seeme ja võõras vilj,» ütles Rachile. «Võõras seeme, võõras vilj. Ha-ha-haa! Nad lubasid meil sünni-tada!»

Ta sirutas käed välja, haaras selle elava nutsaku kaela pihku ja pigistas veidi. Laps karjatas ning Rachile tõm-bas käed tagasi. Ta tundis tülgaastust.

Siis ajas ta jalad sirgu, pani lapse enda kõrvale, viskas

... sellele otsa mõlema rinnaga, ... kõvade lopsakate nibudega, ... nagu valminud vilj. ... Liza. Ha-ha-haa! Kas sa

... kaheksateistkümnepäraseks oli suudeldud.

... Vahel nagu kerge palju- ... nagu udusulg, nagu

... ?

... Dovydas?»

...

... Aga kui see on tõepoolest ... Dovydas? Sa vai- ... et ma surun end veel ... ?

...

...

... Tule!»

VIIES OSA
KOLMETEISTKÜMNES KÄIK

1

Schoger ei näinud kahingut läbi.

Ta teadis, et Izaokas närvitseb, ja kõrvaldas mõnuga makelaualt selle etturi, tundis end hulga julgemalt ja ootas, millal vastane alla annab.

Täna oli tema päev.

Täna pidi ta korraga saavutama kaks võitu — võitma partii ja mitte kaotama partnerit.

Täna seisis ta umber tumma ringina rahvahulk, kes pidi tunda saama tema, Schogeri võitu.

Sellist partiid nagu täna ei olnud veel iialgi mangitud.

«Tead, miks ei või olla nii, et sina istud minu toolil ja mina sinu kohal?»

Izaokas ei vastanud.

«Kui sa ei tea, siis ma ütlen sulle. Malenupud on puust ja elutud, kuid nad on nagu inimesed. Kuningaid on ainult üks. Teine peab alistuma. Meie, aarialased, oleme kuningad, kes võidavad. Mul on väga kahju, et sina oled see, kes peab alistuma.»

Izaokas vaikis.

«Saad aru? See on elementaarne tõde, ja sellepärast me istume kumbki oma kohal. Sina taburetil ning mina oma toolil. Teisiti ei saa see olla.»

«Ma ei kuule, mida ta räägib, ja edasi ei kuula ma üldse. Raäkigu, mida vaid tahab, ta teab, et keegi ei vaidle vastu.»

Tema on kuningas...

Tema sõna on kuninga sõna...

Minu asi on male.

... et ma ei taha võita ega kaotada. Viik... Kas
... kuningas? Kuidas ma tahaksin tõusta, malendid
... ja joosta siit suurele õitsvale väljale...»

2

... et ole kunagil lilli.

... on keelatud

... ka kunagilt tuua.

... lilli

... lilled keelatud?

... nakk nega pead, ent ei suuda seda kuidagi

... la longe ... nārukael, lubaks

... lilli kaavatada. Inimesed leiaksid seemned

... lilled lillade lillade. Inimesed korrastaksid kõn-

... all, koristatakse kivid hoovinurkadest ja

... lilled lillade lillade mitmevärvilised pujengid,

... lilled lillade lillade lõhnaksid mõrkjalt kidura-

... lilled oleks nagu helde käsi kõikjale

... nārukael ega lubaks

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

... lilled lillade lillade lillade

kivide vahelt läbipugenud rohukõrrekest. Ta leiab selle, sosistab midagi ja kitkub küljest tillukesilehti. Neid lehekesi on väga vähe ja seepärast Estera ei tõtta. Teravate küünekestega nappab ta kenasti lehekese, hoiab seda pisut, siis laseb lahti. See tiirleb alla, lendab minema nagu linnunääpsuke.

Ma tean, mida Estera vajab.

Estera vajab karikakraõit.

Estera tahab hoida käes lihtsat valget põllulille, kitkuda selle õielehti ja sosistada midagi nõnda, et mina ei kuuleks.

Ta töötab siinsamas getos, ta aitab oma vanemaid, ta on põetaja. Estera pole ammu põllul olnud ja on vististi unustanud, kuidas näevad välja lilled. Ent siiski tahab ta karikakraõit. Ma tean. Ta ise on täna valge nagu kari-
kakraõis.

«Ära vaata mind nõnda,» ütleb Estera. «Ma olen täna väga kahvatu, eks? Pole viga, ma kosun varsti. Täna opereeris isa poisikest ja verd oli tarvis. Muide, kõik annavad verd, iseäralikku pole selles midagi. Aga täna oli just minu grupp ja isa kutsus mind. Ta räägib, et nii palju verd ei tohi korraga võtta, kuid ma olen ju terve ja minuga ei juhtu midagi. Poisil oli väga paha, aga nüüd ta kindlasti paraneb.»

Ta vaatab mulle otsa, kuid ma vaikin ega lausu midagi.

«Sa ei pahanda, et ma olen nii kahvatu? Ega?»

«Mis sa nüüd. Kas võib siis pahandada selle üle, et sa andsid poisikesele verd?»

Nõnda ma vastan, aga minu mõtted on juba mujal.

Ma sülen silmad. Mulle näib, et me oleme kaugel, väga kaugel. Me kahlame läbi kõrge rohu suurele, avarale aasale. Estera istub, nõjatub kätega vastu maad, mina aga lippan mööda luhta ja korjan lilli. Neid on imepärased palju. On valgeid ja kollaseid lilli, verkjaid ja siniseid, ühed lõhnavad õrnalt, teised helistavad oma kellukesi. Mul on juba terve sületäis lilli, kuid ikka on sellest veel vähe.

«Simek!»

Nii kutsub mind Buzia.

«Tulen!» ütlen mina.

«*Amigdal filagryphata*»

«Veel kuhu, veel üks, ja siis on küll!»

... ja siis on kogu
... nad kasvavad... Nõnda ilusad...»

11. 19. 1966, 1967, 1968, 1969.

© 1999 Blackwell Science Ltd

1011

Ma näen meie kivisillutisega õue. Mina
jalad ning Estera puukastil.

4. tubane tootl. Geto värvavad on siinsamas, ja süda
seda hõhkendlikult. Kord hakkab pekslema, kord jääb
nõu tükistab ja jälle seisatab.
et on peene kimp lilli.

Ma ei saa ära viia on võimatu. Ma puistasin
Mõel oli kahju neid laiali puistata, kuid ma
sain ainult väikese kimbu, sellepärast pidi see
olema väga katkendlikult. Hakkab pekslema,
tuhustab ja julle seisatab.

vihaatavad, kui algid minu lilli. Ma tean, muidu
 ei vihaatavud. Kuid tana on neil selleks õigus.
 Nad ütlesid murega nutemaadli, mis neil õnnes-
 tuseks, kui ma ütlesin. Kaks päeva
 nad ei saanud kiiresti ja varjasid. Mis
 nad ei võinud, murti ära. Pole viga,
 nad ei hoida tana jagasid nad kõik selle
 vihaatavud getosse.
 Nad vihaatavad. Nad kartsid: kui keegi
 ei vihaatavud meid nii läbi puistata, et mõ-
 nutemaadli.

„et nad ei puhandaks. Ma ei suutnud teisiti.
„või, et lausunud enam sõnagi, jätsid mu

Oleme juba varavate ligidal.
Süda tuksub katkendlikult.
Varavas seisab Schoger.
Mul on külm.

Mulle näib, et tema pilk, mis on niisama terav nagu nõel, ronib läbi kuue ja torgib lilli. Ma ei pea vastu ja tõstan käe rinna ette, kaitsen lilli.

Kõik on juba õnnelikult getos, ning Schoger uurib mind ja pilgutab üht silma.

«Noh, harra Capablanca?»

Nõnda küsib Schoger ja otsib mu labi.

Ta kisub kuue eest lahti, tirib särgi vöö vahelt, ning lilled pudenevad maha.

«Oo! Oh-ho-hoo!» imestab Schoger. «Nii palju? Mis jaoks nii palju?»

Ma vaikin.

«Esimeseks korraks piisab viiest,» ütleb Schoger nuudimeistrile.

Lilled virutab ta jalahoobiga geto värava taha.

Mulle raagib ta nõnda.

«Sa mõistad isegi... Sa oled minu partner ja nii edasi. Kuid seadus on seadus. Mul ei ole õigust, pole midagi teha.»

Ta osutab mulle sõrmega ja ütleb valvurile:

«Kas te vaatate teda iga päev läbi? On vaja, on vaja. Seadus on seadus, me kõik oleme jõuetud tema ees.»

Nuudimeister on Jaška Feleris.

Ta on pikka kasvu, punetava turja ja pisikeste rasvas ujuvate silmadega. Seesugune oli ta varem, kui tema isal oli veel oma vabrik, samasugune on ta ka praegu. Schoger nuumab seda meest hästi, tema käed on paksud nagu puupakud.

Jaška Feleris lükkab pingi lähemale. Ma heidan sellele ja ütlen talle:

«Rutem!»

Ta ei saa aru. Ta jõllitab mind pungis rotisilmadega.

«Rutem!» ütlen ma.

Kust võib tema, see nuudimeister, teada, mis ma mõtlen? Ta on harjunud peksma teisi, et teda ei pekstaks. Kust võib ta teada...

Ent minul on väga kiire. Ma kardan, et Estera mind

... Ta võib ju mööda minna ja näha, Janek võib ju ...
... panna ja talle ütelda, tema vanemad võivad ...
... värava lähedale, kus ma lamen ja kus meis-
... vilt hoopis.

«Rutem,» kiirustan meistrit.

Ta tõotab usinasti.

Ta on hilja täissöönud ja mõtleb, et nuut on väga tähtis

... Põimitud nahariba ja terasvits keskel.

... nuut ikka on... Kus alles asi, mõtle vaid.
... ja raud.

Me tuleme töölt.

... alna tuksub.

... võeti mult lillekimp, eile samuti. Kas tõesti ka

... ma kolonni eesotsas. Mehed tahavad proo-
... onnestub mul läbi lipsata. Nad suruvad
... varav ragiseb. Nad tahavad mind lükata
... et ma läheksin oma teed, lillekimp kaa-

... karjub. Schoger samuti. Ta on jälle väravas.
... on sünged. Nad ei suru enam peale. Täna toovad
... kuupa kaht saksa automaati, ja pole teada, mis

... Schoger minu poole. «Muidugi oled
... mõistlikum.»

Ta raagib ja puistab mu läbi pealaest jalatallani.

«Vihateid!» hüüab ta ja viskab lilled värava taha.

Ta mind ta veel minema ei lase.

«Rutem,» ütleb Schoger meelepahaga. «Täna tahtsin ma
... pidada paar partiid, kuid sina rikkusid kogu
... Nüüd sa ei saa enam istuda, aga seis-
... ei tule midagi välja.»

«Rutem!» hüüab Schoger nuudimeistrile, ja tema
... nukram. «Sihi jalgadele ja selga, et ta
... jalgadele, pool selga. Mis? Ei jagune
... olgu siis neliteist, mitte viisteist.»

«... kehvasti,» ütleb mulle Schoger. «Ca-
... ei sündinud, saad aru... Aga seadus...
... on jäd.»

Ma laman pingil. Täna on lugu üpris pikk. Neliteist.
«Rutem, rutem,» palun nuudimeistrit.

Ta käarib käised ules.

Kogu kolonn möödub. Õnnelikult.

Võib-olla oligi parem et mind kinni nabiti? Schoger oli ametis ja teistel läks korda kergemini läbi lipsata... Võib-olla oli nii tõesti parem? Sest siamaani ei ole mehed mulle sissetoomiseks midagi andnud, isegi padrunit mitte.

... uheksa, kumme, üksteist.

«Rutem, rutem...»

Kolonn on juba getos, kuid ei lahe laiali, ootab midagi... kolmteist, neliteist. Kõik.

Kui võtad end kokku, siis pole tõusmine põrmugi raske.

Schogerit ei ole enam siin, valvurid on teisel pool varavat, ka nuudimeister lahku. Mis temal — tegi oma too, ja homseni rahu majas.

Ent koost lagunenud, hajuvil kolonn ootab. Ma lähen, ja ka nemad tulevad minuga kaasa. Ma seisatan, ja ka nemad seisatavad. Nad viivad mu endaga kaugemale, kõrge maja taha, ja piiravad igast küljest. Nad votavad midagi põuest, sargi alt. Votavad ettevaatlikult nagu liblika, et mitte selle tuba vigastada.

Mu silme ees kirendab. Ma näen aasa, see on nagu roheline laudlina valgete laikude ja kollaste täpikestega.

«Võta,» utlevad nad. «Võta rutem. Kassa arvad, et meil on aega siin sinuga seista?»

Nad annavad mulle lilled ja ma kogun need kimbuks. Igaüks annab ühe lille, kuid need on imekaunid, varsked ja mitte põrmugi muserdatud. Minu kimp on tohutu suur... Niisugust ei oleks ma saanud ilalgi korjata. Ilalgi.

Vaatan ringi, kuid mehed on juba kadunud.

Ma seisan üksi suure lillekimbuga.

*

Lähen koju. Pesen end pikkamisi, piserdan lilledele veidi vett. Tõmban selga oma nagusa sinise sargi. Ja taas — edasi, geto teise otsa, sileda kivikunnise juurde.

Estera nagu on veel kahvatu, selle vaelevus meenutab karikakraõrte värvi.

Me läheme oma õue

Ma võin istuda, seepärast istun ma palgile, Estera aga

... ma puukastile. Ta laotab kimbu laiali, nii et kuskapaika, ümberringi on aga lilled.

«... ma,» utlen talle, «vaid kõik need, kes m...
... otavad. Igauks tõi ühe lille, ja näed, kui

...
... noogutab pead. Kui ta noogutab, lainetavad
... va juuksed nagu jõevoos, nagu küpse vilja

... kõige suurema õie, hoiab seda käes ja vaar
... otad

... vaatab nõnda kaua ega puuduta õielehti?

*

... oleme juba suured?» küsib Estera.

vastan, «muidugi.»

... juba peaaegu taiskasvanud, eks?»

...
... nad oleme juba kolmekümne kolme ja

... kahe peale oleme juba üsna vanad. Ja me
... id isegi kokku lugeda,» lisan vaikselt, surudes
... akut kätt.

... tähtis, et ma nii kahvatu valja näen?»

... lahaseks, kuid vastan talle siis nõnda:

... tan silmad kinni, ja sina tee, mis süda soovib.»

... nad peaaegu kinni, kuid ise pilun ripsmete

...
... kuidas Estera kummardub lille kohale, mida
... b, ning asub siis ettevaatlikult õielehti küljest

...
... lehti ja sosistab midagi. Ma ei kuule, mida ta
... t tean seda siiski. Ka tema vististi aimab, et

...
... jah — ei...

... in kartma, et äkki tuleb — ei.

... Estera, kardab võib-olla tõesti. Õielehti pole

... ning ta nopib neid väga aeglaselt.

... ik kull... Kust võib tema teada.

... ei karda.

... vanud võtta ka mõne teise õie, mitte kõige

... võib võtta kõik lilled, jargemoõda, ning kõik

... me ja sellesama sõna.

Jah, jah, jah, jah.
Lilled ei saa teisiti ütelda.
Lilled teavad.

*

«Izia...» hüütakse mind vaikselt.

Isa.

Minu Abraomas Lipmanas.

Tühja asja pärast ta ei segaks. Kui kutsub, on vaja.

«Tulen,» ütlen mä.

Tõusen raskelt oma palgilt ja lähen, ise lähen edasi, kuid mu silmad jäävad veel sinna, kus ma istusin. Ma näen Esterat. Ta on kahvatu, tema pea on norus. Kuid see pole tähtis. Ta on keskel, ning ümberringi on lilled.

Kes ütles, et lilled on keelatud?

Kes saab keelata lilli?

INNE SEITSMETEISTKÜMNENDAT KÄIKU

KUUES OSA

1

Lilled oli tema hää helk ning vaade torkiv nagu nõel. Ta, et see võib läbistada riided, näo, rinna, tungida sümmeni.

Ja mõistis, et oli etturi ilmaasjata vastu võtnud.

«Kas sul on tüdruk?»

Laukas võpatas. Ta oli juba sirutanud käe järgmiseks teinuks, kuid käsi hakkas värisema. See tuli tagasi tõmbama.

«Ma tegin vea,» ütles Schoger. «Ei, mitte etturiga.»

Laukas vaikis.

«Kui sa ei tea, siis ma ütlen sulle. Minu tingimused ei ole tüülikud. Ma pidin lisama... Vaat mida ma pidin minema missugune on sinu saatus, misugune on ka sinu teiniku saatus. Eks?»

Laukas võpatas jälle. Malelaud kadus, maa libises jalge alla ning silme ette tekkis tühjus — must, läbitungimatu mõistatamatu.

«Kas sul on tüdruk?»

«Minu kõik,» pomises Schoger.

«Kas sul on tüdruk? Kas sul on tüdruk?»

«Minu kõik,» kordas Schoger.

Laukas sirutas käe ja puudutas malendit.

Ta tundis nikerdatud puu mõhnu, nõnda tavalisi ja tavalisi, kuid seekord oli ta sõrmede vahele sattunud napp teine malenupp kui see, mida ta oli tahtnud tõsta.

Ja veel malelauale vaatamata nägi ta seda taas nii-ühtiselt nagu varengi. Tõepoolest, see oli teine nupp, ta oli igast küljest ümber piiratud ja mida ei saanud tõrjuda juhul liigutada.

«Ma sigitasin tütre Basia,» ütles Abraomas Lipmanas.

Õhtuti, kui kõik olid töölt tagasi, riietus Basia ümber ja läks tänavale. Tal oli helepunane lahtise kaelusega pluus ja tume seelik, lühike ja kitsas. Ta riietus ümber ja läks geto tänavale. Naised silmitsesid teda etteheitvalt ning pahaselt või siis kadedalt. Ühed põlgasid teda, teised olid temast võlutud. Inimesed ei mõtle mitte kunagi ühtemoodi ega hakka iialgi ühtemoodi mõtlema. Basia elas nii, nagu talle meeldis. Ja kes oleks võinud öelda, kas see on õige või mitte?

Geto naistel oli keelatud värvida huuli, kuid temal, Basial, ei olnud seda hoopiski vaja teha. Tema huuled olid iseenesest punased nagu veri.

Basia oli kahekümneaastane.

Ta jalutas pikkamööda, pea püsti, kandes uhkelt tütarlapselikke rindu. Ta pani käed selja taha, seetõttu avanes lahtine pluusikaelus veel rohkem ning paistis pimestavalt valge nahk, mida nähtavasti keegi polnud veel puudutanud. Muidugi, tegelikult ei olnud see sugugi nõnda, ent Basia sihvakad, otsekui voolitud jalad vetrusid kergelt sammude taktis, ning kollane täheke ta rinnal nägi välja nagu ehe.

Kogu maailmas, igal pool, kus iganes soovite, seal, kus elavad naised ja mehed, leidub kõike. Kõike leidub. Kui õhtune hämarus muutus ööks, ei olnud Basiat enam tänaval näha. Ta tuli koju hilja, võib-olla teda saadeti, kuid ta oli alati õnnelik, et oli jälle möödunud üks tööline päev, ning järgmisel õhtul, kui kõik olid töölt tagasi, läks ta taas tänavale, ning jälle helendasid seal tema verkjas pluus, paljas valge kael ja rahulolev, pisut pilklik naeratus.

Igal õhtul väljus kõrvalmajast ka Ruva, mustakulmuline seitsmeteistkümneaastane noormees. Ta kõndis aeglaselt ja pikkamisi. Tema ja Basia vahel oli alati kakskümmend sammu, ei rohkem ega vähem.

Basia teadis, et Ruva käib tema kannul. Algul tundus see talle imelik, siis oli tal häbi, pärast ta aga harjus.

Ruva oli noor, väga noor poiss, ja oli see ju tema enda asi, kui talle meeldis nõndaviisi Basia kannul kaia. Vahemaa oli ikka ühesugune — kakskümmend sammu, ei rohkem ega vähem, ning Ruva ei seganud Basiat sugugi. Basia elas oma elu, nii nagu talle meeldis; ta tahtis, et iga päev oleks tööline päev, sest kogu oma elu, olgu või neli- või viiskümmend naise-aastat, tuli tal läbi elada üheainsa aas- taga, ega poole aastaga, ja võib-olla veelgi lühema ajaga, ning kui ta vahetevahel tagasi vaatas, et näha Ruva nägu, et näha ta nägu, vaid ainult sasipead ja pakse tumedaid kulme, mis olid laubal vaheta kokku kasvanud. Basial ei olnud sellest sooja ega külma, et Ruva käib, pea norus ja sõlmad maas. Nagunii hiljem, kui videvikust saab öö, kui Basia ei lähe edasi enam üksi ja astub hulga hoogsamalt, jälgustab Ruva sammu ja jääb maha, kaob.

Basia silmad olid kirjud nagu kassil.

Kui ta hilja koju jõudis, märkas ta alati kedagi seismas oma maja nurgal, ent kas see oli Ruva, seda ta ei teadnud.

Ruva kadus ka siis, kui getosse Basia juurde tuli velt- vedel Hans Rosing, kui ta tiris Basia värava alla ning hakkas teda ägedalt milleski veenma, paristades läbisegi ebra-, leedu- ja juudikeelseid sõnu.

Ruva kadus, kuid Basia teadis, et ta on siinsamas, et ta kuulab kõike ja ootab; et tarvitseb vaid karjatada, ja Ruva on otsekohe tema kõrval.

Vilnasel ajal ilmus Hans järjest sagedamini ja tema palved olid järjest pealetükkivamad. Ta oli unustanud, et juba on teised ajad, et geto pole gümnaasium, kus nad nad olid õppinud, ning Hans ei ole gümnasist, vaid velt- vedel, kes teenib Alfred Rosenbergi operatiivstaabi osa- tust.

Nõnda läksid nad tänagi jalutama oma tänavaid ja mõtlema oma mõtteid, elama oma elu, — Basia ja Ruva. Nad kõndisid juba neljandal tänaval, vahemaa oli kakskümmend sammu, ei rohkem ega vähem, õhtuhämarus libenes ja rüütas end suveöö läbipaistmatuks pimedu- seks.

Basia kiirendas sammu, teda oodati, ja aeg oli juba

«Oota,» kuulis ta Ruva häält ning seisatas.

Ruva oli tema häält kuulnud haruharva ning imestas, kuidas

«Basia,» ütles Ruva. «Hans tuleb siia. Võib-olla tahad sa ennast varjata? Ta otsib sind, sa ju tead.»

«Hans?» kuis Basia. «Ma ei taha ennast üldse varjata. Mulle teeb alati suurt lõbu temaga kohtuda. Kas sa pole seda märganud?»

«Hästi. Nagu soovid,» vastas Ruva.

Ta kadus kohe.

Basia pöördus ümber, ei leidnud teda enam, ning näis, et ta oli äsja rääkinud inimesega, keda ei olnudki olemas.

Ta märkas pruuni univormi ja punast sidet käisel — veltveebel Hans Rosing.

Hans jooksis tema juurde, haaras tal käest ja tiris ta värava alla. Ta hingeldas, ta ahmis õhku ja õgis pilguga Basia ümaraid põski.

«Sa oled jälle tänaval,» ütles ta hambaid krigistades.

«Ma olen jalle tänaval,» vastas Basia.

«Kas sa iga päev... niiviisi?»

Hans küsis, küsis väga rumalasti, sest ta teadis, mida Basia vastab.

«Iga päev,» vastas Basia.

«Ma palusin sind, ma olen sind mitu korda palunud,» laskis Hans pea norgu, ja tema punane tur, mis oli kaetud karvaudemetega, pinguldus nagu hüppeks valmistuval härjal.

Ta võttis Basia vasaku käe.

Alles nüüd tundis Basia, et tema parem käsi oli olnud kogu aeg Hansu pihus, ning tõmbas ära mõlemad käed.

«Lase...» ütles ta vaikselt, et Ruva ei kuuleks.

«Hea küll, see kõik pole tähtis,» alustas Hans jälle. «Ma ei tulnud sellepärast. Ma ei tee sulle mingeid etteheiteid ega meenuta iial midagi. Sa pead aru saama, et mul on raske. Niisugune oled sa... kogu aeg... iga päev. Ja mul ei ole õigust puudutada sinu kättki.»

Basia naeratas oma tavalist pilklikku naeratust ja vaatas Hansule otse silma. Ta armastas iga kord niiviisi naeratada ning vaadata Hansu laienenud silmateradesse, mis helkisid niiskelt.

«Ära vaata mind nõnda,» lausus Hans pahaselt. «Kui sa mind niiviisi vaatad, võin ma su tappa. Sa kuula parem, mis ma sulle räägin.»

«Hästi, ma kuulan. Ega vaata sind.»

Hans langetas pilgu, vaatas jalge ette maha ja nägi kivilist kive — konarlikke, nurgelisi, pealt veidi siledaks lühitud kive.

«Ammu lamavad nad nõnda üksteise kõrval, kõvad nagu kivid ikka. Ja niiviisi lamavad nad veel tohutu kaua, kümneid aastaid, võib-olla ka aastasadu. Nende elu on pehke nagu aeg, nagu elu ise. Nende peal kõnnitakse, hõlmed trambivad neil kapjadega. Kuid nad lamavad liikumatult, surudes end üksteise vastu, kõvad nagu kivid ikka. Ning ainult inimene — kiviraiuja, ainult inimene raudnõelte lihaste ja hiiglasuure vasaraga suudab neid lõhkida, suudab kildudeks taguda, kuid mitte pihuks ja põrmuks purustada, ainult tükkideks raiuda, ning need uued kildud võivad jälle niiviisi lebada, surudes end üksteise vastu, ja elada kaua, kaua ning olla kõvad nagu kivid ikka.»

Basia mõtles kividest. Miks just nendest? Sellepärast, et need olid jalge all? Sellepärast, et ta lõi pilgu maha? Ta ei teadnud isegi, miks ta mõtles kividest, ja ta ei murdnud selle üle pead.

Hans kõneles ja vehkis kätega, ta kõneles palju, kuid Basia kõrv haaras vaid üksikuid katkendeid, ja tal oli üksipuhku, mida räägib Hans ja mismoodi tuleks talle vastata. Basia võis ühele ja samale küsimusele vastata nii jah kui ei, sellele üldse mõtlemata.

Ta kuulis katkendeid:

«Mu isa ju... ta nõustus, ta ei ole vastu... leppisime järelnaisega kokku... ta peidab su väikesesse tuppa. See on kindel koht, seal on kaks väljapääsu... verekoeradki ei tule üles... ma tulen igal õhtul... raadio mängib kõike, mida ainult soovid... sinu kollased tähekesed põletan ära, sa unustad, et need olid kunagi olemas... Minu isa on kokku leppinud... sa saad ehtsad dokumendid, õigete allkirjatega... kuu aja pärast saadetakse mind Itaalia... me elame Roomas, seejärel Veneetsias... Itaalia... sa pead võitse sa ennast varjata... sa unustad kõik... ei vasta midagi?»

«Jah,» vastas Basia. «Jah...»

«Saadust saab itaallanna... sul on Itaalia pass... me võime sulle kõige kaunima itaalia nime... Roomas ei ole vaja ennast varjata ning me abiellume.»

«Jah,» ütles Basia.

Hans võttis tema mõlemad käed ja pigistas neid oma

kuumade sõrmedega, kuid Basia ei tundnud seda, sest ta mõtles kividest.

«Ma teadsin, et sa oled nõus,» ütles Hans. «Ma ei kahelnud selles hetkegi. Juba täna õhtul seame sinu uue toa korda. Ei, täna veel ei saa. Kuid homme õhtul ma tulen ja viin su getost välja. Kas sa kuuled mind?»

«Ma kuulen.»

«Oota mind homme siin, selles väravaaluses, kell kümme õhtul. Sa kuuled?»

«Ma kuulen.»

«Basia...»

Nüüd tundis Basia, et tema kaed on Hansu kätes, ja tõmbas need ära. Ta tõstis pea ja puhkes naerma, ning seejärel, jätnud huultele oma pulkliku naeratuse, vaatas Hansule otse silma. Lausa kuratlikult meeldis talle iga kord niiviisi naeratada ja vaadata Hansu laienenud silmateradesse, mis helkisid niiskelt.

Basia mõttis tähelepaneliku pilguga Hans Rosingit pealaest jalatallani. Tolle pruun univorm oli sile, puhas triigitud viimse kui niidini, alates laikivatest saarikutest, mis käimisel toredasti vastu kõnniteed kõpsusid, kuni veidi viltu asetatud mütsini, mis seisis oma kohal, mitte millimeetritki kõrgemal ega madalamal, — kogu pruun univorm istus Hansul nii kenasti seljas, et nais, nagu oleks see suureks kasvanud koos temaga, Rosenbergi operatiivstaabi veltveebliiga. Praegu oleks talle tarvis tribüüni. Talle oleks tarvis tribüüni, et Rosenbergi operatiivstaabi veltveebel Hans Rosing võiks sellele ronida, astuda oma uute pooltaldadega mooda nagisevaid trepiastmeid, et ta võiks väärikalt poorduda publiku poole, tõsta hoogsalt punase sidemega kae ning karjuda, veel kord karjuda:

«Härrad ja daamid! Sõbrad! Kas te teate, kes on juudid? Juudid on meie kõige suuremad vaenlased! Härrad ja daamid! Sõbrad!»

Basia naeris jälle ja tungis oma kirjude silmade pilguga Hansu silmateradesse.

«Basia...» lausus Hans. «Basia, ära vaata mind nõnda. Kui sa mind niiviisi vaatad...»

«Mul on hea meel, Hans,» sõnas Basia «Tead, Hans, ma olen rahul ja mul on väga hea meel.»

«Muidugi...»

«Oota, Hans,» ütles ta. «Sa tead, miks mul on hea meel?»

«Väga rahul ja mul on väga hea meel, et mitte tund esimene mees, keda ma tundma õppisin, võinud ka nii juhtuda, eks? Ning sinust ei saa midagi, keda ma võiksin tundma õppida. Kas sa mõistad, Hans?»

«Hans Rosing koolutas turja ja lõi Basiale nuku»

«Kas karjatas ta. «Sa juudinärakas! Sa... sa... jul- ja loe veel korra, teise käega.

«Kasi siit!» tõstis Basia pea uhkelt püsti. «Ta tundis, et siinsamas kõrval seisab veel keegi,

«Sa tead seda ise väga hasti, et sa oled koolutas Hans Rosing, valmistudes Basiale uuesti

«Kasi siit!» nihkus Ruva ettepoole. «Sa kuul- Basia ütles.»

«Kas veel!... Kes sa sihuke oled? Ta magab jah? See kirjusilmaline kaunitar... Jah?»

«Tõstis rusikad ja lahenes Hansule. ja kõneles tasa, selgelt, et Hans teda mõis-

«Hans Rosing. Ja ära puuduta oma kabuuri, ng. Ma vihistan sõbrad välja, ja sinust jääb ainult marg plekk, veltveebel»

«maldas kae revolvriskust ja taganes varava Siis pistis ta mooda kõnniteed jooksma. Ta jook- kuni geto suure varavani ja hakkas siis samm astuma.

«tahtis lahkuda. Nad olid teineteisele liiga lähe- naa oli ju teada — kaks-kummend sammu ei lähemal ega kaugemal.

«Oota,» ütles Basia ja võttis tal käest kinni.

«Ruva käsi oli veel rusikasse pigistatud ning Basia imes- maal, niisugusel noorel, niisugusel üpris noorel meheistkümneaastasel poisil on nõnda suur, krobeline ja kova rusikas.

«Sa töötad koos kõigi teistega, eks?»

«jah,» vastas Ruva. «Ma töotan koos kõigi teistega.» «Mida sa teed?» küsis Basia. «Oled sa käsitöoline?»

«jah,» vastas Ruva. «Ma olen kiviraiuja.»

«Tõstis Basia, miks poisi nagu näis hall — nahka el kivitölm. Ta paitas pihkudega suurt, krobe-

list, kõva rusikat ja vaatas jalge ette, sinna, kus kivid lebasid üksteise vastu liibudes, kivi kõrval kivi, kovad nagu kivid ikka. Basia meenus, et alles nüüdsama, just äsja oli ta mõelnud kividele ja kätele, mis neid kive raiuvad. Talle tundus kummaline, et Ruva, nõnda nooruke, on kiviraiuja ning et isegi purustatud kivid lebavad veel aastasadu, nii kaua, kuni kestab elu, kuid teda, Ruvat, kes raiub kive, võidakse kinni võtta homme või koguni tana, siduda käed selja taha, visata musta veoautosse ja viia Paneriaisse. Teda, seitsmeteistkümneaastast, kes pole veel tundma õppinud naist ega tunda saanud tema hellitusi.

«Ruva,» ütles Basia. «Lähme. Kas sa tahad minuga kaasa tulla?»

Ruva silmitses teda hammastunult ning tema tihedad kokkukasvanud kulmud kerkisid otsmikul kõrgemale.

«Ma käin ju alati sinuga kaasas,» vastas ta.

«Ei,» naeris Basia. «Ma ei lähe täna enam kuhugi. Ma ei lähe enam sinna, kuhu ma pidin tana minema, kas saad aru?»

Ruva vaikis.

Basia talutas teda kättpidi. Ta käis ees ning poiss pisut tagapool. Ruva ei näinud teed, ei teadnud, kuhu laheb. Ta silmitses Basiat ning talle paistis, et ta näeb esimest korda nii lähedalt Basia jalgu, mis vetruvad sammude taktis, kaela, pikka ja kuuma, silmi, mis kummaliselt helgivad, ja punaseid huuli, erkpunaseid. Basia vaatas uhtelugu tagasi ning Ruva mõtles, et oleks tore osta mingi kallid, sädelev, helklev kingitus ja kinnitada see Basia rinnale selle tavalise ehte — kollase tahkese asemele.

«Lähme rutem,» ütles Basia. «Muidu veel keegi näeb meid.»

«Las näeb,» vastas Ruva. «Mida sa kardad?»

«Ma ei karda,» naeratas Basia. «Mida ma peaksin kartma. Võib-olla sa ei taha minuga tulla. Ma olen juba vana, aga sina oled veel nii noor.»

«Sa oled kahekümneaastane,» ütles Ruva.

«Ei, ei! Ma olen juba kolmekümne, aga võib-olla isegi kolmekümne viie aastane. Sa ei teadnud, et ma olen nii vana?»

«Ükstapuha, sa oled ainult kahekümneaastane. See pole tähtis. Ükstapuha, sa oled kahekümneaastane.»

Basia naeratas jälle ja välgutas oma kassisilmi.

«Kas sa meeldid sulle?» küsis ta.

Võib-olla vastas Ruva.

«Juba lähedal,» ütles Basia. «Kas sa tead seda tundi?»

«Ei tea.»

«Siin on väike nurgake. Seal pole keegi olnud. Ma olen üksikult istunud seal mõnikord. Kui ma tahan olla üksik, tulen siia.»

«Sa oled moodsa kiiva kiskunud astmeid, tõukasid lahti kriksuva ukse.»

«Lähme,» ütles Basia, «ja ära lase mu kätt lahti.»

Ruva vaikis.

«Tule,» ütles Basia, «akna juures, kas näed? Seal all seisab minu pink. Minu pink. Tule istu.»

Ruva istus kõrvu ja vaikisid.

«Kas sa meeldid siin istuda?»

«Võib-olla meeldib.»

«Kas sa ei taha minuga tulla, et siin ei ole keegi olnud.»

«Ei,» ütles Ruva. «Kas sa arvad, et ma ei tea?»

«Kas sa ei taha minuga tulla,» küsis Basia. «Miks sa siis niimoodi istud?»

«Ma ei tea.»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Ei,» ütles Ruva.

«Kas sa ei armastad mind. Miks sa ei puuduta mind?»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?» küsis Basia. «Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?» küsis Basia. «Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?» küsis Basia. «Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?» küsis Basia. «Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?» küsis Basia. «Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?» küsis Basia. «Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?» küsis Basia. «Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?» küsis Basia. «Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?» küsis Basia. «Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?» küsis Basia. «Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?» küsis Basia. «Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?» küsis Basia. «Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?» küsis Basia. «Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?» küsis Basia. «Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?» küsis Basia. «Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Kas sa ei armastad mind, Ruva?» küsis Basia. «Kas sa ei armastad mind, Ruva?»

«Pole tähtis. Ikkagi ei ole tarvis.»

Siis võttis Basia pea käte vahele, vajus kummuli ja puhkes nutma.

Ruva istus tema kõrval, embas Basia vappuvaid õlgu, paitas tema juukseid ega rahustanud teda, ta ei tahtnud teda sugugi rahustada.

Ruva vaikis ning ainult vahetevahel kordas tasa ühte ja sedasama:

«Ära nuta, Basia. Nutta ei ole tarvis. Eales ei ole tarvis nutta.»

SEITSMES OSA

SEITSMETEISTKÜMNES KÄIK

1

«Rutem, rutem,» ütles Schoger juba mitmendat korda, kuid Izaakas ei liigatanud.

Kuid ise tõmbus eemale malenupust, mida ei tohtinud puudutada, Izaakas tõstis uuesti käe, kuid see tõmbus alla eemale.

... naeratas.

«Mida liigutasid, sellega käi,» ütles ta.

«Jah,» mõtles Izaakas ja loovutas nupu, mida ei tohtinud puudutada.

«Kui ma teen veel ühe niisuguse vea, pean ma tööpuudustustuma. Ma jään ellu vea tõttu... Naljakas...»

Schoger oli rahul ja muheles.

«A kurvastad?» küsis ta. «Ilmaasjata. Täna on kõik nii, nagu olema peab. Ise oled süüdi, et õpetasid mind nii lasti malet mängima. Peab ju saabuma aeg, kunas ma võidan. See päev on täna. Pole midagi parata.»

«Ma mõtlen kogu aeg viigile... Ma hakkasin liiga vara võitu taotsema. Esiteks tuleb saavutada võiduseis ja siis võib hakata viigile mõtlema. Ka täna pean kõigepealt saavutama võita, ja siis... Ma pean kõik unustama... Maa ei ole olemas, inimesi ei ole, minu ees on ainult malend, nupud ja Schoger. Ja ma pean püüdma võita...»

2

Ma tuleme jälle töölt. Tee on pikk ja käia on raske.

Hommikul on hoopis teine asi. Tee on seesama, kuid tal on hulga kergem.

Näed, kes on esimeses reas, püüavad sammu aeglustada. Kuid see õnnestub, kuid mitte alati. Valvurid kiirustavad

koju ning tahavad, et ka meie kiirustaksime. Nad ei tea, et hommikul on hulga kergem kui õhtul.

Kui naased õhtul töölt, tuleb mõelda, kogu aeg mõelda. Mitte toost, mitte toidust, mitte vendadest ja õdedest, vaid niisama midagi, hoopis millestki muust. Kohe unustad tee, väsimuse ja kõik teised ebameeldivad asjad maailmas.

Ma mõtlen Esterast ja Janekist.

*

Täna segab mind Punapea. Tal on teine nimi, kuid kõik kutsuvad teda Punapeaks. Ta on tõepoolest üleni punane. Juuksed nagu tuli, nagu kui lipukangas, kõrvad lontis ja õhukesed, nii et valgus paistab läbi. Ta on hiiglasuur nagu post, kaks peajagu minust pikem. Ta läheb ees, vaatab alalõpmata tagasi ning mõõdab mind pealaest jala-tallani. Me läheme edasi. Mõne aja pärast pöördub ta jälle ja silmitseb mind.

Punapea räägib minuga haruharva, ainult vahetevahel teeb ta nalja. Ta on tõepoolest naljakas. Kui ta suu ammulib ajab, moka torru seab, käelabad lontis kõrvadele lisaks paneb ja klähvima hakkab, võid end lõhki naerda. Peni mis peni. Päril punast karva peni.

Ma ei suuda mõista, miks ta mind kogu aeg tunnistab.

«Ära sega, Punapea,» ütlen talle hääletult, üksnes huultega.

Ta saab aru, krimpsutab kuidagi koera moodi nagu ja pöördub kõrvale.

*

«Ära pahanda,» ütleb mulle Janek.

See oli eile.

«Ära pahanda,» ütleb Janek, «et ma segan sind ja Esterat. Ma tean, te tahate õues omaette istuda. Ma tulen, ronin kaksiratsa palgile ja segan teid.»

«Mis sa luuleta,» ütlen Janekile, «pole tarvis.»

«Ma ei luuleta. Aga pärast seda, kui me matsime Meika maha, ei suuda ma teda kuidagiviisi jälle leida. Siin on palju tublisid poisse, ka sina oled nüüd minu sõber. Kuid ära pahanda, isegi sina ei suuda Meikat asendada. Ma tunnen temast alatasa puudust. Estera meenutab mulle

Meikat, nad olid väga sarnased, vahe oli ainult selles, et Meika oli tüdruk ja teine poiss. Ma ei näe Esterat juba selleparast istun õhtuti kaksiratsa palgil, vaadates tuletan meelde Meikat.»

«Aga meid põrmugi, ära luuleta.»

«Mida räägin. Ma palun ainult, et sa ei pahan-
daks ma käin siin nagunii edasi.»

«Ma ei mõista või ei taha mõista, kuid meil on paremgi, kui Janek kõrval istub. Me ei häbene siis teineteist põrmugi ja võime rääkida millest tahes, võime oodata, kuni Janek oma sõna sekka ütleb.»

«Ma tean, kuidas Janekit veenda.»

«Ma ei taha seda, kui ta selle mõtte endale endale pahe on võtnud.»

«Kui Meika oleks siin,» ütleb Janek, «mõtleks ta midagi välja. Me ei istuks, käed rüpes, ega vahiks üksteisele. Me teaksime, mida teha.»

Mul on väga valus.

«Ära pahanda,» ütleb Janek, «sa oled tore poiss ja hea sõber, kuid Meikast tunnen ma siiski puudust.»

*

Ma tahan väga, et saabuks niisugune aeg, kus Janek mind embab ja kõrva sosistab:

«Oled täpselt nagu Meika...»

«Mida teha, et see aeg tõepoolest tuleks?»

«Õhtul ma jutustan talle oma sõbrast Chaimasest.

«Ma ei taha ka mina võiksin toimida nõnda nagu Chaimas. Ma ei taha ma valetada. Kuid Janek võib uskuma jääda, ja Ma ei taha valetada, ent Janekil on raske, ta ei suuda leida Meikat.»

«Õhtul jutustan ma kindlasti Chaimasest.»

*

Chaimas oli minust kaks aastat vanem. Ta oli lühike, tugev, kotkaninaga. Kui ma teda meenutan, seisab ta minu silme ees.

«Ma ei saanud rahulikult elada, ta pidi olema kõikjal, nii naljategemises kui kaklemises. Ta oli minu pahe võtnud, et gestaapo tuleb õhku lasta. Talle ei meeldinud tehaksegi, et kõik on vaja läbi mõelda, hasti

ette valmistada ja kõigil koos tegutseda, oodata sobivat momenti. Kuid Chaimas naeris.

«Oodata?» küsis ta. «Aituma. Tanan teid väga. Ootamisega ma ainult tegelengi. Ma ootan eluaeg. Ma olen ootamisest tüdinud.»

Kord, kui töötasime linna taga ladudes, toodi sinna lõhkeainerong. Chaimas roomas viimase vagunini, kaksas plommi küljest ja ronis sisse. Välja tuli ta üsna kõnukana — ta oli riiete alla riputanud toolipakikesi. Talle paistis, et keegi ei vaata, ja ta tahtis plommi uuesti külge kinnitada.

Kuid Chaimast märgati ja sakslased asusid teda piirama. Ta silmas sakslasi liiga hilja ja pistis jooksmas põlvede suunas. Ta kargas üle roobaste, üle mätaste ja sööstis edasi mööda lagedat välja.

Sakslased hakkasid jalamaid tulistama ja tabasid.

Nad ei lasknud Chaimast maha.

Ta võeti elusalt kinni, viidi vangla haiglasse. Schoger käis Chaimase juures iga päev. Parimad arstid puüdsid teha kõik, et ta paraneks, ja ta sai tööpoolest terveks. Schoger aga silitas tema niiskeid juukseid ja palus ainult üht:

«Ütle, Chaimas, kellele sa selle lõhkeaine pidid viima?»

Chaimas vaikis, aina vaikis.

Schoger oli kannatlik, käis iga päev teda vaatamas.

«Ütle, Chaimas, kellele sa selle lõhkeaine pidid viima, ja sa lähed getosse tagasi.»

Kord ei pidanud Chaimas vastu ja ütles

«Teile pidin viima,» sõnas ta. «Kas te olete tõesti nii rumalad ega taip? Kui ma saaksin tagasi getosse viiksin ma jalle. Ja jälle teile. Meie omad lähenevad, Schoger. Ma laseksin teid kõiki õhku, et meie omad kiiremini siia jõuaksid. Me lammutame geto taha, sinu aga riputame värava põikpuu külge.»

Kõigest sellest jutustas meile halastajaõde, leedulanna. Ta oli eile olnud geto haiglas.

Jah, tana ma jutustan Janekile ilmtingimata Chaimasest. Ma valetan, et mina võiksin tapselt samuti toimida. Janek peab jääma uskuma, sest tal on väga raske, ta ei ole siiani leidnud oma sopra Meikat.

Ma tahan, et Janek leiaks oma sopra.

... mind jalle. Ta pöörab alatasa ringi ja ... pealaest jalatallani. Mida on talle tarvis, ... seda ei suuda ma kuidagi mõista. Ta on ... haruharva, ainult vahetevahel. Nüüd ... tihti. Sellest ajast peale, kui me viisime ... ta tahab?

... Esterale

... koju, pesen end, tõmban selga nägusa ... ruttan suure sileda kivikunnise juurde. Kui ... künnisel, kuuled kõike, mis majas toimib, norgematki heli. Uksed kriuksuvad, vana puu ... sammud sahisevad...

... oma õue.

... sellesse suurde puukasti kandsime mulda ja ... Estera võttis pihutäie karikakraõisi, tor- ... maasse. Ja kastis löi õitsema imeilus lille- ... laigud, kollased täpid. Kas Estera tõesti ... pitud lilled hakkavad uuesti kasvama... Ma ... talle sõnagi, ehkki teadsin, et homseks on ... nad nartsinud

... nud Esterale vastu vaielda, kui ta tahtis istu-

... ta.

... kui karikakrad narbuvad saab nende ülelehti

... Jah — ei, jah — ei, jah.

... d peavad ütleva sellesama sõna.

... või olla.

... ilmitseb mind.

... mind enam ei sega. Me oleme juba getos, just ... same värava. Kohe jooksen koju, pesen. ajan ... sargi, ruttan kivikunnise juurde.

... huuab Punapea mind tasa ja võtab tugevasti ... «Lähme,» ütleb ta.

... on salaparane ning ma ei taip, missuguseid ... hoidad asju võiks meil Punapeaga olla. Ta on ... vanem ja me pole sugugi lähedased sõb-

... seisma sellesama maja taga, kus mehed mulle ... — igaüks ühe lille Punapea nõjatub vastu ... oma pika kae ja keerutab sõrmedega mu

«Ma rääkisin sinu isaga, nüüd räägin sinuga.»
Nõnda lausub mulle Punapea, ja sellest, et ta on nii tõsine, hakkab mõistma, mida ta edasi räägib.

«Sa tead, et getos on partisanide organisatsioon?»

«Tean.»

«Oled sa komnoor?»

Ma kehitin õlgu.

«Jajah, muidugi,» taipab äkki Punapea. «Ma unustasin, et sa olid liiga noor.»

«Nojah, noor.»

«Kas sa tead, Izia, mida partisanidele on tarvis?»

«Ei tea... vististi relvi.»

«Ka relvi. Kõigepealt aga võitlejaid.»

Mu süda hakkab puperdama, sõrmed värisema. Ma olen ammu oodanud, et mind just nõndaviisi kõnetataks, kuid ma ei teadnud arvata, et seda teeb Punapea.

«Kuule, Punapea,» ütlen talle, kui olen sügavasti hinge tõmmanud. «Kas sa tõesti arvasid, et ma niisugust lihtsat asja ei taip?»

Ma vaikin ja ootan, mis tuleb edasi.

Punapea naeratab vaevumärgatavalt.

Hullupööra naljakas on see Punapea. Kui ta niimoodi naeratab, pane talle vaid vurrud ette, ja ta on täitsa nagu kõuts. Kohe paotab suu ja pistab näuguma.

«Nõnda ma mõtlesingi, et sa kõigest aru saad,» ütleb Punapea ja lisab: «Meie kõik oleme jaotatud kolmikuteks. On tarvis, et teidki poleks vahem.»

«Jah... Jah! Meid on just kolm. Janek, Estera ja mina.»

«Näed, kui toredasti kõik välja tuli!» rõõmustab Punapea. «Üks teie seast hakkab vanemaks, niisõelda juhiks. Mõttele järele. Kellest saab juht?»

Ma mõtlen. Mõtlen vististi liiga kaua, sest Punapea, kes seisab seinale toetudes ja hoiab üht jalga kõveras vastu seinale nagu kukk, jõuab jalga vahetada, isegi kaks korda. Ma mõistan, et üleliia kaua mõelda ei või, seepärast ütlen:

«Juhiks hakkab Janek. Eks?»

«Hästi.»

«Sa tunned Janekit?»

«Tunnen. Hästi.»

Punapea saadab mind koduni.

«Kas sa tead, kus ma elan?» küsib ta.

«Tulge kõik kolmekesi poole tunni pärast meile. Hak-
kame õppama.»

Punapea lahkub.

«Tulge oma ukse juurde. Täna on mul veel kiirem kui
«Tulge. Ma ainult pesen end, tõmban selga nägusa särki.
Tulge lenda kivikünnise juurde. Haaran Esteral käest,
kutsune Janeki. Ma jutustan neile, ning nemad väri-
vad rõõmust. Ah, kuidas nad värisuvad!»

«Ma Chaimasest ei räägi.

«Kas sa rääkida? Mina pole ju niikuinii tema.

«Kas sa valetada, ning Janek ei jää uskuma.

«Ma oleksin toiminud nõnda nagu Chaimas?

«Tulge...»

«Tulge. Milleks seda vaja on?

«Ma ei tea — kolmik.

«Tulge!»

*

«Izia... Izia!» kuulen häält, mida ma siin küll ei ooda-

«Izia!»

«Estera? Buzia? Kust sa siia said?»

Ma oleme koridoris trepi ees.

«Tulge mind.

«Ma olen siin vähe, kuid ma näen, et tema silmad on

«Ta naaldub vastu mind, paneb pea minu rinnale.

«Tulge, karva juuksed kõditavad mu põske, ja ma kar-

«Tulge, liigutada.

«Tulge, nutab ja raagib tasa:

«Tulge, Janekit ei ole enam. Täna viidi palju inimesi

«Tulge, ning ka Janek viidi ära.»

Ma tاردun, ja külmad tumedad trepiastmed hüplevad

«Tulge,»

«Tulge, Estera! Olgadest.

«Tulge, mustan huule veriseks.

«Tulge»

«Tulge, ei või olla!

«Tulge, ei võidud ära viia...»

«Tulge, ära viia mind, võidakse viia Esterat, aga mitte

«Tulge, Janekit ei saa ära viia, sest ta on Janek. Ta otsis

«Tulge, Ta ütles, et linn on samuti geto, ainult taraga

«Tulge,»

«Viidi minema... Janekit ei ole enam. Ma seisan siin ammu ja ootan sind.»

«Ära nuta, Estera. Janekit ei võidud minema viia.»

Ütlen talle nõnda, kuigi hakkan taipama, et räägin mõtetusi, et Janek on tõepoolest ära viidud ning mul polegi millegagi trööstida ei Esterat ega ennast.

«Küll näed, me leiame Janeki üles.»

Nõnda ütlen Esterale ja endale veidi hiljem.

«Tõsi? Me läheme teda otsima?»

«Läheme otsima. Kuidas siis teisiti. Janek õmbles ette kollase märgi... Ta oleks võinud jääda teisele poole tala, kuid ta tuli otsima oma sõpra. Me ei tohi istuda ja oodata... Me peame Janeki üles otsima.»

«Läheme koos, eks, Izia?»

«Jah, koos.»

«Me käime maha sadu kilomeetreid...»

«Käime.»

«Ja leiame ta, eks ole, Izia?»

«Leiame. Peame leidma.»

«Izia... Aga kui... kui nad viidi Paneriaisse?»

«Ei... Janekit ei saa viia Paneriaisse. Ta põgeneb, mehed aitavad teda, mehed ei lasé Janekit Paneriaisse vana. Ta on ju Janek!»

«Miks on teid ainult kaks?»

Nii küsib Punapea. Ta ootas meid, nüüd aga küsib.

Me vaikime.

«Kus on kolmas?» küsib Punapea.

«Meid on kolm. Sulle vaid näib, et on kaks,» ütlen talle.

Punapea pingutab silmi. Tal on heledad ripsmed ning seepärast näib, et tema pilk on alati imestunud.

«Ma ei näe Janekit,» ütleb Punapea.

Siis ei kannata Estera enam välja.

«Ta viidi täna ära,» lausub ta, pea norus.

«Halvasti, et ära viidi,» langetab pea ka küsija. «Aga kolmik on kolmik. Vaja on kolmandat inimest, ja teil tuleb otsida veel üks.»

«Ei,» raiun Punapeale, «meid on kolm, ja sulle ainult näib, et me oleme kahekesi. Janek on siin praegu ja ka edaspidi.»

«Siiski on vaja kolmandat,» ei anna Punapea järele. «Kolmik on kolmik...»

«...» kuulame Esteraga ühest suust. «Meid on kolm!»
«Ma ütlesin, et Janek on meie juht, ja nii jääb.»

«...» ütleb ta tugeva pilguga. Kui ma oskaksin, paneksin korvade juurde, kõverdaksin suud, ajaksin huumori ja klähviksin nagu koer, nõndamoodi, nagu teeb... mitte selleks, et nalja teha, vaid et ärritada Punapead.

«...» ütleb ta, mõtleb hetke.

«...» ütleb ta. «Mulle ainult näis, et te olete...»

«...» ütleb ta, mõtleb hetke. Me ronime läbi lõhede, tõusnud seinte, kuni jõuame väikesse tuppa. Siin seisab laud, seinal on klassitahvel. Punapea tõmbab kaks automaati. Üks on meie, teine saksa oma. «...» lausub ta aeglaselt. «Teie kõik — Janek, Izia ja Izia,» raagib Punapea, «olete võitluskolmik.» «...» näib tõepoolest, et me oleme kolmekesi, et... ega.

«...» ütleb ta, mõtleb hetke. Mark on vajaduse korral getot kaitsta ja viia... rohkem inimesi metsa. Esialgu on igal... oma valvepost. Pange tähele ja pidage... kui kuulete signaali «Algus», asuge koheselt postile. Kus see on, ütlen hiljem. «Algus»... Pidage...

«...» kuulame ja jätame meelde.

«...» ütleb ta, mõtleb hetke. «...» puudutab minu kätt, seejuures Punapealt pilku.

«...» ütleb ta, mõtleb hetke. «...» ütleb ta, mõtleb hetke.

«...» ütleb ta, mõtleb hetke. «...» ütleb ta, mõtleb hetke. «...» ütleb ta, mõtleb hetke.

«...» ütleb ta, mõtleb hetke. «...» ütleb ta, mõtleb hetke.

«...» ütleb ta, mõtleb hetke. «...» ütleb ta, mõtleb hetke.

«...» ütleb ta, mõtleb hetke. «...» ütleb ta, mõtleb hetke. «...» ütleb ta, mõtleb hetke. «...» ütleb ta, mõtleb hetke.

PÄRAST SEITSMETEISTKÜMNENDAT KÄIKU

«Nüüd võib puhata,» ütles Schoger. «Teeme vaheaja. Ebavõrdne võitlus malelaua taga vaibus veidiks. Izaakas jäi oma kohale, ent Schoger tõusis ja hakkas jalu tama, vahtides enda ette maha ning hoides käsi selja taga. Ta astus pisut liiga pika, kuid tugeva sõjamehesamuga.

Inimesed, hulk inimesi, kes ümbritsesid malelauda ja mängijaid igast küljest, tõmbusid eemale, ring muutus suureks ja selle keskpaik meenutas nukrat tsirkuseareeni, ning sellel areenil tammus tige, tundmatu mustkunstnik. Sa oled sunnitud teda vaatama, kuid sa ei tea ega oska hetkekski aimata, kuhupoole pöördub tema läikiv must kepp. Võib-olla lendab sellest välja kraaksuv kaaren, võib-olla jääb õhku kõlkuma inimene, kes ei ulatu maapinnani, ent vahest purskub tema avatud suust, liikuvaist kõrvust ja ninasõõrmetest tuld — lausa leeke.

«Kas ka mina võin puhata?» küsis endalt Izaakas. «Midaagi meenutada, millestki muust mõelda?... Vististi ei või. Ma puhkan hiljem. Sest partii lõpeb ju kord ikkagi, kätte jõuab öö, kell lööb kaheteistkümnendat tundi... Ma pean unustama kõik. Maailma ei ole, inimesi ei ole, minu ees on vaid malelaud ja nupud. Ma pean võitma, et saavutada viiki...»

Schoger sammus ringi liialt pika, tugeva sõjamehesam-
muga

«Aitab?» küsis ta veidi aja pärast.

Izaokas vaikis.

«Alustame?»

Izaakas vaatas lähenevat Sehogerit ja mõtles:

«Tema saapad on rautatud ja taovad valusasti sillu-

Kui oleks õõ, näeksin vististi sädemeid. Need
 ei kustutata... Tema on võlukepiga mustkunstnik,
 ta võib tuhan olla indiaanlane ja võtta maha tema

4.1.1. Kõrge võit.

«...totul vîita.»

„Ata „Mittlusin poja Kasrielise,» ütles Abraomas Lipma-

1900. Pime. Ma tean, talvel on ööd pimedad, suvel mitte talvel, vaid sügisel, kui ümberringi on must. Katused on mustad, taevad on must, tindi värvi, tunneb end sel ajal inimene, kelle hing on must?

da teen, kuidas tunneb end sel ajal musta hingega inimesed? Ta võib maailma avasilmi risti ja põiki läbi käia, ta leiab talle maailma tumedate värvidega, tal on kerge, ta ei näe ennast ega näe maailma. Pole värvide tundeid. Kõik on ühesugune. Seepärast ei paista talle midagi. Ei hing ega taevast ega mustad katused.

on suveöö. Pimedus paistab läbi nagu hallikas-
 klaas. Aga kui tahad, et oleks pimedam, võid sul-
 luda. Inimese silm on oivaline instrument. Võid
 pilukil hoida, võid lahti teha, võid päriselt kinni
 Terve diapaseen alates piano pianissimost kuni
 pianissimoni. Terve diapaseen! Kas sellest on vähe?
 ja tähti on palju. Kuu keerab ühelt küljelt
 otsib mugavamat asendit. See on tema igavene
 — kulub üks külg, kasvab teine, keera ja pööra nii
 kui sul soovid, liigutamata oma laia asiaadinina. Milleks
 — nohu ta ei põe, ninarätikut tarvis ei lähe.
 need tühed torgivad silmi nagu nõelad. Nad säravad
 hõbedi erisuguselt: punaselt ja roheliselt, siniselt ja
 ent võib-olla on nad kõiguni sellist värvi, mida
 ei teagi.

...ta tuleb sulgeda silmad. Ennää! Midagi ei ole enam.
...mänged tähti, ei mingit kuud
Mõnuga on raske vaielda, kuigi ma ei jõudnud lõpetada

ülikooli. Minul endalgi on raske enesega vaielda, tara-tara-ram!

Ma pigistan silmad kinni, midagi ei ole enam, ja nüüd võin öelda reaalsed maailma pole olemas, kõik on illusioon. Kuidas tahan, nõnda naen. Kes ütles, et õo on must et kuu paistab? Mina ütlen, et õo on valge nagu paber ning kuud ei eksisteeri üldse — see on banaalne, tarbetu laik. Aga kui must oo on valge oo ning kuu ei ole kuu, vaid lihtlabane kollane pannkook, siis jarelikult mina ei ole see olevus, keda nimetatakse inimeseks, vaid olen, keda nimetatakse ülinimeseks.

Jah, ma olen ülinimene.

Getos on vaikselt, kõik magavad, kõik puhkavad, oiaates või karjudes unes, — nad teavad, et homme, niipea kui on, haletama loonud, tuleb vantsida mooda tolmuseid teid töölaagritesse; nad ei tea, missugune on homme paev — võib-olla pommitatakse getot või viiakse kõik Paneriaisse. Võib-olla nad oigavad, võib-olla karjuvad, võib-olla lamavad teineteise kausis, ihates jätkata oma sugu. Ma ei kuule neid, ma ei näe neid. Nema on hall tolm, kuid mina olen ülinimene ja võin teha kõike, mida iganes tahan.

Ma lahen ruttamata mooda geto vaikseid, uinuvaid tänavaid. Ma lahen vaikese jalgvärvani, mis on ennast surunud kitsasse lõhesse kahe kivimüüri vahel. Kui olen seal, koputan viis korda, seejärel kuuendat korda. Mulle avab valvur. Seejärel juhatab ta mind Schogeri juurde. Schoger igatseb mind naha, ta ootab kannatamatult. Nagu võrane võrasel kasib ta mul nurka visata kollaste tahtedega kuue, kutsub mind madala ümmarguse laua äärde. Ta patsutab mulle sõbralikult õlale ja ütleb:

«Istu, Kasrielis, võta midagi hamba alla. Parast raagime, aega on.»

Laual seisab prantsuse konjak, tšehhi õlu ja vene vodka. Teises toas ootab poola kaunitar, kelle reiele on poletatud number, et ta ei põgeneks, kaunitar vaikesest majast, millel on silt: «Ainult saksa ohvitseridele.»

Schoger hõõrub kasi, ning tema hallid, radiaalsetest kiirekestest kirevad silmaterad loövad kiiskama nagu võltsid, jamedalt järeletehtud kalliskivid.

Jah, ma lahen ruttamata, pea norus, mooda uinuvaid tänavaid geto jalgvärvani juurde. Ma olen ülinimene, sest must õo on valge ning kuu on visklev pannkook. Mina —

lähem geto värvani juurde ja pean koputama avataks.

Ma ei saa vaielda, kuigi ma ei jõudnud lõpetada tara-tara-ram!

Ma ei talle ainult Nietzschet, ma tunnen Schopenhuet ja Freudi, tunnen Kristuse apostleid, ja pühakirja ja Karl Marxi. Karl Marx ütles:

«Kas sa ei saa midagi muud kaotada. Ma võiksin kaotada, seda spinozat Karl Marxi. Ent ma ei talle.»

Ta ütles veel midagi mingisugusest, et on veel millestki tahtsam, ja minu sõbrad, nad ei talle tahavad teha selle sammu, nad valivad teusaks, nad valmistuvad partisanivõitluseks, nad valmistuvad paljukski. Iga paev toovad nad töölt

raha ja padruneid. Isegi Schoger ei suuda leida peidupaiku. Selles sammus ma täiendan Karl Marxi. Praegu ma lahen Schogeri juurde, ta ei talle karsitusega. Ma tean, kes toob getosse neid varjataks.

Ma lahen minu jaoks valge õo. Niisugusel valgel õol Schoger kõik relvad kõigist peidikutest ja laseb siis kes sobitavad ennast ühte ritta selle spinoza

Minul üksipuha. Ma ei näe ega kuule midagi, pole kõike seda olnud. Ma istun ümmarguse majas, joon vene vodkat, rüüpan prantsuse konjaki, hambaid tšehhi õllega ja silitan poola ilusate reiele on poletatud märk.

Ma lahen nutikas mees. Ha-haa! Mind valides ta ei talle valida. Ta luges mu mõtteid nagu avatud

Kui ta oleks valinud minu isa, mõne õe või venna venna Izaokase, oleks ta näinud trääsa

Ma lahen mina all. Ta oleks võinud nad tükkideks lõigata lihumik loomakere, ja ikkagi oleks ta kuulnud, mida ka mina ei oskaks teisiti nimetada.

Ma lahen nutikas mees. Ta valis minu praegu mooda geto vaikseid, uinuvaid tänavaid, kus ma käisin täpselt nad

Ma lahen magune laud oli juba siis kaetud. Ma lahen armiselt lahke.

Ma lahen, võta midagi hamba alla,» lausus ta ja lausub, tanaan,» vastasin.

«Istu, Kasrielis, joo lonksuke.»
 «Täna, mul pole janu.»
 «Ära tembuta, Kasrielis, ja astu lähemale. Pane käsi lauale. Nii, peopesa allapoole. Nüüd vaata mind.»
 Ta võttis kabuurist väikese musta brauningu.
 «Ära karda, ma ei lase,» ütles ta.
 Ta haaras brauningu torust, tõstis käe ja lõi tõmbikuga pidemega vastu minu põialt, küüne pihta. Seejärel võttis ta uuesti hoogu ja lõi järgmise pihta. Ta sihtis ainult küüsi. Ta tegi oma töö nii meisterlikult, et ei rebestanud mu sõrmedelt tükikestki nahka.
 «Istu, Kasrielis, võta midagi hamba alla, mis siin ikka,» lausus ta sõbralikult.
 Ma istusin kohe ja hakkasin sööma.
 Sõin kaua, veeretades suus iga pala.
 Schoger istus minu vastas ja vangutas nukralt pead.
 «Näed, ma teadsin, et sa oled näljane.»
 Kui pühkisin huuled puhtaks, sõnas ta vaikselt:
 «Nüüd joo. Alustame vodkast, eks? Ma armastan vene vodkat.»
 «Täna, mul pole janu.»
 Schoger vihastas:
 «Või nii! Noh, hea küll, anna käsi.»
 Sirutasin ette teise käe ja panin selle lauale, peopesa allapoole.
 Ta imestas.
 «Kasrielis!» hüüatas ta. «Sa tahad vigastada teist kätt? Seda ma ei luba. Anna seesama, esimene. Või on sul juba ükskõik?»
 Ma sirutasin välja teise käe ja panin selle lauale, peopesa allapoole. Schoger võttis hoogu ja lõi. Ta tabas lauda, klirisesid ja kõlisesid taldrikud, pudelid ning klaasid, kuid ta ei saanud pahaseks, et ma olin oma siniste küüntega käe alt ära tõmmanud. Ma hoidsin selles klaasi vene vodka, ma tahtsin juua.
 «Näed, Kasrielis, ma tean, et sul on janu,» lausus ta.
 Seejärel ruüpasin Champagne'i konjakit ja loputasin hambaid pilseni õllega.
 «Jadze!» hüüdis Schoger. «Jadze!»
 Kõrvaltoast tuli Jadze, sihvakas, graatsiline, kahupeaga ilus poolatar.
 «Näed?» küsis Schoger. «See on Jadze. Tubli tüdruk. Eks ole, Jadze?»

... näidates oma ühtlasi pärlitaolisi hambaid, Jadze.»
 ... lahkus.
 ... jutame teiseks korraks. Eks ole, Kasrielis?»
 ... vastasin mina.
 ... ikka, oleme kokku leppinud,» lausus Schoger. ... tahad, võin sulle näidata fotosid. Tahad? Sa näed ... sõrmedega käsi, mida ei lubatud kinni siduda, ... vastasin ja jõin järjest veel kolm klaasi ...
 «Ma teadsin, et me jõuame kokkuleppele,» rõõmustas ...
 ... me leppisime kokku, et kohtume nädala ...
 ... lähem tema juurde.
 Ma astun aeglaselt, pea norus, geto vaikselt, uimuvail ...
 ... Ma lähen jalgvärvani, mis on surunud ennast ...
 ... klaviseina vahele, koputan viis korda, seejärel ...
 ... mulle avatakse ja valvur saadab mind Schogeri ...
 ...
 Schoger ootab juba. Ootab kärsitult. Väikesel ümmar- ...
 ... lauale on vene vodka, prantsuse konjak ja tšehhi ...
 ... ning teises toas kaunis poolatar Jadze, tubli tüd- ...
 ... kellel on märk reiel.
 Ma tean kõik. Ma tean, kes toob relvi ja kuhu nad on ...
 ... teada. Enne sedagi ...
 ... ma palju, ning Schoger andis mulle tõesti liiga ...
 ... Ha-ha! Tobu! Miks andis ta mulle nii palju ...
 ... Ta võinuks siis, esimesel korral, jätta mind sööt- ...
 ... jootmata, ta võinuks vaid maha raiuda paar ...
 ... ja ma oleksin jutustanud kõik. Tobu! Ta arvab, ...
 ... ise midagi ei tea, siis on teisedki samasugusel ...
 ... Ja kaht sõrme ei olekski ehk tarvis olnud, ...
 ... oleks piisanud küll.
 ... esimesel korral oli ta oinas, see Schoger. Nüüd ...
 ... rahulik. Tõsi, ta ootab kannatamatult, kuid ...
 ... kindlalt, et ma tulen, et ma koputan viis korda, ...
 ... kuuendat, ja et ma astun tema ette.
 ... Schoger on nutikas mees.
 ... lähen tööpoolest.
 Ma kõnnin juba kaua, ja mind on juba ammu tüüdanud

kollane kuu, mis pöörleb nagu pannkook, ning miljardid kõige erisugusemates vikerkaarvärvides tähed, mis tõlgivad nagu nõelad.

Ma olen väsinud, ma peaksin veidi puhkama.

Siinsamas maja nurga taga on sissevarisemisest tekkinud auk, mida varjavad nõgesed ja kuhu on pillutud vana kooli. Seal on minu vaikne nurgake. Seda ei tea keegi. Seal võib istuda päev läbi, võib istuda terve öö, mõelda enesest, relatiivsest maailmast ja igat sorti spinozadest.

Mitte kusagil kogu maailmas ei saa paremini puhata kui selles minu kõrge laega keldris, kuhu viib sissevarisemisest tekkinud avaus, mida veel keegi ei ole leidnud. Seal võib mõelda kõigest — loomadest, keda nimetatakse inimesteks, ja inimestest, keda nimetatakse loomadeks.

Ma pean ilmtingimata puhkama. Ja värava juurde ei saa praegu minna. Seal seisab kusagil vastu sein nõjatuna minu isa Abraomas Lipmanas, seisab ja ootab oma poega. Ta seisab, pilk valvas, vanad kõrvad püüdnud igas krabina. Ta seisab liikumatult nagu raidkuju ja ootab Kasrielist, oma poega.

Mida ta küll ütleb oma pojale? Mida võib Abraomas Lipmanas ütelda pojale, kes on üliinimene ja kardab, et tal raiutakse sõrmed otsast.

Isa teab, et ma tulen, ja teab, kuhu ma lähen.

Üsna hiljuti oli meie vahel väike kõnelus, millest on üpris kerge jutustada.

Nõnda oli...

Ent kõigepealt pean ma puhkama, mul tuleb maha istuda ja suitsu tõmmata. Seal, keldris, on üks sigaret, on küünal ja tikud, on ümberlõkatud puupakk.

Ma lähen oma keldrisse, süütan küünla, istun ja tõmban suitsu. Jah, nüüd saan ma puhata ja mul on hea. Pole seda kuud, pole neid tähti. Küünlaleek — see vahe tuluks — vilgub, ja kahte seinat katab minu vari, hiiglaslik, mõõtmatu, tõelise üliinimese vari.

Kauaks ma siia istuma ei jää. Suitsetan oma sigareti lõpuni ja lähen edasi.

«Isa,» laususin ma oma Abraomas Lipmanasele. «Isa, ütle poistele, et nad peidaksid relvad mujale. Ja las varjavad ennast kõik need, kes tõid relvi. Kuue päeva pärast, öösel, lähen ma Schogeri juurde, ta raiub maha minu sõrmed, ja ma räägin talle kõik ära.»

«Kas sa mõistad, mida ma sulle räägin?»

«Ma mõistan, mida räägin. Ma võin korrata, kui soovite.»

«Ma ju tead, et relvad on peidetud kõige parematesse kohtadesse ja teisi selliseid ei leia, ja et inimesi, kes relvi peidavad, on nii palju, et neid ei peida kuhugi.»

«Kuid mind hakatakse piinama, ja ma räägin talle, kuidas soovid, isa.»

«Mina tõin ju relvi, sinu vend ja sinu õed tõid.»

«Ma tean, kuid ma räägin kõik ära, isa.»

«Ma olen Abraomas Lipmanas,» vastas tema.

«Huvitav, ma võin korrata. Ma räägin kõik ära, Abraomas. Ma ei saa midagi teha.»

«Kasrielis,» ütles Abraomas Lipmanas. «Sa saad minult, olen su sigitanud, mina võiksin su ka tappa.»

«Ma olen juba vana, ja sa pead ise tõstma kätt enda vastu. Sa mõistad?»

«Ma pahvatasin naerma. Kuidas võib inimene tõsiselt öelda seda?»

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

«Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin. «Muidugi, ma mõistan, Abraomas Lipmanas,» vastasin.

Schoger on nutikas mees, kuid ta andis mulle liiga palju aega. Ta andis mulle nädala, seitse päeva. Seitse päevaga lõi jumal terve maailma, ja Kasrielis leidis keldrid, mida keegi ei tea, müüris lakke konksu ja punus peenestest nõõridest jameda kõie. Kõis on seotud konkreetse külge, silmus ei ripu kuigi kõrgel. Pakk on kohale veeretatud. Silmus on siinsamas, ja kõis ei tundu kare, kui ma seda kätega puudutan.

Konile astusin juba peale.

Küünal...

Ma puhusin küünla ära.

Jää hüvasti, Abraomas Lipmanas, minu vana isa.

Jääge hüvasti, inimesed, keda praegu nimetatakse loomadeks.

Ma olen puhanud, küünal on kustutatud. Mul on aeg minna. Mind ootab ees kogu elu, terve maailm — vene vodka, prantsuse konjak, tšehhi õlu ja kaunitar Jad...

ÜHEKSAS OSA

KAHEKÜMNE KAHEKSAS KÄIK

1

Valgetel olid juba kaua mänginud pärast seda, kui olid võitnud eetturi eest viguri.

... ja vaikis.

... ja otsustas vastu panna valgete rünnakule ja läbi murda nende tiiba.

Valgetel oli raske kaitsta paremat tiiba, kuid nad tunnetasid kiiret peale.

Ituug tõmbus jälle koomale. Inimesed nihkusid lähemale.

Nende pilgud ei torkinud.

«Nad ei karda inimestele otsa vaadata. Nad ei sega. Aga nad nüüd ei sega?»

«On hea, et ma pole üksik, et ümberringi on nii palju inimesi.»

«On hea, kui ümberringi on inimesed.»

2

Ma seisame minu isa ees. Estera ja mina. Me oleme olnud juba kaua palunud, kuid ta ei anna järele.

«Ma ei või teid ära lasta,» ütleb ta.

«Ma võid.»

«Ma ütlen mina.»

«Te olete veel lapsed, te saate mõttetult hukka.»

«Ma ei taha...»

«Mu kallid lapsed, kuidas ma võin tahta?»

Estera vaikib, ta ei julge vaielda Abraomas Lipmanaga.

«Te ju tead, et me lõime uue kolmiku, sa tead.»

«Kolmiku jaoks me ei ole lapsed?»
«Kolmiku jaoks te ei ole lapsed»
«Näed...» ütlen. «Aga kolmandat ju ei ole.»
«Mul on väga valus, et teda ei ole.»

Nõnda ütleb isa. Ma tean, et tal on valus. Ja mul ainult Janeki pärast. Kuid ta ei taha meid siiski luba. Kes teab, kas meestel õnnestus Janekit päästa. Kust teab... Ning kui ta ongi elus, siis ei ole teada, kust praegu on. Janekit leida on raske.

«Nõndaks,» ütleb minu isa. Ja lisab: «Nad viidi minu ma Paneriai suunas.»

«Tähendab, Janek on elus,» vastan mina. «Mata järele, isa... Kas mehed lasksid Janeki tõesti Paneriai viia? Ta põgenes, mehed viskasid ta autost välja... Isad haavatuna, isegi poolsurnuna. Mehed ei lasknud teda Paneriaisse viia. Sa mõistad ise, teda ei saadud ju nii sama lihtsalt viia, ta on ju Janek.»

Isa vaikib langetatud päi. Ta mõistab, kuid vaikib.

«Sa ju tead...» ütlen talle. «Sa ju mõistad... Me peame Janeki üles otsima.»

«Hüva...»

Nõnda lausub minu isa ja sõrmitseb mõtlikult Esterat juukseid. Tema silmad on sügavad, kuid tuhmid, ja nende ümber on juba hulganisti kortse. Ma ei tea enam isegi, kas mu isa on vana või ei. Kuid kortse on tema silmade ümber väga palju.

Ma teadsin, et ainult isa võib meid aidata. Ta teadis igasuguseid viise, kuidas getost välja saada, ilma et sind keegi näeks, kuidas ennast varjata, ilma et sind keegi leiaks. Ta tundis kogu getot nagu oma labitorgitud sõrmi, ja mul oli mõnikord kogunisti kummaline tunne, et kuidas võib inimene nii palju teada. Vististi tead ainult siis palju, kui ümber silmade on kortsude kimbud.

«Hüva...» kordab isa. «Ühe päeva võid jätta tööle minemata. Ma ütlen, et sa jäid haigeks. Ent lepime kokku — ainult üks päev.»

«Sellest meile piisab,» ütlen isale. «Meile jätkub poollest päevast, küll naed.»

Isa naeratab nukralt.

«Kas ma olen õnnelik, kui teid kõiki jälle naen? Mis te arvate?»

«Ma vaheldumisi otsa Esterale ja mulle, temale ja mulle, mida ta mõtleb, ja langetan pilgu. Milleks vaja, isa? Milleks veel seletada, Abraomas?»

«Lõmmikul,» ütleb isa, «sõidab getosse kuivade jalale kinnine sõjaväeauto. Autojuht viib teid ja sa saad hakake otsima. Tagasi peate tulema ja mustage tahekesi maha võtta. Ka nõela ja mustage. Ainult olge ettevaatlikud... Annaks

meile veel katta, kuidas käituda, kust otsida ja kust tulla.

«Kust otsida. Ma ei taipa ainult üht. Kust otsida sõjaväeauto?» kusin.

«Auto?»

«Auto?»

«Auto?»

«Mis siis?»

«Taipa, miks ta meid välja viima peaks...»

«Naal!» naerab isa. «Kas siis sakslane ei või viia?»

«Naal!»

«Ütleb isa, «see on sakslane mis sakslane, ainult sugune. Oled sa nüüd rahul?»

«Olen.»

*

«Hommik,»

«Sõidab kinnine sõjaväeauto.»

«Laaditakse puid ja jäetakse meie jaoks väike kott. Ronime sinna. Sakslane suleb ukse. Ta ei taha. Ta on pahur ja tusane.»

«Pime. On vaikne, sest mootor ei käi veel. Me ei taha hingarnist, puud lõhnavad vaigust ja mulle ei meeldi, ning kusagil kaugel, auto õhukeste külgede vahetevahel kuulda kellegi häält.

«Lõb undama, auto värisema.»

«Mene konarlikku kiviüllutist ja puid, mis mulle ei meeldi. Me ei pane tahelegi, et istume kagaras, kus, põsk põse vastas.»

«Ütleb praegu Ester?»

«Ütlen, et on hirmus sõita naisuguses pimeduses, kus, kinnises sõjaväeautos, kui juht on saksa

sõdur, kui puud muljuvad kulgi, ähvardavad paha variseda, kui tunned konarlikku kivisillutist, uks aga on väljastpoolt suletud. Me sõidame ja vaikime. Me vaikime vististi selleparast, et puudub Janek, et teda tuleb otsida. Kui see poleks olnud tema, ei oleks ma iial nõustunud ronima pimedasse, kinnisesse sõjaväeautosse ja kuulama oma kõrvadega, kuidas uks väljastpoolt riivi kõlksatab – nii lööb raud vastu rauda.

«Ester, millele sa mõtled?»

«Mul on hea meel... Meie juba sõidame, aga Janek ei tea arvatagi, et me juba sõidame.»

Mul hakkab äkki kurb.

Miks Ester mõtleb Janekist?

Miks mina mõtlen kõigepealt pilkasest pimedusest ja alles siis Janekist?

Janekil oli õigus, kui ta mulle ütles:

«Ära pahanda, Izia... Sa ei saa pahaseks? Ära pahanda, aga ma ei suuda kuidagi leida Meikat. Sa oled hea sõber, aga Meikat ei ole ikkagi...»

Auto jääb seisma.

Kõlksatab raudriiv.

«Ronige välja,» ütleb sakslane saksa keeles.

Me ronime. Sõdur ootab. Ta võiks ukse kinni lüüa, autosse istuda ja edasi sõita.

Mis ta seisab? Mida ta ootab?

«Me oleme nüüd linnast väljas,» ütleb sakslane saksa keeles. «Linnas ei ole teie Janekit tõepoolest. Kui leiata siis siit. Kas näete seal kaugel metsa? Kaugemale ärge mingil juhul minge. Seal ei ole Janekit. Seal algab Paneriai.»

«Hea küll,» vastan. «Ei lähe. Janekit seal ei ole, ta peab olema siin lähedal.»

Sõdur seisab ikka veel.

«Kui tulete tagasi,» ütleb ta, «minge otse mööda sedasama teed ja hiljem otse mööda tänavat. Kiriku juurest pöörake paremale, siis vasakut kätt neljandasse tänavasse. Kui olete natuke maad allamäge läinud, jääge väravaalusesse ootama. Inimesed tulevad sealtsaudu töölt, ja geto on üsna lähedal.»

«Ma tean.»

Sakslane noogutab. Ta on rahul.

Ta seisab ikka veel, ei löö ust kinni, ei istu kabiini ega

harjumatu temaga konelda. Minuga raagib

— Schoger, kui me mangime malet.

kujutleda et minu ees seisab teine sakslane

— patt on hoopis teistsugune.

Ja ei ole enam noor, see sõdur. Tema kämblad on lühikesed, sõrmed konksus. Habe on tal ajamata, põsed, lõua otsas ja nina all kollendavad hõredad karvad. Ootamatul on hallid, väsinud, nende ümber on palju kortse, need kortsud ei ole ainult nii sügavad kui minu isal. Muide, sõdur on noorem minu Abraomas Lipmanasest.

Sakslane silmitseb veel tükk aega Esterat ning mina ootab pleekinud mundrivarrukat ja rasket kätt, mis lööb mu õlal.

«Tema on tütarlaps, aga sina oled juba mees,» naeratab

— autojuht, «ja sul tuleb kõigepealt meeles pidada, et vaatus ei ole häbiasi.»

— need sõnad ütleb ta leedu keeles, asetades rõhke sõna, üpris naljakalt. Mul hakkab lõbus ja ma

naeratan naerma.

— tõstab ta käe mütsi juurde, lööb ukse kinni, istub maha ja pöördub tagasi linna poole.

Ta avab ukse ja hüüab, püüdes mootorimürinast üle

— laksin teile õhtul järele. Aga ma ei saa. Tõesti ei

Kuus Esteraga lehitame talle kätt ega mõista isegi, mis soovime head teed saksa sõdurile.

— umberringi peaaegu ei ole. Keskel on maanõukogu mõlemal pool seda on hajali majad, aiad, aasad. Ester kaib mööda üht kraavi, mina mööda teist. Me oleme veendunud, et Janek lamab kraavis või kusagil maantee lähedal. Kui kraav lõpeb, läheme üks ühele, teine teisele poole. Me kõnnime üle aasade, läbi juurviljapõldude aeglaselt kaharate kartulipealsete vahel.

— lub, et Ester ei vaata kõike hoolikalt üle, ning

— lub, et mina ei tee seda. Me vahetame kohad ja

— tema minu ning mina tema poolel.

— kusib Ester, «eks ole hea, et me tulime otsima?»

«Jah,» ütlen, «me ei võinud teisiti.»

«Kas sa mõistad, mis siis saab,» küsib Estera, «kui me nõndaviisi läheme ning akitselt kohtame Janekit? See on kohutav, eks?»

«See pole põrmugi kohutav, mis sa nüüd.»

«Kohutav... Kas sa mõistad, mis siis saab? Oi, kui see ainult rutem tuleks.»

Teel astume igasse tarre, küsitleme põldudel töötavaid inimesi. Kui on tarvis rääkida poola keeles, räägib Estera. Kui leedu keeles, siis räägin mina. Kuid tihti räägime mõlemad, katkestades teineteist, ja inimesed silmitsesvad meid hämmeldunult ja kaasatundvalt.

Me koputame arglikult uksele.

Tavaliselt avab naine.

«Kas te ei näinud eile kahte autot inimestega?»

«Autosid kaib palju, lapsukesed, nõnda palju.»

«Seal oli noormees, saherdune heledapaine.»

«Kuidas ma võisin näha, lapsukesed?»

«Üsna noor, Janek nimi.»

«Autod sõitsid. Ja küllap sõitsid ka need kaks. Ma ei ole Janekit näinud.»

«Võib-olla polnud teda autos? Võib-olla ta tiirutas sinu ringi? Võib-olla läks mööda?»

«Ei, ei läinud, me pole näinud.»

Me tahame edasi minna.

Siis pakutakse meile süüa. Ma ei tea, miks meile igas tares süüa pakutakse. Naine tõttab kuhugi, toob käterätid mässitud leiva. Lippab sahvrisse ja toob savikannuga piima.

Igas tares pakutakse meile süüa.

Meil on juba kõht täis, oleme söönud juba kolm korda. Kuid naised ei tea seda, jooksevad kuhugi, ruttavad sahvrisse, toovad leiba, toovad piima ja tahavad, et me istuksime laua äärde, tõmbaksime veidi hinge ja võtaksime midagi hamba alla.

Me peame minema, peame minema.

Kinnitanud keha, sammume jälle edasi.

Naine seob valge rätiku pahe ja saadab meid.

Palke on veerenud juba teisele poole, meil tuleks rutata, me ei taha Metsani on jäänud veel kaks talu.

... suur plekk-katusega maja, ning seal, metsa...
... tareke. Siis peab tagasi pöörduma. Kauge-
... ei või, Janekit seal ei ole.

... heidab pilgu paikesele, uurib ümbrust.

«Väita,» ütleb ta, «Izia, vaata, lilled...»

... poolest, akna all on lilled. Pikavarrelised, suurte
... haljendavate lehtedega.

«Jah,» ütleb naine, «need on minu punased
... Ma kannan nende eest hoolt ja nad õitsevad
... edasti igal aastal, isegi tänavu.»

... silmitseb kummalisel ilmel punaseid pujenge,
... näeks ta neid esimest korda.

... paigal.

... paigal nagu ennistki, kui ta tõi käterätikus

... kannuga piima. Juba valgub tal käes lühike puu-
... nuga, ta käib akna all edasi ja tagasi. Ta valib,

... leiab pujengi, kauneima kõigist, kõige ühtlase-
... lehtedega, tumepunase.

«Tarvis!» hüüab Estera. «Las ta õitseb, pole tarvis!»

«Tarvis,» ütlen ka mina. «Meie tee on pikk, lill
... nagoonii ära.»

... kuula meid. Ta löikab selle kauneima pujengi

... Esterale. Estera võtab lille, surub selle vastu
... sus paitab lillega minu põske ja annab naisele

...
«Pange vette,» palub ta. «Mõnda potti või klaasi. Meie

... pikk ja lill närtsib tõesti ära. Me läheme veel tol-
... ja, metsaäärsesse tarre ning pärast seda tagasi.»

... võtab lille, vaikib ja vaatab meid silmi vidutades.

«Sinna parem ärge minge... Ärge minge plekk-katu-
... majja. Parema minge kohe sellesse tarre metsa

...»

Me mõistame.

«Aitäh... Aitäh...» ütleb naisele Estera.

Naine vangutab pead.

Me läheme edasi.

«Kakš autot inimestega?» pärib ta meilt.

Me noogutame.

Me oleme viimase majakese lähel metsa ääres.

«Sõitsid, sõitsid...» ütleb eideke. «Nägin.»

«Ja heleda peaga noormees?»

«Heleda peaga? Oli, oli,» räägib eideke.

Me ootame. Ootame...

«Siinsamas, üsna ligidal,» jutustab eideke. «Oli, oli... Heledapäine noormees hüppas autost välja, siis veel üks tumedat verd mees. Autod sõitsid kiiresti, väga kiiresti. Need kaks meest kukkusid teele ning sakslased hakkasid tulistama ja said neile pihta. Autod jäid vist eemal seisma üks sõdur tuli ja veeretas nad kraavi, ja autod sõitsid minema. Oli, oli... See heleda peaga poiss oli teie vend, või mis? Kartsiime kohe vaatama minna, praegu on sihukesed ajad. Ootel aga läksid mehed sinna ja ei leidnud neid enam. Küllap nad viidi kuhugi. Oli, oli, lapsukesed.»

Mis on meil vastata? Mis on meil veel küsida?

«Astuge sisse, astuge sisse,» kutsub eideke. «Istuge lauda, puhake, soõge. Mida jumal on meile andnud, seda pakume ka teekaljaile kohakinnituseks. Astuge sisse, astuge sisse.»

Eideke satub ärevusse, kohendab rätikut. Tema lõug tudiseb kogu aeg, küllap vist vanadusest.

«Astuge sisse, olge lahked, lapsukesed...»

Me ei saa sisse astuda. Me ei saa istuda lauda, puhata ja süüa musta leiba, juua valget piima.

Meil on aeg koju minna.

Praegu on paras aeg getosse tagasi pöörduda.

Edasi on mets, sinna ei või minna. Meie teekond on lõppenud. Ja nüüd ei olegi enam kuskile minna. Nüüd me teame kõike.

On ülim aeg tagasi pöörduda. Ülim aeg.

Me sammume mööda tolmust teed linna. See tee on pikk, pikk ja üksluine.

Mida mõtleb praegu Estera?

Ei tea...

Ma ei tea, mida ma ise praegu mõtlen.

Algab tänav. Samuti pikk, väga pikk. Meile jõuab järele väike salgake — kolm poissi ja kaks tüdrukut. Kõik nad on kompsude, kottide, korvidega. Nähtavasti tulevad nad külast, toovad toitu. Need on kiire, nad mööduvad meist, kuid üks tüdruk vaatab kogu aeg meie poole

ja ütleb siis midagi oma kaaslastele. Nad jäävad seisma ja vaatavad meid.

«Kas te olete maalt?» küsib tütarlaps.

«Me pole maalt.»

«Te käisite?»

«Me otsisime oma sõpra Janekit.»

«Hakkem ta ei küsi, sest ta näeb, et me oleme kahekesi me ole leidnud Janekit.»

«Ta viidi eile ära,» ütleb Estera kõlatult.

«Ma mõistan, et tal on raske vaikida, ta räägib selle-»

«... et ta peab valjusti lausuma mõned sõnad ja ise...»

«... oma haalt.»

«Me koos. Seltsis on lõbusam,» ütleb tütarlaps.

«Meil tuleb minna väga kaugele,» ütlen mina.

«Ma jutustan, et seal peame keerama paremale, seal...»

«... ja siis läheme taas otse.»

«...» ütleb tütarlaps. «Meil on siis täiesti üks tee! Kuni...»

«... tänavani.»

«Ma vaatab oma kaaslastele otsa ning need on vaikides...»

«... jah, kuni tolle tänavani.»

«Me oleme salga keskel, ja me läheme kõik koos.»

«Meil on tõepoolest parem, kui ümberringi kostavad inimeste hääled.»

Varavaalune.

Siin tuleb meil oodata.

«Balk saatis meid varavaaluseni ja läks tagasi. Kes teab, meil oligi meiega üks tee.»

Me poeme teisele poole varavat. Seal ei näe meid keegi. Me otsime välja oma nõelad, niidid ja õmbleme kollased lapid jälle kuue külge.

Varsti sammuvad mööda kolonnid, me poetame ennast tolte hulka ja läheme koju.

Aeg venib väga pikkamisi, kuid meil ei oleks siiski tõunda raske oodata, kui me ei kuuleks oigamist. Keegi õigab kusagil, ja meile näib, et see on Janek.

KÜMNES OSA
KOLMEKÜMNE ÜHEKSAS KÄIK

1

Schoger kindlustas end paremal tiival.

«Romantika...» ohkas ta.

Ja jätkas vastust ootamata:

«Jah, romantika... Ümberringi on pime, ainult meie malelaud on valgustatud. Nagu lõkke aares. Kujutle, et me oleme karjused, oleme Tirolis ja malenupud on meie kari. Me valvame karja, istume lõkke aares. Keegi puhub kusagil kaugel vilepilli ja mina laulan tirooli laule. Ehi! See on alles elu, eks?»

Schoger ajas selja sirgu, nõjatus toolileenile, heitis pea selga, pani käed puusa ja laskis kurguhäälel lahti tirooli trilleri:

«La-lo-li-luu... La-lo-li-luu...»

Siis kallutas ta end malelaua kohale, heitis vastasele pilgu ja puhkes naerma.

Tõepoolest, õhtune taevasklaas oli selge, sinine, ja nais, nagu paistaks kõik läbi sinaka klaasi. Päike oli varjud pikaks venitanud ja vajus oöhõlma. Kohe ilmusid valja tahed — miljonid kauged eri värvi tulukesed. Jalge all olid kivid, kõvad ja igavesed nagu kivid ikka, ning kusagil lähedal kangutas kerge tuuleohk aknaluuki.

Tõesti, kõik oli nii salaparane.

Ent selles salapärasuses õhtuvaikuses olid inimesed. Olid tillukesed karbiidilambid, nende keskel malelaud, nupud, elutud malenupud ja kaks teineteise vastas istuvat kuju — Izaakas Lipmanas ja Adolf Schoger.

Malenupud olid elutud, puust.

Võitlesid elavad.

2

«Ma sigitasin tütre Riva,» ütles Abraomas Lipmanas.

3

Terve kuu — kolmkümmend päeva — elasid nad mõlemad selles pisikeses majas, mis asus kiirevoolulise jõe kallasel, seal, kus lõppesid aiad. Majauberik oli väga valke — esik ja üks tuba. See-eest oli tänav kaugel, keegi ei tulnud ega toppinud sinna ilmaasjata oma nina. Toas olid laud, kapp ja kaks voodit. Nad magasid riides nagu muul. Nad tegid näo, et ei märka — ja võib-olla nad teepoolest ei märganud —, et üks on naine ja teine mees.

Antanas astus koidukumas läbi lopsaka kastemärja rohu ja ütles, et tema ees lookleb kitsas jaljerada. Jaljed olid kisked ja Antanas naeratas, silmitsedes puhtaid, pestud kõrsi ja rohulehti, mis olid maadlgi painutatud, ühegi kastetilgata, ja andsid märku, et Riva oli siit möödunud. Antanas laks tasa, jalgu kõrgele tõstes ja ringi vaadates.

Ta astus ettevaatlikult üle esiku läve, pani ukse riivi, lükkas ukse ette vana puukapi.

Antanas esikus võttis ta kingad jalast, riputas niisked kingad kuivama ja laks kükivarvul tuppa. Tõepoolest, Riva magas juba. Magades olid tal ikka kaed pea all ja suud pruntis. Antanasele tegi alati suurt lõbu vaadata uinuvat Rivat.

Ta ringutas, kohendas õhukest tekki ja tahtis juba minna, kuid Riva magas nii tugevat lapseund, et ta ei saanud haaras akki rahutus.

Antanas oli kaks akent — üks jõe, teine aedade poole. Ta astus seestpoolt avaneva luugi ja märkas otsemaid näkud. Nad tulid kummargil, piirates maja laia kaadega. Riva lõi luugi kinni ja jooksis teise akna juurde, ja ka Antanas ta laia piiramisrõngast — kummargil sakslasi. «Riva!» hüüdis ta.

Riva ärkas kohe ja taipas.

Riva teadis, et see võib juhtuda. Nad mõlemad teadsid ja olid selleks kogu aeg valmis. Nad ei pannud imeks, et Antanas läks, kuigi nad tõtt öelda kogu aeg olid

lootnud: vahest ei juhtu midagi, ei pea ju alati halva minema. Nad ei olnud arvanud, et see aeg nii kiiresti kätte jõuab. Kuigi õigupoolest mitte just väga kiiresti nad olid selles majakeses jõe kaldal elanud terve kuu, kolmkümmend päeva, ja kogu see aeg ei olnud neid keegi tülitanud.

Nad kükitasid kumbki oma akna alla, ammu luugi sisse löigatud pilude juurde ja jäid ootama.

Kummalgi oli seitsme kettaga automaat, revolver ja üks granaat. Eile oli neil olnud hulk granaate, kuid oõsel nad olid need andnud seltsimeestele getost. Seal, getos, laski tarvis tohutul hulgal granaate, ja nemad kahekesi ei võinud endale liiga palju jätta.

Nad ootasid, kuni sakslased tulid parasjagu lähedale, ja alustasid siis üheaegselt tulistamist.

«Kui nad ainult ei ligineks sellest küljest, kus pole aknaid,» mõtles Riva, «kui nad ainult katusele ei roniks»

Antanas vaatas vilksamisi Rivat, kes oli end vastu pilu surunud, ja mõtles:

«Kui nad ronivad katusele ja purustavad lae, siis pole enam midagi teha ja lugu lõpeb kähku. Väga kähku.»

Sakslased tõusid, ja jälle võis lasta. Nad tulistasid jälle ja rõõmustasid, et neil on ikkagi parem — sakslased neid ei näe, kuid nemad näevad sakslasi.

Lahing kestis tükk aega.

Kui sakslased uuesti tõusid, avasid Riva ja Antanas hetkeks luugi, viskasid granaadi ja löid luugi taas kinni.

Siis tõmbusid sakslased tagasi. Neil ei olnud kiiret. Nad ei püüdnud ka katusele ronida. Nad tõmbusid eemale ja istusid maha suitsu tegema. Maja oli niikuinii piiramisrõngas ja sellest ei pääsenud kuhugi.

Ka Riva ja Antanas võtsid istet. Neilgi oli vaja puhata. Nad istusid põrandale, selg vastu seina, silmitsesid teineteist vaikides ja heitsid aeg-ajalt pilgu läbi pilu: kas sakslased ei lähene. Kuid sakslastel polnud kiiret. Vahetevahel saatsid nad mõne üksiklasu aknaisse. Kuulid olid juba ammu aknaklaasid purustanud ja puurisid nüüd puud, lõhestades aknaluuke. Kuid see ei hirmutanud neid. Sakslased mängisid ja nemad kahekesi võisid hinge tõmmata.

«Kas sa tead, mida ma praegu mõtlen?» mõtles Riva endamisi, vaadates vastasistuvat meest. «Ma mõtlen, et

me pole veel tutvavadki. Ma ei tea isegi sinu liig-nime ning sina ei tea minu oma.»

«Ma tahan, et sa mõtleksid minust,» lausus Antanas mõttes, pööramata pilku vastasistuva naise näolt. «Kui sa teaksid seda, siis sa vististi mõtleksid minust. On ju kolutav ja naljakas kujutleda — me oleme elanud koos terve kuu, kolmkümmend päeva, ja sina ei tea minu liig-nime ning mina ei tea sinu oma. Sa ei tea, kas minu tõeline nimi on Antanas, ja mina ei tea, kas sa oled tõesti Riva või ei...»

«Minu nimi on Lipman. Riva Lipman,» ütles Riva val-

Antanas naeratas ja ütles:

«Mina olen Jankauskas. Antanas Jankauskas.»

Riva aknast vihises sisse kuul, sumises hetkeks nagu tuulilane ja puistas Antanasele pinde näkku. Nad võpata-sid. Siis raputas Antanas pead ja naeratas, kuid see nae-ratus oli nukker, ja Riva mõtles:

«Me tegime vea, ehkki meil ei olnud õigust eksida. Me oleksime pidanud minema mujale, me ju teadsime, mis meid ähvardab. Me tegime suure vea. Ja ilmselt eksisime veel kuskil, sest nuhiti välja, et me siin elame. Kunagi saavad meie sõbrad teada, kus, millal ja kuidas me tegime selle vea, ent meie istume siin teineteise vastas ega tea sellest midagi.»

«Kui nad oleksid oodanud kas või kolm päeva,» arutles Antanas, «ei oleks nad meid leidnud, me oleksime rahulikult elanud teises linna otsas ning koos Riva ja teiste pois-tega taas õistest operatsioonidest osa võtnud.»

«Kas meie omad võivad varsti metsa minna?» küsis Riva.

«Sergei tegi ettepaneku viia välja kõigepealt noored.»

«Getos on relvi juba rohkesti.»

«Kõiki ikkagi korraga välja ei vii. Mets tuleb vallu-tada. Mõnest muldonnist on partisanivõitluseks vähe. Ser-gei ootab sealtpoolt täiendust. Tulevad Mark ja Jevgeni. Mõistad? Ja getot peab ju hoidma. Neil on väga raske. Neil on liiga raske. Kui Mitenbergas elaks, oleks kergem.»

«Jah, kui Mitenbergas elaks...»

Rivale tuli meelde Hiršas Mitenbergas, ja ta tõmbus kühmu. Ta ei tahtnud selle peale mõelda, kuid mõtles siiski.

Mitenbergas tabati getos, kuid tal õnnestus põgeneda ja

ennast ära peita. Teda otsiti igast tänavast, igast majast, kuid ei leitud.

Siis kutsus Schoger vaeuksuse, piiras geto ümber ja ütles:

«Kui Mitenbergas valja ei ilmu, hävitan geto.»

Põrandaalune komitee istus uhes oma juhi Hiršasega viis tundi koos ja otsustas, et ta peab alla andma.

Hiršas laks geto varavasse ja andis alla.

Ta piinati surnuks gestaapo piinakambrites.

«Antanas, miks on mul meeles ainult meie vead?»

«Me ei taha, et meie vigu korrataks,» vastas Antanas.

«Kellelgi pole õigust niiviisi eksida, Antanas.»

«Meil ei ole kogemusi.»

«Jah... Muidugi... Kui istungil oleksid viibinud Mark Jevgeni või Sergei, ei oleks nad seda lubanud.»

«Ei oleks... Kuid neid polenud Punapea ukse ei suutnud midagi teha.»

Riva oiaas.

Antanas silmitses Rivat tahelpanelikult. Riva käsi oli verine.

«Istu,» lausus Riva, «ainult kriimustus, see oli juba varem. Ega ma selleparast...»

Antanas istus uuesti maha.

«Kui me annaksime elusalt alla, võib avaneda juhus põgenemiseks. Pole oluline, et mõlemale, tahtis on, et temal avaneks selline võimalus. Ta peab põgenema... Ta peab ellu jääma. Ta põgeneb kindlasti... Siia jääda on vist samuti viga?» mõtles ta.

Riva vaatas Antanase unelevatesse silmadesse ja raputas pead.

«Neid on palju. Me ei põgene. Praegu ei tohi niiviisi mõelda. Me võitleme nendega kaua, nii kaua kui vaud jaksame. Eks, Antanas? Praegu me puhkame, meil pole põrmugi paha. Sa parem kuula, ma näen praegu oma isa. Ta on nagu vana murdumatu puu. Ta seisab, juured kindlalt mullas. Ei ole enam Inat, ei ole enam Rachilet, Basiat, Kasrielist — need on minu õed ja vend. Kuid tema seisab. Nüüd lahkub... Ei, see pole tahtis. Puu seisab edasi. Ta jääb ainult veel uhest oksast ilma. Vaata, Antanas. Tema on vana, aga meie oleme noored. Temal on raskem. Praegu me puhkame ja kõneleme teineteisega. Meil polegi nii paha. Aga sina mõtled säherdustele asjadele, millele pole vaja mõelda, mitte põrmugi...» mõtles Riva.

Antanas naeratas.

«Ma ei tunne sinu isa,» ütles ta.

«... pole enam noor. Tema habe on samasugune nagu minul ainult suurem ja hall.»

«... lisid nad jälle.

«... tuli Antanasele mõte, et peaks Rivalt parima,»

«... andis Gitele raakida sellest uuest saksa kuulipildu-

«... alle nad kaebasid jõe kaldal maasse ja mille luku

«... asid nartsu sisse ning peitsid vana parna õõnde.

«... kasima, kuid kartis seda Rivale meelde tuletada

«... va ei jõudnud, siis pole enam midagi parata, ning

«... on jätta kusimata.

«... ilva nagu säras.

«... ta oli siiski jõudnud?

«... es teab, mis mõtted tal praegu peas on...»

«... es vaikis. Talle piisas sellest, et Riva naol oli

«... tae.

«... tungis kuul Antanase aknasse, sumises pilguks

«... silane ja riputas Riva üle halli puruga, kuid Riva

«... nud sellele tahelpanu.

«... sa ei mõista, miks ma rahul olen? Ma näen, et sa

«... ta. Ma mõtlen sinust, mul on hea meel, et ma tun-

«... ni nõnda kaua, juba terve kuu, kolmkümmend

«... Mul on hea meel, et sa tookord, kui me nägime

«... t esimest korda, avasid varava, lasksid mu elektri-

«... oae, tulid koos minuga, lahkusid koos, ja Kolme

«... t nägime mõlemad, kuidas elektriiaam õhku len-

«... me esimest leeki, mille suutasid inimesed getost.

Ja on ütlesid:

«... Mitenbergase cest...»

«... tsid mutsi peast.

«... aga kahmasin sinu kae ja suudlesin seda.

«... ksime kaugelt ringi, sa juhtisid mind, ja me

«... selle majakeseni, kiirevoolulise jõekese äärde.

«... leb päeval ja öösel, veeretab ja hallitab oma

«... gi praegu on seda vulinat kuulda, kui me nõnda

«... teineteist silmitseme,» mõtles Riva.

«... mas pöördus akna poole.

«... see on hea, Riva, et sa ei tea, kes ma olen,» mõtles ta.

«... ta ei tea, et siin lähedal, meie linnas, elab veel üks ini-

«... mene sama perekonnanimelga — minu vend. Sa ei tea, et

«... ta kannab valget sidet ja võtab Paneriais osa mahalask-

«... Mul on väga hea meel, et sa ei tea. Kuid mul on

hirm, et me mõlemad istume siin teineteise vastas, ümberringi on sakslased ja mul jääb nägemata, kuid sina, sinu vend ja mina omaenese kätega tapame minu venna, selle, kellel on sama nimi mis minulgi. Ma tean, sa ei aima praegu minu mõtteid, Riva, ja ma tunnen sellest rõõmu, kuigi mul on kahju, et ma ei näe seda, mille ma unistan.»

Antanas vaatas ikka veel akna poole.

«Miks ta akki nii tusaseks jäi? Peaks talle midagi rääkima... Mida küll teha et ta meel rõõmsamaks läheks... Mu jumal, ma pean otsekohe midagi meelde tuletama... Otsekohe...»

Rivale meenus midagi ja ta naeratas.

«Antanas, kas kuuled, Antanas?» lausus ta. «Eile räägiti mulle, et poisid koristasid ära kaks valgesidememee ja geto nuudimeistri. Need kaaberdasid öösi getos ringi, äratasid inimesi ja nõudsid raha. Nad visati kaevu. Ma tean isegi nende nimesid: Barkus, Jankauskas ja Feleris. Oled sa rahul?»

Antanas võpatas ja pöördus ümber. Nüüd lõi tema nagu särana.

«Näed,» mõtles Riva, «ma leidsin, mida sulle jutustada, ja nüüd oled sa õnnelik. Mis sellest, et valge sidemega mees oli Jankauskas nagu sinagi? On ta sinu sugulane? See pole tähtis, see pole põrmugi tähtis. Feleris võis ju olla minu sugulane. Ons sellel mingit tähtsust nüüd, kui me oleme elanud terve kuu — kolmkümmend päeva — siin, kiirevoolulise jõe kaldal, kus on alatasa kuulda, kuidas sulisevad ja vulisevad lõputud veevood.»

Antanas pöördus uuesti akna poole, tahtes varjata oma habetunud nägu, kuid samas kükitas ta maha ja haaras automaadi, ning Riva mõistis, et sakslased tulevad jälle, ning seekord nad juba tagasi ei tõmbu.

Riva hüppas oma akna juurde ja nägi, et nad tööpoolest tulevad. Jälle kummargil, kuid seekord rutates.

Riva ja Antanas lasksid sakslastel lähedale tulla ja avasid uuesti üheaegselt tule. Sakslased heitsid maha. Nad ootasid, millal sakslased tõusevad, kuid need ei tõusnud enam kõik korraga, vaid hakkasid edasi jooksmas ühekaupa, ning seepärast pidi ikkagi tulistama, kuigi padruneid oli juba napilt, nii et varsti jäid järele ainult revolvrivid.

Nad hüppasid nüüd akna ühest nurgast teise ja lasksid

lühikeste valangutega, et näidata, nagu poleks nad siin mitte kahekesi, nagu oleks neid palju.

Süü Antanas kukkus.

Iti kuulis seda, ja talle näis, et kõrva ääres sumiseb kuul — kuul, mis oli Antanase maha niitnud. Talle näis nõnda, ja ta ei suutnud sellest mõttest vabaneda, kuigi kuule oli palju, kõik nad vihisesid ja sumisesid, olid juba mõlemad luugid auklikuks puurinud ning need näid olid lõhutud meekärgedena. Ning Antanast ei olnud juba paisanud mitte üks kuul, vaid hulk tinatükke, mis olid tema rinda tunginud.

Iti pöördus tema poole, kuid suurima tahtepingutusega kortsutas Antanas kulmu, ja Riva laskis lõpuni Antanase viimase ketta läbi Antanase akna.

Uuesti tahtis Riva tema juurde põlvitada, kuid Antanas osutas teisele poole, ja Riva roomas oma akna alla ning tühjendas seal oma viimase, seitsmenda ketta.

Nüüd oli juba ükstapuha.

Kuna oli ükstapuha, põlvitas Riva keset tuba ja tulistas Antanase revolverist läbi tema akna ning seejärel oma revolverist läbi oma akna.

Kui Antanase revolver tühjaks sai, surus ta tugevasti oma relva karedat käepidet ja mõtles vaid ühte, ainult ühte: ei tohi välja lasta kõiki padruneid, üks padrun tuleb jätta enda jaoks.

Kambuski see aeg, kui järele oli jäänud üksainus padrun.

Kohe kummardus Riva Antanase kohale.

Antanas naeratas ühe suunurgaga. Nähtavasti oli ta sel ajal, kui Riva üksi tulistas, pingutanud kogu jõudu, kogu tugevust ja oodanud, millal Riva nõnda tema kohale kummardub ja talle otsa vaatab.

Antanas liigutas huuli. Ta tundis, et nad liiguvad, ja ütles.

«Ma armastan sind, Riva... Ma armastasin sind.»

«Ma tean...»

Süü lahkus temast jõud ja Riva sulges ta silmad.

Sakslased olid juba üsna lähedal ja Riva ei teadnud, kas ta seda kohe, nüüdsama, või oodata veel veidi. Ta tundis isegi, miks ta peaks ootama, kuid mõttes aina kummutas.

«Nüüd? Kas kohe? Või oodata veel?»

Süü märkas ta sakslast — siinsamas, tema akna taga.

Sakslane tõstis pea, tõmbas tagasi, tõstis uuesti ja tõmbas jälle tagasi. Riva kiskus end kõssi, hoidis hinge kinni ja ootas. Seda sakslast ei tohtinud ta ellu jätta. Ta ei võinud vaadata, kuidas sakslase pea aknale kerkib ja see tagasi tõmbub, ikka ja jälle. Kogu elu tundus talle tühjana, kui ta jätab ellu selle sakslase, kes mõne aja pärast leiab jälle kusagil jõekaldal samasuguse majakese, jälle tulistab, tulistab, tulistab, siis aga pistab pea aknast sisse, tõmbab tagasi ja pistab jälle sisse aknast, mille luugid on auklikud nagu meekärjed.

Ta istus kühmus, ta püüdis rahuneda, et käsi ei väriseks. Kui järele on jäänud üksainus padrun, ei tohi käsi väriseda. Ta peab olema terasest, kivist. Käsi peab olema raiutud graniidist ja ootama.

Riva ootas, ja pea kerkis taas akna taha. Siis surus ta külmalt päästikule, tema käsi oli tööpoolest graniidist ja ükski kiviköva lihas ei väratanud.

Siis kargas Riva püsti, haaras automaadi, lõi aknaraami riismed välja, hüppas aknalauale ja sihtis, sihtis tühjast, padruniteta automaadist, kuid siiski sihtis. Talle nais, et see on laetud, ja ta sihtis automaadist, sihtis kõiki neid rohelisi sineleid, kuni need vastasid kumnete valangutega.

Nüüd oli kõik hästi.

Riva langes seljakile tuppa ja imestas, et ümberringi on nõnda vaikne. Jälle oli kuulda, kuidas seina taga suliseb jõe vesi, ent nüüd oli õh. Riva leidis kobamisi Antanase jahtuva käe ja lausis mõttes:

«Tead, Antanas... Ma armastasin Hirsas Mitenbergast. Armastasin väga.»

Ja jälle vulisesid seina taga veevood — lõputud, kired, hoogsad ja selged.

ÜHETEISTKÜMNES OSA

NELJAKÜMNES KÄIK

1

.....
.....
.....

2

Ma olen teeäärstes kraavis. Mul on raske tõusta, nahk tuleb kas või natukenegi veel lamada ja jõudu koostada. Ma lamen kraavis, keegi ei sega mind mõtlemast. Ma olen Janek.
Ma olen poolakas Janek, sugugi mitte Jankolis, kuid ma olen poolakas ja seljale on tugevasti õmmeldud kollased riided. Ma ei juudi keelt vuristan ma niisamuti nagu polsi- ja põlveid, niisamuti nagu minu sõber Meika vuris- keelt. Meika on maetud getosse, kuid ma otsin teda ja tean, et leian ta. Kui poolakad oleksid suletud ja kui mind poleks enam elus, siis oleks ka Meika suletud ühes teistega ja otsinud kaua Janekit.

Ma olen Janek.

Ma lamen teeäärstes kraavis. Keegi ei sega mul taevasse tõusmist ja mõtlemist.

Täna läks kõik üpris kähku.

Ma sõitis kaks veoautot. Sõdurid hüppasid maha ja jooksisid jooksujalu kinni võtma mehi, kõiki, kes aga ei tahtnud sattusid. Ka mind topiti autosse. Mõlemad autod said peagi täis ja kihutasid läbi geto värava tana- vate.

Mul on raske tõusta, kuid ma mäletan kõike suurepäraselt, viimse kui pisiasjani. Ma vaatan sinisesse taevasse ja näen seal kõike nagu kinos, algusest lõpuni.

Me oleme autodes.

Meie auto sõidab taga ja püüab esimesest mitte mahajääda. Kastis on üksteise kõrval palju mehi, enamikus eakad inimesed, kes töötavad getos ega käi iga päev töölaagrites. Kõik on hunnikus nagu silgud tünnis, mõlemal pool ääres ülestõstetavatel pinkidel istuvad aga sõdurid.

Mina istun eesotsas, keegi litsub mu jalgu, kuid kõigil sellel pole mingit tähtsust. Ma näen, kuidas auto taga lookleb kitsas tolmutpilvedes tee. Ma mõistan, et nüüd on kõik lõppenud. Janek elas oma elu nagu teisedki inimesed, aga nüüd on tulnud tema tund.

Kui tuleb sinu tund, pead nähtavasti järele mõtlema kogu oma elu üle. Ka mina tahan seda teha, kuid see ei õnnestu. Ma näen tolmutpilvi auto taga, ning pähe tikuvad igasugused tarbetud mõtted: kui taheti ära viia vanemaid inimesi, miks nad siis võtsid kinni minu? Meie autos olen mina üks nõnda noor. Kui nad tahtsid kinni püüda noori, miks siis meie autos on nõnda palju eakaid mehi ja ainult mina üks olen noor?

Ma ei pahanda põrmugi, et mehed mind nügivad. Võib-olla on neil paha istuda, võib-olla neile ei meeldi, et mina, kõige noorem, kükitan auto esiosas. Sõiduk rappub, kõik hüplevad. Millegipärast nihkun ma tasapisi nende eakate meeste hulka. Mulle näib kummalisena, et kõik nad jäävad oma kohale, ainult mina üks nihkun edasi. Ma ei näe enam, mis toimub auto taga. Nüüd ma näen juba veidike, mis sünnib ees. Sealt kostab esimese auto undamist ja on näha puulatvu. Varsti jõuame metsa.

Mis on seal metsas? Miks me sõidame metsa?

Jälle tulevad pähe tarbetud mõtted ning ma ei suuda keskenduda, oma elu üle järele mõelda, nii nagu see on sünnis igale korralikule inimesele, kui läheneb tema tund.

Mind tõugatakse päris tahaotsa. Mu selg toetub vastu laudu. Need on autokasti tagalauad. Minu kohale kummardub habemik mees ja pilgutab silma. Ma mäletan teda getost, kuigi ma ei tea, kes ta on, ma ei tea tema nime.

Miks ta mulle silma pilgutab? Tahab ta mind lõbus-
tada? Et mul poleks kurb.

Mees ütleb midagi. Ma ei taipu esiotsta. Ahah! Ta räägib poola keeles. Muudugi, poola keelest ei saa sõdurid kunagi aru. Ta raagib katkendlikult, mõne sõna kaupa, vaikib ja sosistab siis jälle, sest rääkimine on keelatud, ja ma püüan kinni need üksikud sõnad ning seon nad teravateks lauseteks:

«Kui jõuame metsa ligi, tuleb mäekallak. Autodel on hoo sées ja nad ei saa kohe peatuda. Siis hüppa teele. Minu hüppan sinu järel. Ära karda. Hüppa ainult pehmelt, et sa ennast surnuks ei kuku.»

Ma vaikime jälle, ning metsariba läheneb ahvardavalt nagu hiigellaine, mis langeb sulle kaela ja matab su.

See habemik on mu ära nõidunud. Ma tean, et tuleb teha nii, nagu tema käsib. Ma kuuletun talle ega mõtle enam millestki muust, ei elust ega surmast.

Kas nüüd?

Veel mitte.

Nüüd?

Ta toksab rusikaga.

Nüüd!

Ma lendan läbi õhu, nagu pööratud auto poole, ja näen lattu selga, mis varjab minu eest kogu horisondi. Ma kuulden laske, tunnen, et minu kõrvale kukub inimene, ja kuulden jälle laske.

Ma tahan justkui tõusta, kuid pea pööratab, kõik käib kiire rattana ringi. Mulle näib, et meie juures nagu seisutab keegi, veeretab meid kuhugi. Ma langen mingisse pimedasse sügavikku. Mis see on? Miks ma langen? Kas selles sügavikus saabubki minu viimne tund?

Minu viimne hetk?

Ma lamen teeäärses kraavis. Keegi ei sega mul taevast vaadata ja mõelda.

Justi on sellest lamamisest küllalt.

Ma näen ja näen enda kõrval seda habemikku, kes pilgutab silma, aga mina ei suutnud mõista, miks ta pilgutab, ja kes rääkis poola keeles, et sõdurid aru ei saaks.

Veri tema näol ja riietel on hüübinud.

Ta on surnud, see habemik mees.

Pean siit lahkuma, kuid ma ei saa teda maha jätta. Ta lamab ebamugavas asendis, tema käsi on murdunud.

Võtan kuue seljast. Tähed kollendavad. Kas kiskud nad küljest? Suruda nad pihku, hoida pisut ning siis nad nema visata? Nüüd on nad tarbetud, kuid nad ei sead. Laotan kuue maha, tirin sellele habemiku mehe ja hakkan teda ettevaatlikult mööda kraavi edasi vedama. Ma pea käib ringi, kuid tuleb kiirustada.

Me liigume mööda kraavi metsani. Seal, metsaserval leian pika, veel sissevarisemata kaeviku. Me liigume selle kaeviku juurde. Ma lasen sellesse habemiku mehe, asetan tema käed rinnale. Katan tema näo ja käed oma kuuega. Nüüd näib mulle, et ta magab.

Mul on hirm.

Ma pean matma magavat inimest.

Esimest korda elus on mul hirm.

Korjan kuuseoksi, rapsin haljaid lehti ja heidan need kaevikusse. Heidan üha rohkem ja rohkem, inimest pole enam näha, kuid mul on hirm.

Kohutav on matta inimest.

Siinsamas kõrval on hunnik kaevikust väljavisatud liiva.

Puistan pihkudega liiva ja kardan alla vaadata. Siin heidan pikali, toetun jalgadega vastu põõsaid ja lükkan kogu liivahunniku kaevikusse.

Nil.

Matsin inimese.

Alles hiljutl pilgutab ta mulle silma, varjas oma laia seljaga kogu silmapiiri, mina aga tirisin ta kaevikusse, viskasin peale lehti ja oksi ning katsin ta liivaga.

Ma matsin inimese.

*

Laman kaeviku serval. Miks olen ma siin? Kas täna on täna või alles eile?

Ma ei tea.

Kuid ma olen nüüd üksi ja täiesti vaba. Koos kuuega jäid kaevikusse minu kollased tähed. Ma võin minna teele ning käia seal kedagi kartmata. Olen Janek, ma lähen oma onu juurde. Ma võin astuda tollesse tarre vett jooma.

Mul on kohutav janu.

Sealt saaksin ma vett. Kui onu mind naeks, rõõmustaks

ta vett. Ta pole mind juba ammu näinud. Ta haarab mind õlgavast embusse. Ta võib isegi nutma puhkeda ja läbi nuta taakida.

Sa oled suuremaks kasvanud ja aru saanud, et kõigepealt tuleb hoida omaenese elu. Eks, lapsuke? Sa oled juba täiskasvanuks jäänud, kuid tühi sellega. Lõpuks ometi tulid sa siia, Janek...*

Onu juures on mul hea. Pole tarvis iga hetk karta ema ja teiste pärast. Ma ütlesin Iziale, et geto ei ole mitte ainult getos, vaid ka ümberringi. Võib-olla. Kuid geto on tõesti ümbritsetud kõrge planguga, linna ümber seda aga ei ole.

Onu... Ma igatsen teda näha. Kuid veel rohkem tahan joon. Ma võin minna tollesse tarre ja mulle antakse vett, palju külma vett. Kui ma saaksin kustutada janu, ei pöörataks mul pea ja ma võiksin astuda mööda seda sirget kiirelt kartmatult linna poole. Ma olen peaaegu vaba.

Ma lähen onu juurde, jään sinna elama ja ei leia siis loetu oma elu jooksul Meikat, ükskõik kui kaua ma ka ei hõõguks. Ma ei leia ial oma sõpra. Ma ei näe enam Esterat enam. Nad on Meikaga nagu kaks tilka vett.

Ma ei näe Esterat...

Izia on veidrik. Ta arvab, et ma armastan Esterat, oma ema. Ta ei saa aru. Kuid võib-olla...? Ei, ma ei tea.

Ma hoian Esterat, sest Meikat ei ole. Kui ta elaks, läheks ta, kuidas hoolitseda Esterat eest.

Mul on janu.

Ma võin minna kaevule. Vesi ei ole vististi mitte ainult külma, vaid ka selge ja kosutav. Ta valgub kehas laiali, voolab kõigisse soontesse, tõstab mu üles ja viib mind mööda seda sirget teed linna, onu juurde.

Ainult tema juurde... «Kõigepealt tuleb hoida omaenese elu.»

Miks on nii raske, kui inimene tahab juua?

*

Ma ei läheks kaevule.

Pöörduksin tagasi sinna, kust mind ära viidi.

Ent kui homme sõidavad sinna jälle autod... Kui sõidavad nad, näevad kõik järgemööda kinni, võtavad kinni Esterat ja viivad kinni Izia... Ja minu. Me istume siis autopinkidel istuvad sõdurid. Me näeme teed, kitsast

tolmupilvedes teed. Tahame mölgutada mõtteid oma elule nagu kõik korralikud inimesed, kui läheneb novembert.

Kas mind tõugatakse jälle veokasti tagumisse otsa?

Mulle sosistatakse seosetuid poolakeelseid sõnu, kui öeldakse:

«Nüüd!»

Siis huppan välja ning näen jälle laia selga, mis varjagu minu eest silmapiiri.

Miks peaksid laiad seljad varjama mind?

Kuid Estera?

Izia?

Kõik need habemikud?

Ma ei taha, et habemikud mehed varjaksid oma selja minu eest silmapiiri.

Mul on jälle hirm.

Küllap ütles Punapea õigesti:

«Ühte inimest on võimatu kaitsta. Kaitsta saab ainult kõiki inimesi.»

Ta nähtavasti teab, mida räägib.

Kuule, Punapea! Need padrunid, mis ma kogu aeg hoidsin enda käes, annan ma nüüd ära. Olgu nad kõigi oma Eksam?

Üksinda ma ei suuda Esterat kaitsta.

Ma lähen tagasi, annan ära kõik padrunid ja saan oma osa. Me läheme getost välja ühes teistega, kõik kolm: Estera, Izia ja mina. Punapea viib meid metsa, partiseerijate juurde. Koos nendega me tõkestame tee, ja autol ei saa enam vedada habemikke mehi, ning neil ei tarvitse vaadata tolmutpilvi ja mõelda oma viimasele tunnile.

Mul on kohutav janu.

Väikese tare ees seisab õõtsuva kooguga kaev. Kuid siinsamas kõrval on ülearu sirge tee.

Tarest ja kõrgeist kaevukoogust tuleb mööda kaugeid põlde ringi minna. Seejarel lipsata linnatänavale ja samamuda otse kuni kirikuni. Kiriku juurest tuleb keerata paremale, siis piki neljandat tänavat vasakule. Tuleb laske kauda mäest alla. Seal all on kitsas tänav ja lai väravaalune. Seal võib oodata. Kui lähed värava taha, mis on

ta taha, ei näe sind keegi, keegi ei märka sind. Sa ei taha nurgas kas või eluaeg. Kuid nii kaua istuda ei tohi poolest mõtet. Öhtul enne kuut läbivad selle kitsa

läbivad kolonnid. Värava alt võib ennast

istutada ükskõik missugusesse kolonni, vantsida

minna läbi geto värava, mille juures alati

on valvurid.

Ma ei taha juua.

*

Ma lähen vist küll väga pikkamisi. Mis sellest, aega on palju. Punapea kogu päev on veel ees. Mul ei tarvitse kiirustada, niikuinii jõuan õigeks ajaks. Tee on tuttav, tunnen seda nagu oma viit sõrme. Piki tänavat otse kirikuni, pöördu paremale, mööda neljandat tänavat vasakule, edasi alla, ning seal ongi kitsas tänav ja lai väravaalune. Ma lähen, lähen peatumata.

Ma läheb.

Ma lähen koos ajaga.

Ma liigub.

Ma liigun koos paikesega.

Ma läheme kõik koos.

Aeg

Paik

Minu

Kui kell ligineb juba kuuele, siis pole midagi hirmsat.

Ma annan värava taga, surun ennast vastu külma kiviseina. Seal tikub peale, ja läbi hammaste tungivad kummalised sõnad. Ojata ei tohi, ma tean. Keegi võib kuulda, märkida. Keegi ei tohi mind märgata. Ma pean ootama töölt tulevat kolonni. Mul pole vähimatki tahtmist istuda terve öö värava taga nurgas. Isegi magades kuulen ma kolonni minekut. Need on aeglased, rasked ja iga päev ühesugused. Nad lähevad inimesed, kes on päev otsa teinud rasket tööd. Nad lähevad sajad inimesed.

Ma ei taha istuda, oodata ja mitte oiata.

Miks tungivad oiged isegi läbi kokkupigistatud hammaste? Ma ei oleks iial uskunud, et tegelikult elus võib toimuda juhtuda. Mulle vist ainult näib nii. Võib-olla ei ole miski minu sisemuses ning teised ei kuule seda?

Kas ma oigan või ei? Ise ma seda ei tea.

Ma ei taha ainult, et tahan kohutavalt juua.

Kui saaksin kustutada janu, ei oigaks ma sugugi.

NELJAKÜMNE ÜHEKSAS KÄIK

1

.....

2

«Ma sigitasin tütre Taibale,» ütles Abraomas Lipmanas.

3

Sellesse peidupaika oli raske paaseda. Tuli labida keldor, tõsta selle põrandast välja lai luuk, seejarel minna küürutõmbunult mööda ummargust kaiku, poorata paremale, parast seda minna otse, avada saviga uleplatsitud uks, ning siis võis peidikusse sisse astuda. See oli korralikult sisustatud tuba, ainult ilma akendeta. Valgust andis elektrilamp. Kogu aeg undas üksluiselt ventilaator. Vaikesel laual seisis raadio.

Selle peidupaiga olid kaevanud kaks venda. Nad peitsid siia oma halvatud ema ja raadio, mis iga päev võttis vastu Nõukogude informatsioonibüroo teadaandeid. Vana naise jalad olid halvatud, kuid kätega võis ta üht-teist teha. Ta lebas voodis ja kirjutas üles Nõukogude informatsioonibüroo teadaandeid. Raadio oli kogu aeg sisse lülitatud ning tootas pidevalt uhel ja samal lainel.

Eile toodi siia peidikusse Liza. Ta kisendas, ta ei tahtnud tulla, siis suruti tal suu kinni ja toodi ta siia. Ta pidi siin elama vana naise seltsis ja koos temaga üles kirjutama Nõukogude informatsioonibüroo teadaandeid.

...ta tana ei võtnud Liza kätte paberit ja ... kuulnud üldse, mida räägib raadio, ega ... umberringi. Ta oli tihti sugavasti ... et ta pole sunn üksi. Tema silmad nägid ... helendavat elektrilampi ning kõrvad ... monotoonselt sumisevat ventilaatorit.

... upis noor, ta on plika, laps. Ainult rinnad ... lapse omad. Liza rinnad on lopsakad, ... pingul, nad on tulvil piima ning küpsed ... vili.

... ütles Rachile Lizale, lamades kogu keha ...

... sauril silmil ega taipa midagi. Anna mulle ...

... hoidis Rachilele selle elava sissemässitud nutu ...

... mine,» lausus Rachile. «Tule minu voodist ... aknast välja. Ainult vaikselt, et sind tahele ... Jookse kõrvalmajja ning sind peidetakse ära. ... varjama.»

... pikemalt mõtlemata nõnda, nagu kästud, ega ... mida teeb üksi jäänud Rachile.

... aknast välja, jooksis teise majja. Ta seletas ... praegu ta ei maletanudki, mida — ja siis toodi ...

... Toodi ja hoiti suu kinni, et ta ei karjuks. ... tehti veel üks ase.

... istus nuud Liza ja nägi üksluiselt helendavat ... ning kuulis monotoonselt undavat ventilaato- ...

... saada nii elada,» ütles ta, haarates kätega rinda- ... olid pundunud ja pingutasid pluusi. «Ma ei ... elada. Ma nägin kogu öö unes, et ta imeb. Piim ... seb, kõik riided on lausa marjad, ma ise olen ...

... hemale,» ütles vana naine, «ja ulata kateratik. ... sulle ümber, ja sul hakkab parem.»

... Ma kardan...» ütles Liza. «Nagunii tundub ... ta imeb, ja piima hakkab jooksuma veelgi ohtra- ... ei saa pidama.»

... ma arvan sind,» lausus vana naine

... ei lained. Ta istus oma asemel ja hoidis kä- ... kinni.

... me vaikis. Tema jalad olid halvatud, ja roh-

kem ei suutnud ta midagi teha. Ta võis ainult üles kirjutada Nõukogude informatsioonibüroo teadaandeid, ja tema käed olid vabad ning kätega võis ta teha kõike mida tahtis.

«Ma ei suuda enam kunagi lapsi vaadata, ei omi võõraid,» ütles Liza. «Nad on jõledad, ma ei või neid mõeldagi. Kui vähemalt piimgi ei jookseks... Kui n... nus ei rõhuks...»

Vana naine vangutas pead, aga ei lausunud midagi.

Samal ajal rippus linna suurel väljakul, seal, kus polnud geto piirdeaeda, kolm poodut — kaks täiskasvanut ja üks tütarlaps. Need olid advokaat Jonas Klimas, tema naine Ona Klimiene ja Taibale Lipman. Taibale oli Abraomas Lipmanase viimane tutar. Ta oli perekonnas noorim, ta oli üheksa-aastane.

Kõik kolm rippusid juba teist päeva, kuid kellelgi ei olnud lubatud neid maha võtta. Klimaste riiete külge olid kinnitatud suur tahvel ning postid olid nende tahvliga nagu õigeusklike ristid. Tahvlitele oli leedu ja saksa keeles kirjutatud: **NAD VARJASID JUUTII.**

Taibale elas Klimaste juures juba ammust ajast. Getot ei olnud veel, sellest ainult kõneldi, ning Klimas läks Lipmanase juurde ja ütles talle:

«Kuule, Abraomas,» ütles tookord Jonas Klimas, «pole teada, mis tuleb. Head vist loota ei ole. Las sinu Taibale tuleb meie juurde elama. Lapsi on sul rohkesti, praegusel ajal pole sul kerge Tema. Taibale, on kõige noorem. Las ta elab meie juures. Millaks ta peab kollaste tahtedega ringi kõndima? Meil ju lapsi ei ole ning Taibale on meile nagu oma tütar, kuni aeg muutub.»

Lipmanas mõtles, mõtles ja nõustus.

Kui siin, getos, oli üliiraske, tundis Lipmanas rõõmu, et tema pesamuna elab mujal, et ta on Klimaste juures nagu oma kodus, et tema, Taibale, on Abraomas Lipmanase suurim troost.

Taibale ei kainud majast välja, kuid kodus oli ta parim perenaine. Toolt tulnud, andis Ona Klimiene talle tande, neidsamu mis kooliski. Vahetevahel, kui avanes võimalus, käis oma noorimal tütre külalises Abraomas Lipmanas.

Taibale oli närb sööma ja sõi alati hirmus pikkamööda.

Klimased istusid harilikult teine teisel pool, lugesid mitu lusikatait ta on söönud, ja ükstupuha kui palju neid

... oli, ütlesid nad alati, et on tarvis veel üht, seejärel ... selle ei paistnud üldse lõppu tulevat. ... üht-teist taldriku põhja, manas Klimas ... otsus häält

...? Aga supipaks?! Sulle anna ainult vedel ... kergem alla ludistada? Kes siis paksu ... mulle; kes? Ütle!»

... lava, kes oli kodus teiseks perenaiseks ja ... oli ules kasvatanud Ona Klimiene, pomises ... midagi nina alla, keegi ei suutnud mõista, ... pomiseb, ja vahest ei mõistnud ta seda isegi.

... kui kedagi lähedal ei olnud, kõneles ta ise- ...

... kuidki hellitavad ja tillitavad. Viisteist aastat ... olnud, viisteist aastat pole nad endale pisi- ... hellitavad ja tillitavad. Kes teab, ... head, kes teab ...»

... vastu vali.

... päevad, mõodusid nädalad, kuud. Ja ühel päe-

... Ona Klimiene, et maailma tahab tulla veel ... keda nad Jonasega olid viisteist aastat ooda-

... mid

... olid hammeldunud, kohkunud ja rõõmsad

... rohkem imestas vana Bronislava. Ta pani ... kõige paremad riided, mässis ümber püha- ... ja põlvitas kaks päeva kirikus.

... miks sa saatsid meile nõnda suure tröösti,»

Bronislava Kristusele. «See tüdruk Taibale tõi

... õnnistust. Olen ilmas elanud hulga aastaid, ... nigin imet ja tuletan surivoodilgi meelde sinu

... mustat.»

... ava unustas, et tema ei tahtnud Taibale heli- ...

... imased istusid tüdruku kõrval ja lugesid lusika- ... alati oli ulearu vahe, tuli vana Bronislava tasa ... vaatas pealt ja huiatas, asja ees, teist taga: ... supipaks?! Või jäta selle mulle?»

... aeg ja Klimiene sünnitas tütre

... oli majas kaks tüdrukut — üks juba suur ning ... pisike nagu elav nukk.

... päeva hiljem tulid sakslased, tulid veel mingid ... sidemega mehed ja viisid ära Klimase, Kli- ... ja Taibale.

Bronislava varjas oma laia kehaga kätkit ja põlvendamisega, vahtides tulijaid kohutaval pilgul:

«Ärge tulge, kurjadvaimud... Ärge lähenege, te ei taha tanad põrgu pimedusest... Jumal sirutab oma võimsa käe ja lööb teid pihuks ja põrmuks... Ärge lähenege, kurjadvaimud...»

Ning Bronislava jäi üks, laps kätel. Laps tihkus naisele ja tahtis emapiima, kuid ema rippus suurel väljakul põlvendades, otsas, seal, kus ei olnud geto piirid, ja ema rinnal oli viltu kinnitatud tahvel kirjaga, ning post ühes selle tahveliga oli nagu õigeusklike rist.

Vana Bronislava ei teadnud, mida peale hakata. Ta ootas õhtuni, otsis kitsal tanaval üles koos teistega tulevate Abraomas Lipmanase ja kurtis temale oma haigust. Lipmanas langetas pea.

Kui Lipmanas langetas pea, kattis tema vana, kulunud nägu mõtsi nokk silmad, ja Bronislava, kellel oli mõttes ainult üks meik, unustas täiesti, et see meesterahvas on isa, et Taibale oli tema kõige noorem tütar ja suurim rõõm raskel päeval. Vana Bronislava mõtles ainult Klimaste tüdruke tütrele, kes tihub nutta ja tahab emapiima.

«Me tuleme, Bronislava,» ütles Lipmanas.

Sel ool läks Abraomas Lipmanas linna ning koos tema ja tema naise tuli üks kolmik. Nad laksid mööda oma teid, läbi keldrite ja tunnelite, läbi kanalisatsioonitorude, kus on tohutu raske minna vastu voolu, sest vool kisub tagasi, ja siis näib, et sa ei suuda astuda sammugi, sest sina astud, aga vool kannab sind tagasi, ja nõnda on kogu aeg, mine kas või terve kuu, aasta, hulk aastaid.

Bronislava ootas neid ja andis neile Klimaste tütre.

Priske elav nukk mahiti ja mässiti sisse, vana Bronislava tegi kolm ristimärki tema ja nende nelja mehe kohal, kes olid lapsele järele tulnud. Kuid tüdruk kisas ikkagi, ta tahtis süüa, ta tahtis emapiima.

Abraomas Lipmanas surus pisikese vastu rinda, kuid ta kartis kõvasti suruda ja seeparast kõlas lapse vahel kisa üle kogu kitsa tanava; neli meest ei jõudnud joosta lahtisele auguni, kust läksid astmed kanalisatsioonikraavidesse, kui äkki ilmusid politseinikud. Kolmiku juht käskis teistel alla ronida, ise aga hakkas vastu tulistama. Ja siis, kui tema kaaslased ja Lipmanas koos tüdrukuga olid juba all, kui neil oli juba kerge edasi minna, sest nad läksid päri-

kolmiku juht surnult maha ja tema keha

...kanalisatsiooniva.

...kolmik mehest jõudsid getosse tagasi ainult kolm, ent kolm ei olnud mehed, sest Lipmanase kädel lebas väike laps, kes tahtis süüa. Ja kõik nad laksid neljakesi geto piiridesse ja ohutumassee peidupaika, sinna, kus oli vana halvatu naine, kus raadio võttis vastu Nõu-informatsioonibüroo teadaandeid ja kus vaevles nagu üksluiselt säravat elektripirni ja kuulis undavat ventilaatorit.

...kanalisatsiooniva, teda haaras õud.

...kolmik Lipmanast, kes teda silmitses ja talle lähenes, ta ei tahtnud kädel. Kuid Lipmanase-taat ei teinud selget Liza kohkus. Ta astus lapsega ikka edasi ja tahtis surutas käed ette, et neid kõiki eemale tõugata. Kuid ta ei tahtnud mehel ei olnud siin tõesti midagi teha. Kuid kolmik juht oli selle pisikese kisendava inimesehakatisega jäänud jäänud heitluspäigale ning seetõttu tahtsid nad oma mehe näha, kuidas see inimesehakatis maitseb ema-... ja jätab nutmise.

Liza huppas püsti ja palus:

«Vilge ta ära, ma ei või lapsi näha.»

Ta vaatatas vilksamisi mähkmeisse ning nägi kortsus näo-... ja heledaid juukseid.

«Taara!» karjus Liza. «Mul on hirm, ma suren, ...kanalisatsiooniva, teda.»

...kolmik kutsus Lipmanas mehed. Nad panid Liza istuma ja ...kanalisatsiooniva tal õrnalt ümbert kinni. Lipmanas nõõpis Liza ...kanalisatsiooniva lahti ja asetas talle lapse põlvedele. Liza värises

...kanalisatsiooniva. «Sul silmad, Liza. Ma jutustan sulle ühe muinasjutu,» ...kanalisatsiooniva Lipmanas. «Mina jutustan, sina kuula, siis kaob sul ...kanalisatsiooniva tahtmine nutta, kaob hirm.»

Liza sulges silmad ja jäi vait.

Liza haaras ahnelt rinna, mis oli pundunud, pakitsev, ...kanalisatsiooniva nappi villi. Ta näsis oma hambutu suuga, tal oli ...kanalisatsiooniva matsutas valjusti, ning kõik jäid hetkeks vait ja ...kanalisatsiooniva, kuidas sõob pisike, alles hiljaegu sündinud

...kanalisatsiooniva. Ning Abraomas Lipmanas jutustas Lizale.

Ta jutustas sellest, et elas isa, kellel oli tütar Taibale, et Taibale oli isa lastest kõige noorem. Et kaks inimest, ...kanalisatsiooniva polnud lapsi, võtsid ta enda juurde ja tahtsid, et

Taibale sööks võimalikult rohkem lusikataisi suppi ja ta mingil juhul ei jataks paksu põhja. Nõnda läksid pavad, nädalad ja kuud, jumal tegi imeteo ja need kaks lüüetut inimest sünnitasid veel ühe inimese. Ning see väike inimene tahab süüa, talle on tarvis anda emapiima, emapiim toidab inimest nõndasamuti, nagu maa toidab oma mahladega haljast puud. Ning seda pisikest inimest tuleb hoida, suruda vastu rinda ja paitada, sest tal ei ole enam ema, tal ei ole enam isa, ning ka Taibalet ei ole enam.

Liza vabastas aegamisi käed.

Ta kartis veelgi vaadata, seepärast piilus ta üsna ettevaatlikult.

Ta puudutas last ja võpatas jälle. Ta pigistas silmad kõvasti kinni, kuid siis avas nad — oma suured mustad silmad. Kohmetult kohendas ta mähkmerulli, milles tuusis elu, ja pistis lapsele suhu teise rinna.

Siis puhkes Liza nutma.

Ta nuttis tasa, üsna tasa. Jälle oli kuulda, kuidas talle luke tüdruk söömisega kiirustab. Hääletult veeresid silmades pisarad. Pisaraid oli palju, need olid suured nagu hommikused kastepiisad.

Mehed nägid pisaraid ja ohkasid. Nad istusid, kuulasid, kuidas sõjapisike, alles hiljaaegu sündinud inimene, ja tundsid rõõmu, et Liza nutab.

On hea, kui naine nutab. Tal tuleb tihti nutta.

On halb, kui naine ei suuda nutta.

KOLMETEISTKÜMNES OSA

VIEKÜMNES KÄIK

1

„Miks?“ hüüdis Schoger. „Kas sa tead, mis sa teed?“
 „Väik on käega katsuda ...“ mõtles Izaokas. „Ma tead, et kui ma saavutan võiduseisu, siis suudan viigistada.“
 „Teadsin ... Aga ... Aga ... kui ma võidan?! ...“
 „Miks?“ hüüdis Schoger uuesti.

2

„...“ sosistab Estera mulle kõrva „Keegi oigab alluammas, päris lähedal.“

„Jah, üsna lähedal.“

„...“ mulle näib, et keegi oigab meie kõrval.

„Istu vaikselt, ma vaatan järele.“

„Ma kahmab mu käe, ei taha seda lahti lasta, kuid mu keha libiseb pikkamisi välja ning ma võin juba minna.“

„Ara karda,“ ütlen talle, „ja istu tasa.“

„...“ mulle on üsnagi ruumikas. Heidan pilgu kõigisse suunas, näha pole kedagi. Jälle oiatakse. Nüüd taimekus. See kostab tollest nurgast, mida varjab värava pool. Lähenen ettevaatlikult, tõmban raskelt kriikuvat väravat. Seal lamab vastu seina toetudes inimene.

„...“ ta magab. Ent see inimene on üpris tuttav ja ma tunnen oma silmi.

„...“ kutsun vaikselt.

„...“ jääb mu kõrvale seisma ja ahhetab.

Meil on hirm.

„Jonek?“ küsin mina.

„Jonek?“ küsib tema.

Jonek.

Estera sööstab lamaja juurde, mina võtan pihku ja mullased sõrmed.

Janek võpatab ja tahab püsti hüpata, kuid ma ei las.

«Kas ma magasin?» küsib ta. «Ma vist magasin kaua?»

Ta ei taipa veel, et meie oleme meie, Estera ning ja.

Ta hõõrub silmi. Algul on ta nagu murelik. Siis-pla. Janek naeratada.

«Teie...» ütleb Janek. «Teie mõlemad... Käsite olmas?»

Me noogutame.

«Ma teadsin... Ma teadsin kogu aeg...» naeratab Janek kummaliselt. «Ma ainult kartsin sellele mõelda...»

*

Las ta räägib, mis tahab, meie Esteraga uurime teie üksisilmi.

«Kus on sinu tähed?»

«Tähed? Nad on kaugel, Nad on väga kaugel, metsas val. Mis siis?»

«Nendeta ei tohi. Sa ometi tead, mis siis juhtub, kui sind tähtedeta kinni nabitakse?»

«Jajah, tean küll.»

«Mis nüüd saab?» küsib Estera.

Ta on väga mures, ta on unustanud kõik olnud hädad tal on meeles ainult tähed. Ta on unustanud, et alati äsja ei olnud Janekit. Ta on unustanud, et me laksime ise läbi linna ilma tähtedeta ja iga politseinik oleks meid võinud maha lasta. Ta on unustanud, et möödumas kolonni tuleb ennast nõndaviisi poetada, et valvurid ei märka. Ta on unustanud kõik, tal on meeles ainult tähed.

Ma mõtlen veidi, siis aga harutan lahti tähe oma rinnalt.

«Saad sa käia?» küsin Janekilt.

«Raske on, aga saan. Saan, muidugi saan!» ütleb ta.

Õmblen oma tähe tema rinnale ja seletan:

«Sina lähed ees,» ütlen talle, «ja toetud vastu mind. Üks täht on sinu rinnal, teine minu seljal.»

«Aga kui margatakse?» küsib Janek.

Jah, kohe näha, et Janek on haige. Tervena ta ei esitaks nõnda imelikke küsimusi.

«Ei märgata. Mingil juhul ei märgata!» seletan temale ja Esterale korraga. «Käies sa ju toetud vastu mind...»

ta naeratab. Ta naeratab jälle.

Janekordne kombinatsioon. Väga keeruline, otse male-

toetub Janek naljatada ja oiatab jälle.

Ma olen tema kõrbenud huuli.

«See on niisama,» seletab Janek. «Pole midagi...»

*

«Tunnen...»

«Tunnen!»

«Tunnen!»

«Tunnen!» väljub Estera.

«Tunnen vastu pilu.»

Ta on kolonnis. Teda pole enam. Ta on teiste hulgas.

Talle

«Tunnen!»

«Meie te rasked sammud.»

«On tulnud meie kord.»

«Tunnen!»

See on minu kolonn. Siinsamas astub küljelt küljele langes Punapea. Ta vaatab ülalt alla mind ja Janekit, meid ja mind. Tema silmad on suured, kollased ripsme-avad vibavad õhus, tal on hämmeldunum ilme kui talle

Ta muksab rusikaga oma naabrit, see müksab järgmist, ta — veel ühte. Palju inimesi müksab üksteist rusikaga, nad lökkavad meid keset kolonni ja suruvad igast küljest

Miksugused tähed? Kus on tähed?

Kus tähtedest on puudus?

Neid on küllalt. Igal mehel on kaks. Kas sellest ei piisa?

Neid on nõnda palju, et neid võiks üldse mitte olla. Kas

«Vahe tähti taevas? Seal on miljoneid, ja nad pole mitte

«Kollased, nad oskavad vilkuda kõigis värvides, nad

«Nagu vikerkaar.»

«Neid on tohutu palju.»

Kas tõesti on tähtedest veel puudus?

*

Me lahime värava.

«Oleme getos.»

«Otsi vett,» palub Janek. «Nüüd võib otsida vett.»

Punapea ootab meid. Ta tahab midagi öelda, kuid Janek toetub tema vastu, ja mina lippan vee järele.

Toon terve ämbritaie, panen maha.

Janek tormab ämbri kallale.

Ta joob, joob, aina joob.

Siis tõmbab hinge.

«Vesi...» ütleb Janek. «Mis on maitsvam veest?»

Ja joob jälle, aina joob.

«Tead, mis ma tahan ütelda?» küsib minult Punapea.

Ta on ilmselt juba unustanud, et alles asna hiljuti olime ainult kahekesi, et meie kolmik ei olnud täielik ja et tema ise soovitas kedagi asemele otsida. Ta on ka unustanud. Tema silmis on tahtsad ainult asjaajamis. Temal, sellel Punapeal, on alati tarvis ilmtingimata midagi ütelda, seal, kus vaja, ja seal, kus pole vaja.

«Tead, mis ma tahan sulle ütelda?» küsib Punapea uuesti. Ta vaatab mind, vaatab Janekit, vaatab kõrval seisvat Esterat ja kõneleb edasi. «Teie kõik peate kähkl hakkama tegema ettevalmistusi. Viie päeva pärast, öösel lähete kõik metsa.»

Talle meeldib nalja heita, sellele Punapeale, eks oled tõi?

Ta oskab klähvida nagu peni ja nauguda nagu kõuts.

«Sa teed niisama nalja, eks, Punapea?» küsin temalt.

Punapea saab pahaseks.

Kui Punapea saab pahaseks, siis on tal järelikult tõi taga.

Meie?

Metsa?

Seda on raske mõista. Väga raske.

Punapea oleks ju võinud seda tasa ja targu, pikemalt selgitada... Ent tema laseb nagu kuulipildujast — vuristab välja mis tarvis, ja valmis.

Meie?

Metsa?

Jah.

Viie päeva pärast, öösel.

Ma mõistan, Janekil on raske kõnelda. Ta kõverdab huuli. Naeratab. Ta tahab midagi ütelda.

«Ma teadsin, et nii laheb.»

Vaat mida tahtis ütelda Janek.

Kõike ta teab...

Olgu ta parem vaib, ärgu rääkigu ja paranegu rutem.

Nahk,» torkab Punapea mulle lahkudes paberi pihku. Ta on selle ettevaatlikult lahti. Paber on kortsunud. Paberi ma loen ilma vaevata, mis sinna kirja on pandud.

«... Meie armee forsseeris edukalt Dnepri ja asus...» põhja pool Kiievit, lõuna pool Perejaslavi... pool Kremenski.

«... ja Mogiljovi ja Gomeli suunas peale tungides...» naarmee laial rindel Valgevenesse »

VIEKÜMNE ESIMENE KÄIK

1

«Kuule... sina!» ütles Schoger pahuralt, pildudes talle malendit pihust pihku.

Izaokas naeratas vaevumärgatavalt.

«Kuule... sina! Ära unusta, mille nimel sa mangid. Sa ei mängi poti õlle ega haiseva heeringa peale. Sa paned mängu kõik, mis sul on, — oma elu.»

Schoger pigistas pihus malenuppu. Puu pröksatas, odamehe ümmargune pea veeres mööda lauda.

«Täna peab tulema viik,» vastas Izaokas.

Schoger kummardus peaaegu vastu lauda. Kaela painates vahtis ta Izaokasele otse silma ja kõneles tasa:

«Mõtlen järele... Sa võid veel kaotada... Täna on minu päev.»

2

«Ma sigitasin poja Izaokase,» ütles Abraomas Lipmanas.

3

Nad laksid kahekesi.

Ees, sõiduteel, ruttas Abraomas Lipmanas, käed seljal. Taga, kõnniteel, lonkis politseinik.

Nad läksid kahekesi, Lipmanas aina kiirustas; politseinik pidi samuti kiirustama, sest ta ei tohtinud ju maha jääda. Tal oli palav, raske püss rõhus paremat õlga, politseinik aina sõimas ja vandus.

«Kuhu sa tormad, kuhu sa tormad, vana tolvan?» ähkis ta.

Lipmanas tegi, nagu ei kuulekski. Ta pidi ruttama.

Küllap oli väljas kena sügisene pealelõuna, küllap venitas üle taevakummi veerenud päike pikaks puude, majade ja inimeste varjud, küllap õitsesid kusagil linnaservul väikestes aedades või niisama akende all lõhnavad sügislilled, jõe kohale aga oli kogunenud õhtuudu — õieti mitte veel udu, vaid ainult soe loor, mis imeb endale veepiisakesi.

Lipmanas ei vaadanud ringi, ei näinud midagi, ja tal peetud mõtteski sügis ja lõhnavad sügislilled. Ta astus edasi, kühmus aastate koormast — ja mitte ainult selles —, lisas sammu, hoides valgekirju habemega lõuga uhkelt püsti, ja seepärast oli püsti kogu pea, mida kattis vana kulunud müts, ning mütsinokk ei varjanud Lipmanase musti, kortsudest piiratud silmi.

Geto nõukogu teadis, et Schoger ei ole saanud mingeid puhtnõbre laste äravilmiseks, et ta on selle ise välja mõtelnud, ning saatis seepärast Abraomas Lipmanase geto komandandi juurde. Aega ei olnud enam tõesti kuigi palju. Kõik lapsed getos, kes olid kümneaastased või alla selle, pidid hommikul ootama värava taga, nad pidi ära viidama. Kuhu nad viiakse, seda teadsid kõik.

«Kui juba mina olen läbimärg, kuidas siis tema vastu läheb, see vana saatan,» mõtles politseinik Lipmanase kannul käies ning ütles:

«Ära jookse, ära jookse, küll jõuad. Sa arvad, et Schogert on kutsumata külaliste üle hirmus hea meel? Ha-ha-ha! Vaata, et sa sealt, jalad ees, välja ei tule. Ha-ha-ha!»

Ja mõtles:

Mõistmatud inimesed. Imelikud inimesed. Jookseb nende surmasuhu. Ha-ha-ha!»

«Aga kui ma äkki võtan kätte ja saadan su teise ilma?» küsis politseinik õlalt vajuvat püssi kohendades. «Kell on juba kuus läbi ja sul on tänaval käimine keelatud.»

Abraomas Lipmanas teeskles jälle, et ei kuule, kuid pööras siis pead ja vastas lõõtsutades, veidi kähiseval häälel:

Ma ei saa sulle vastata, sest meil on keelatud tänaval mittejuutidega kõnelda.»

Hm! Vana saatan,» pomises politseinik ja pühkis rohelise kuue käisega näolt higi.

Nad läksid kahekesi, komistasid tihti, Lipmanas aina ruttas, ning politseinik püüdis mitte maha jääda ja sörkis

tema järel kord kiiremini, kord aeglasemalt, vahetevahel vandes.

Küllap oli kena sügisene õhtupoolik, küllap õitseti kusagil rõõmsavärvilised lilled, veeresid kiired jõevoode kogudes oma turjale õhtust uduvinet, kuid see kõik ei paratu kaugel, ning siin, siinsamas sõiduteel kõndis Abram Lipmanas, kõnniteel sõrkis politseinik, ja Schoger maja, väike kahekorruseline villa, oli juba üsna lähedal, see paistis otse sealt kõrge tara tagant, uhkeldades värskelt värvitud seinte ja punase katusega.

Värava ees seisatas Lipmanas, et hinge tõmmata.

Lõpuks toibus ka politseinik.

Nad helistasid, kuid keegi ei vastanud. Siis lükkasid nad jalgvärava lahti ja astusid aegamisi mööda kiviplaati dega kaetud teerada, mille äärde oli istutatud nurgelisek. põetud hekk.

Ukse avas valvur.

«Mind saatis nõukogu,» ütles Lipmanas.

Valvur lahkus, tuli siis tagasi ja juhatas kätte toa, kus ilmselt ootas Schoger. Lipmanas oli seal juba korra käinud, teadis seda tuba ja astus kõhklemata, kindlal sammul kõrgete kahekordsete uste poole, mille valgevasest lingid läikisid.

Politseinik jäi koridori, tal oli hea meel, et ei pea Schogerit silma alla ronima, ent Lipmanas läks sisse ning sulges enese järel suured, rasked ukse.

Tuba oli ruumikas, sisustatud pähklipuust mööbliga.

Need Schogerile kingitud mööbliesemed olid geto parimate meistrite kätetöö.

«Mispärast me need talle kinkisime?» pingutas Lipmanas mälu. «Me oleme talle paljugi kinkinud, kuid mööbel...»

Ta kortsutas laupa, viimaks tuli meelde.

«Eesti pärast... Jah, Eesti pärast. Ta tahtis osa töövõimelisi mehi saata ühte Eesti laagrisse. Me kinkisime talle pähklipuumööbli ja ta ei saatnud neid mehi. Jah, Eesti pärast...»

Seina lähedal, kus kõrgusid kolm avarat akent, seisis pikk laud, mille pinnale oli inkrusteeritud kümme malelauda. Hele pöögist ruut, tume punasest puust ruut, hele pöögist, tume punasest puust.

«Selle laua kinkisime talle hiljem,» meenutas Lipmanas. «Jah, siis, kui ta tahtis vähendada toiduportsjonit.

Tal oli tookord kuratlik tahtmine vähendada toiduportsjonit, kuid ta ei vähendanudki nii palju.»

Pragu istus laua taga ainult viis Rosenbergi staabi ohvitseri. Kõik nad olid kummargil ja uurisid pingsalt enda ees seisvaid malendeid. Schoger kõndis teisel pool lauda ühe ohvitseri juurest teise juurde ja tõstis naerata-de nuppe. Ta andis simultaani.

Kui üks avanes ja sulgus, heitis Schoger pilgu üle öla.

Ta ei vaadanud Lipmanast, vaid tema vana, kantud mütsi.

Lipmanas kõhkles hetke, kuid ei võtnud mütsi peast.

Esimene kord, kui Lipmanas ei võtnud mütsi maha, määras Schoger talle kümme vitsahoopi. Vits — see on talust nuut, terastraat keskel.

Nusugune on meie traditsioon,» vastas Lipmanas. «Ma ei või teisiti.»

Teine kord, kui Lipmanas jälle ei võtnud mütsi peast, määras Schoger talle viisteist hoopi. Vits oli seesama.

«Niisugune on... meie traditsioon,» vastas Lipmanas. «Ma ei või teisiti.»

Ku kolmandal korral ei võtnud Lipmanas mütsi maha, määras Schoger talle kakskümmend vitsahoopi ja luges neid ise.

Kui Lipmanas tõusis pingilt, vastas ta Schogerile:

«Niisugune on... meie ... traditsioon... Ma ei või...»

Siis luges Schoger juurde veel viis hoopi, naeris ja läks minema.

Nüüd vaatas ta jälle Lipmanase mütsi, kuid Lipmanas kõhkles ainult silmapilgu ega võtnud mütsi peast, ning Schoger ei lausunud midagi.

Schoger mängis malet nagu lapsemängu, astus naerata-de ühe partneri juurest teise juurde, tegi käike peaaegu mõtlemata, ning tema vastased alistusid üksteise järel.

Schoger tänas, mehed löid kannad kokku ja lahkusid.

Siis istus ta laua taha, sinna, kus oli üks malelaudadest — esimene või siis kümnes —, sinna, kus olid väike-mad ruudud, heledad pöögist ja tumedad punasest puust, ning vaatas Lipmanasele otsa.

«Astu lähemale,» lausus ta.

Lipmanas tuli lähemale.

«Vaata, missugused koeräpojad nad on,» jätkas Schoger. «Mitte ükski ei võitnud partiid.»

«Ei võitnud,» vastas Lipmanas.

«Sa nägid, kuidas ma korra majja seadsin? Sa nägid, kuidas nad alla andsid? Issand küll! Üks oleks võinud võita, see, kes istus keskel. Kas sa tunned teda?»

«Ei, ei tunne.»

«Ta oleks võinud võita, tarvis oli kahida lipp, kuid tema lõi kartma. Ha-ha-haa! ... Kas sa tead, mis ma sul ütlen, Lipmanas? Male mängimiseks on vaja juuda pead.»

Ta lagistas veelgi valjemini naerda.

«Minul nähtavasti on juudi pea. Eks, Lipmanas? Mis sa arvad?»

Lipmanas langetas vaikides pilgu.

Schoger vaatas vana kulunud mütsi, mille nokk ei varjanud kortsudest piiratud silmi, ja ütles:

«Ma teadsin, et te täna minu juurde tulete. Kas sa tulid ise või saatis sind nõukogu?»

«Mind saatis nõukogu.»

«Härra komandant!» käratas Schoger.

«...härra komandant.»

«Mida sa minult tahad?»

«Ma tahan teilt paluda, et te lapsi ära ei viiks, härra komandant.»

«Me viime nad siiasamasse lastekodusse,» vastas Schoger. «Seal on neil parem. Seal on nad söönud, riides ja teil pole põhjust muret tunda.»

«Nõukogu soovib, et nad jääksid getosse. Nõukogu palub, et te lapsi ära ei viiks, las nad elavad oma vanemate juures, härra komandant.»

Schoger vaikis ja Lipmanas lisas:

«Kõik loodavad, et te jätate lapsed getosse, härra komandant. Me teeme teile...»

«Mida te teete?» katkestas Schoger. «Mida te võite veel teha? Mul on juba kõik olemas, mul pole midagi enam tarvis.»

«Me teeme teile...»

«Lipmanas... Ole parem wait, jata mangumine. Nagu nii viin ma homme lapsed ära. Tead sa, millele ma mõtlen? Praegu mõtlen ma hoopis millelegi muule. Ma teadsin, et te täna tulete, kuid ma ei arvanud, et saadetakse sind. Ma ootasin, et tuleb Mirskis. Lausa lust on teda naerma ajada, seda teie Mirskist. Tema habe on üleni valge, ainult siin-seal on musti tutikesi. Kui mõne musta

habe mekarva välja kisud, naerab ta sulle otse näkku, see hõõk...»

...las vaikis.

«Nad siis sinu saatsid? Sul pole ju väikesi lapsi...»

«Lapsi. Ma ei mõista, miks sa tulid, Lipmanas.»

Lipmanas vaikis.

«Miks sa tulid? Sul pole ju väikesi lapsi, Lipmanas?»

Abruomas Lipmanas vastas:

«Kõik lapsed on meie lapsed ja minu lapsed. Mul on palju lapsi...»

«...»

«Jah, härra komandant...»

«Siiski palud sa asjatult.»

«Me teeme...»

«Oota, oota. Kas sa tead muinasjuttu kuldkalakesest? Kuula siis, kui ma praegu püüaksin kinni kuldkalakese, et teaks ma, mida temalt paluda. Äärmisel juhul mängik-son temaga partii malet. Ha-ha-haa...»

«Ma palun teid väga, härra komandant. Ärge viige meie lapsi ära. Need on meie viimased lapsed, härra komandant.»

Schoger seisis vastu lauda nõjatudes, jalad ristis, käed vaheliti, aarialase pea püsti.

Lipmanas võttis mütsi maha.

Ta võttis mütsi aeglaselt peast ja muljus seda käes. Ta langetas pea madalale ja ütles:

«Härra komandant, jätke meile meie viimased lapsed.»

«Hea küll,» vastas Schoger. «Olen nõus, Lipmanas. Kuid mina pole kalamees ja sina ei ole kuldkalake. Lapsed, lapsed, lapsed! Ma olen nõus, kui sinu laps Izaokas minuga malet mängib. Me mängime ainult ühe partii, ja...»

Lipmanas võpatas, kuid ei pööranud pilku Schogeri

...»

«Me lepime niimoodi kokku, Lipmanas. Kuula tähelepanelikult. Kuula väga tähelepanelikult. Kui ta võidab, jätavad lapsed getosse, aga sinu poja lasen ma maha. Oma...»

«Kui ta kaotab, jääb tema ellu, aga lapsed käsin...»

«...me ära viia. Kas sa said aru?»

Ma sain aru, kuid Izaokas... ta on ju minu ainuke...»

Mina pole süüdi, Lipmanas,» vastas Schoger. «Kas siis mina olen süüdi, et täna tulid siia sina, ja mitte see naljahammas Mirskis? Ära heida meelt, Lipmanas! Izaokas

võib mulle kaotada ja kõik jääb nagu ennegi, nagu praegu. Ma ei sunni sind, sa võid ära ütelda, võid järele mõelda. Ma ei sunni sind, ma esitan ainult oma tingimused.»

Lipmanas mõtles.

«Kuidas sa küll sigitasid sihukese lapse, Abraoma ah? Temast võiks saada suur maletaja. Ta võiks pidada duelli isegi Capablancaga, tead sa? Noh?... Sa pead v aru, Lipmanas?»

Lipmanas pidas aru.

Ta vaatas ikka veel Schogeri tardunud näkku ja pani siis mütsi pähe.

«Hea küll,» lausus ta. «Ma olen nõus. Kuid teie, härra komandant, unustasite veel ühe võimaluse — kui tuleb viik?»

«Sa ei taipu mahest midagi, Lipmanas. Sinu poeg ei oleks niivõld küsinud. Viigistada on raskem kui võita v kaotada. Ei, viiki ei tule. Aga... hea küll, seekord n annan sulle järele, Lipmanas. Kui tuleb viik... Kui sinu poeg suudab viigistada, jääb ta ellu ning ka lapsed jäävad getosse. Oled sa rahul?»

«Jah,» vastas Lipmanas.

«Sa võid minna, Lipmanas.»

«Kas Izaokas peab tulema teie juurde?»

«Ei, seekord sõidan ma ise getosse. Las kogu geto näeb, kuidas me malet mängime.»

«Hästi, härra komandant.»

Lipmanas pöördus minekule.

Ta oli juba uksele ja haaras lingist kinni

Schoger jõudis talle järele ja patsutas talle õlale.

«Kuule, Lipmanas,» ütles ta. «Ma annan sulle sõbra-mehe poolest nõu, ja sina kuula mind. Kui oled hoidnud oma mütsi, hoia ka oma poega. Hoia tema mütsi ja tema pead. Eks, Lipmanas?»

Abraomas Lipmanas vaikis.

Tema jalge all oli jälle konarlik, auklik tänavasillutis.

Lipmanas läks getosse tagasi pikkamisi, aeglasel sammul.

«Hei, sina vana tolvani!» hüüdis politseinik. «Võiksid ennast kiiremini liigutada. Minu valvekord on ammu läbi ja mul pole vahimatki tahtmist sinuga nagu daamikesega ringi jalutada.»

Lipmanas teeskles, et ei kuule.

Politseinik võttis püssi õlalt ja tonksas Lipmanasele lohaga selga. Kuid Lipmanas ei lisanud sammu.

Küllap oli ilus sügisõhtu, küllap päike oli juba ammu loojunud alla veerenud, venitanud pikaks puude, majade ja inimeste varjud, küllap õitsesid kusagil väikestes aedades või akende all kirevad sügislilled, küllap jõe kohale oli kogunenud õhtuudu — tihe, tulvil lillade veepiisakesi.

Lõudnud tagasi getosse, kutsus Abraomas Lipmanas oma poja.

Izaokas kuulas vaikides.

«Kas sa kõigest aru, poeg?» küsis isa.

«Jah,» vastas poeg.

«Sa ei pannud vist hästi tähele. Ma kordan,»

«Ei ole tarvis.»

«Ega sa pole pahane, poeg?»

«Kuidas ma võin oma isa peale pahane olla?»

«Tule lähemale,» lausus isa, «ma tahan sulle veel kord ette vaadata.»

Izaokas tuli lähemale.

Isa ja isa vaatasid hinge kinni pidades teineteisele.

«Kas sa mäletad, kuidas sa mind sõlves köditasid?»

«Jätan,» vastas Abraomas.

«Siis ei olnud su habe veel hall!»

«Kõik inimesed vananevad, pojake.»

«Su habe pole praegugi päris hall. Ainult natukene.»

«Ma tean, missugune ta on. Noh, kergita lõuga.»

Poeg tõstis pea.

Isa võttis oma halli habeme pihku, astus lähemale ja tõmbas sellega üle poja kaela.

«Kõditab... Sinu habe teeb kõdi. Täpselt niisamuti nagu siis,» ütles Izaokas, kuid nüüd ei kihistanud ta naerda nagu kunagi ammu.

Isa embas poega tugevasti ja lausus talle:

«Pea meeles, sa pead ennast hoidma. Sa ju suudad viigistada, eks?»

«Ära karda, isa, ma teen nii, nagu on kõige parem.»

«Ma tean,» ütles Abraomas Lipmanas.

Ta ajas enese sirgu, võttis poja pea käte vahele ning suudles tema otsaesist ja silmi.

«Ma tean, et sa teed nii, nagu on kõige parem,» kordas ta.

VIIETEISTKÜMNES OSA

VIIEKÜMNE TEINE KÄIK

1

Izaakas ei kuulanud Schogerit. Ta nihutas etturi edasi. Nüüd jäi teha veel viimane käik. Aga tegelikult oli neid kaks. Sellest seisust võis tulla viik — igavese tule abil. Ja samal ajal võisid valged võita — ratsukäiguga. Valgetel oli kaks viimast käiku.

2

Ma ootasin kaua oma isa. Kui ta läheb geto nõukogusse või Schogeri juurde, pean ma alati kannatlikult istuma ja ootama.

Ta tuli, me ajasime juttu. Tunnen veel laubal tema kuivi huuli, mida piirab habe. Aga ma pean tõttama. Mind ootab suur sile kivikünnis. Mind ootab Estera. Meid mõlemat ootavad õu, palk, puukast.

Olen ennast juba pesnud, mul on seljas nägus sinine särk.

Kõik see pole tõsi.

Ümberringi ei ole kedagi.

Olen Šimek.

Estera on Buzia.

Šimek jookseb oma Buziaga kohtama.

*

Täna istume kõrvuti. Mina istun palgil ja ka tema istub palgil. Tunnen, et mu käed on pikad ja tarbetud. Nad segavad, neid pole kuhugi panna. Buzia istub minu

korval, tema pea on minu õlal ning pikad tuhakarva juuksed langevad minu rinnale.

«Ma ei taha...» ütleb ta. «Ma ei taha, et sina oleksid Buzia ning mina Buzia. See jutt lõpeb kurvalt. Kas sa mõeldad, kuidas see jutt lõpeb?»

«Muletan, ... Ärge sundige mind jutustama oma omaand lõppu. Lõpp — isegi kõige parem lõpp — on kurb lõpp. Algas — isegi kõige kurvem algus — on hulga rohkem kõige rõõmsamast lõpust. Sellepärast on mul palju rohkem ja meeldivam jutustada teile seda lugu algusest lõpuni... Mul oli vend Benia, ta...»

«Atab!»

«I dera raputab mu katt.

Atab, Izia...»

«Ea küll.»

«Sa pole enam Šimek, ega?»

«Ei ole.»

«Ja mina pole Buzia?»

«Ei.»

«Sina oled Izia, minu Izia, ning mina olen Estera.»

Minu Estera.»

■

Ta liibub veel tugevamini vastu mind. Ta sasib mu lühikesi juukseid. Ta surub näo vastu minu õlga ning kullap on tal valus, sest minu õlanukid on teravad.

Miks tunduvad mu käed ikka tarbetud ja pikad? Nad rapavad ja mul pole neid kuhugi panna, ning ma kardan neid lugutada.

«Estera...» lausun.

«Nad sa mulle midagi ütelda?»

«Ei.»

«Ütle siis ometi, miks sa vaikid?»

«Olen otsustanud.»

Ma võtan tema pea oma käte vahele. Mu kämblad on lühikesed, karedad, ning tema näoke on väike, silmis pole tal enam ühtki kuradikest, ei naervat ega nutvat.

Tema huuled lähenevad mulle iseenesest ning ma sosistan väreleval häälel:

Estera... Ma lubasin Janekile, et ma ei tee sulle haiget.

Kas sa teed siis mulle haiget?»

Nõnda ta küsib, ning tema huuled on siinsamas. Nad on punased nagu verevad paelad, nad on nii lähedal, et ma tajun nende lõhna.

«Estera...» ütlen veel kord.

Me vaikime jälle.

Kõnelda pole enam tarvis.

Me vaikime kaua.

Estera huuled on mesimagusad.

Estera palged on sametpehmed.

Estera silmad on niisked ja pisarad soolased.

Mu käed embavad Esterat tugevasti. Neid on väga tarvis, neid minu käsi, ja ma ei saa neid ära võtta. Kull peab. Peab, peab, peab... Ma kuulen vaikset häält, mis mind kutsub.

*

Jah, see on Janek.

«Izia,» kordab Janek tasa. «On juba aeg... Tuleb minna.»

«Miks?» küsin niisama vaikselt.

Ma tean, miks, ma küsin lihtsalt sellepärast, et ei peaks tõusma ja siit lahkuma.

«Laud on juba valmis seatud, inimesed ootavad, ja Schoger on kohal. Sind otsitakse kõikjalt ega leita.»

«Lähme,» ütlen Janekile. «Lähme, vennas.»

Me läheme

Ma ei vaata tagasi, et mitte näha palki ja üksildast Esterat.

Ma ei julge Esterat vaadata, et mitte meenutada niiskeid silmi ja pisarate maiku.

■

«Lähme, lähme,» ütleb Janek.

Ma ju lähen, mis ta mind taga kihutab?

Me astume vaikides ja ma näen, kuidas Janeki pea longu vajub. Ta tahab midagi ütelda, kuid ei sõanda.

«Räägi, räägi, Janek,» ütlen talle.

Ta vaatab mulle otsa tõsiste taadisilmadega.

«Ära unusta, Izia,» ütleb ta, «et täna öösel kell kaksteist tuleb meil metsa minna.»

«Ära karda, ei unusta.»

Janek langetab jälle pea, ning ma tunnen, et ta tahtis ütelda midagi muud.

«Tugl, räägi, Janek,» ütlen talle.

«Izia,» lausub Janek aeglaselt. «Ma räägin sinuga hiljem, praegu ei ole enam mahti... Metsas räägin. Ma tahan sind ainult paluda... Ära tee nõnda, et ma peaksin ka sind otsima...»

«Ära karda. Tahad sa viiki, Janek?»

«Jah, ma tahan viiki.»

«Ma püüan, püüan kogu hingest, ära karda.»

«Hasti,» ütleb Janek.

Ta on rõõmus, ta on rahul.

Muldugi, ma pean saavutama viigi ja minema täna öösel kell kaksteist metsa.

Vuk!

Kõngu viik!

VIIMANE KÄIK

Valgetel oli kaks viimast käiku.

«Kui ma võiksin sulgeda silmad ning keegi nähtamatu, mõni minu kaitseingel tõstaks edasi selle malenupu, mida on tarvis edasi tosta... Seekord ei tohi ma eksida. Mul ei pruugi rutata. Ma voin rahulikult mõelda ja valida, viik või võit. Ma ei rutta. See sai alles praegu aru, et ma võin võita...»

Schoger vaatas oma vastasele otsa, kargas toolilt püsti ja karjus ümberseisjale:

«Kasige oma lampidega kaugemale! Kasige kaugemale! Kaugemale!»

Inimesed ei liikunud paigast ja ringi ümber laua ei suurenenud. Inimesed vaikisid ega pööranud pilku kahelt vastaselt.

Schoger tõmbas kiirustades tooli lähemale, heitis pea-aegu rinnuli lauale ja ütles tasa, et ainult Izaokas kuuleks:

«See pole enam loterii... Nüüd on kõik selge, ja sul pole enam valida, anna igavene tuli.»

Schogeri kõrvad, otsaesine ja kogu skalp tõmblesid.

«Ma võiksin praegu püsti tõusta ja sulle nakku sülitada,» mõtles Izaokas Lipmanas. «Ma võiksin täis sülitada kogu sinu aaria nao ja need punakad liigatavad juuksed. Kuid sülitada on kerge. Ma tahaksin olla indiaanlane ja võtta sinu liikuva skalbi, siis ma oleksin rahul. Ära karda, ma ei sulita. Tahtis on see, et tana — nii nagu alati — kuulub ulekaal mulle. Mul on kaks käiku ja ma voin valida, kumba tahan. Ma ei tohi ainult eksida, seekord ei ole mul selleks õigust.»

Schoger oli rinnukil laual.

Schogeri nägu oli allpool kulmukaari rahulik, tardunud. Huulenurgad ei värelanud, lõug ei võbisenud, ripsed ei liikunud, silmad sädelesid jaiselt. Ainult skalp tõmbles lakkamatult.

Ma ei teadnud, et on nõnda raske valida ühte käiku. ...» mõtles Izaokas.

Ja pögi enda ees Schogeri liigatavaid kõrvu.

Ja pooras pilgu ära. Kui ta uuesti üles vaatas, nägi ta oma silmaga tõmblevat otsaesist.

Ma ütlen sulle tõtt...» lausus Schoger pidulikult, teatades ümberringi seisvad inimesed. «Lapsi ei päästa, mitte ükski, sa võid päästa ainult iseenda.»

Izaokas sulges silmad.

...» ees, kujutluses liikusid kõik eraldi: kõrvad ja otsaesine.

Silmad, nägi jälle enda ees tõmblevat skalpi ümberringi mehi, kes olid ettepoole kummargil, ja liikusid vahehaaval ligemale.

...» ütles, et on üksainus õige käik.

Kõhel, mis kõhkles kahe malendi vahel, haaras ratsu — jalge ratsu, elutu malenupu, surus selle sõrmede vahele ning asetaski tühjale ruudule vasakul. Ta pidi Schogeriile ütlema: «Šahh ja matt», kuid kurgus oli kuiv, sinna takerdunud teised sõnad, mis tuli ilmtingimata välja ütelda.

Izaokas Lipmanas tõusis, ajas end sirgu ja ütles rahulikult:

...» kaotasid.»

Schoger kargas püsti ega suutnud kuidagi leida oma laua ees.

Kui ta viimaks kabuuri leidis ja selle lahti tegi, laskus lauale ja kogu maailmale kohutav vaikus.

...» tundis Schoger, et ta asub ringi keskel. Tema ümber — müür. Elav müür, immuür. Nisugusest müürist ei suuda keegi läbi minna.

...» sulges silmad, tegi need uuesti lahti ja märkas, et ...» tõmbub koomale. Tsirkuseareen libises äkki jalge alt.

...» ja mustkunstnik ja võlukepp. Elav müür lahenes, ...» ei suutnud seda enam peatada, ja see polnud enam ...» vaid silmus, mis kohe kokku tõmbub.

...» ke, seisid ikka veel malelaud, kaks heledat karbiidilampi ...»

Schoger jõudis veel korraks oma laupa puudutada.

Siis ei olnud enam lauda ja lampe, inimmiür ühin
Ring kadus.

Kas lõpp on kurb akord?

Kas algus — isegi kurb algus — on parem kõige rõõm-
samast lõpust?

Mõnikord võib algus olla lõpp ning lõpp algus.

Kas te teate, kuidas särab kevadine päike? Te vist ei tea, kuidas ta särab. Te ei ole näinud, kuidas naeratab Estera.

Kevadine päike särab nagu Estera naeratus, ning tema naeratus on niisama kirgas nagu kevadine päike.

millele toetub maailm

ROMAAN-BALLAAD

Kolmele valaskalale? .
Neljale elevandile?
Vägevatele meheõlgadele?
.....
Millele toetub maailm?

Mina ei ole kohtunik, ning tema ei ole kaebealune.
 Mina esitan vaid küsimusi ning tema vastab.
 Võib-olla mitte just niisuguseid küsimusi nagu kohtus,
 sest ma ei ole ju kohtunik, ning tema ei ole kaebealune.
 Tegelikult me ei räägigi omavahel.
 Ma küsin pilguga, ning ta saab aru.
 Ta on kogu aeg vait, kuid tema silmis näen ma vastust.
 «Teie perekonnanimi?»
 Ta vastab.
 «Eesnimi, isanimi?»
 Ta vastab.
 «Sünniaasta, sünnikoht?»
 Ta vastab.
 «Kas olete armastanud?»
 «Kas olete valetanud?»
 «Kas inimest tohib tappa?»
 «Kas olete olnud õnnelik?»
 «Kas maailma tohib needa?»
 Ma ei jäta pärimist.
 Mul on väga palju küsimusi.
 Ta aina vastab.
 Ta vastab.
 Minu küsimused võite jätta lugemata.
 Lugege tema vastuseid.

«...tunnen ta, ema olin ise süüdi.»

ESIMENE PEATÜKK

Munakivisillutisega turuplatsil vedeles heinu, õlgi, pabepabulaid ja hobusepabulaid.

Noor naine istus turuplatsi servas suurel kivil, väike kappi ees, ning tema jaoks lõhnasid nii heinu kui ka sõn-
 ... Veel märgade silmadega vaatas ta ümberringi,
 ... ei tea mitmendat korda — laia munakivisilluti-
 ... turuplatsi, poodi sildiga KANGAD ja seal, kaugemal,
 ... punast kirikutorni.

Kirikus oli ta käinud.

Turuplatsil, kivi otsas, istus ta juba ammu.

Võib-olla minna poodi?

Jah, kindlasti peaks minema poodi, ja tuleb rutata, sest
 ... võidakse kohe sulgeda, siis pole enam kuhugi minna,
 ... mitte kuhugi.

Ta kohendas kiiruga rasket paksu kollast patsi, mis oli
 ... umber pea, seadis selle kindlamalt, pani kinni
 ... kingade rihmad. Nahast noobid, pisikesed, üm-
 ... used, ei tahtnud minna läbi kitsaste aukude — tal
 ... need kingad alles teist korda jalas —, kuid viimaks
 ... nad ruttavaile, värisevaile sõrmedele.

Tuleb tõtata, sest pood võidakse sulgeda.

Turupäev lõppes.

Vilmane vanker põrises platsilt minema. Sasipäine
 ... võttis vankri kõrval pikki samme, vehkis ohja-

«Nöö! Nöö! Kõrvikel!»

Miks ei istu sassis peaga mehike vankrisse? Miks ta
 ... kõrval?

Võib-olla oli tal nõnda, vankriservale toetudes, muga-

vam, võib-olla oli kergem. Küllap ta oli maha müünud põrsa, tosin muna, võib-olla aga jõi niisama — võlgu.

«Nöö! Nöö! Kõrvike!»

Tal oli mõnus ja kerge joosta vankri kõrval, äärele toetudes.

«Nöö!»

Peab kiirustama, muidu suletakse pood kohe.

Ta pühkis peoga kingadelt tolmu. Need muutusid tuhniks, siis aga löid järsku läikima. No muidugi, kas ta siis ilmaasjata kogu tee, üheksa kilomeetrit, palja jalu oli käinud? Põldude vahel oli kaste, maanteel tolmu. Linna serval aga pesi ta jalad puhtaks, pani uued kingad jalga. Pani jalga juba teist korda.

Esimest korda olid tal need jalas siis, kui ta läks Bernotase tallu Antanas Bernotast otsima. Esimest korda. Isa ei pidanud enam vastu — oli sellele ammu mõelnud — ning tõi linnast need pruunid kingad, aetas ettevaatlikult pingile ja lausus vaikselt, tütrele otsa vaatamata:

«Võta, võta. Ega sa ju palja jalu altari ette saa minna.»

Nõnda ta neld siis esimest korda kandiski, kui Bernotase Antanast otsima läks.

Ta polnud mitte kunagi avanud Bernotase õueväravat. Ei sõandanud ka seekord.

Isahani, nähes võõrast inimest, kaaksatas, ning kogu hanekari pistis kaagutama. Rämedalt hakkas haukuma koer ega jätnudki enam järele.

Ta oli tasaselt, kiirustamata tulnud talu suunas, üle luhtade, värava ees pruunid kingad jalga pannud, nüüd aga nõjatus vastu savipotti, mis kuivas aiateibas, surus lauba vastu selle jahedat pinda ning sulges silmad.

Oli laupäev, saunapäev. Tarest kostis kära, hüüdeid. Ju vist lasti hea maitsta kartulikoogil — külma piima või koorega, võib-olla võeti ka midagi kangemat keelekasteks.

Ta ootas tasaselt, pea langetatud ja silmad suletud, niisama tasaselt, nagu oli tulnud siia, selle talu juurde, üle põldude ja luhtade.

Hanekari kisendas, koer klähvis üha vihasemalt ja vihasemalt, keegi oleks nagunii pidanud õue tulema. Kõige parem, kui tuleks Antanas. Jessuke, tulgu tema ise, Antanas... Püha Maria, halasta... Et tuleks vaid Antanas, mitte keegi teine.

«Kes seal on? Kes seal koeri õrritab?»

Antanas tuli toast.

Ta tõstis pea ning Antanas nägi teda.

Tal meelid vaikides.

Tal meelid kuua.

Tal meelid Antanas õlgu, ning naine mõtles, et pere-
damaid tagasi, astub tarre, ning sealt ei välju
ükskõik kui kaua ta siin ka seisaks, koeri
linnuparve ärritaks.

«Antanas!»

Antanas tuli. Seisatas teisel pool tara, siis avas jalgvä-
rava, tuli välja.

Ta oli pikk, õlakas, rõõsk pärast sauna, särk eest lahti,
nagu kui ta nõjatus vastu tara, nagises see.

«Noh?»

Antanas vaatas talle ülalt alla, ning tema, tõstnud pea,
teadnud, mida öelda.

«Ilus tõi oled, kurat sind võtaks.»

Antanas haaras tal kätest ja tõmbas ligi.

«Jahed aina ilusamaks, mis?»

Ta ei tõrkunud.

«Ehk lähme hullame veel natuke,» naeris Antanas.

Ta naine lõpuks julguse tagasi. Libises Antanase
kõhelt välja, vaatas maha, et ka tema märkaks uusi
ümbruse ümmarguste nõopidega kingi.

«Antanas, võta mind naiseks... Võta mind naiseks, An-
tanase.»

«Noor» nagistas Antanas uuesti tara, tõmbudes eemale.

«Meil on ju lapski, ilma laulatuseta, ilma milletagi.»

Antanas ei vastanud. Mõne hetke pärast poetas vaid:

«Aajata tulid.»

«Meil on ju laps, sa pole teda ainustki korda näinud.»

Antanas tiris särgikaeluse veelgi rohkem eest lahti.

«Kust võin mina teada. Ehk polegi minu. Kuidas
mõnuga, nõnda võisid ka mõne teisega. Miks sa ta Juoza-
ka ristisid, kui isa on Antanas?»

Ta naeris. Nüüd ta teadis, mida vastata.

Naisele aga meenus metsaserv, meenusid heinasaod ja
kõrpevõrk, lopsakad aasad ja lõhnav ristik. Kolm aas-
tat, tervelt kolm aastat. Meenus ait, kus käis Antanas —
põljes, kuid julge, just nagu peremees, ning käkerdas
teha, palju tahtis, tema aga vaikis alati. Ta oli alati kuu-
likas.

«Võta mind naiseks, Antanas Isa tapab mu, tapab siin-samas»

«Ei ta-pa!»

Ta vaatas Antanasele näkku. Nägu oli külm, rõõsult külm pärast sauna, ning külmad huuled ei oleks nüüd enam paotunud: «Ilus tots oled, kurat sind võtaks, lähed aina ilusamaks, mis? Ehk lähme hullame veel natuke?»

«Asjata tulid.»

Ka silmad olid tal külmad, ning ta pöördus, et minna.

Naisele meenus taas ait, ta sirutas käed Antanase poole ja vajus põlvili, haaras tal jalgade ümbert kinni.

«Võta mind naiseks. Isa tapab mu. Isa tapab mu...»

Antanas tõrjus teda nagu tüütut kärbest, nagu mingit parmu.

«Jäta. No jäta ometi.»

Siis kuulsid nad kohutavat kähinat. Nad pöördusid ümber ja nägid paluja isa. Ta tuli suurte sammudega, kaigas pea kohal.

«Löön maha! Mõlemad! Lilderdajad... Võta naiseks, võta!»

Antanas ei lausunud musta ega valget, lõi värava kinni, jooksis õue ja jäi seisma koerakuudi juurde. Rahulikult, just nagu poleks midagi juhtunud, tegi ta keti koera kaelarihma küljest lahti ning läks seejärel sõnagi lausumata tarre.

Tarest kostis ikka veel kära, küllap lasti seal hea maitsta kartulikoogil — piima ja koorega, võeti midagi kangemat keelekasteks.

Siin aga, teisel pool väravat, punerdas koera kurk ning valkusid õhku järades pikad valged kihvad.

«Löön maha...» kähistas isa rammetul häälel, viskas kaika käest, andis sellele jalahoobi ning hakkas astuma üle väljade.

Ta läks isa kannul, unustanud uued pruunid kingad jalga. Parast jäi isast maha. Jai siis, kui see ümber pöördus, urisedes talule rusikaid naitas ning tütrele karjus:

«Sina oled kõiges süüdi, lipakas! Sina oled süüdi...»

Siis jäigi ta maha.

Tõepoolest, ta oli süüdi.

Ammu, kolme aasta eest, oleks pidanud minema teenijaks, põgenema kodust ja aidast, kuhu ta sel õöl oli lasknud Antanase, kuulatades hirmunult roostes uksehingede kriginat. Kas polnud see isa, kes seisis tare nurga taga ning

... rahulolevalt? Läks seejärel rahus minema, viskas ... nagle, nagistades voodilaudu ja sahistades õlg- ...

Juba ammu oli isa, kui tütreka kahekesi juhtus jääma, ... aeg rääkinud, talle otsa vaatamata, algul sõbrall- ... naljatades, hiljem tõsiselt ja vihaselt:

«... ei näe või, et Bernotase Antanas su ümber keer- ... Ma ei mõista, oled sa tüdruk või puunott? Pealt-

... tüdruk missugune, sirge nagu pärnapuu, hinge ase- ... aga vist tühi koht, saa sellest siis tolku. Ei nad

... isameest, ei nad võta aru niisama pähe, ole rahulik. ... ei saada, kuni sul kõhtu ette pole tulnud...»

... kohal hammustas ta huulde, vaikis pisut ja lisas:

«Oled sa tüdruk või puunott? Mis? Või on Bernotas ... jaoks liiga vilets, talu liiga kehv? Võib-olla on sulle ... prints?»

Vaikis taas.

«Tean, keda sa ootad. Ameerika leedulast, miljonäri. ... üle ookeani, lehvitab kuuesilu, mauhti altari ette, ... kõik minu vekslid — säh, äiapapa, ära nuta, võid ... tole metsatuka lisaks osta, kui süda ihaldab.»

Isa sülitas. Suure lärtsu, just nagu oleks terve päeva ... kogunud.

«Niisugused ameeriklased on ammu maha kärvanud. ... kärvanud, kuuled!»

Isa ei maininud Vincase nime, ent tõepoolest — sest- ... kui Jatautase Vincas tookord, varasel hommikul, ... otuseisu ajal, ära läks, pole temast mingeid teateid. ... mingisuguseid.

«Oled sa tüdruk või puunott... Ei nad isameest saada, ... sul kõhtu ette pole tulnud...»

Isa agas ema, tihkusid nutta veel kolm last, ning ... otuti enne magamaheitmist rögises nurgas isa. Bernota- ... ei lausunud midagi, olid väga lahked naabrid, ainult ... isa vekslid üksteise järel. Nende Antanas aga, ... poeg, ripsutas tiiba, ripsutas nii hommikul kui ... alati, kui tuju tuli.

Vincasele tüdruk enam ei mõelnud. Öösel, avades aida ... kuulis ta roostes hingede kriginat, kuulis, kuidas ... ema, nutavad lapsed ja rögiseb oma nurgas isa.

... nad isameest saada, kuni sul kõhtu ette pole tul- ...

Nandaviisi nad mõlemad koju jõudsidki. Isa esimesena,

tema hiljem, uued pruunid kingad jalas. Ema vaatas neid ehmunult, tahtis midagi öelda, kuid vaikis. Isa seisis laua ääres ja mudis käes vallamajast saadetud kirja — homme oli oodata kohtutäiturit.

Ta teadis, mida isa ütleb, sellepärast mähkis ta Juozukase kiiruga sisse, haaras kaasa pluusi, villased sukad, sidus rätikusse, ka uued kingad pani kompsu.

Nüüd teadis ta jälle, et uute kingadega mööda põlda käia ei tohi.

Võttis lapse süle, haaras kompsu.

Isa mudis laua ääres kirja, siis aga kähistas:

«Kao mu silmist. Meile pole lipakat vaja. Mine. Kähkul Lapsega tüdruk...»

Isa oleks võinud vaikida. Tütar teadis, mida ta ütleb. Oleks võinud vaikida, mudida vallamaja kirja ja oodata kohtutäiturit. Tütar pani ju asjad kähku kokku. Ise.

Ema vaatas neid ehmunult, tahtis midagi ütelda, kuid vaikis.

Isa tammus laua juures...

«Nöö! Nöö! Kõrvike!»

Sasipäine mehenäss ei sattunud tee ja tegi ringi — ümber kogu turuplatsi. Hobune laskis traavi, mehike aga jooksis, toetudes vankriservale ja naerdes selle üle, et tee ei sattunud, et teeb ringi, ja veel nõnda suure.

Vististi jõi ta võlgu.

«Nöö! Kõrvike!»

Naine hüppas kivilt maha.

Pood suletakse kohe!

Tuli kiirustada, sest pärast pole enam kuhugi minna. Sasipäine mehenäss pöörab nagunii tee, ka hobune ise tirib kodu poole. Siis jääb ta siia päris üksi.

Kohe suletakse pood.

Ta jooksis poodi.

Jooksis, hingeldades nagu siis, kui lahkus kodunt, jätnud ukse lahti, lahkus, Juozukas ja komps süles.

Ta ei püüdnudki siis mõelda, kuhu läheb, kuid teadis, et tee viib Jatautaste juurde. Kuhu ta võiski minna? Kes teda ootas?

Jatautaseid oli kaksteist. Tõsi küll, nüüd oli neid jäänud üksteist — Vincas sõitis õnne otsima, Ameerikasse.

Õnne otsima?

Kust võis seda õnne leida?

Jatautaseid oli kaksteist. Igale teisel, igal kolmandal aas-

tal tuli ilmale uus. Viimased olid kaksikud. Kui kõik magama pistisid, olid nii täre kui ka õu neid täis.

... ei mõelnud, kuhu läheb, aga teadis ikkagi, et on vaid üks tee — Jatautaste tallu. Kuhu siis veel?

Jatautaste ise läks välja ning ajas ka lapsed tarest ära. Mis sa ikka naisi segad, ütled veel midagi, millega nii- või naamoodi aru saadakse. Parem neid juba ära segada. Ta võttis vikati ja läks õue — pinnima. Üksik, kui mitte täna, siis homme tuleb see töö ikkagi ära teha, keegi seda sinu eest ei tee, peab ise tegema.

Parem valitses vaikus, pikk tee oli Juozukase magama minna. Naised võtsid istet laial, kogu seinäärt täitval istet, kus nii istutakse kui ka magatakse. Võtsid istet, jättes teineteisele otsa. Siis pööras Jatautiene pead, silmas last. See magas magusasti — mis temal viga.

«Kuhu siis nüüd?» küsis Jatautiene.

«Kuhu?»

«Pole sellele mõelnud?»

«Ei tea...»

«Mine linna. Pole vaja vähemalt sõnnikus koperdada.»

«Linna?» Ta kartis linna, ei tahtnud linna.

Talle näis, et seal krigisevad kõik ukseid nõnda, nagu tal oli aida uks.

Lanna. Milleks sind siin praegu tarvis on? Kibedal tööl ehk võetakse abiks, aga hiljem — kes teab. Ka ulu-
lust sul ei ole.»

«Lanna...»

«Lad, teenid pisut, eks siis vaata edasi. Kui ainult satukad head inimeste juurde.»

«Kus need head inimesed on?»

«Ei tea. Aga küll leiad. Jumal ei jäta sind hätta.»

«Aga kuidas...»

«Võtan Juozukase enda juurde, võtan. Veel üks lisaks, kui mul asi. Ise ma neid enam, jumal tänatud, ei saa.»

«Ma... tasun ära, tõesti tasun.»

Ta haaras Jatautiene käed ja hakkas neid suudlema.

«Tah... Tanan... Aitäh...»

«Aha sa nüüd... Piima ikka kuidagi saab, ja leiba-suhkrut nämmutan talle ka. Paljudest sihukestele vaja! Eks ju?»

«Aitäh... Tanan...»

«Homme on turupäev, täna magad siin, hommikul sa lähed päikesega koos, ja küll leiad, mis vaja. Ainult

suhkrut too mõnikord kaasa. Suhkrut, tead isegi, meil ei ole.»

Nõnda nad siis leppisidki kokku.

Nõnda leppisidki.

«Nõõ! Nõõ! Kõrvike!» kostis teelt.

Tähendab, jõudis tee. Tähendab, turuplats on juba täiesti tühi.

Mu jumal, vaja on minna poodi.

Pood suletakse ju kohe, töepoolest suletakse!

Ta jooksis, hingeldades nagu siis, kui lahkus kodunt, lahkus, komps käe otsas, Juozukas süles.

«Ma jään ju teed.»

TEINE PEATÜKK

Ta surus Juozukast vastu rinda.

Ta pandi sohvale mugavalt istuma.

Ta istus sohval ja toitis last.

Ta ei teadnud veel, mis on lapse nimi.

Niipea kui ta aralt siia tuppa astus, niipea kui ta last nägi, lõi süda lausa pööraselt pekslema. Talle anti laps, et ta otsis pilguga, kuhu istuda.

Ta pandi istuma sohvale.

Sohva oli pehme ning laps väike ja soe. Ta asetas lapse kogu põlvedele ja asus pluusi lahti nõõpima. Tegi seda kiirustades, sõrmed käisid kähku, nõndasamuti nagu turuplatsil, kui ta pruunide kingade nõõpe kinni pani.

Perenaine ja peremees, istunud tema kõrvale, vaatasid teda üksisilmi, siis aga meenus mehele midagi ja mees läks ära. Mis temal sellest, mees oleks võinud ju ka jääda. Tema asutas last imetama.

Peremees aga läks kööki, seisatas suure kausi ees, mis oli täis sooja vett, segas seda vett sõrmega ja naeratas endamisi.

Lapse imetajale ei tulnud pähegi, et oleks pidanud end pesema, nemad aga ei ütelnud samuti midagi, ehkki perenaine oli suure emailitud kausi sooja vett täis valanud.

Nõõpinud pluusi lahti, märkas ta jälle, et see oli eest mees — rinnal olid kaks suurt märga laiku. Tõtates veelgi rohkem, tõstis ta rinna üles, tundes alles praegu, kui raske ja pingul see on.

Põlsike haaras kinni suuga, kätega, ning näis, et ta ei lase enam iialgi lahti.

Naine ohkas ning sulges silmad.

Ta ei näinud enam perenaist, kes istus ettevaatlikult

sohva veerel, ning peremeest, kes seisis ikka veel köögis, naeratas ja segas emailitud kausis sõrmega sooja vett.

Silmad kinni, surus ta last enese vastu.

Ta surus oma rinnale Juozukast.

Nüüd naeratas ta ise.

Tema laps oli nii näljane! Ta tahtis nii väga süüa ja ootas teda nii väga! Tema laps, tema Juozukas. Kas mitte sellepärast pole poisu nii tugevasti tema rinna külge libunud?

Tema aga oli nii kaua ära olnud. Ta oli teinud tohutu suure ringi, enne kui viimaks koju tagasi saabus...

Ta jõudis ikkagi poodi, kui sasipäisest mehenässist polnud enam kippu ega kõppu. Miks ta nõnda poodi tormas?

Ta astus südame värisedes kuuest, võib-olla ka seitsmest kiviastmest üles ja hakkas aeglaselt ust lahti lükka. Ning uks andis järele, avanes, kõrvetades teda valusasti kellukese kõlava helinaga.

Kui hea, et ta jõudis õigel ajal.

Kauplus oli suur, laiad letid kolme seina ääres. Ning kangad, kangad! Nõnda peened... Ja mitte ühtki elavat hinge, ei siin- ega sealpool letti.

Aina rullid, aina rullid...

Ta puudutas ettevaatlikult üht rulli. Riie oli libe, sädelev ja nõnda õhuke, et paistis läbi.

Oleks temal niisugune kleit — sädelev, libe, roheliste ristikulehtedega! Oi, kuidas sobiksid selle juurde uued pruunid kingad! Igaüks võtaks ta kohe tööle.

Ei, ta ei tahagi mujale. Ta tahab olla siin, kaupluses, seista leti taga, sõrmitseda libedat õhukest riidet ja pak-kuda kõigile: ostke! ostke!

Kunagi ammu käis ta siin, selles kaupluses. Koos Vincasega. Ka siis silitasid nad värvilisi rulle.

«Ma teenin raha, tulen tagasi ja ostan sulle kõige ilusama kleidi. Valge, looriga.»

Siis sõitis Vincas ära.

Nüüd tahtis ta seista leti taga.

Ostke, ostke kangaid!

«Mida preili soovib? Mida teile näidata?»

Ruumi lõpus oli raske eesriie, selle taga uks. Sealt tuli poodnik ise, lühike kõhukas, vestiga mees. Keskmisest nõõpaugust rippus alla jame kollane uurikett. Vististi kullast.

Poodnik ronis nobedasti väikesele redelile, tõmbas kangarulli, viskas lauale, tõmbas teise — ja viskas samuti. Lauale kukkudes kahisesid need otsekui

ja tõmbus eemale.

Poodnik kummardus üle leti.

«Võib-olla on preili juba mehel?»

Ja raputas pead.

Poodnik vaatlis teda teraselt, seejärel, peatanud pilgu tema rinnal, vidutas kavalalt silmi.

«Võib-olla ehk midagi ristseteks, preili?»

Peatanud valja käe, langetanud pilgu, läks ta küljetsi leti üärt, paitades kangarulle — need olid õhemad või õhemad, kuid alati pehmed.

«Mida te's, preili, soovite?»

Ta vastas, tõstmata pilku:

«Mina tööd.»

«Mida?»

Ta tõstis pilgu.

«Ma teeksin kõike... Kõike, mida tarvis...»

Peatanud olnuks ta nõus loobuma leti taga seismisest nõus- ja vaid kaupluse pühkimisega. Oleks pühkinud ja peatanud, ning näinud, kuidas inimesed riidet ostavad.

Poodnik vaatas, silmad kavalalt vidukil.

«Igasugu ilusa preili võtab igaüks vastu. Ka mina teenin, kuid meil on väga kehv teenida. Igasugu rumalad poisid hakkavad inetusi rääkima, keegi ei kutsu meid ühele. Mina võtaksin küll, aga mul on kahju nii ilusast preilist...»

Tõuküsi ja nõjatus mõlema käega letile, kaldus ette-

«Ei, Ei saa. Nii ilus preili... E-ei.»

Poodnik silmitses taas tema rinda ja muigas kavalalt.

«Minge Liepaitiste juurde. Nad otsivad teenijat. Väga härrased, soovitan.»

Poodnik näitas talle maja, ning ta lükkas ukse lahti.

Valusalt kõrvetas helisev kelluke.

Poodnik vahtis alla kuuest või seitsmest kiviastmest.

«Ja jumal, milleks ta üldse poodi läks? Kogu aeg oli nii...»

Ta vaid pikendas oma koduteed... Juozukas hakkas valusasti närima. Ta avas silmad ja vahtis lapsele teise rinna. Kui janune, kui näljane! Rabe- hõh, pehme ja soe. Kui janune, kui...

Liepaitistel oli kivimaja, punase katusega. Ees, tänava pool, helkis klaasveranda.

Ta koputas pelglikult veranda uksele.

Kedagi ei tulnud.

Ta ootas ja koputas uuesti.

Ta kartis avada ust, niisamuti nagu oli kartnud lahti teha Bernotase talu jalgvärvavat.

«Kes seal on? Ke-es sea-al o-on?» kargas laulda verandale poisike.

Viimaks ometi avas poisike ukse.

«Mis vaja?» küsis ta, pea viltu. «Mis teil öelda on, madam?»

«Sooviksin minna Liepaitiste juurde... On see siin?»

Ta kartis, et laps lööb järsku ukse kinni ja jookseb lauldes tuppa tagasi.

Poiss ei jooksnud.

«Ema! Üks maatädi tuli! Tu-li! E-ma-ma!»

Ilmus Liepaitiene.

«Tere... proua... Teile on teenijat vaja...»

«Mine sealtpoolt ringi.»

Ta läks ümber maja ning seisatas õuepoolse ukse ees. Teda raputas värin. Ta tõmbus kühmu. Tahtis end rätikuisse mässida, kuid sinna olid keeratud tema piskud asjad.

Uks avanes.

Teisel pool läve seisis proua Liepaitiene ja härra Liepaitis. Nende vahel — noorsand. Kõik nad silmitsesid teda pikalt. Ta ei pidanud vastu — hirm kannustas teda:

«Ma... võin teha kõiki töid... Kõike, mida vaja...»

Liepaitis lausus poolihääli:

«Ajasid mu sohvalt üles... Terve päeva jändasin talumatsidega, nüüd jälle.»

«Paps, paps! Kas oli tore oksjon? Mis kõige enne müüdi? Lehm? Pa-aps...»

«Vait!» hüüatas Liepaitiene ja lisas poolihääli: «Näed ise, teenijat ei olegi nii kerge leida.»

«Ja sellepärast ajasid mind sohvalt üles? Sa ju näed, kui räpane ta on, üleni märg. Nakatab veel poisi milles-segi...»

«Sa ei taipu tuhkagi. Ta on ilmselt lapsega tüdruk.»

Ja lisas valjusti.

«Kas sul mees on? Oled abielus?»

Pearaputus.

«Aga laps on?»

Ta vaatas, silmad pärani, siis aga hakkas kiiresti-kiiresti pooli raputama.

Liepaitiene lausus taas poolihääli:

«Valetab...»

«Ja sellepärast ajasid sa minu üles, sellepärast?»

Liepaitiene ei vastanud mehele. Ta ütles valjusti:

«Võid minna. Meil pole teenijat vaja. Meil on juba. Pool, kaugemal, ühed otsisid. Tõsi küll, juudid. Mine vaata, ehk võtavad vastu.»

Pooli pea, mis oli surunud end isa ja ema vahele, vaatas hoid üht, kord teist.

«Mõnne, kui vastu võtavad, kas ma siis võin teda nime- tada...?»

«Ära sega, kui vanemad inimesed räägivad.»

Ta vaatas kõiki kolme — prouat, härrat ja noorsandi — ning igatses tagasi turuplatsile. Seal oli ta rahulikult istu- nud kivi otsas, teda ei tülitanud keegi, ning ka tema ei tülitanud kedagi.

«Paps, kõige enne lehm?»

«Jata, ma olen surmväsinud.»

Ta seisis ikka veel selle kolmiku ees, värisedes üleni.

«Mine, mine. Meil on juba teenija olemas.»

Ta läks uuesti ümber maja. Õue muru oli liiga pehme. Ta tahtis rutem oma jalge all tunda kõnnitee kõvu plaate.

«E-ma! Kui temast saab juudi toatüdruk, kas siis teda võib nimetada lapsega tüdrukuks? E-ma!»

Ta sammus, aina sammus mööda kõnniteed.

Ta igatses turuplatsile, kuid jalad kandsid teda mujale, ta kuus läbi ühe tänava, siis teise.

Kui suure ringi ta koduteel tegi!

Ta ei tahtnud kusagil seistada ning ainult ühes kohas, laugel teadmata miks, peatus ta ning vaatas ümber.

Kõrgel linna kohal laius selge suvine õhtutaevas. Val- ged ja kohevad, kuid üksildased pilveköksiid liikusid aeg- lalt edasi, otsides midagi. Just nagu temagi praegu. Ainult et nemad liikusid kõrgel taevas, tema aga — mõõdu aiaveeri, kõval kõnniteel.

Õhtu laskus linnale.

Maa peal, siin, kus seisis tema, tara taga, õitsesid lilled. Jalgvärvava juurest viis majani tee, mõlemale poole teed olid latutatud roosipõõsad.

Kodus, kust ta lahkus, oli aias samuti lilli. Kuid mitte roose. Siin aga õitsesid punased, kollased ja valged roo-

sid, mõned nii tumepunased, et näisid peaaegu musta dena.

Ta tundis rooside mörkjat lõhna, kuid ei mõelnud sellele.

Ta ihaldas puudutada kas või ühtainust õit, kas või üht ainukest nuppu — punast, kollast, valget või musta punast. Ta tahtis sõrmedega paitada lõhnavaid õielehti nõndasamuti, nagu oli tahtnud äsja, veidi aja eest, minna poodi, siis oli ta läinud, oli jõudnud.

Ümberringi polnud kedagi, mitte ühtegi hinge.

Ta avas varava ja astus roosialleele.

Ta puudutas kõige esimest — punast roosi. Puudutas ühe käega, ehkki oli tahtmine emmata mõlema käega taga lülle, katta nad peopesadega, otseku käda neid pihus.

Komps libises maha.

Nüüd olid käed vabad.

Ta läks mööda rada.

Ta ei kuulnud, et tema järel käib mees. Paljaspaine, kühmus, kohver käe otsas.

«Minu juurde?»

Ta pöördus ehmunult, tormas kompsu üles tõstma.

«Ei...»

«Sa ei tunne mind?»

«Ei...»

«Ma olen arst. Elan siin.»

«Meie ei käi arstide juures,» vastas ta.

Arst tunnistas teda, tõmbas vestitaskust kella, seejärel silmitses teda uuesti ning küsis:

«Miks sa ei sõida koju last toitma? Vaata ennast, üleni märg! Vaata, kuidas piim jookseb.»

Alles nüüd heitis ta pilgu oma rindadele ja nägi kaht märga laiku. Ta kattis rinnad kätega — riie oli kleepjas, niiske.

Ta raputas pead, aina raputas.

Ei, ta ei või midagi rääkida. Tal ei ole last, Juozukast pole üldse olemas, ning ka kodu ei ole, koju ei saa sõita ega minna jalgsi.

Ta nõksatas tahapoole, otseku kavatses mees teda rünnata, lüüa, ja lausus, võtmata käsi rindadelt:

«Minu laps... suri... eile... Ma otsin tööd.»

«Tööd?» kordas arst. «Kui tarvis, leiame tööd...»

Siis tahtis ta küsida, vaiksest, et mees ei pahandaks:

«Kus? Kelle juures?»

Arst vaatas tema poole, naeratas, ning ta ei küsinud.

«Lahme,» ütles arst.

Nad läksid otse üle õue naabermajja.

«... kes, enne kui uksele koputada, küsis arst:

«... võõrast last hakkad imetama?»

«... tea... Vist küll...»

Viimaks sai laps isu täis.

Ilondis veel rinda suus, kuid nõrgalt, tukkus, juba olid kinnudki kinni.

Laps oli temaga ikka veel kokku kasvanud, ta oli soe ja pehme. Juozukas...

«Äitäh...» lausus perenaine tasa.

Võttis siis poisi ja viis magama.

«Pidage... Pidage!» tahtis ta hüüda, kuid tundis, et ei saanud mitte kõval pingil, vaid pehmel sohval. Rinnad ei pakitunud enam, kuid see, kes kogu piima ära jõi, polnud Juozukas.

Juozukas oli kaugel.

«Lautiene nämmutas talle leiba.

Tema rinnad aga olid juba tühjad. Võõras majas.

«Peremees, kes seni oli kausis vett seganud, tuli köögist tagasi.

Püüdes mitte tema poole vaadata, kuni ta nõõbid kinni paneb, ütles peremees, naeratades nagu ennagi:

«Andestage, et me sellele kohe ei tulnud. Küllap te olete väsinud ja tahate süüa.»

Nüüd vaatas mees talle otsa.

Ta langetas pilgu ja noogutas.

Jah, ta tahtis süüa. Võib-olla mitte süüa, vaid juua...

Tööd... Talle peab antama teed. Linnainimesed on nõnda harjunud. Tal on janu.

Otsekohe toon. Otsekohe. Istuge laua äärde, ma toon. Me oleme nii erutatud...»

Ta tõusis sohvalt.

«Pole vaja. Ma süüa seal, köögis.»

Ta järgnes peremehele.

Ililjem, istudes akna all laua ääres ja mugides suutäit, mis oli kurku kinni jäänud, nägi ta, et linnale laskuv, seda endasse mähkiv selge õhtu on veelgi pimedamaks läinud. Kohevad pilveköksi, valged, üksildased, liikusid kuhugi, otsisid midagi.

Köögis oli ta üksi.

Keegi ei seganud teda.

Ta vaatas kaua aknast välja.
 Siis jõi teed.
 Kaks lusikatäit suhkrut puistas ta rätikusse. Esimesed
 kaks lusikatäit.
 «Nämmutan talle leiba suhkruga...»
 Esimesed kaks lusikatäit.
 Tee pidanuks ikkagi olema magus. Aga ei — see oli soo-
 lane. Ta jõi soolast teed ja vaatas aknast välja.

«Ta vaatas ta, «ma ei armastanud.»

KOLMAS PEATÜKK

Igal pühapäeval lahkus ta hommikul ja tuli tagasi alles
 õhtul. Igal pühapäeval ilmus Jatautaste perre veel üks,
 kolmeteistkümnnes inimene.

Lausa jooksnud kõik üheksa kilomeetrit, kahmas ta
 Juozukase sülle, ning kui see magas, äratas ta ja jootis
 teda, jootis oma piimaga. Sulges silmad, unustas kõik.

Nõnda õitsesid pärnad kaks korda.

Kõige enne, kevadel, puhkesid õide sirelid, ning hiljem,
 juba suvel, lõid kõikjal ümberringi lõhnama pärnad.

Ka nüüd käis ta pühapäeviti Juozukase juures.

Nadala teistel päevadel, varahommikust alates, koristas
 ta rahulikult, ruttamata, kärsituks muutus aga alles pärast
 lõunat. Ta kiirustas lapse magama panemisega ja nõude
 pesemisega. Pererahvas heitis samuti pikali. Siis oli ta
 vaba.

Kõige parem oli kevadel. Ta käis õues sirelipõõsaste
 juures ning otsis õnne — viielehelist õit.

Mõnikord leidiski.

Sirelipõõsaste taga, teisel pool tara, naabermaja aias
 istus vahel notari poeg Rimantas ja luges raamatut. Paar
 aastat tagasi oli ta lõpetanud gümnaasiumi. Enne lõunat
 abistas vanemaid, pärast lõunat aga läks aeda raamatut
 lugema.

Tema juuksed olid tumedad, lokkis, lõual aga lohuke.

Vincent juuksed olid samuti tumedad, lokkis, ainult
 lohuke lõual polnud nii sügav.

Noor naine otsis õnne — viie lehega õit — ning vaatas
 romantast.

Sel päeval tulid lõunaks külalised, ning ta jäi hilja
 peale.

Perenaine ei heitnud pikutama nagu tavaliselt.

Ta tuli kööki.

«Sa ruttad sel ajal alati. Mine. Küll ma pesen.»

«Ei, ei, ma ei rutta, ma ei rutta üldse kuhugi.»

«Mine. Ma pesen ise.»

Ta laks.

Sirelid olid ammu ära õitsenud. See-eest lõhnasid pärnad. Ta astus kähku sirelipõõsaste juurde, lükkas haljad oksad laiali ja nägi otse enda ees, teisel pool tara, kaht halli silma.

Vincase silmad olid samuti hallid.

«Miks nii hilja täna?» küsis Rimantas.

Ta ei vastanud.

Ta vaatas halle silmi, Rimantas aga — rasket kollast patsi, mis oli keeratud ümber pea, õhetavaid põski ja valget, siledat kaela.

«Tule minu juurde,» ütles poiss üsna vaikselt, ehkki keegi neid ei näinud ega kuulnud. «Aia lõpus on kolm lahtist lauda. Vaata ainult, et keegi ei näeks.»

Nad läksid piki tara äärt. Tema ees, Rimantas järel.

Ta vaatas ringi, nihutas kolm lauda kõrvale ja pugenes notari aeda. Siis kükitas maha ja heitis pilgu enda ümber. Kõrge rohi piiras teda igalt poolt, siit ei paistnud midagi, ainult taevast pea kohal. Ta istus, tõmbunud kerra, põlved surutud vastu lõuga, käed ümber jalgade. Ehmus, lõi kartma iseennast. Miks ta siia tuli? Miks ta ronis võõrasse aeda, miks vahtis ringi, kartes, et keegi näeb?

Rimantas istus sinnasamasse. Puudutas tema kätt ja ütles Vincase häälega:

«Ära arva, et sina ise... Mina ju vaatan ka iga päev sind, ootan üha karsitumalt, et sa tuleksid sirelipõõsaste juurde.»

Rimantas silitas ettevaatlikult tema käsi, õlgu, kaela. Ta sulges silmad, ning poiss suudles teda. Iga suudlus, iga puudutus ja paitus erutas. Ta ei tõrkunud. Ta puudutas ise Vincase tõmmusid lokiis juukseid, kartis ainult avada silmi. Tal oli kinnisilmi parem. Kinnisilmi ei paistnud lohuke poisi lõual põrmugi sügavana. Iga suudlus ja puudutus kõrvetas. Ning ta ei tõrkunud. Ei lubanud vaid puutuda rindu ja emmata pihta.

Siis kargas ta püsti ja sööstis minema, lükkas kolm lauda kõrvale ning tõttas, pea longus, pooljoostes piki aia-äärt, hoides käega paksu kollast patsi, mis oli lahti lainud.

«Sa tuleb veel?» hüüdis Rimantas. «Kas homme tuleb?»

Ta noogutas ja lippas veelgi kiiremini.

Lõhnasid pärnad ja sumisesid mesilased, korjates mett, hõõre puremat, parnamett.

Ta tuli jalle.

Ja küls iga päev.

Tal oli veelgi suurem rutt pärastlõunase nõudepesemise, lapse magamapanemisega.

Nüüd polnud talle sireleid enam vaja.

Kui olekski kevad ja need õitseksid, vaevalt asuks ta valgetist ja violetseist põõsast otsima viielehelist õit.

Ta lükkas kolm lauda kõrvale.

Rimantas juba ootas kõrges rohus, lohukesega lõug üles tõstetud ja hallid silmad taevasse suunatud.

Nüüd julges ta vahetevahel poisile näkku vaadata.

Üha enam tundis ta temas ära Vincase.

Poiss suudles teda, tema aga ei tõrkunud.

Sel päeval — pärnad olid ära õitsenud — lubas ta, silmad kinni, emmata oma pihta.

Kuid Rimantas hüppas ise eemale.

Kostsid sammud.

Ta kuulatas samme, siis aga küsis:

«Sa kardad kogu aeg, eks?»

«Ei, ei... Ole vait!» pahandas poiss. «Olen's mina»

«... et sina... sina... ei ole vallavanema tütar?»

«Ei, ei...» vastas poiss, lükkas kolm lauda kõrvale ja lahkus,

«... et sa ruttamata, pea püsti.»

«... ja sumisesid mesilased kõikjal ümberringi, korjates mahlu igalt õielt.»

Ta laks ja istus akna alla. Ja nägi Rimantast, kes veel

... seisis sirelipõõsaste taga, nõjatudes vastu tara.

«Ei pahandanud poisi peale. Aga kui oleks kevad ja

... õitseksid sirelid, ei tormaks ta enam otsima viielehelist õit — ei valget ega violetset.

Kui oleks suvi ja lõhnaksid pärnad, ei tõttaks ta aiasü-

... se, et tõsta kõrvale kolme lahtist lauda. Isegi siis

... kui mesilased sumiseksid, korjaksid mett, kõige pa-

... rnamett.

«... nägi ta notari juures tõepoolest vallavanema

... See oli ilus ja temast hulga noorem. Muidugi...

«... kuhugi.»

Ta tuli lausa lennates, kirjutas kleidis, mis oli sama kerge,

peaaegu läbipaistev nagu riie poes sildiga KANGAD. Nad olgkubar, lint ümber, ja kaks seljale ulatuvat patsi.

Muidugi...

Birute tuli ikka lennates, vaatas ringi pikkade ripsmete alt, põimis lahti ja taas kokku patside otsi. Kui ta keeras maja nurga taha, siis ilmus alati kuskilt järsku Rimantas. Hiilis lähemale, küürus, hääletu, kattis äkki peopesadega Birute silmad ja surus ta vastu rinda — mitte midagi nägeva, abitult kätega vehkleva tüdruku. Siis võtsid nad teineteisel käest kinni nagu lapsed ja jooksid aeda. Kedagi kartmata, ennast varjamata lippasid nad aiateedel.

Tema aga, pesnud pärast lõunat nõud ja pannud poisu magama, ronis alati pööningule. Liibus õhetavate põskedega vastu tolmust pööninguakent. Konutas seal tunni, kaks, toetanud lauba vastu tolmust klaasi.

Teda ei näinud keegi, ja kiiret polnud kuhugi.

Ta ei pahandanud Rimantase peale.

Ta ei pahandanud isegi siis, kui Rimantas Birutet esimest korda suudles.

Nad olid kaugel, aia teises otsas. Rimantas võttis Birutet ümbert kinni. Tütarlapse piht oli vististi peenike nagu mesilasel. Birute vajus tahapoole, toetas käed vastu poisi rinda, kuid see ei lasknud lahti. Ta tõmbas, tõmbas tüdrukut lähemale, kuni selle käed alistusid, kuni näod liginesid ja pikad sõrmed hakkasid liikuma poisi kaelal.

Mõnikord peatus notari maja ees kaless. Suurte ratas-tega, kõrge nagu troon ja pehme nagu troon. Ta kaldus kohe küljele, niipea kui keegi astmelauale tõusis. Pingul valjastega Must painutas läikivat kaela, tagus kärsitult tänavakive oma tugevate rautatud kapjadega.

Naerdes, tõugeldes vajusid nad kalessi nagu süngi ja põristasid minema.

Ta ootas nende tagasitulekut.

Ta käis sageli õues — puid või vett toomas. Põikas tihti köögist tubadesse — veel kord tolmu pühkima. Või siis — hea, kui oli aega! — läks poisuga jalutama.

Peremees oli õpetaja. Ja tahtis väga, et ta lugema õpiks.

Ostis talle aabitsa ja veel mõned raamatud.

Mõnus oli minna aabitsaga verandale, istuda pingile, seada täht tähe, silp silbi kõrvale ja oodata.

Meeldivat magusat raugust oli selles ootamises.

Rimantas ja Birute jõudsid tagasi vahule aetud Mustaga.

Hobu tõusis värava ees tagajalgadele ning otsekui tar-
n laskis must karv, valendasid vahutordid suuraudadel.
Nad hüppasid alla kõrgelt troonilt, mis oli pärjatud ka-
thakarde, võilillede või nõmmelilledega.

Tema vaatas verandalt, õuest või läbi tolmu klaasi
on pahandanud põrmugi.

Tema kaais lapsega jalutamas ja vestis talle muinas-
sõjades neis muinasjuttudes ikka tumedate lokiis juus-
sõja, hallide silmadega kuningapoeg, kuningatütar aga
põnni kogu aeg oma palmikuid ja tal oli lindiga õlg-
kubur.

Kirarikas pulmas oli palju külalisi. Kuid külalised
ei huvitanud.

Tema seisis kannatlikult pööningul tolmu klaasi taga,
vaatas alla naabermaja valgesse tuppa, laia üleskohenda-
tud voodisse. Ta ootas. Üpris hilja, aga võib-olla ka vara —
tõnniku eel — tuli tuppa Birute. Ta võttis peast ja hei-
tles naisale valge loori koos pruudipärjaga. Seejärel vajus
valge soõrina põrandale pulmakleit. Nõtke keha lipsas
karmelt voodisse ja kadus kuni silmini teki alla.

Siis tuli Rimantas.

Hiljem, juba hulga hiljem, unustasid nad valguse kus-
tatamata.

Tolmune aknaklaas tõmbus uduseks.

Ta ei vaadanud enam — sulges silmad.

Nad aga puhkesid jälle igal kevadel õitsele. Oleksid
nad kas või korragi õitsemata jäänud!

Tamas taas ilmus maailma väike Rimukas. Ta ise nägi,
lõidab laps arsti käte vahel rabeles.

Igal suvel levitasid pärnad erutavat kollast lõhna. Kui
nad oleksid kas või korragi lõhnamata jäänud!

Iga päev surus ta üha tugevamini südame vastu pere-
rahva poisut — oma poisut. Surus sama tugevasti, nagu
pühapäeviti Jatautaste tares Juozast, oma Juozast.

Ning vestis talle niisuguseid muinasjutte, mida keegi
tema ei teadnud. Ning vastas kõigile küsimustele — nen-
dele, mida poisu esitas, ja nendele, mida ta ei esitanud.

«Näed? See on härra Rimantas.»

«Näed? See on proua Birute.»

«Ja väikemees? Näed? See on noorsand. Nende poeg
Rimukas.»

Siis küsis poisu mõnikord:

«Kus on sinu mees, sinu härra?»

«Mulle pole vaja...» vastas siis tema.

«Pole vaja? Miks?»

«Milleks mulle... Mul oled sina ja on veel mõni... kuu suureks kasvab, siis räägin.»

«Hea, et sul ei ole meest ega härrat. Ta segaks meid. Sa peaksid ühe muinasjutu jutustama minule, teise aga temale... Hea...»

Hiljem, pärast esimest tutvust läbi tarapilude, viis ta oma poisu naaberõue, ning poisu mängis Rimukasega. Või siis tõi ta Rimukase oma õue, ning lapsed mängisid taas.

Vahel võttis ta väikemehe, surus vastu rinda ja laskis kohe lahti.

«Mina ka, mina ka!» hüüdis siis tema poisu, kobides talle kohe põlvedele.

Siis lausus ta tavaliselt:

«Muidugi, sina ka, ja...»

Kui veel Juozukas siin oleks.

Oli see's halb?

Mitte enam pööningult, läbi tolmu aknaklaasi, vaid verandalt või õuest armastas ta vaadata härra Rimantast ja proua Birutet.

Tema pilk oli siis kummaline.

Mis oli tema pilgus?

Kevaditi aga õitsesid sirelid.

Valgete ja violetsete neljaleheliste õite keskel leidis alati viielehelisi — vististi oli õnne palju.

Suviti aga lõhnasid pärnad. Ning kollaste, kaharate puude vahel sumisesid mesilased. Nad korjasid mett. Pärnamett.

«...» vastas ta. «Ma pole mitte kunagi inimesi haletsanud.»

NELJAS PEATÜKK

Rimukas oli nösuninaga, siniste silmadega ja käharate valgete juustega — emasse. Kõik kolm — notar, Rimant ja Birute — istusid igasugust majakraami täis laotud vankril ja kaisutasid Rimukast.

«Kui saaks ehk rutem, mis siin's...» pomises vahetevahel talupoeg, tirides ohje ning vaadates ainult hobuste poole.

Talupojal olid omad mured. Ta ei tahtnud aega viita. Jaamani on niigi viisteist kilomeetrit. Linnast väljasõidul oli teda peatatud ning öeldud talle üsna lühidalt:

«Sõida.»

Hüva, ta sõitis siia, sõidab jaama. Kuid milleks nõnda kaua oodata?

«Kui saaks ehk rutem, mis siin's...»

Tuku siin, endal ja hobusepaaril hakkab vilu.

«Tpruul! Et pagan teid...»

Naine sirutas käed:

«Tule siia, Rimutis, tule siia.»

Vankrile hüppasid kaks meest.

Viimaks hüüdis talupoeg:

«Nöö!»

Laskis ohjad lõdvaks, tõusis püsti, keerutas neid pea kohal, ning kahehobusevanker hakkas tänavakividel põrima.

Naine viibutas kätt. Rimukas samuti, nood samuti — vankrilt.

«Ta armastab väga...» hüüdis Birute püsti tõustes, kuid ei lõpetanud, ei öelnud, mida, vajus vaid kummuli kompuks ja puhkes alles nüüd nutma.

Rimukasel hakkasid samuti pisarad voolama.

«Kas nad kauaks ära sõitsid?» küsis poisu.
 Ta oli kogu aeg vaikselt naise kõrval seisnud.
 Naine ei vastanud midagi.
 «Siberisse?» küsis poisu.
 «Jää vait! Võta Rimukas, ja minge mängima.»
 Poisu võttis Rimukasel käest ja lausus:
 «Lähme, ma annan sulle oma suure ratsu.»
 Siinsamas on notari maja. Uksed pärani, aknad valgu-
 Ou täis prahti, rämps. Otsekui pärast rüüstamist.
 Miks ta võttis Rimukase enda juurde?
 Kas ehk omadest ei piisa?
 Mullu mattis undav mürin mesilaste sumina pärnapuu-
 des. Linna sõitsid tankid, punased tähed külgedel. Tanki-
 des istusid laialt naeratavad noormehed, ning neiud vis-
 kasid nendele lilli.
 Ühed ütlesid:
 «Nõukogude võim!»
 Teised:
 «Venelased tulid...»
 Ta ei teadnud, mis on see nõukogude võim ja kes on
 need venelased.
 Tõsi küll, vallavanem lasti lahti.
 Tänavail lauldi palju. «Sõda homme kui on...»
 Olid valimised. Ka tema käis hääletamas.
 Ilmusid komnoored, lapsed aga sidusid kaela punased
 rätid.
 Pererahvas küsis temalt:
 «Kas sa jääd meile? Poisu on nii harjunud...»
 Muide, naabermaja härrased hakkasid teda tänaval
 teretama.
 Poodnik KANGASTEST lausus:
 «Näete? Ma ütlesin teile juba tol vanal verisel ajal, et
 nii ilusa preili võtab igaüks tööle. Ja võetigi. Mäle-
 tate?»
 Ta mäletas.
 Varsti tuli ema. Esimest korda pärast nii pikki aastaid.
 Nad istusid verandal, vaikisid kaua. Liiga kaua oli
 kestnud nende lahusolek. Nad olid kurvad. Nii see pidigi
 olema.
 Kuid ema ei pidanud vastu:
 «Me saime maad...»
 Ema nagu säras.
 «Võib-olla tuled koju tagasi, tütreke? Ma ise ei oleks

etk mla tulnud. Isa saatis. Ja Juozukase võtaksime
 «...»

...?

... et nad maad said.

Ta ei taha koju. Kui veel see suvi läbi saab, üürib ta
 ... toa, võtab Juozukase enda juurde. Tema poisu
 ... juba mullu kooli. Ka Juozukasel on aeg minna.
 ... poisut ta maha jätta ei saa. Eks ole ju poisu tema
 ... üles kasvanud? Eks ole ju tema käed last kand-
 ... eks ole ju poisu niisama kallid nagu Juozukas? Ta ei
 ... seda isegi. Ükspäev läksid nad mõlemad jõe
 ... suplema. Poisu sulpsas vette, sukeldus ja — oligi
 ... Ei ilmu ega ilmu välja. Ta tormas kaldal edasi-
 ... Last ei olnud. Alles siis märkas põõsas pisikest
 ... silmadega koonukest. Poisu jooksis tema
 ... sööstis sülle, üleni märg, lõi märjad käed ümber
 ... Ta surus lapse enese vastu.

«Kas ma ehmatasin sind? Ütle, kas ehmatasin?»

Ta tahtis anda mõned laksud pehmele kohale, kuid
 ... ei tõusnud. Ta puhkes nutma. Nuttis, varjas pisa-
 ... ja surus last veelgi tugevamini vastu rinda.

Ta silmitses lapsi. Nad mängisid poisu suure ratsuga.
 ... ukas oli nösuninaga, siniste silmade ja valgete juus-
 ... — nagu ema. On tal siis lapsi vähe? Milleks ta võttis
 ... ukase? Poisu, mängides väiksema seltsilisega, vaatas
 ... kogu aeg. Ta ei vastanud poisu küsimusele, seepärast
 küsis laps uuesti:

«Siberisse?»

Jah, muidugi Siberisse. Kuid ta vaikis. Ei tahtnud, et
 ... ukas kuuleks. Siber oli kohutav sõna, ning kohutav
 ... eda välja öelda. Siber oli ääretult kaugel, otse maa-
 ... lõpus, kus ei ela ühtki inimest, kus terve aasta pau-
 ... pakane, kus on läbipääsmatud metsad ja hiiglasuu-
 ... valged karud.

Rimukas poleks seal vastu pidanud, muidugi poleks.
 Võis ta siis niisugusel nääpsukesel minna lasta?

Kile seisis ta tänaval ilusa, punase katuse ja klaasve-
 ... andaga kivimaja vastas. Siin oli ta kunagi sees käinud.
 Ta vaatas, kuidas Liepaitiseid' ära viiakse. Samasugune
 kuhchobusevanker värava ees ning talupoeg, kes kiirus-
 ... koju.

«Kui saaks ehk rutem, mis siin's...»

Seejärel taas:

«Tpruul! Et pagan teid...»

Keegi ei abistanud neid. Ise kandsid asju ja ladusid koormasse. Taha upitasid sohva, raske, ümarate käetugidega sohva. Võib-olla sellesama?

«Miks sa mind ilmaasjata sohvalt üles ajasid?»

«Paps, kas lehm kõige enne?»

«Näed ise, kui raske on leida head teenijat!»

«Ema! Kas teda võib nimetada lapsega tüdrukuks?»

Kuidas hakkavad inimesed elama ilma kohtutäiturita?

Ta seisis eile klaasverandaga maja vastas ega liikunud paigast, kuni nood koorma peale said, oma kraami otsa kobisid ja talumees, ohanud kergendatult, hüüdis:

«Nöö!»

Talumehe aeg polnud raisata. Jaamani on viisteist kilomeetrit.

Ta seisis liikumatult nagu külm kivikuju, kuni koorem tänavanurga taha kadus.

Täna aga peatus samasugune kahehobusevanker notari maja juures. Olid ajad — kaless nagu troon. Nüüd — kahehobusevanker. Kui veel kõis ja koormapuu ka oleks, siis võiks vankri heina või rukist täis laduda. Kunagi oli kaless nagu troon. Enne seda olid loks juuksed ja Vincase hallid silmad.

Ka täna vaatas ta eemalt, seejärel läks lähemale, veel lähemale, kuni sirutas käed:

«Tule siia, Rimutis, tule siia.»

Siis ootas, pea longus — üles põlmitud paks pats vajutas seda allapoole —, ootas, kuni nemad lapsega hüvasti jätsid.

«Tule siia, Rimutis, tule siia.»

Võttis lapse, just nagu omasid vähe oleks — on Juozukas, on poisu. See keerutas praegugi aina pead ja päris:

«Jah?»

Ta sulges silmad ja noogutas.

Jah.

Poisu ütles Rimukasele:

«Sa hakkad minuga alati mängima, eks? Minu suurel hobusel on ehtne lakk, nagu elusal ratsul, näed?»

Ta andis lastele süüa. Siis ütles perenaisele:

«Ma ööbin täna notari majas, eks?»

Täna...

Ta ei teadnud veel isegi, mis nüüd saab.

Rimukas vahtis oma kodus ringi, kõik oli siin nii imelik.

«Ladl, miks nad juba tagasi ei tule? Miks on kõik sega-
hinn?»

Ta ei hakanudki kraamima, sulges vaid aknad, ukseid. Ta ei voodi üles — selle laia voodi, mis paistis pöördumisele tolmusest aknast. Ta kattis Rimukase kinni, juba ka ise kõrvale sirutuda, kuid mingi tugev käsi tõmbas teda tagasi, ei lasknud. Ta leidis üht-teist, tegi midagi ja heitis põrandale voodi juurde.

Ta tahtis ta pisut mõelda, mis saab edasi, mida teha, kui kuulis järsku avatavat ust, seejärel samm. Meenutas, et kõik ukseid jäid lukust lahti, tõmbas ta kleidi selga ja vaatama.

«Tule tule.»

Tema ees seisis suur, õlakas mees. Mees vaatas teda otsustavalt alla.

«Kogu päeva ootas, millal pimeneb,» lausus mees. «Mina ei tule vististi kedagi, mis?»

«Vististi mitte...»

«Muldugi, kui juba ära viidi, siis enam ei tule. Ega sina ei tulla aja?»

Ta vaikis.

«Oleksin vaid mõned päevad, kuni vaikseks jääb. Parast leian endale midagi. Eks?»

Ta ei vastanud.

«Vanemad viidi ära. Või tahad, et mind ka?»

Kes oli see inimene, kes seisis tema ees ja palus alandlikult ulualust? Kes? Bernotase Antanas?

Mees nuusatas.

«Ma armastasin sind... Kasvatad ju minu last...»

«Vaiki!» vastas ta.

Ta silmitses Antanast aeglaselt, pealaest jalatallani.

Kui Juozukas pahandust tegi, seisis pois täpselt samamoodi, käed rippu, jalad koos ning pea kõrvale pööratud.

«Millal ära lähed?»

«Juba mõne päeva pärast, võib-olla ka varem.»

Ta osutas sohvale ja läks ust lukustama.

«Oota,» lausus Antanas. «Vahest pole tares hea, mis? Kui ehk minna puukuuri?»

Ta leidis eeskojast vana mantli, rätiku, veel midagi, ja ütles:

«Lahme.»

Mees vaatas Antanas ringi. Polnud kedagi. Ühtki elavat hinge.

Antanas viskas riided ühtlaselt laotud haluridadele. Pimeduses kogus ta end taas.

«Kuule... Ehk jääd minuga? Mis?»

Naine vaikis.

«Sa oled siiski ilus tots, ohoo! Ei lähe vanemaks... Mina aga pole veel abielus. Noh?»

Antanas tiris teda käest.

«Tuletame meelde, mis?»

«Jäta...»

Ta tõmbas tugevasti kätt.

«No-noh! Nüüd oled sina sadulas. Mina olen kodutu, võim on sinu käes. Ehk pean põlvili langema?»

Antanas embas teda.

«Või olen ma sulle võõras? Või ehk pole ma sind küllalt kõvasti kallistanud?»

Ta lükkas Antanase eemale ja väljus kuurist.

«No-noh!» kuulis veel.

Miski tõusis kurku, tõusis aina kõrgemale ja kõrgemale. Ta jooksis tuppa, istus põrandale oma asemele, ning tundis, et puhkeb kohe nutma.

Voodis liigutas Rimukas.

«Ma kartsin üksi,» ütles poiss tasa. «Sa olid nii kaua ära.»

Ta ei suutnud lausuda sõnagi.

Milleks ta selle lapse enda juurde võttis?

«Kas nad veel kauaks ära jäävad?»

Ta vaikis.

«Kas nüüd oled sina minu ema?»

Ta sirutas käe, paitas poisi valgeid juukseid ja ütles vaid üheainsa sõna:

«Maga...»

Rimukas heitis pikali, võttis teki peale ja rahunes.

Ta kartis iseenesele tunnistada, et ei too veel Juozukast enda juurde, ei saada veel kooli, vähemalt aasta mitte, kuni see siin suuremaks kasvab.

Miski tõusis kurgus, tõusis üha kõrgemale. Ta vajus patja ning hakkas nuuksuma.

... alles ta.

VIIES PEATÜKK

Järelejätmatult piinas teda üks ja seesama mõte:

«Miks ma läksin külasse?»

See mõte aina näris ja näris ega andnud rahu.

«Sa otsesid parnad. Kollane lõhn summutas mustade vanremete leha, mis püsis ikka veel nagu vina haisva kohal.»

Mida on inimesele kõigepealt tarvis?

Külla.

«Ta on vististi näljane, see minu poisu. Miks ma läksin külasse?»

Kui ta poleks läinud, oleks kõik teisiti. Võib-olla, ehkki seda on raske öelda... Kas juutidele poleks külge kinnitatud kollased tähed? Kas neid poleks aetud laagritesse, mehed — eraldi, naised, lapsed ja vanakesed — eraldi?

Ei, eil Midagi poleks muutunud, kas siis tema üksinda oleks midagi suutnud. Ei. Ta oleks poisu enda juurde jätanud, nii nagu jättis notari lapse, ja teda toitnud — niisugusel lapsel, kes mullu kooli läks, niisugusel sirguval vankemehel on tarvis kõigepealt süüa.

Kui ta poleks läinud külasses!

Kui ta oleks kas või pühapäevani oodanud, nagu tavaliselt.

Seekord läks ta laupäeval, võttis Rimukase kaasa. Ta tahtis Jatautienega nõu pidada.

Pühapäeval aga algas sõda.

Ta tahtis kohe tagasi joosta. Kuid teda ei lastud. Siin oli tul kaks last, aga seal, linnas, ainult üks poisu, pealegi oma isa-emaga.

Ent tagasi jõudis ta liiga hilja.

Ta otsis, otsis kõikjalt — kust sa lelad, kui neil leida külgel õmmelda kollased tähed (miks kollased, miks tähed?), eraldati mehed ja aeti linnast välja, laagrisse.

Mis see laager on?

Küllap oli tema poisu näljane.

Ta seadis end sisse hüljatud majas sepikoja juures.

Talle räägiti: siin olid enne laagrisse ajamist elanud tema pererahvas ja poisu.

Ta korjas kokku kõik, mis tal oli — suure tüki leiba, viilu pekki, kaks muna, mitmest mahajäetud aiast porgandeid — ümaraid, siledaid, magusaid, nüride ottega.

Alles lähedale jõudes nägi ta, mis on laager. See oli suur talu, okastraadist aed ümber. Tohtu puur, millel polnud loomad nagu tsirkuses, vaid inimesed. Need inimesed olid märgistatud kollaste laikudega, et neid ei aetaks segi teiste inimestega.

Ta tuli põldude kaudu, hiilis aia juurde selles kohas, kus polnud näha valvureid, kükitas nõgestesse, tundmata, kuidas need kõrvetavad paljaid jalgu, ning silmas oma poisut.

Ta hüüdis last vaikselt nimepidi.

Poisu vaatas hämmeldunult ringi, kuni kohtas tema pilku.

Poisu nägu oli kõhn, sugugi mitte kaval, ainult tumedaks tõmbunud — võib-olla päikesest.

Ta sirutas käed ette, laps tormas tema sülelusse, kuid mõlemad pörkasid vastu traati — tema kätega, poisu näoga.

«Sa leidsid üles...» sosistas väikemees tasa, klammerdunud traataia külge, libunud vastu okkaid. «Näed... Sa tulid... Ma ootasin sind ammu...»

Ta sõlmis kompsu lahti.

Murdis jämedat rukkileiba ja toppis tükid läbi aia, poisu kätte.

Kümned silmad vaatasid neid, ning ta mõistis, et oli toonud vähe. Ainult lapsele.

Ta püüdis teisi mitte märgata, ehkki nende pilgud torkisid valusasti. Mitte märgata. Nagunii tal rohkem ei ole. Ta võttis välja porgandi, kõige suurema. Ulatas juba poisule, kuid tõmbas tagasi, hõõrus pihuga mullast puhtaks ja andis siis. Laps haaras mõlema käega, hammustas; nä-

... peeneks, väga peeneks, pisikesed silmad hiilgasid ning kollane porgandimahl nõrgus suunurgast alla.

... alles väikeses mustendavas näos, neis hiilgavais silmis, ... kuivetonud kehas oli kogu ta piim ja pool kätesoo-

... oma piim, ema soojus.

... jooksis ta minema.

«Ma tulen veel... tulen...» ütles ta poisule.

Ta jooksis.

Miks ta ometi läks külasse... Jumal!

Ta vaatas aina tagasi ning nägi tohutut okastraadist puuri. Nägi inimesi selles puuris, nägi oma poisut.

Ta pidi ruttama.

Ta ronis üle kraavi, vett täis, savise, kleepja kraavi, ning lippas mööda teed. Ta pidi ruttama. Külasse. Tooma kaasa Juozokase ja Rimukase. Nüüd ei tohi olla lahust. Kui inimesed on okastraadist puuris, ei tohi enam olla lahust.

Prægu piinas teda mõte: «Miks ma läksin külasse?»

Ara mis siis, kui hiljem hakkab teda piinama veel üks mõte.

«Miks ma tookord külasse ei läinud?»

Ta ruttas, sest pidi ilmtingimata ruttama.

Ta toob lapsed külast kaasa, seejärel läheb oma poisut vaatama. Ta palub, langeb põlvili, ning väikemees ... tagasi. Milleks seda last neile tarvis on? Pisikest, mustendava koonukese ja hiilgavate silmadega?

Vastu sõitis jalgratas.

Ta tõmbus kõrvale, kuid jalgratas peatus, sellelt ronis tohtu pikk õlakas meesterahvas.

«Kuhu sa jooksed, nina maas?»

Alles nüüd tõstis ta pea.

«Kas ei tunne enam, mis?» küsis Antanas.

Antanasel oli valge käeside ja pikk saksa püss.

«Kus käisid nende juures? Mis? Sa oled ehtne juudi pilka,» naeris.

Ta vaikis.

«Kui kena tots! Vaata peeglis. Peaksid kas või korralgi veidi elama. Aastad lähevad, tagasi neid ei saa. Mäletad vist ainult aita, muud midagi. Mis?»

Antanas oli purjus ja tahtis lakkamatult rääkida.

«Kus sa nüüd elad?»

Ta vastas.

«Astun ehk vahel sisse, mis? Oota! Kingitusi toon ka,

ära kardda. Mõne kiviga sõrmuse või kõrvarõngad. Kuld last!»

Nüüd oli kõige parajam hetk. Oli tarvis teda paluda. Jälle paluda nagu vanasti. Oli tarvis... Milleks neile laps, pisike, mustaks tõmbunud? On teda vaja?

Ta nihkus lähemale ja pidi juba avama suu, kuid Antanas vaatas teda ülalt alla, nii nagu ta alati oli vaadanud, ja ütles:

«On sul neist kahju või mis? Kas sind on kunagi keegi haletsenud? Kas on?»

Ta nägi Antanase külmi silmi ja külma nägu. Nagu sinise talu juures, kui ta Antanase ees põlvitas, tema jalgu embas. Külma nägu, rõõsk pärast sauna.

Ei, teda pole vaja paluda.

Parem juba mõne sakslase ees maani kummardada. Sakslase ees on parem!

Ning ta kummardas.

Ainult enne tõi ta lapsed külast ära. Mis siis, kui hiljem oleks hakanud närima, vaevama ja piinama mõte «Miks ma tookord külasse ei läinud?» Kui inimesed on puuris, ei tohi enam olla lahus.

Tõi lapsed ära, läks sakslast kummardama.

Ta käis kaua, paljudes majades ja tubades, kuni teda lubati linna komandandi juurde.

Ta seisis hiiglasuure, elevandijalgadega laua ees, kuid eemal, otse läve kõrval. Sakslast ei näinud ta üldse, nägi vaid laia leegitsevat armi paremal põsel.

«Was? Was willst du?!»

Sakslane lagistas naerda.

Tal oli hirmus lõbus. Isegi pisarad purskusid silmist.

Sakslane liigutas sõrme, kutsudes teda lähemale. Siis tuli ise tema juurde, uuris teda, naeratas.

Tema kõneles, sakslane ei kuulanud, aga ütles siiski: «Ach so!»

Ja kergitas kahe lõhnastatud sõrmega tema lõuga, seejärel patsutas ümarat põske. Vaatas tema selgeid sinisilmi, rasket patsi, mis oli keeratud ümber pea, ja kõrget rinda.

Sakslane plaksutas, ning ilmus veel üks.

«Raagi talle. Ma ei armasta plikakesi. See on liiga haljas vein. Ütle, et ma armastan küpseid naisi.» Ta nipsutas kergelt sõrmi. «Isegi tsipakese üleküpseid... Kirsidki on siis kõige magusamad.»

Ta vaatas sakslast, rind aga kerkis ja vajus kiiresti, et näha ohku.

«Tule talle, las tuleb täna õhtul... minu tube kraa-...» Sakslane unlockende Frau, ja...»

Antanas kummardada sakslase ees...

Ta tundis taas poisut oma embuses, nii nagu tollal jõe ääres, kui põõsastes lõi särama kaval koonuke, kui poiss otse kaitse ja läbimärjana tema vastu liibus, märgade sõrmede kaelast kinni võttis, tema aga istus, nuttis ning ei tõusnud kas või paari laksugi andma.

«Ei ole ju tema ihu, tema käte soojus!»

Ta suudab poissi toita.

Inimesele on kõigepealt tarvis süüa.

Nüüd on nad varsti kõik koos — kolm last ja tema.

Tema ei ole kõige pikem.

Sakslane jäi ruttu magama ja hakkas norskama. Tema tundis sakslase paremal põsel punast armi. Ta oli olnud väsinud ja kuulekas. Ta oli hea, nõnda nagu aidas Antanas vastu, kui see tuli joobnult, julgelt nagu peremees, ning legi, mis tahtis.

Ta ei suutnud silmi sulgeda. Või siiski suutis?

Ta suutnud aga tõusta ja lahkuda, pidi ootama hommikut, kirja, et poisu vabastataks. Pole kirja, ei usu keegi. Kas Antanas usuks?

Nüüd ei rõhunud enam nii rängalt: «Miks ma läksin külasse?»

Nüüd ei tule enam: «Miks ma tookord külasse ei läinud?»

Nüüd on nad varsti jälle koos: kolm last ja tema.

Hommikul ootas ta kannatlikult, kuni sakslane end pani, kuni jõi kohvi valge, pisut pruuniks küpsenud kausiga, kuni istus laua äärde, võttis suure valge paberilehe, kirjutas aegamisi täht tähe järel, aina vilksatas tema, otse kõrval kõssitaja poole.

Valge paberilehe murdis sakslane kenasti kokku, pani kottikesse ümbrikku, kleepis kinni. Siis tõusis püsti, tuli ruttamata, ümbrik ette sirutatud, tema juurde ja naeratas.

Patsutas talle õlale.

«Sa oled ilus, kuid...» ta langetas süüdlaslikult pea, «kuid mitte just... veidi vehe, vehe huvitav naine. Nein, nein! Keik on gut! Pole enam vaja tulla, nein!»

Tema ei kuulanudki.

Ta vaatas sinist ümbrikku.
 Siis aga, saanud selle, kummardas ja lippas minema.
 Ta tõttas linnast välja, jooksis otse laagri poole.
 Tal vedas. Laagrini polnudki vaja joosta. Kohe linnast taga, sepikoja lähedal, kus ta praegu elas, nägi ta pikka inimvoori, mis oli vajunud teetolmu, ja püssimehi — valgete sidemete kandjaid — ümberringi. Ta taipas all-
 pisut hiljem, et need on nemad, laagrist.

Mu jumal, ta jõudis õigel ajal...
 Oleks võinud ju hilineda!
 Mu ju-mal!
 Hoo! Ta jõudis õigel ajal!
 Kes teab, kuhu neid nüüd aetakse? Räägitakse, et Lublinisse, tööle. Aga kus on see Lublin? Küllap vist väga kaugel.

Ta jõudis õigel ajal.
 Ta seisatas. Et tõmmata hinge ja oodata.
 Pilguga oli ta oma poisu juba leidnud.
 Voori eesotsas, kodarateni teetolmus, veeres kaless. Küllap istus seal kõige suurem ülemus, sihuke rõugearmiline. Ta sööstis kalessi juurde, haaras sellest kinni ja näitas käega, milles oli sinine ümbrik, poisu poole.

«Vaata see... See, näete? Härra komandant lubas mul endaga kaasa viia.»

«Mis?!»
 «Siin on kiri... Tema ise kirjutas ja kleepis veel ümbriku kinni...»

Ta ulatas ümbriku.
 Rõugearmiline rebis selle lahti, laotas valge lehe ettevaatlikult laiale, luges kähku läbi ja puhkes laginal naerma. Ta hirrus, hoides kõhtu kinni, kortsutades valget lehte. Siis andis ta selle edasi kõrval käijale, see luges läbi, ulatas järgmisele, tema aga jooksis järele, kohates aina valgeid irvakil hambaid ja naeru.

Kiri käis läbi kogu voori, ta jõudis sellel hädavaevu kannul püsida ning klammerdus taas kalessi külge.

«Andke laps tagasi... Kõige suurem ülemus, komandant ise lubas...»

Rõugearmiline kummardus tema kohale, pritsides sülge otse kõrva.

«Kas tead, mis on ette nähtud juudi varjamise eest? Kuul... Kuulikene...»

Ja torkas talle relvatoruga kõhtu:

«...põnn-põnn!»
 Ja torkas talle pihku selle valge kortsus lehe ning

«... ja vhiit! Et ma sind enam ei näeks! Vhiit!»
 Ja valmis lehe ja tõmbus teeserva.
 Ja valgusid silme ees laiale, ta ei suutnud kuidagi kokku saada. Siis pühkis ta ära higi, mis pani silmad kleepuma, ja laotas lehe taas lahti. Viimaks luges: «Ütlep...»
 Ja vaaga kehvalt kraamis tuba.»

Ja puhkes ka tema laginal naerma.
 Ja seisis kaua hallis teetolmus ja naeris, siis aga järg-
 tead, nagu peksasaanud peni. Ta käis voori järel
 eda kogu linna, läbi mõisa, küünini, kuni puude vahele
 jõudnud inimesed ta kinni pidasid ja enam lahti ei lask-

...kõnnud aga aeti väikeste salkadena naised ja lapsed
 ole latta haljendava aasa, mändideni, kruusaaugu juurde,
 ning tema poisu aeti ka, ning tagasi tulid sealt ainult val-
 gete sidemetega mehed, et ajada uusi. Ning ajasid taas,
 ...vahelt, kruusaaugust kostis kuulipildujate,
 ...püsside raginat, ning kogu männik, mis
 ...põrmugi kaugel, kordas seda kümnekordselt, aga
 ...telsiti kui vaja.

Ning inimesed mõistsid juba.
 Ainult tema üks ei mõistnud.
 Kuidas? Tulistati?

«ema piima, ema piima?»
 «ema kate, ema käte soojust?»

«Ei!!!» hüüdis ta.

KUUES PEATÜKK

Palmik vajus õlgadele laiali, kortsud, mis olid järsku ilmunud ümber silmade ja suu, kiskusid ja kägardasid kokku terve näo.

Ta tahtis karjatada, ent ei suutnud. Viimaks paiskus häääl välja, aga mitte kõrist, vaid kusagilt sügavalt seest:

«Oo-ta! Antanas, oota!»

«Noo!» vastas see.

Antanas istus õuel suure kivi otsas, ning too teine, sakslane, istus samuti kivile. Nad asetasiid automaadid jalgade vahele ja ootasid.

Juozukasel käskisid nad endi kõrvale istuda. Poiss kükitaski, vahtides pelglikult neid kaht meest ja ema, kortsulist, sassis juustega ema. Poiss liigutas paremat kätt — peenike nöör pigistas. Selle üks ots oli seotud tema kää külge, teist otsa hoidis Antanas.

Naine ei tahtnud enam midagi öelda, kuid taas tungis välja hää, nüüd juba vaikne:

«Oota...»

Ta seisis nende ees, ning peas, südames, kätes, kõikjal ümberringi tagusid vasaratena kaks sõna: «Mis nüüd? Mis nüüd? Mis nüüd?»

Tollal, naastes mõisast, mille taga männik kordas rak-
satavaid laske sadasid kordi, oli tal tahtmine aina minna
ja minna, peatumatult, komberdada kuumas teetolmus —
kuni laagrini. Ta pidi vaatama, kas see tõesti juba tühi on.
Võib-olla nägi ta viirastusi? Võib-olla on nad kõik veel
traataia taga? Võib-olla saab ta jälle sirutada käed oma
poisu poole, siis aga suskab okaste vahelt sisse punerdava,
magusa porgandi?

En ole kedagi nõudavilisi oma eadasi lainud, kui teda poleks

§ 11b(4) (1999, 2000)

1. Tabung kelas.

• **1999** **100**

10 90 pontus, kuulatas.

• Jätkuena, oodake...» kostis vaikne hääl teeäärseist
 oodust, ning ta pöördus sinnapoole.

Valitud on pelglikult ringi, ronis põõsaist välja laps, võib-

aga võib-olla ka kaheteistkümne aastane.

... Kas pole enam vaja peidus olla?»

1. 1. 1958 seda vaikselt, tema aga silmitses kollast

...e rinnal ning hakkas ka ise kartlikult umber

Ilmunud üle kraavi, tiris ta poisi põõsastesse ning tah-
 • talite tema särgilt maha rebida. Kuid käes oli ikka veel
 • tunnud valge paberileht.

- lühipe talle, vä ega kehva

Pa tablis paberi minema visata, kuid see

lute küle. Siis laskus ta põlvili ning hakkas tähte
hommastega maha kiskuma.

«Kui nad kaugele aeti? Kuna nad tagasi tulevad?» küsis
 «Kuhu minna, et nad mind üles leiaksid, kui tagasi
 tulevad?»

Võimaks sai ta mõlemad lapid küljest rebitud, niidiot-
nukki lömbas välja, et mingit märki ei jääks.

«Išmē. Minuģa. Tulevad tagasi... Leiavad...»

Nõutd seisis ta, palmik lahti, juuksed segamini. Seisis
ntanase — valgelindimehe ees, sakslase ees, kes päeva-

...mneid näris, ja oma Juozukase ees.

Alu nüüd? Mis nüüd? Mis nüüd?

«Nob!»

«(O)ln...» palus ta. «Oota veel natuke, Antanas...»

Klakunud tähed küljest, oli ta lapsel kõvasti käest kinni

«Lühme, Tulevad tagasi... Leiavad...»

«... läbi linna tohib?»

Pöls on heledapäine, selgete hallide silmadega.

'T'a môttes.

«Niil... Hüva... Hea küll, läheme aedade kaudu.»

(11) Juba õhtu, ning ta kiirustas. Kirik võidi sulgeda. See

oli punastest tellistest, kõrge ja paistis kaugele. Nad läksid aedade kaudu ümber linna, siis läbi õuede ning tõusid piki kitsast külgtreppi kirikuaeda. Ta kõhkles hetke, kui jätta laps siia, kuni ta pastoraati läheb ja preestrit paluda. Ta kartis last üksi jätta ning tahtis teda juba kaasa viia, kui nägi vana altaristi, kes liikus aegamisi ümber kiriku, palveraamat käes.

Meel läks rõõmsaks.

Aupaklikult tervitanud, suudles ta mehe vana, kuivetatud kätt ning palus:

«Kallis isa... Kas te saaksite last ristida... Otsekohe, praegu...»

«Nii suurt?»

Ta langetas pea.

«Kas palveid oskab?»

«Ei oska... õpib selgeks, hiljem õpib... Kas saaks otsekohe, praegu?»

«Hm... hm... Sääraseid on juba käinud. Ristisin... Veel üks talleke issanda karja. Oodake. Ma vaatan, kas kirikuteener on ära läinud. Parema, kui vikaari ka ei oleks.»

Ta sahis oma pikkade kulunud hõlmadega minema, pärast kutsus neid — viipas sõrmega.

Ei olnud enam kedagi, ainult nemed kolm.

«Isa, poja ja püha vaimu nimel... Kelleks me ta sus ristime? Nimi, ütle nimi...»

Ta ei teadnud seda isegi.

Ka laps ei teadnud.

Poiss tõstis tema poole silmad — selged, hallid, ning ta lausus:

«Vincas... Vincukas...»

«Isa, poja ja püha vaimu nimel...»

«Ja isa nimi?»

«Vincas.»

«Nüüdsest peale oled sa Vincas Vincase poeg, ning aidaku sind kõigevägevam... Ainult palved õpi ära.»

«Noh?»

Antanas oli kärsitu.

«Kas me siin veel kaua peame istuma? Veel kaua sinuga jahtima? Peaksid meie käsi ja jalgu suudlema, et me sind ära ei viinud. Või oled ehk unustanud, mis on ette nähtud juudi varjamise eest?»

Antanas puhkes naerma.

«Luba... Peaksid mu' jalge ees aelema, et su peale ei oleks ühtegi...»

«Kas sa ei ole?»

«Kas sa ei ole!» Kits tuleb ise koorma juurde. Noh? Igaüks? Ho-ho-hoo! Kuid nüüd sa mind ära ei osta. Mina olen riigivalitsuse poolt.»

Ta pöördus sakslase suunas.

«Kas sa?»

«Kas sa ei tuihanud möhkugi, kuid noogutas heakskiitvalt ja süütu suust mitu kesta korraga.»

Hiljuti, alles üsna hiljuti oli Antanas tema juures käinud. Hinnades kaugele puskari järele, vajus ta tuppa.

«Võta vastu! Ütlesin, et tulen, ja tulingi!»

Ta vajus rinnutsi lauale, tuhnis taskuis ja tõmbas välja puutale ehteid.

«Vall! Ütlesin, et tulen kingitustega, ja tulingi!»

Tema silmitses kividega ja kivideta sõrmuseid, valgeid ja kollaseid kette, raskeid kõrvarõngaid, mis olid pudenenud... maaale.

«Vall! Sinu isalt, sellelt tattninalt, võtsin maa ära... Nüüd on võim minu käes! Minul! Ja tööd teha pole vaja. Vangid ja ased ja vangid töötavad!»

Ta taganes kaugemale Antanasest ja tema ehetest, mis tõmbasid laual.

«Vall! Minu võim, mis? Võid uuesti põlvile langeda, et ma su naiseks võtaksin. Võib-olla võtangi, mis? Ilus tants... Hakkad talus perenaiseks. Tule siia, olen su järele tulnud. Tõsijutt, olen igatsenud... Vall!»

Ta taganes, Antanas aga lähenes, tõrjudes teda nurka.

«Võib-olla ma armastan sind, kust sa tead?»

«Mina ära...» vastas ta, langetades pea.

«Mis?»

«Mina ära... Tapan su...» lausus ta, surudes käes... kaalupommi.

«Sina... ajad minema... mind? Mind... kingitustega? Mina... andsid sakslasele... tühja-tühja eest? Juudi... andsika eest?! Ja mulle, leedülasele, on sul kahju...»

Antanas lähenes ikkagi, tõmbunud küüru, käed haardevõimlis, kavatsedes teda sülelusse kahmata.

Poiss tõstis ta raske käe — rauast kaalupommiga.

«Tapan su...» lausus.

Nüüd jäi Antanas uskuma ja taandus. Läks, selg e-
ukseni, siis tuli tagasi, pühkis ehted laualt taskusse ja lah-
kus, ähvardades:

«Sa siis... nõndavõltsi? Saabub aeg... Kits tuleb r-
koorma juurde! Saad mu ees veel paljastel põlvedel roo-
mata!»

Sakslane oli kummargil, tõusis püsti, siis kükitas maha,
pöörates taas pead. Ta oli midagi märganud... Kõhmu
tõmbunult hiilis ta aeda ja haaras midagi laiade lehtede
vahelt. Puhus peale.

«Das schmeckt herrlich!»

Ja krõmpsutas oma tugevate lõualuudega suurt haljast
kurki.

«Los, los,» lausus, närides magusasti.

«Noh?» küsis Antanas uuesti, naeratades. «Näed, tuleb
minna. Kutsutakse. Aga ehk valetad veel midagi?»

Ta rapsas nõorist, ning Juozukas kargas püsti.

«Nagu ma ise ei näeks, et see on sepa jõmpsikas...»

Nüüd teadis naine, et ta on ise süüdi.

Ise.

Tema ise oli lasknud õnnetuse majja. Juba kolm korda
olid nende õues käinud need kaks vanameest. Lahked, vii-
sakad, heasüdamlikud.

«Kas teie, kullake, jäätugi siia elama, mis?»

«Ei tea,» vastas tema. «Võib-olla hiljem, kui töö leian,
lähen maale. Raske on kolme lapsega... Kuid mis teil oli,
taadikesed?»

«Ei midagi, kullake, midagi. Pole pead kuhugi panna,
otsime ulualust.»

«Pool maja on tühi, elage, kui meeldib,» pakkus tema.

«Ei, ei, me ootame veel. Kannatame pisut. Ega me teid
ära aja, milleks seda. Nii kenad lapsukesed! Las silkavad
mööda taret. See vanem aga, kollaste juustega, kas see
pole mitte sepa oma, mis?»

«Ei!» sähvas tema. «Minu... Vincukas.»

«Aaa... Muidugi, muidugi.»

Teine kord astusid nad niisama sisse.

Kolmandal korral ilmusid nad kahe rattalise käruga.

«Kui lubate, kallid, jätame selle kuhugi küüni nurka.»

Oli tal's kahju?

Nad jätsid sinna määrdunud tõrre, vannid koos kõvera
toruga ja suure musta katla. Selles krempist levis ikka

«Lapsel peaks rasket lõhna. Mis siis, on tal's ruumi vähe?
... Lõhn inimesed nüüd, sõja ajal, ei tegele? Igaühel
... vaja. Kõigepealt on inimesele vaja süda.

Antanas kukutas taas nõorist, pannes lapse püsti hü-
p-... naine mõistis, et nuginii viiakse Juozukas
... el lasta enam vabaks.

Ta tahtis uuesti paluda:

«Täna... Oota veel, Antanas...»

Kuid Antanas tõusis kivilt, ning sakslane hüüdis juba,
... käega, sammudes otse üle kurkide tee suunas.

Ta ta karjatas:

«Täna laps! Sinu laps, Antanas!»

Nüüd Antanas vihastas.

«Täna! Valeta! Valeta veel! Nagu ma ise ei näeks...»

Valeta, kui tõmmu ta on. Ja nina kongus.»

«Täna! Ju on kongus nina, sinul ju on!» karjus ta taas.

«Hangi aga...»

Järsku läks Antanas lõbusaks. Talle tuli pähe hea mõte.

«Noh, näita siis toda teist, kui sa ei valeta. Kus on teine,
... näita!»

Naine tardus, kasvas nagu maa külge kinni, suutmata
liikuda paigast.

«Kes on seda näinud, et lihane laps mingisuguse musta
... ära antakse, ho-hoo!»

Antanasel oli lõbus. Suurepärase mõte oli tulnud pähe
... tal!

Ta kukutas nõorist.

Tegelikult aga...

Kuidas oli siis tegelikult?

Ta nägi, kuidas nad tulid, need kaks, ning käskis Vin-
cukasel pööningule joosta. Käskis end nurka peita, iga-
... koli taha, ning mitte välja tulla, ükskõik mis ka
juhtuks.

Tõepoolest... Ta ei saanud ju, ei saanud Juozukast ära

... Laps viiakse minema, viiakse kohe minema, ning

... ta enam ei tule. Mitte kunagi. Ta ei saanud lihast

... anda, tõepoolest... Tuleb endal pööningule ronida
ja Vincukas alla kutsuda. Mis teha... Inimese jõud pole
... ükskord see lõpeb.

Kuid ta ei suutnud liikuda paigast. Oli nagu maa külge
kinni kasvanud.

Nüüd oleks pidanud veel kord Antanast paluma.

Oleks pidanud ütlema:
 «Oota... Oota veel natuke, Antanas... Ärgu see sakslane kiirustagu, söögu veel kurki. Oota...»
 Ent ta ei suutnud lausuda sõnagi.
 Ta neelatas, neelatas, tahtis sülge alla neelata, kuid kurk oli kuiv, otsekui puhtaks kõrvetatud.
 Ta ei näinud veel, et Vincukas üle tare läve astus.
 Ta ei näinud, et Vincukas tuleb.
 Ta vaid tundis, kuidas laps end tema vastu surus.
 Siis ta karjatas.
 «Mina lähen. Las tema jääb siia,» ütles Vincukas. «Nad otsivad ju mind. Nad tahavad mind ära viia.»
 Poiss tahtis juba Antanase juurde minna.
 «Oota... Oota...» oigas tema.
 Antanas uuris pisut, silmad vidukil, ja puhkes siis naerma. Ta võis naerda. Tal oli olnud õigus.
 Ta näitas käega Vincukasele, heledapäisele, hallisilmsele, naeris ja hüüdis:
 «Näed! See on minu! See! Näed, ehtne leedulane, näed! Kõik te olete valevorstid, aga mind te õnge ei võta, ära ei osta. Hans! Hans!» Sakslane pööras ümber. «Mind juba ära ei osta, mina olen riigivalitsuse poolt! Mis?»
 Sakslane noogutas pead.
 Siis märkas naine, et Antanas laskis nõõri lõdvemaks.
 Laskis nõõri lõdvemaks...
 Ta tõmbus kõssi ja kisendas Juozukasele:
 «Jookse! Jookse, pojake! Jookse!»
 Juozukas rapsas käe lahti ja pistis jooksu. Läbi juurviljaia, üle tee. Jooksis. Jumal tänatud, jooksis.
 «Ha-ha-haa!» irvitas Antanas. «Hans!»
 Sakslane märkas.
 Nad panid raudsed automaadipärad vastu kõhtu ja avasid korraga tule. Risttule. Üks valang. Ja veel üks.
 Juozukas komistas, kukkus. Otse teisel pool teed.
 Nad läksid sinna, algul lõi üks teda jalaga, seejärel teine.
 Teelt hüüdis Antanas:
 «Võta nüüd! Meile pole te-da e-nam va-ja!»
 Naine lükkas Vincukase eemale.
 Takerdudes kleiti, mis polnud sugugi pikk, komberdas ta teeni, vajus poja kohale, raputas tema verist pead. Siis, toetudes kätega maapinnale, tõusis ta püsti.
 Ta tõusis püsti, tõstis pea kõhale käed — verised ja

ning vaatas maailma mustade, vihkamisest
 teinudega.
 Ta vaatas.
 Ta ei näinud midagi.
 Ent tema mustad silmad ning rusikas käed, verised ja
 teinud, vaatsid musta needust.

ta ei näinud

«Ei... Ärge küsige teist korda,» palus ta.

SEITSMES PEATÜKK

Imelik.

Väga imelik.

Kes oleks võinud seda uskuda?

Jällegi õitsesid kevadel sirelid. Valged ja violetsed. Talu ümber oli neid kõikjal, aina põõsad, aina põõsad — rohekasvalged, rohekasvioletsed.

Nüüd otsisid juba lapsed õnne.

Mõlemad lippasid tema juurde, ka Tanja koos nendega.

«Võta, ema,» sirutas Vincukas esimesena käe.

«Võta, ema,» ulatas Rimukas viielehelise õie.

«Tädikene, võtke...»

Ka Tanja tõi oma õnne.

Tanja langetas pea, kuid vaatas altkulmu üles: kas tädi võtab või ei võta. Äkki ei võta... Tema õis on kõige ilusam.

«Mul on kuue lehega...» lausus ta, pea ikka veel longus.

Miks ei viinud tüdruk õit oma emale?

Ta võttis õied vastu kõigilt kolmelt, nuusutas ja andis tagasi.

«Ei tohi oma õnne teisele anda,» ütles ta. «Siis pole õnn enam õnn...»

Ütles ja vajus mõttesse.

On see tõepoolest nõnda?

Kas tõesti ei tohi anda teisele?

Kas siis pole õnn enam õnn?

Ta lõpetas sigade söötmise, pesi käed puhtaks, hõõrus liivaga, pistis taas vette. Ja läks maja taha.

Nahk tema kätel oli lõhenenud, sõrmed paksud ja tõnt-sakad, kuid ta sasis oksti, lehti — otsis.

Viktor ajas hobused koju, hüppas maha ja tuli tasa talu, kartes ehmatada.

«Tunni appi,» lausus naljatades.

Ja poordus ümber.

«Mida sa otsid?» küsis Viktor.

«Kas seda on võimalik leida?»

«Ei,» vastas ta.

Väga imelik.

Võimatu uskuda, kuid uskuma peab.

Tuli suvi, ning õitsele puhkesid pärnad.

Vana okslik kahar pärn, mis kasvas õues, muutus äkki kollaseks, kattus vurruliste õitega.

Ning vaadates neid tuhandeid õisi, hingates koos suminate mesilastega endasse pärnamee lõhna, võis hetkeks unustada kõik.

Kõik, mis sündis ümberringi.

Väga imelik, et isegi siisugusel ajal tuleb kevad ning õied puhkevad sirelid, valged ja violetsed.

Väga imelik, et isegi siisugusel ajal tuleb suvi ning igi-vana pärn muutub kollaseks ja lõhnavaks.

Ta seisis, liibunud vastu jändriku tüve. Karedad sõrmed puudutasid õrnalt tema kätt, paitasid.

«Pole vaja...» ütles ta. «Pole vaja, Vitja...»

Ning nagu alati, tõmbus Viktor ka seekord tagasi.

Viktor ei teadnud, et tuleb olla visam.

Kunagi sai öeldud neidsamu sõnu... Jah, see oli väga mõnu. Tõllal, verinoorena, oli ta ikka öelnud:

«Pole vaja... Pole vaja, Vincelis...»

Nüüd seisis ta, toetudes vastu pärna.

Sinises taevas vilkusid tähed, mõnikord nad langesid, mades kauge kitsa välguna, ning kustusid samas.

Võib-olla õitsesid sirelid praegu viimast korda? Võib-olla ei hakka pärnad enam ilalgi nõnda lõhnama?

Kõnakordselt nimetas ta noormeest Vitjaks üsna hilja-

... .

Viktor heitis lõunauinakut tegema, ning jalamaid poetas end küüni ka Jekaterina.

Jekaterina...

Mingu pealegi... No ja mis sellest? Ta silmitses hetkepidi lahtist ust, siis aga meenus, et talle on vaja hangu. Laudas oli teine hang, kuid katkine, kahe murdunud

haruga. Kuidas ta võis küll unustada, et talle on vaja hangu? Ning oodata ei saa. Kohe ajavad lapsed lehmaid koju, nendele on tarvis värsket heina ette visata.

Nagu Jekaterinagi, libises ta vaikselt, külg ees, l vahele ning jäi seisma. Ehmus, lõi pelgama iseennast.

«Tule lähemale, sa tobukene,» surus naine end Viktorile ligi.

See tõmbus temast vaikides eemale.

«Tule siia, ära karda.»

Viktor pöördus kõrvale.

«Või pole sa enam mees? Või pole sulle naisterahvast enam vaja? Vaata!»

Milleks seda hangu tarvis oli? Parema võinuks talle samaga, millel harud katki, lehmadele heina ette visata. Milleks ta küüni pidi ronima? Ära siit, jalamaid, mis sulle, kui nad näevad...

Jekaterina võttis kleidi seljast, laskis pluusil õlgadelt langeda.

«Vaata!» lausus ta.

Ning Viktor pöördus ümber.

Jekaterina õlad olid ümarad, siledad ja roosakad. Prin- gid rinnad kerkisid ja vajusid kliresti, erutavalt, otskui- võideldes iseendaga. Päikesekiir langes kaelale. Kael oli sale, valge ja sellel tuksles rahutult sooneke. Ta sirutas ette käed — samuti ümarad, paljad.

«Mis? Kas ma ei meeldi sulle?»

«Mine ära...»

Jekaterina naeris.

«Tahad toda, plikat? Tema sinuga ei tule, ma tean. Astu lähemale, tobuke. Tule lähemale...»

Viktor tõusis kükakile ja hakkas midagi otsima, tuusti- des parema käega heintes.

«Ükspuha... Elame vaid korra, eks ole?»

Jekaterina paitas paljaste kätega õhku.

Ta liigutas siledaid, roosakaid õlgu, ning tema rind tõusis veelgi kõrgemale.

«Sinule on ükspuha... Ma tean... Sina lähed ka sakslasega magama.»

Siis leidis Viktor selle, mida otsis.

Sirutas vasaku käe, ning naine nihkus lähemale, heitis rahulolevalt selili, Viktor aga kargas ligi, tema paremas käes siugles piits.

«Tean... Sina lähed ka sakslasega magama... Võib-

olla aga on su oma mees praegu kaevikus verest tühjaks jäänud. Ruttab, et sind vabastada, kallistada... Sind,

«Aa... Aaaaa!»

Piitsa plaksus ja keerdus ümber roosakate õlgade.

«Aa!»

«Hangu? Ta oli tulnud hangu järele?»

«Jätud!» kisendas ta ning tõmbus kühmu, liibus küüni- vastu, just nagu oleks piitsaga löödud teda ennast.

Ta oli kõigest Viktorile jutustanud, kõigest. Ainult mitte ööst, sellest pikast unetust ööst, kui ta oli oodanud dokumenti. Kui ta oli kärsitult oodanud hommikut ja jädurit.

«Hüüep talle, väga kehvalt kraamis tuba.»

Viktor pöördus tema poole, hambad risti, põsenukid pingul.

«Jätud! Jätud...»

Viktor laskis piitsa käest.

Tõusis, heitis veel kord pilgu Jekaterinale, kes end mullaselt üles ajas, oma valget kaela, roosakaid õlgu sili- tas ning kõhis, kõhis, suutmata pidama jääda.

Nad jätsid Jekaterina üksinda küüni ja läksid, võtmata hangu kaasa. Kaua ei vaadanud nad teineteisele silma. Viktor oli see, kes ei vaadanud. Ja kui nende pilgud koh- tevad, märkas naine, et Vitja silmad olid niisked.

Siis ta ütleski:

«Aa...»

«Teadis, mida Viktor mõtleb, ning hüüdis talle:

«... on vale! Vale, Vitja!»

«... misis taevast vilkusid tähed, langesid vahel alla. Ta märkas, nojatudes vastu pärna, Viktor aga silitas tema

«...»

«Pole vaja, pole vaja, Vitja...»

«... on isegi niisugusel ajal on suvi ning puud kollendavad õllest, võib-olla tohib siis kas või natukesekski unustada kõik, kõik, mis on ümberringi?»

«Hea, et isa talle tookord ukse vastu tuli...»

Ta põgenes linnast, kaks last kaasas.

Kuhu tal oligi minna?

Ta läks koju.

Jõudiski pärnale.

Jõudiski?

Isa tuli lävel vastu, pea norus.

«Mis jutt see on?» küsis. «On siin's omasid vähe, et k. l. litapoega ühes vedasid? Aga võib-olla töid ka maad kaas. Või ainult litapojad?»

Ja ta läks uuesti, käis külades, otsis tööd, kuni jäi sh. — ise teenijatüdrukukuks, lapsed aga karjasteks. Leidis siin eest peremehe, prillidega vanapoisi, ja vang Viktori, k. tegi igasuguseid töid. Peremees — ta oli vist linnas õpetaja või teab kes — oli tulnud ema matma, ning nõnda ta siia jäigi, nõnda ta istubki vestiväel tares, loeb raamatuid ja viskab viina. Tegelik peremees on siin tema lallepoeg, kellel on naabruses talu. See sõidab alati ratsa siia, kamaadab. Tal on kõva käsi, hea, et ta siin ainult vahel käib, et ta pole siin kogu aja.

«Milleks sa eide kahe väntsakuga majja võtsid?» karjus ta, leidnud uued töötajad eest. «Õu sulaseid täis, kas nendest ei jätku? Söövad su puupaljaks, saadavad kerjama.»

Siis aga jäi vait, kui tehtud tööd nägi.

Tema ise tõi Jekaterina siia ja hirnus nagu hobune:

«Säh, veel üks koos lapsega. Nüüd on sul töövihtujaid küllalt! Ilma antakse, miks siis võtmata jätta. Toiduks kulub ju vähe...»

Ja muudkui kiikas Jekaterina nägu, mis oli küll kõhn, kuid sile, kena, pisikese nina ja suurte silmadega.

Jekaterina kodunes talus kiiresti. Kiiresti. Peagi tuli näole jume, õlad läksid ümaramaks, puusad laiemaks.

«Sa oled peremehega olnud, eks?» küsis.

«Ei...»

«Tobu.»

Jekaterina ei kärsinud oodata, kuni peremees aida-uksele koputab, ja läks ise, koputamata. Muutus aina nägusamaks, lõi õitsele nagu lill. Varsti hakkas ka peremehe lallepoeg sagedamini külas käima, ratsutades minema hommikul, koidu ajal.

«Missugune naine! Oo, missugune naine!» sõnas mõnikord peremees lallepojale.

See muheles kavalalt vuntsi ja pomises:

«Tõesti? Ei või olla... Parema kirjuta oma raamatusse, palju sa mulle võlgu oled. Toona tõi kolm pörsast, see pole veel kirja pandud. Ja viis liitrit puskarit.»

«On kirjas, on... Usu, niisugust näen ma esimest korda... Tuleleek!»

«Hea küll, hea küll. Kas sa pole veel ümber mõelnud?

Et lähe linna tagasi? Jätaksid talu mulle ja elaksid murelt, nagu nii teen mina siin kõik. Ei taha kooli, võid õhugi mujale minna. Praegu on saksa keele oskajaid hooli poole vaja.»

Peremees võpatas.

Võttis prillid eest, puhastas neid kaua valge ninarätikuga, vaadates lallepoega, silmad kisis.

«Hakelasi teenima? Ei hakka. Ei ühegi raha eest.»

Lallepoeg sülitas ja läks hobuse juurde:

«Hakka... Intelligent! Tuleb aeg, küll teenid... Kui vajadega peale pressima hakkad, küll siis teenid.»

Et, ei, nüüd on vaja kõik unustada, kõik. Ehkki ta mõtleb ainult isast. Polnuks isa, poleks ta Vitjat kohanud, ei oleks olnud praegu siin, nõjatudes vastu puud, ning ei oleks ta ei paitaks tema käsi. Küllap vist viimast korda. Põlved ei ole enam õnneõisi — valgeid, violetseid ega kolleid. Aastad aina lähevad, lähevad ega tule ilalgi tagasi. Ainult ei küsita: kui ehk peatuda, veidi oodata? Viimast korda.

Kui lapsed magavad, on nii hea vaadata sinisesse öötaevasse ning unustada kõik — see, mis sünnib praegu tares, ning see, et varsti läheb Viktor ära, Vitja läheb ära... Niipea kui Juodeika märku annab, lähebki. Mehed ei kal enam miskipärast nende juures, on kuhugi kadunud. Tööd on neil kõik käed täis. Rinne läheneb, ning nad kiirustavad üha rohkem, laskmata käsi rüppe päeval ega ööl. Niipea, kui nad tulevad, annab Juodeika märku...

Rinne läheneb, mürinat on vist juba kuulda. Egas kõu ometi nõnda sageli... Et nad ainult rutem... Seni polnud Juodeika veel märku andnud. Lapsed tuleks kooli panna. Vincukase pärast ei oleks mingit muret. Lausa ime, et enam ei tule karta endal ega ka poisil — kõnni ringi, palju süda lustib, tee, mida tahad, ning keegi ei puuduta sind sõrmeotsaga.

Võib-olla jääb ka Viktor siia. Küllap vist jääb... Kuhu tal minna, kõik on surnud — isa, ema, vennad, õed. Ning pärnapuud oleksid siis eluaeg õites, eks?

Kõiksugu mõtted tulevad suveööl pähe, kui vaatad taevast, sinis-sinisesse taevasse, mis on täis tikitud kuldseid tähti, ja tähed vilguvad ning langevad vahel, näides kauge valguna.

Viktor, kes silitas tema kätt, ei olnud küllalt v... seepärast ei rääkinud ta enam neid sõnu, mida tavaliselt.

Vitja süleles teda tugevasti, mõlema käega, ning ta v... rises kogu kehast nagu noor tüdruk. Ta oli unustanud nii palju aega oli ju möödunud! —, oli unustanud, kuidas embavad pihta mehe käed, ihaldatud käed.

«Lähme... Eks, Vitja? Lähme...»

Sel hetkel hüüti teda.

Purjus hääls kutsus teda korra.

Kutsus teist, kolmandat, neljandat korda.

Ta pidi minema.

Valgus toas pimestas teda, ta kissitas kaua silmi.

«Kuhu sa kadusid, sa...» karjus lellepoeg. «Ütlesin, et oleksid siin lähedal, köögis või õues... Mine too õlut, keldrist, kõige külmemat. Kähku! Joostes!»

Ta võttis kaks kannu ja läks õlle järele.

Naasis, pani kannud lauale — külmad, higipisarais.

«Nüüd kutsu vang siia. Noh! Kähku! Joostes!»

Ta laskis pilgu üle kõigist neljast, kes istusid laua ümber.

Lellepoeg, toetudes küünarnukkidega määrdunud laudlinale, vahtis kogu aeg rahulolevalt teisi, ning isegi joobnud, hägused silmad löid vahetevahel sädelema, otsekui kainenedes, suunurgast venis lauale ila, pitsist aga voolas peenikese nirena maha läbipaistvat jooki.

Peremees istus laua otsas, vajunud sügavasse tugitooli, pea longus, silmitses sakslast ning Jekaterinat ja ümises läbi kokkusurutud hammaste:

«Õlut joo ning kalja rüüpa, ära Leedut p...sse lükka. Õlut joo ning kalja rüüpa...» Ta kiristas hambaid. «Uul! Löön maha... kalja rüüpa, ära Leedut p...sse lükka. Löön maha... mõlemad...»

Kõige mõnusam oli sakslasel ja Jekaterinal.

Sakslane katsus laua all naise reisi, ning talle ilmselt meeldisid need ümarad ja prisked reied. Ka Jekaterinale meeldis see. Ta hekutas, lagistas naerda, pea seljas.

Peremees uuris Jekaterinat üle prillide, silmad vidukil, kuid ei saanud vist asjast selgust.

«Leedut... Leedut... Uul!»

«Mis sa seisad? Kutsu vang siia!»

See oli jälle lellepoeg. Ta oli täna õhtupoolikul ka

alla vedanud. Kas siis normikohustuste või veel mõne muu pärast. Ja kummutavad senimaani.

«Aber schnell! Ruttu!» ühines temaga ka sakslane.

«Vad on sul temast kahju?» irvitas Jekaterina. «Las... Ma tahan, et ta näeks, kuidas ma mehi oskan... Kuidas ma veel ühe ilusa mehe ära olen võlu... Mine, mine, kutsu siia!»

Peremehele oli ükskõik. Vang teda ei huvitanud.

«Noht! Kähku! Joostes! Kellele ma räägin!» kisendas lellepoeg, pühkides lauale venivat sülge. «Joostes!»

Ta jooksis õue.

«Vitja...» hüüdis ta tasa.

Viktor seisis ikka veel puu all, liibudes — nagu temagi — vastu krobelist tüve, ning vaatas sinist taevast ja kuldseid tähti.

«Juba korras? Juba vaba?»

«Ei...» vastas tema. «Sea end valmis. Sa pead ära minema. Kiirusta.»

«Tana? Praegu?»

«Jah, praegu.»

«Ja ei või hommikuni oodata?»

«Ei, ei või.»

Viktor haaras talt ümbert, pigistas sülelusse.

«Võib... Kas või koidunigi. Võib ju?»

Ta libises Vitja käte vahelt välja.

«Ei, Kiirusta. Ma tulen kohe tagasi.»

Valgus pimestas taas, kui ta sisse astus.

«Vang on?»

«Ei ole.»

«Mis?! Põgenenud?»

«Laks vist hobuseid teisale viima.»

«Kui tuleb, saada siia,» käskis lellepoeg.

«Õlut, pärast...» nõustus sakslane.

«Pärast,» kiitis Jekaterina takka. «Ainult ära unusta...»

Jekaterina kiljus jälle, kui mundrimees teda näpistas. Tõusis, tirides sakslast kättpidi järele, jooksis välja, jättis ukse ristseliti lahti.

Peremees kargas püsti, jooksis ükseni ja tuli taas tagasi.

«Aita läksid... Löön maha...» pomises ta ning vajus meesti sügavasse tugitooli.

Lellepoeg istus rahulolevana, küünarnukid laual. Taas venis suust sülge.

«Kuidas siis on, vennas,» pöördus ta peremehe poole
«kas leppisime kokku, mis? Homme viib ta nagunii minema. Oo! Missugune... naine!»

«Ole vait... Lõõn ka sinu maha.»

«Ma teen nalja, saad aru, nalja. Nädala pärast võid tulla sinu linna poole liikuda. Koht on olemas, asu ainult palja Noh?» Ta lähenes. «Suudle mind. Suudle oma venda. Kas pole mina see, kes su elu joonde ajab?»

Märkamatult väljus ta tarest. Viktor ootas maja taga seal, kus rohetasid sirelipõõsad. Kuuvalgel, öösi, nähtud nad sametistena.

«Lähme,» ütles ta.

Juodeikad ei elanud eriti kaugel. Kuid tagasitulekuks oli tal rutt. Talust paistis valgus, ning see aina kiirustas ja kiirustas takka.

Ta mõistis alles siis, kui oli jooksnud õue.

Ait põles.

Aida ees seisis peremees, malakas käes.

«See oled sina?» hüüatas ta. «Tss... Nad mõlemad magavad. Tssss...»

Ta tormas peremehe juurde, kahmas vestihölmast, raputas.

«Kustutage tuli! Ait põleb ju!»

Peremees tõukas ta kõrvale.

«Tssss...» keelas peremees malakaga vehkides. «Mina see sinu asi on! Minu ait... Minu... Tahan, põletan maha. Tssss! Milleks mul seda aita vaja? Lähen linna, gestaaposse tööle. Said aru? Müüsin ennast maha, ise, mis? Ka lihane vend müüs mu maha. Milleks mul seda aita vaja on? Tssss...»

Aidauksele oli tugi ette pandud.

Ta sööstis ukse juurde, haaras toest kinni.

«Käi minema! Lõõn maha!» karjus peremees ja tõstis malaka. «Uu!»

Ent tema kiskus ikkagi tuge eest.

«Laps on seal, Tanja... Laps on seal!»

Peremees jäi vait.

«Võta kaasa. Too laps välja. Et sa ainult neid üles ei ärata! Lõõn maha!»

Ta lükkas toe eest, uks oli juba praakil.

«Pea! Ma ise, ise.»

Peremees avas tasa ukse, läks sisse — kummargil, kiki-varvul, ja tõi magava lapse välja.

«Hah! Võta, kui hale hakkas. Endal on neid vähe, mis? Ja hah! Nagunii oleks ta minema sõites tüdruku maha võtnud. Oleks jätnud! Minu vend aga leiaks, kuhu laps minna. Kas pole nii?»

Ta võttis magava tüdrukukese sülle ja tõmbus eemale. Leegid tõusid igalt poolt, ulatusid juba ukseeni, kuid juuksed sassis, rind eest lahti, pani uksele

ti toe ette ning pomises:

«... on juba sees. Nemad aga magavad teineteise kaitses. Oo, missugune naine! Tssss... Las magavad.»

Ta viis Tanja küüni.

Ning taas pidi ruttama.

Ta arutas lapsed, riietas nad, lippas tarre, korjas sahvrit kokku kõik oma hilbud ning jooksis taas laste juurde.

Leegid aga tõusid, valgustasid taevast, panid kuivad puidupalgid praksuma.

Ta läks, kaasas kolm last, läks talust üha kaugemale ja kaugemale.

«Tssss!» kuulis ta peremehe häält. «Ha-ha-haa!»

Ta ei mõelnud enam aidast. Vaadates leeki, mis olid tõusnud nii kõrgele, kartis ta, et äkki süttib ka pärn, mis seisis nii lähedal. Viimne pärn.

Loepoolsest, puu võttis tuld. Algu üks külg, siis teine, kuni lõi lõõmama kogu võra — haljad lehed kiskusid kinni ja pildusid sädemeid nagu säraküünlad kuuse külge.

Puu põles, sädemetena löid loitma õied sinakas, peaaegu nähtamatus suitsus.

Pärn leegitses. Ja kord juba süttinud, pidi ta ära põlema.

Leegitses.

Leegitses!

Ta pöördus ära ja sulges silmad.

Lapsed olid ta ümber, sikutasid hölmast.

«Mina, kuhu me läheme?»

«Ema, kuhu?»

Tädi, tädi, ma kardan... Ega te mind maha ei jaha?»

«Ei,» vastas ta, «ka mina ei teadnud.»

KAHEKSAS PEATÜKK

Tuleb sügis oma murede, tööde ja toimetustega.

Tuleb sügis oma helde käega.

Helde käsi — see pole üksnes leib. Peale leiva on inimesele veel midagi vaja. On siis söömine inimese jaoks kõige tähtsam?

Teeäärseilt kastaneilt pudenesid kollased lehed. Pudenesid, tuulest sõrmitsetuna, ning nais, nagu tahaksid nad katta kogu maad. Nõndasamuti nagu varem, kuid mitte täiesti.

Inimesele on veel midagi vaja.

Ta seisis õues, varjates peoga silmi hommikuse päikese eest.

Siin oli ta kunagi seisnud, palunud, oli nagu maa külge kinni kasvanud, oli aina neelatanud, suutmata alla neelata kas või piisakestki sülge oma kõrbeva, kuivanud kurguga. Siin oli ta seisnud ja äganud:

«Oota... Oota veel natuke, Antanas.»

Ta seisis, varjates käega silmi, ja saatis pilguga lapsi. Need sammusid kooli.

Kui palju neid oleks võinud olla?

Neli?

Kui Juozukas oleks veel elus.

Kui ta poleks kukkunud seal, teisel pool teed.

Lapsed sammusid ettevaatlikult, ei tõugelnud, piiludes alatasa jalgu — kolm paari uusi, tolmust veel puhtaid kingi läikisid. Pruunid, pikkade ninadega kuulusid Vincukasele, laiad mustad Rimukasele ja kõige pisemad, lühemad, kitsamad — Tanjale.

Keeranud maanteele, peatusid nad ja lehvitasid kätt. Temale. Kõik nad lehvitasid üksnes temale.

Leinaga aga seisis ja saatis neid pilguga.

Vinokas olid heledad juuksed, Rimasel hall sililpea, Tanjal aga hõljus lokiide vahel pael. Alles eile leidis ta end rüderiba, palistas selle ning sidus tüdrukule juustesse sinise paela. Poisid — mis neile vaja? Tüdrukule on vaja talvist...

Poisid linna tulid nad kevadel. Tulid oma armeed kaasa. Ja asusid taas elama majja sepikoja lähedal. Siin olid nad enam vanamehi, musta katelt ega kõvera toruga. Võib-olla sõitsid nad ise minema, võib-olla viidi vaevõlmuga. Taas oli linnaäärne maja tühi, teda aga aina kiskus sinna paika, kus ta oli Juozukast viimset korda elavalt näinud. Ning nüüd on neil kas või korraiski oma nappus, sest see maja kuulub ju Vincukasele. Tulgu meie sõjamehed vaid kiiremini, nüüd olid nad peatunud Dubysa all, ja võis juhtuda, et kauaks.

Ning tänu jumalale, keegi ei tundnud nende vastu huvi, ei head ega halvad inimesed. Mis huvi sa siin veel tunded, hõik põgenesid, kel jalgealune tuline, kes kuhu sai, saksid aga muudkui ajas mööda maanteed karja. Nii lehmil kui ka lambaid, kõiki, keda võimalik, jättes jõuetuks muutunud, kurnatud loomad tee äärde.

Kord töid lapsed maanteelt vigase jalaga ute. See oli kõhn, arglik, ja näis, et kui tal oleksid tiivad, sirutaks ta end, rabeleks lahti ning lendaks minema inimeste käte ning pilkude eest.

Nõnda oli nüüd siin peale nende nelja veel üks elav olend. Varsti hakkas see häältki tõstma, igatsedes värsket ristikheina, ning jalg tugevnes iga päevaga.

Tema aga, väsinud päevastest muredest ja askeldustest — tuli ju lapsi valvata, et nad kuhugi ei kaoks, võõrastele silma ei satuks, tuli midagi lauale panna, homsele mõelda, — väsinud sellest, istus ta harilikult õue vanale puupakule ning vaatas kaua kaugusse, Dubysa poole.

Seal aina mürises, mürises, mürises.

Millal jõuab see mürin kord siia, tema kohale?

Kui inimene ootab, suudab ta kõik ära oodata, ainult et oodata peab oskama. Ehkki ootamine on ühtaegu nii meeldiv kui ka miskipärast rahutuks tegev. Ja kui pea kohal mürisema hakkas, ehmus ta tööpoolest. Ajas lapsed kortulikeldrisse ning ronis ise sinna järele, laskmata Vincukast väljapääsu juurde — ümbrust uuris ta pe...

Sakslasi ei olnud enam näha.

Läbi selle mürina ja valjude plahvatuste sõitsid rohelised tankid, tähed külgedel, nii nagu tookord juunis, ainult et nüüd olid nad kuidagi suuremad ning kihutasid üle polude ja väljade, mitte aga tänavakividel, ning neil ei istunud naeratavad noormehed.

Juba oligi vaikseks jäänud. Rinne mürises edasi, looja vale päikesele järele.

Nüüd ronis ta ise välja ning kutsus lapsi:

«Tulge... Ronige välja, lapsed. Nüüd võib...»

Siinsamas seisis juba tolmused sõjamehed, hallid, püüdes kesest põlenud ja soolastest tuultest pargitud.

«Kus on sakslased? Kas siin on sakslasi?»

«Ei ole... Ei ole enam. Kas teie olete omad? Olete ju omad, eks?»

«Oleme, memmeke. Kas sa's ei näe, et omad?»

Nad peatusid aasal, kihades nagu hall sipelgapesa. Väliköögid suitsesid, kostis naeru, kära, lõõtspill mängis nukrat laulu.

Ka siin, õues, võtsid nad istet, puistasid ajalehetüki sisse midagi tubaka või saepuru taolist.

«Mahorka,» seletasid nad, «mahorka!»

Tema tammus paigal, teadmata, millega kostitada, kuni meenus, et oli kunagi tarest leidnud kotikese kenasti lõigatud pinutagust. Lipsas tuppa, tõi ühes ja pani kellelegi põlvedele.

«Suitsetage näe seda.»

Kutsus siis Vincukase, silitas tema heledaid juukseid ja palus:

«Jookse, lapsuke, maanteele. Jookse... Ning karju ja laula seal. Hüüa, mida tahad, karju, laula, nii kuidas kōri võtab. Keegi ei takista sind, mitte keegi, mitte keegi! Jookse, Vincukas!»

Ja poiss pistiski jooksu, Tanja ning Rimukas kannul.

Ja nad karjusid maanteel, laulsid, kisendasid nõndasama

Tema aga seisis, niisamuti nagu praegu, ja tahtis nendega ühes joosta, karjuda, laulda, kisendada nõndasama.

Miks mitte?

Kes võib keelata.

Kes võib takistada?

Mitte keegi.

See'p see on.

Lapsed olid nüüd kooli minemas, puude tagant polnud enam nähagi, ainult vahetevahel valendas Vincukase pea või hõljus Tanja sinine pael.

Temad, lapsed, tookord seda märkasidki. Temale poleks see pähegi tulnud, ning pärast ei oleks ta samuti südant valutama hakanud. Kus nüüd veel asi — lambatall!

«Vanta, ema...» sosistasid nad, ümbritsedes teda.

«Vanta, meie talleke viiakse ära.»

Lapsuke pikk, kõhn ja pikk sõdur tiris voonakest põõsast, hoides tal koonu kinni. Loom punnib vastu, ei lähe, sõdur aga tirib, kord lohistades, kord villast kinni hoides ja mõni samm edasi kandes.

Mis?»

Talleke?»

Lammas?»

Õues?»

Õlevile läksid need, kes õues rahulikult tõmbasid kodu-kaevutatud tubakast keeratud suitsu, jooksid kuhugi, ning terve aas lõi lainetama. Kajas pasun.

Tavistu!»

Neid, sõdureid, oli palju. Ning kõik nad rivistusid kahte pikka viirgu ja tardusid otsekui mingite kindralite ees. Tema seisis lastega nende vastas — teda oli kutsutud. Too sõdur, pikk, kõhn nooruk, seisis samuti, pea longus.

«Ema! Ta oli juba täägigi välja tõmmanud!» sosistas kõrvalt Rimukas.

«Tssst!» vaigistas ta.

«Reamees Januška, valvel!» hüüdis sõjamees, kellel olid turnid pagunitel. «Kas tema varastas lamba?» küsis ta.

Lapsed noogutasid.

«Lahed sõjatribunali ette!» hüüdis ohvitser.

Naine silmitses noorukit, kes seisis sirgelt, pea püsti, kind värises kogu kehast.

Tribunal?»

Ta ei teadnud, mida tähendab see sõna, kuid ilmselt on midagi halba, väga halba...

«Teie lammas?» küsis ohvitser.

«Meie,» vastas ta. «Mis lammas see on... Talleke...»

«Ükskõik.»

«Kas te... Mõistate tema üle nüüd kohut?»

«Tribunal mõistab.»

«Tallekese pärast... Tallekese pärast?»

«Ükspuha, kas tallekese või lamba pärast.»

Kaks pikka viirgu seisis, palju sõdureid. Nende ees tema koos lastega, ohvitser ja too sõdur, pikk, kõhn, vahepeal.

«Tallekese pärast?!» küsis tema. «See on ju eksitus. Siin on sündinud eksitus... Ma ise andsin, tahtsin kosta seda. Nii pole kena... Mina kostitan, teie aga mõistate minu maise üle kohut.»

Sõdurite read löid sumisema.

«Teie, memmeke, rääkige tõtt. Me ei saa teisiti,» palus ohvitser.

«Tõtt?» küsis tema. «Ma pidin silmad peast vahtima, oodates teid... On mul's tallest kahju?»

Lapsed vaatasid teda, taipamata midagi, tema aga palus:

«Jookske, tooge talleke siia. Vincas, too siia!»

Lapsed tõid, ning lausa naljakas oli vaadata niisugust hulka sõdureid, kes seisis säärase väeti olendi, tallekese ees — valveseisangus, liikumatult nagu mingite kindralite ees.

«Tule siia,» viipas ta tolele pikale, Januškale. «Võta, võta. Ma ju ütlesin... Võta! On mul's tallest kahju?»

Riivi pudenes laiali.

Sõdurid tulid, hallid, päikesest põlenud, soolastest tuuldest pargitud, tulid ning kükitasid maha, silitasid utekest ning müksisid oma kaaslast Januškale.

«Sina! Loikam, puupea. Sina!»

Temal aga oli hea meel, et nad kõik lähemale tulevad. Ta vaatas igaühele uurivalt näkku ning otsis, otsis. Võib-olla on Viktor nendega? Võib-olla on ka tema siin? Räägiti ju, et nüüd lähevad partisanid sõjaväega koos.

Pärast esitas ta argliku küsimuse.

Ning tema ette rivistus kakskümmend kolm sõdurit — Viktorit. Kuid tema Viktorit ei olnud. Nende keskel ei olnud Vitjat.

Veel kaua, kogu öhtu, käisid nende tares sõdurid. Ning igaüks tõi ja asetaski lauale suhkrutüki või kummalise neli-nurkse leivapätsi, või plekk-karbi konservidega, või peotäie kuivikuid.

Lauda polnud enam nähagi, nii suur oli see kuhj.

Tema muudkui palus:

«Pole tarvis... Viige ära, pole tarvis.»

Kuid nemad ei kuulanud.

Tema aga silmitses aina nägusid, igaüht eraldi. Võib-olla

...võib-olla on veel üks Viktor nende hulgas, aga ei teagi? Võib-olla unustati ta kutsumata? Võib-olla on ta siiski siin?

Hiljem, leidmata Viktorit, istus ta koos elatanud sõdurite keskel kivil ning küsis:

«Kas teie omasid on palju otsa saanud, mis?»

«Palju,» vastas sõdur.

«Kas teieveered on täis. Kas teiega oli ka partisane?»

«Jah on praegugi.»

«Kas nime järgi leiaks haura üles?»

«Kellel leiaks, kellel mitte.»

Molemad vaikisid.

«Kas hakkas ta uuesti pärima.»

«Missugune elu nüüd tuleb? Kas jälle rõõmus?»

«Ning tänaval hakatakse laule laulma?»

«Kuidas siis!»

«Ma ei taha, et seda laulu, teate... «Sõda homme kui»

...»

«Nüüd on teised laulud.»

«Kas valimised tulevad? Kas on jälle vaja hääletada?»

«Kuidas siis!»

«Tähendab, nõndasamuti nagu tookord. Tähendab, inimestele antakse ka maad. Kõik algab jälle uuesti.»

«Muidugi!»

«Aga... kas Siberisse saadetakse?»

«Tea. Seda ma küll ei tea.»

«Lapsed kaua, vaikisid.»

Suus sõitsid sõdurid edasi, koos päikesega, läände, taas

lähemale. Neil olevat ees pikk tee. Otse Berliini.

Kullap on see tõesti väga kaugel.

Ning elu algas uuesti.

Muidugi teistsugune.

Uuesti.

Kas kõik algas uuesti? Kõik, kõik?

Me ütleme:

Inimene rõõmustab.

Inimene nukrutseb.

Inimene naerab.

Inimene nutab.

Kes teab...

On see tõsi?

Aga kui südames on rõõm ja kurbus ühteaegu?

Ning kui pisarad purskuvad ühteaegu rõõmust ja loomulikuks jõuliseks
gevalust?

Ta seisis ikka veel, katnud käega näo. Varjas seda hõõr-
mikuse paikese eest.

Miks on inimesele üksnes söömisest vähe?

Miks on talle veel midagi muud vaja?

Ta seisis ning saatis ikka veel pilguga lapsi. Neid aga
polnud enam ammu näha. Küllap nad olid juba koolis.

Langesid vaid kollased kastanilehed.

Langesid, sõrmitsetuna tuulest, ja nais, nagu tahaksid
nad katta kogu maad.

... ta ta, «maailma ei tohi needa.»

ÜHEKSAS PEATÜKK

Mis on selles halba, kui tuleb suvi?

Tuul on hea.

Koolis pole vaja käia ning lapsed koos vana Kinarta-
ga karjatavad linna lehmi. Pole enam sinu mure, kõhu
söövad täis. Ühel päeval annab üks peremees, teisel päe-
val teine. Nõnda nad käivadki ringiratast ning inimestel
on hea ja ka lapsed on söönud. Vahel langeb osaks mõni
kummitubalalinegi — toidukaartide jaoks.

Ka tema ise ei istu, käed rüpes. Kellele vaja aeda rohida,
kellele pesu pesta, pealegi on veel endal peenramaa, ning
taimetus kasvab, ja ka põrsa said nad kuidagimoodi muret-
eda.

Pätt oleks kaevata, nüüdsama ju käis siit sõda üle.

Ei saaks öelda, et leiba on küll ja küll, aga nälga just
ei ole.

Teine lugu on nendega, kes Preisimaalt santimas käi-
vad.

Muudkui tulevad ja lähevad, vähekesi ja hulgakesi, nai-
sed lastega, naised üksi, lapsed üksi.

Mis see's on? Sõditi, sõditi ega saavutatud midagi? Sõja
ajal võõra arvel, nüüd jälle?

Ta oli seisnud oma poja surnukeha juures, verised ja
kollased kaed taeva poole tõstetud. Ning needus läks
lapse, Läks täide.

Kui ta nägi neid maanteelt teerajale pöördumas, peitus
ta harilikult küüni, ei näidanud end, vaatas vaid läbi prao,
nagu vaatas...

Tad koputasid tare uksele, hõikasid, ootasid pisut ning
lõpuks õuest minema. Tema aga ei liikunud paigast. Vahel

kiskusid nad kartlikult ringi vahtides peenralt mõne
gandi või urgitsesid kiiruga mulla alt kartuleid.

Las võtavad. On's tal paarist porgandist või kartuli
kahju?

Kuid oma käega ei anna ta neile ivagi.

Kas polnud tema see, kes seisis teisel pool teed, k
taeva poole sirutatud?

Ning needus tuli.

Tal oli hea meel, et lapsed pole kodus, et nad ei näe, kui
das ta ennast küüni peidab, pärast aga vastu pilu libub.

Saab seda's lastele seletada?

Saab siis kõigest rääkida?...

Vincukasele võiks ehk kõneldagi, ta on juba peaaegu
mees, veel aasta, kaks. Kuid milleks vanu haavu lahti kis
kuda? Liiga rohelised on nad veel, vähe on nad elu n
nud.

Ühel päeval võtsid nad kätte ja tulid koju neljake

Kas nad luba küsisid?

Ei. On suureks kasvanud, nemadki, kanäe, on juba in
mesed. Juba talitavad nemadki omapead.

Harilikult ootas ta lapsi päikeseloojaku ajal. Istus lavel
ja ootas. Ning muigas, kui nemad, kõik kolm, keerasid
puude tagant maanteelt nende teerajale. Viivitanud veel
pisut, läks ta tarre. Ning väljus alles siis, kui nad juba
õues käratsesid.

Mis? Juba tagasi? No kena.

Et ta konutaks ja ootaks neid?

Et ta silmad peast vahiks?

Või veel!

Nõnda võib veel äragi hellitada.

Nõnda on nad sul varsti päriselt ülekatte.

Kuid nemadki ju nägid vahel...

Enne kui maanteelt ära pöörata, surusid nad endid vastu
puid ja uurisid teraselt oma õue — ning tihti nägid nad
teda lavel ootamas.

Või ei näinud?

Mõnikord lippasid nad õue, jäid vait, ajasid kõrvad
kikki, oodates, kuni ta väljub.

Ja ühel päeval, ennäe, tulid nad neljakesi.

Ta ei peitnud end enam tarre, jäi lävele, otsis vaid
mingi tegevuse — hakkas kartuleid koorima.

Nad jõudsid õue, tema aga vaikib, ootab. Mis sa siin
ikka ütled.

... nad vaikivad, lükates kolmekesi ettepoole räba-
... potsest.

... on...

... on Vincase hääl. Jämedamaks läinud, juba tõesti
... on...

... on... Kas ta võiks meiega koos õhtust süüa... Päev
... on ühes lehmi hoidmas, ta on ju niisama näljane
... meele.

... on...

... on ikkagi vait, koorib kartulit, laseb selle sulpsti

... «Kui sa näeksid, kuidas ta lehmi oskab ajada!»

... on Rimase hääl — peenike. Nagu tüdrukul. Ent pole
... läheb jämedamaks. Egas kõik korraga. Ise suureks
... ainult haal on naiselik. Kui vana ta on? Polegi
... palju. Ei jõua ringigi vaadata, kui hääl on juba nagu
Vincase bass.

«Kes ta on?» küsis viimaks. «Kust pärit? Mis nimi?»
... hääl oli pilkav, kuidagi kähisev, nii et lapsed vai-
... ei lausunud sõnagi.

Tema aga ei tahtnud praegu vaikida.

... tahtis lavelt üles hüpata, kartulid kõrvale tõugata.
Ta tahtis käed puusa panna ja täiest kõrist karjuda:

«Võib-olla on tema nimi Juozukas, mis? Võib-olla otsus-
... mulle Saksamaalt saata Juozukas? Või kuidas? Täp-
... samasugune, nagu oli. Lühike, jässakas, kongus

Samasugune, isegi kasvanud pole, et ära tunnek-
... ? Või kuidas? Vastake, vastake, kui ma küsin.

... ta vaikis.

... kartuleid ja poetas need sulpsti potti.

... lapsed taipaksid?

... jaoks neile selgitada?

Nõnda aru on veel noor ja nõder, liiga vähe on nad elu
... nud.

Ta vaid sõõb ja läheb ära... Sul pole ju kahju, ma
... on...

See on juba Tanja hääl. Pehme, õrn. Sellele ei suuda
... ära öelda.

«Ega sõök minu oma ole...» vastas ta. «See kuulub
... kõigile. Tahate, jagage omavahel.»

Kõik istusid ümber paja ning tegid selle kähku puhtaks.
... teist samapalju, oleks ka see nõndasamuti kinni

pistetud. Sõid paljaid kartuleid — maitstes mõnusasti. Ta ei õelnudki midagi, ehkki oli veel tükikese pekki varuks hoidnud, kavatsenud selle juba täna pannile panna. Puhapäev. Ikkagi püha, lastel ju praegu nagunii mingeid puha ei ole, mingit vaheldust, käi aina karjas. Varahommikul hilisõhtuni.

Kuid ta ei otsinud pekitükki välja.

Ei pannud pannile.

Või veel!

Ka lapsed ei õelnud, ei palunud enam midagi.

Sõid ja viisid saksalapse minema.

Jumal tänatud!

Aga kuhu nad ta viivad, kuhu? Kas mitte sepikotta? Sepikotta. Olgu peale. Ons sepikojast kahju? Seisab, mahajäetud, lagunev, keegi seda ei vaja, keegi seal ei ka. Mis temal sellest, tehku, kuidas tahavad. Et ainult siin, tares, jalus ei tolkneks. On teda's siia vaja, mis?

Kahe päeva pärast tulid nad jälle neljakesi, sellesamaga.

Ta vaikis.

Ent nemad ei küsinudki enam midagi, tõid poisikese igal õhtul kaasa, õhtusöögi järel aga viisid ta koos minema.

Kas inimesega võib harjuda?

Harjutakse ju koeraga, kassiga, isegi kärnkonnaga. Ainult et üht võib-olla silitada, teist sööda, kolmanda aga peletada minema.

Juba on jahedamaks läinud.

Varsti algab kool.

Miks nad täna õhtul ainult kolmekesi ilmusid?

Ta vahtis ringi, oli rahutu, just nagu puuduks miski, siis aga ei kärsinud jätta küsimata:

«Kus siis see on? Kuhu te tema panite?»

Lapsed vahetasid rahulolevalt pilke.

«Kohe tuleb, kohe,» vastas Tanja. «Aitab Kinartasel lehma ära viia.»

Tuli, kuhu ta's kaob.

Nüüd õhtustasid nad juba tares. Õues oli külm.

Istuvad pingil, seljad kõigil vastu seina, väsinud, kuumast leemest rambed.

«Ema... Kas ta võib täna meie juures magada?» küsis Vincas tasa. «Ruumi jätkub kõigile...»

Ta silmitses ehmunult oma last.

Lase juba öömajalegi? Võta juba päriselt enda juurde?

«Juba... Kõõnis, seal on heina. Annan talle kuue...» Ilmas oma naisehäälega.

«Ma ei suutnud ikka veel toibuda.»

«Ema...»

«Tuli püha, oleks vähemalt temagi vait. Võta näpust!»

«Täna magama,» nõustus.

Hoidapalju ta ütleski.

Vabad ära.

«Täna magama.»

Hoidapalju heitsid ka ise.

«Täna aga ei tulnud und.»

«...» rätik ümber. Vaatas taevasse, see oli sini-

... ja taevad jaaniusse tais tipitud. Kuid väljas oli

... ja taevad oli külm, ja tahed vilkusid nagu külmad

... vilkused. Ei mingit soojust. Ainult valgus. Kauge,

... .

Vaadanud hulk aega taevasse, süütas ta lõpuks laterna

... .

... oli külm.

... on oma villa sees hea. Nagu kasukas.

... sisse, vaatas kõik üle. Kui palju on heina, kas

... jätkub. Kui palju on hagu toodud ja kui palju on

... , kas piisab.

Kas saksalaps on heintel? Polnud ta heintel ühtigi.

... mans, õletuust külje all, oli end vastu lammast su-

... Magas. Hoidis loomal ümbert kinni — otsekui

... . Otsekui lihasel emal.

... ütles ta, raputades last õlast. «Tõuse üles.»

... poiss vidutas laterna valgusel silmi.

«Kas on juba hommik?»

«Lähme.»

... , vaatas pelglikult naist, laternat ja pilkast

... ümberringi.

«Lähme.»

... poisi tuppa, pani laua äärde istuma. Laterna aga

... lauale. Ise istus vastu ja vaatas poisile otsa.

Vaatas otsa ja mõtles endamisi, vaikides.

«Kui sa oleksid olnud juba suur, täiskasvanud mees,

... armiga paremal põsel, mida sa oleksid

... kirjutanud? Kas võid vastata? Mida?»

«Ütlep talle, väga kehvalt kraamis tuba.»

«Väga, eks?»

Ta vaatas vaikselt lapsele otsa ja küsis iseendalt:

«Kui sa oleksid olnud juba suur, täiskasvanud mees, rohelise mundri ja raudse saksa automaadiga, kuhu sa oleksid toetanud selle automaadi pära, tulistades meid poisut, keda ma jootsin emapiimaga, ja minu Juozuke, kes jooksis üle tee? Kuhu? Vastu rinda? Vastu kõhtu? Vastu südant?»

Too mees istus siis ja närts rahulikult päevalilleseemneid.

Ta vaatas ringi.

Kui tal oleks praegu kuskilt võtta päevalilleseemneid annaks ta neid närida sellele poisile, sellele veel suureks kasvamata mehele. Ta tahtis näha, kuidas tema päevalilleseemneid närib.

Pärast jooksis too aeda ja pistis kurki ragistama.

Kurki!

Ta märkas aknal pisikest krimpsus kurki.

Hüppas püsti, ulatas poisile.

«Säh, söö...»

Eemaldamata naiselt pilku, haukas poiss, ning tema viiesed lõualuud aina ragistasid haljast krimpsus vilja.

Kas poiss kargab samuti püsti nagu toogi, tormab aeda, et veel kurke otsida? Otsida veel?

Ta vaatas uuesti poisile silma, tema kõhna näkku. Ta mõistis, et varsti, üsna varsti istub ta jälle õues ja ootab koolist tulevaid lapsi, ning ootab mitte enam kolme, vaid nelja. Ning seepärast küsis ta eneselt tasa:

«Kes sinust oleks saanud, kui sa oleksid juba suur, täiskasvanud mees?»

Ta vaatas poisile otse silma, ning laps hüüatas:

«Muti, muti... Ma kardan...»

«Mine... Mine laste juurde magama...» lausus ta, langetanud pilgu ning vajunud laua kohale.

Kuid ta nägi end ikka veel seismas teisel pool teed, kaed üles tõstetud — mullased ja verised kaed, mis saatsid maailmale needust.

Nüüd oli ta siin üksi. Tema, hingitsev latern laual ning külm sinine taevast akna taga.

Ta oli üksi, ning järsku tungis tema sisemusest otsekui palve:

«Oh issand jumal... Küll ma olen väsinud, oi, kui väsinud ma olen!...»

«...ta, «Inimesele on vaja palju maad.»

KÜMNES PEATÜKK

Kui mees puusärgi juures, mis pole küll sinule määratud, kus ei teki siis soov mõelda oma elu üle?

Kas ei teki soov küsida eneselt, miks sina elad, ning teiste inimeselt, miks tema suri?

Kui nädal relva, püssi, kas sa siis ei mõtle: milleks? Milleks?

Aga kui sa seisad viie puusärgi ees?

Või ühe korraga.

Ja kui sa pärast tunned pika püssi halli õlilõhna?

Oma kodu, oma lapse kätel.

Kas nad praegu pole tihti kõrvuti?

Itely ja puusärgi.

Itely ja relva.

Kas nad pole praegu mitte liiga tihti teineteise kõrvuti?

Nüüd on ju lõppenud. Tänu jumalale, lõppenud.

Mida's veel?

Mida on veel vaja?

Kui juba nagu vaikseks jaanud. Neljanda lapse,

laskis ta ristida. Otsis üles vana altaristi, kes elas

lähedal vedas vaevu jalgu järele. Sellegipoolest ei

lasknud juurde minna. Otsis üles ja palus:

«...ristige parem teie. Teil on õnnelik käsi. Oma inimesele...»

Ristiti Viktoriks.

Kui ta mõtles polnudki see, et temast katoliiklast teha. Ei.

Kas see nii oluline? Nagunii on vaid üks jumal kogu

maailmas ükskõik, kuidas teda ka nimetatakse, ükskõik,

mis ta teeb. Ei, mitte katoliiklaseks tegemine polnud

tahtis, vaid nime muutmise.

Valter?

Kes teab, kes võib öelda, keda veel Valteriks nimetati?

Kes?

Keda?

Viktor on ilus nimi. Kõlav ja...

Lihtsamalt aga — Viktukas.

«Viktuk! Viktuk!»

Poiss pöörab oma kriimuse nina tema poole, nuusatab. On rahul.

Teadis ju ette — nüüd saadab hommikul nelja last, vajates peoga silmi hommikuse päikese eest, pärast lõunat aga ootab kõiki nelja koolist koju.

Tõepoolest, ilmusid uued laulud. Nii kurvad kui ka lõbusad.

Olid valimised. Hääletas, kelle poolt vaja.

Ka ema käis siin, üsna hiljuti.

Oli juba vanaks jäänud.

Ta vaatas ema palgeid, värisevaid käsi ja nägi, kuidas aeg jookseb, nägi, et ka tema ise ei noorene. Muudkui sõuab edasi, sõuab, nagu lootsikuga järvel. Naib, et lootsik on kehv ning aerud viletsad, kallas aga aina vilksatab mööda, vilksatab mööda.

«Kuule, tütar,» rääkis ema: «Kui tuleksid õige koju? Saime jälle maad. Isa kutsub. Ütleb, et aitame ka lapsi kasvatada. Neid pole ju vähe? Kui palju? Neli? Jõudsid minustki ette. Oleksid sa kodus olnud, oleks ka minul neid. Kui ehk tuleksid koju, tütreke? Nüüd on ruumi küll ja küll. Bernotase talu anti meile. See on ju nagu paradiis... Meie hütti sa tead, puha maasse vajunud, ainult õletuustid on püsti. Isa raagib, et hiljem, kui kolhoosid tehakse, ei võta meilt enam keegi maad ara. Kui sa tuleksid õige koju, tütreke?»

Ta ei lähe koju. Mis ta sinna ikka läheb.

Jumal tänatud, neil läheb seal hästi, ning temalgi on kergem.

Las elavad, las rõõmustavad. Kas või korragi inimese kombel.

Maad ei võeta enam ära.

Kes võtakski?

Kuidas võtakski?

Tõtt rääkis tookord õues see vanaldane sõdur.

Ei tule ju igavesti vaeva ja muret näha, küllap on inimesel ees ka paremaid päevi.*

tead, kuidas hea on, tütreke, ise tead... Kui sinul õnn ja parem, kas arvad siis, et emal on teisiti? «Mulle ikkagi vähem. Ons süda vähe valutanud? olju aastaid... Nii palju aastaid! Ise tead, kuidas hea on, ise tead.»

«Mulle pärast jooksis neile Jatautase väike Mary-... lõotsutav, ärritatud, ei saanud kaua sõna suust, etnake purskas:

«Mulle, tüdrike. Ruttu. Kõik tapeti, kedagi ei jäetud lahme, tüdrike! Eile, öösel. Keegi astus täna hommi-

«Mulle ja nägi — kõik olid tare põrandal pikali, tiksteise...»

«Mulle musta rätiku, tahtis ta ainult Vincase enesega võtta, teised, väiksemad, koju jätta. Jõudnud aga... suurte puude juurde, tuli ta tagasi.

«Mulle mu's nendegi eest midagi varjata, ehkki nad on...»

«Mulle elu varjad?

«Mulle kokohut varjad?

«Mulle sõdamevalu saad peita?

«Mulle nad siis seisidki kõik viie lahtise kirstu ees. Ema...»

«Mulle, 60 ja vendade kirstu ees.

«Mulle polnud ta isa näinud, kuid tundis kohe ära. Isa... ja kurk olid mulda täis topitud, ning nagu oli samuti...»

«Mulle, muulakarva.

«Mulle elu oli ta maad tahtnud.

«Mulle sammusid viie kirstu järel lähedasele külakalmis-...»

«Mulle, knasas preester ja rist, ning punane lipp oli kõige...»

«Mulle preester palvetas, mehed aga puistasid sügavasse,...»

«Mulle, suurde hauda pihutäie sedasama mulda, pidasid...»

«Mulle, kutsusid võitlema töö eest, kätte tasuma. Inimhulk...»

«Mulle vaikides, langetatud päi, kartes näidata pisaraid ja...»

«Mulle kätte tasuma...»

«Mulle kätte tasuma...»

«Mulle kätte tasuma...»

täita oma viimset kohust, vaadata kõiki viit, kes on
salaja tapeti, naha isa hambaid, mis olid mullast ma-
dad.

Relv ja puusark.

Nad on alati kõrvuti.

Kas alati?

Kelle kaes on relv?

Kellele luuakse kokku puusark?

Relv ja puusark.

Kas pole nad praegu liig tihti kõrvuti?

Sõda on ju lõppenud. Tanu jumalale, lõppenud.

Mida's veel?

Mida on veel vaja?

«Ei lase! Ei lase sind majja!» karjus ta üleni varisedes,
seistes lavel, käed laiali, et poiss mööda ei paaseks. «Ei
lase! Ei lase sind majja! Vii sinna, kust võtsid! Ei lase
sisse!»

«Ema...» palus Vincas vaikselt.

Kuid ta ei lasknud ikkagi.

Seisis üleni varisedes lavel, käed laiali.

«Ema...»

Poja haäl oli juba täiesti mehelik, ning ta kartis, et võib
järele anda.

«Ei lase! Ei lase majja!»

Varem mõtles ta.

«Relv ja puusark.»

Juba siis teadis ta, et peaks olema teisiti:

«Puusark ja relv.»

Kuid ta ei suutnud... lase? Omaenese kataga pühitseda
laps surmale?

«Ei lase!» karjus ta, kaitses kataga ust. «Pane see
ära... Pane ära... Pane puss ära, ütlen ma sulle!»

Vincas asetaski pussi majanurga najale ja istus akna alla
pingile. Teadis, et nii juhtub. Õuegi hiilis ta nagu varas,
peitnud pussi selja taha, hoides seda kahe kaega. Kuid
ema nagi kohe. Ta tundis, haistis relva halli õlilõhna.

«Ei lase...»

Siis istus ta akna alla poja kõrvale, pani ühe käe umber
tema õlgade, teisega kergitas poisi lõuga ja sosistas tasa,
otsekui kartes, et keegi kuuleb:

«Vincukas... Vincelis... See on ju teiste, meeste asi.
Sa pole veel kuueteistkümne aastanegi...»

«Ma ütlesin, et olen juba seitseteist. Jaid uskuma.»

Vincelis... Sa oled mul kõige vanem.

«Kuid teesti üksi?»

Kuhugi. Ega jätta sind uksi. See pole sõja-
ajal koju. Ainult et... Nagunii tuleb varsti
... jätel lisas. «Nüüd hakkab palka saama.
... taamaal selja küürutamise... Kas see
... lase?»

Vincelis... Sa pead õppima. Niigi on
... raisku läinud. Meil on kõike küllalt, ma
... vooiastesse aedadesse küürutama ja rohtu
... pole meile enam vajagi, meil on endalgi

... ei saa, ema. Olen kord relva juba võtnud ega

... lase!»

... laus, varjas seljaga pussi, kartes seda kataga
... huudis.

... Viskan kaevul! Ma ei lase sind kuhugi!

... ei saa, ema, ei saa ju.»

... aastas tema nagu, mis oli pisaraist märg, ning

... lase!»

... Vincelis... lausus ta jälle vaikselt. «Sa

... kuidas ma sind hoidnud olen... Me rabele-

... välja kindlast surmast, lausa põrgust. Sõda on

... pole seda laskmist enam palju. Teised, mched,

... pad joonde... Rabelesime lausa põrgust välja,

... kui pole enam vaja kedagi karta, võidakse sind

... kraavipervel maha lasta! Nad tapavad su, rah-

... chanel!»

... pahanda. Ära pahanda, ema... Mul on kogu aeg

... isa. Ära pahanda, kui ma ütlen... Oli's mõnus

... naida, kuni hambad halliks laksid, kuni

... hall oli? Ära pahanda, et ma seda ütlesin,

... ta ka sina mulle...»

... Minu Vincelis...»

... uuesti akna alla pingile, nüüd aga oli siin juba

... kaugusse, kuhugi teisele poole teed, kuhugi

... taha, vist sinna, kus maa ja taevas kokku sulavad,

... on tume, mustendav, taevas aga hele ja sinetav.

... astab ema südant?

... välja, näita — ikkagi ei nahtaks seda, ei mõis-

... tuleb juba kaks korda päevas saatmas käia, kaks

Võõras tuli õue, võttis mütsi peast, tema aga uuris, mõistatas ikka veel, silmad vidukil: mehe kõnnak oli kuidagi tuttav.

«Tere õhtust,» ütles kulaline, vaadates talle otsa. «Kas sa teekäija ees ust ometi kinni löö?»

Nüüd ta võpatas.

Ka seda häält oli ta kuulnud. Hääl? Ta nägi tuttavat halle silmi. Vincas? Jatautase Vincas?

«Kanäe... Tundsid ära... Pea on mul paljaks läinud, aga ikka tundsid ära...»

Vincas murdis käes halli soni.

«Kas tuppä lased?» küsis. «Õues ei tahaks... Ma ei jätaks kauaks.»

Ta taganes sisse, mees tema järel.

«Siin sa's elad,» ütles Vincas otsekui küsides ja samal ajal ka enesele vastates.

«Siin jah... lastega...»

«Tean. Kodus räägiti mulle.»

Nad istusid laua äärde. Mees ühele, tema teisele poole.

«Pime,» ütles ta. «Ma teen luugid lahti.»

Lippas välja, tegi lahti. Toas muutus valgemaks. Halgema valgemaks.

Ta nägi, kui porine on Vincas, habetunud, võib-olla ka näljane.

«Ma soojendan vett. Pesed ennast,» lausus ta.

«Ei, ei! Pole vaja, tulin vaid hetkeks.»

Kuid ta läks siiski kööki, pani katla soojenema, kükitas ahju ette ning vaatas praksuvaid oksid ja halge. Purpurne tuli haaras rao rao järel, punases leegis oli pruunikas puu algul veel näha, — kord see mustenes, kord lõi verevalt lõomama, kuni pudenes halliks tuhaks.

Selles punerdavas tules, selles leegis tahtis ta end näha nagu peeglis. Kuid ei näinud ennast, vaid üksnes soestuvaid oksid ja praksuvaid kuusehalge.

Ta tahtis endale korra pilgu näkku heita — kas kortse on juba palju, kas sinised silmad on taiesti tuhmunud? Kas põskedele on veel vähekenegi jumet jäänud? Kas või pisut.

Tõusis, kohendas patsi. Kinnitas tugevamini.

Kõrvetades käsi, valas kuuma vee kaussi, mille oli alati Vincukasele ulatanud. Längitas veel kulma juurde. Pistis napud sisse — kas kolbab. Vus tuppä, aetas taburetile. Vincas aga... istus tapipealt nüsamuti nagu enne. Nii

... ja põlvle vajunud, nõnda ka istus. Nii nagu oli käed...
... ja need ka asetsesid.

... ta vaikselt maja teise otsa, kus poiss magas, ...
... seebi, peeglikillu. Ning nahkrihma —

...
«Aga juba maha, pese end puhtaks,» ütles.

... ta jälgis ta, kuidas mees nuga ...
... seebitab, kuidas karvu kaabib, need aja-
... pühib, kuidas lõuga puhastab, sellel ilmus

... nähtavale.

«Ma ei arvanud...» ütles naine. «Ei arvanud, et me veel

... Aga näed... Inimese teed on imeli-

... hetke, lisas:

«Ilmusjuta ehid mind. Pean kohe minema. Kas sa...
... et ma sisse astusin? Olen nüüd metsas, bandes,
... talpasid isegi...»

... pea ara.

... kõik pole korras. Üleni porine, vahid alatasa

...
... end, võttis Vincas taas istet seal kus ennegi, ase-
... sama pelgikult lauale. Mõlemad vaikisid. On's
... kõnelda, kui nõndaviisi kohtud?

«Kas lapsed on?»

«Vaiksemad lippavad kuskil ringi. Nagu kevad tuleb,
... mööda lompe paterdavad. Vanem aga magab. Tööst
... puhkab.»

... meenus talle, et maja teises otsas magab töepoo-
... tema poeg, kes võib ärgata, siis tulla ja näha neid laua

... mis siis saab? Kuidas nad kohtuvad, need
... Vincast, see, kes on siin, laua ääres, bandest, ja see,

... vanim, püssiga, Vincas Vincase poeg?

«Magab...» ütles ta. «Ei tõuse niipea.»

«Muidugi,» vastas mees. «Väike uinak... Miks siis
... magada pärast sellist tööd. Suur juba, eks?»

... Meilgi võinuks niisugune olla. Nüüd oleks

...
... tanud.

... illegi istusid nad teineteise vastas, vaatasid ja

... mellestki, vaikisid.

... tapas ta, et polnud kulalist kostitanud.

Tõi leiba, lõikas viilu pekki.

«Hea, et lapsed pole kodus...» lausus mees. «Aga andeks, et-tulin, teid segasin. Tahtsin korra läbi astuda. Näha tahtsin. Kas või korragi. Sa ära pahanda.»

Ta lükkas taldriku Vincasele lähemale.

«Söö.»

Mees võttis leivakaäru, vaatas talle silma, kõveras suul.

«On alles ajad, mis? Peaksin praegu kuningas olema aga näe, lasen jõuguga ringi...»

Ta jalgis, kuidas Vincas sööb, ning ootas, ootas juua ammu, et ta jutustaks...

«Minu muinasjutt on lühike,» ütles mees. «Rändasin ja hulkusin mööda ilma. Siis sõdisin. Olin vangis, sitsisin koonduslaagris. Sõda lõppes, virutasin koju. Naed, jõudsin ikkagi tagasi. Ning kohe hakati mind välja kutsuma. Kutsuti esimene kord — laksin. Teine kord — jälle laksin. Kui aga kutsuti kolmas kord, ei läinud enam. Põikasid metsa, endale kohta otsima. Noh, mis? Kas pole lühike lugu?»

Ta silmitses meest, kes oli kunagi nii kallis, keda ta oli oodanud, kelle ta oli ammu kaotanud ja kes nüüd äkki välja ilmus.

Pole õige!

Seda ei või olla.

Et ta bandiitide hulka läheks?

Tagasi jõuku?

Kohutav ebaõiglus.

«Ära mine... Ära mine kuhugi...» ütles ta tungivalt «Jää siia... kui tahad. Ära mine metsa...»

Hallid silmad löid sätendama ja tuhmusid taas.

«Ei või. Leiavad üles. Kogu sõja tegin läbi, kogu vangipõlve. Siin aga on omad. Sünnimaal. Kodus. Tulevad, saavad kätte, tapavad. Ma ei või. Ja kui mitte need, siis teised.»

Naine tõusis lauast.

Peaks minema maja teise otsa ja äratama Vincukase.

Kui minna ja töepoolsest Vincukas äratada?

«Ära mine kuhugi,» palus mees. «Milleks seda vaja... Lähem ise kohe minema. Võib-olla lüüakse meie jõuk puruks,» ütles ta mulates. «Võib-olla aga kehtestatakse seadus: kui tuled metsast välja, ei tehta sulle midagi.»

«Ära mine... Ära mine metsa.»

«Mille risti endale võtnud, pean ise ka kandma.»

«Mees tõmbas halli soni pähe, nõõpis sinise pintsaku

otsa ja tõmbas otsast kuuldus kolinat.

«Kas on vist sinu poiss?» küsis Vincas kiirustades. «Pea ei ole ta ei naeks.»

«Mees ülesti nagu algulgi, kui meenus, et Vincas ei naeks. Avas külalisele ise ukse, läks õue, vaatas

ja hoides tagasi pisaraid, soovis talle südameid, lausumata seejuures sõnagi, riivates vaid

et pintsakut.

«Kas see oli?»

Kohkunult pöördus ta poja poole.

«Tule me, keerab suurele tee.»

«Tulema...» vastas ta. «Teekäija... Tuli vett jooma.»

«Kas lapsedki kobaras koos.»

«Jah.»

«Jah.»

«Kas nende keel. See tähendab: anna süüa.»

«Lükkas askeldama.»

«Lepitamine on suur, kui neli last kodus. Peaks lammas

joonuma. Mis tast kasu? Mõni peotäis villa. Lammas

joonab müüa ja osta kits. Ikkagi klaas või kaks piima,

joonab võivad ka järgemööda juua, ning Vincukasele

joonab see samuti paha. Kitsepiim on hea, rammus,

joonab pole palju. Ainult saad sa's aega turgu minna,

joonab ootama. Oota ja oota. Kas tuleb tagasi või

joonab

joonab

joonab Ta võpatas.

joonab minema.»

joonab

joonab

joonab, et ta porisena tagasi tuleb?

joonab, et on habemes?

joonab peaks nutma hakkama, kui ta näljasena koju

joonab

joonab vaid tagasi. Tulgu vaid alati tagasi.

joonab ise tagasi. Sõnatoojaid pole vaja. Maryčiukest on

joonab

joonattoojad, või veel...

joonattoojad?

Näe, siin nad juba ongi. Üsna lähedal. Ainult paar jalgsi ja mitte üks. Kahekesi, istuvad vankril, jalad ääre, ajavad hobust nende õue poole. Maanteelt on juba ära keeranud, pöristavad õue, sunnivad hobust pihlakakka. Otse tema juurde, sõidavad kas või tarre sisse.

«Kus ta on?» karjub tema. «Kus? Kuhu ta jätsite?»

«Elus... Ta on ju elus...» ütlevad nemad, langetades pea.

«Elus?! Kus ta on? Kuhu ta jätsite?»

«Istuge peale... Viime kohale... Haiglas.»

Nüüd kihutavad kolmekesi.

Õuest välja.

Maanteele.

Haiglani.

Talle topitakse kitlit selga, kuid ta libiseb neist valgetest varrukaist välja ning jookseb, jookseb ja näeb viimast poega. Näeb marli vahelt poolt nagu. Silmi, nina ja huult. Poisi käed on külmad. Ta võtab need pihku ja puhub, puhub, et soojendada.

«Pole midagi...» ütleb Vincukas. «Ma tulin sinu tagasi... Peaaegu tulin... Eks?»

Poeg naeratab, või see ainult näib nii?

«Vaiki, vaiki!» ütleb ta.

Kuid Vincukas ei taha vaikida. Võib-olla aga ei suuda.

Nüüd vist poeg küll ei naerata. Palub teda, räägib temaga.

Ta kummardub poisi kohale, et paremini kuulda.

«Emme...» ütleb Vincas. «Kas sa lähedki valjakule? Turuplatsile, tead küll... Kõik nad... lamavad seal... Vaata, kas seal pole ühte... sinise pintsakuga. Nagu tollel teekäljal, kes tuli vett jooma. Maletad? Võib-olla ei ole, vaata järele... Ta kükitas puu taga ja ei tulistanud üldse, kuigi tal oli kuulipilduja. Mina poleks tulistanud... Kuid meie mehed roomasid üle lageda aasa... Ta oleks võinud kõik tappa. Ma nägin... Ta ei tahtnud lasta... Kuid... meie mehed tulid üle aasa... Ja keegi hüüdis «Vincas!» Ta surus end vastu puud, mina aga tulistasin... Muud ma ei mäleta. Kas sa lähed? Emme... Kas vaatad järele?»

Kas ta läheb turuplatsile?

Kas läheb vaatama?

Need, kes surma said, pandi alati turuplatsile pikali.

Kas ta läheb vaatama?

«Kas ta läheb... Tema, Vincukas, samuti mitte...»

See kord, kui nad turuplatsile pandi, läks ta sinna, tõmbas end rüüaku laubale, läks nägusid vaatama. Ta ei irvitanud ega püüdnud üle, ning ka pilgus ei süttinud kättemaksu-õud. Ta otsis kogu aeg. Otsis Bernotase Antanast. Kui oleks ta veel jäänud, ta enam turuplatsile läinud. Mitte kunagi. Ta otsis jätti ta Vincukase palvel minema ja otsima meest, kes oleks ta sinine pintsak.

«Kas ta tuli teekäljal?»

«Kas ta tuli vett jooma?»

«Kas maailmas vähe ühesuguseid pintsakuid? Nii pruune, kollaseid kui ka siniseid.»

«Kas ta ruttas turuplatsile, aina kiirustas ennast.»

«Kas maailmas vähe ühesuguseid pintsakuid?»

«Kas maailmas ühesuguseid värve vähe?»

See kord oli neid palju. Mitu rida. Ka sinist pintsakut nähtas ta kohe. Ta ei hakanud, nagu tavaliselt, enam teisi vaatamagi. Ta jooksis sinise pintsaku juurde, kummardus selle juurde ja nägi halle silmi, mida keegi polnud kinni pidanud. Hallid silmad vaatasid teda külma klaasise läbi.

«Kas on ju tohutu palju värve!»

«Kas on maailmas värve nii vähe?»

«Kas sa lähed? Emme... Kas vaatad järele?»

«Kas ha-haa!»

«Naerge, naerge temaga koos! Tema laps? Oma kätega? Nüüd teekälja, kes tahtis vett juua?»

«Näe!»

Nüüd peab ta minema haiglasse.

«Kas sa lähed? Emme... Kas vaatad järele?»

«Vaja!»

«Kas on vaja.»

«Kas nüüd oli vaja.»

Teda ootas marlisse mässitud nägu, kes oli teda siia saatnud, palunud, ning nüüd oli vaja minna ja talle rääkida. Ta tõhi ära öelda inimesele, pealegi oma lapsele, kui ta palub.

Ta naasis haiglasse, laskis endale kitli selga panna. Ta tõstis ise käed valgetesse varrukatesse, suutmata neid kohe taluda. Siis läks läbi lühikese koridori, seisatas ukse ees. Seejärel vajutas lingile, sisenes. Vincukas vaatas teda poolt näoga — vidukil silmad, kahvatu nina, kõvasti kokkupigistatud huuled.

Poeg ei nõudnud sõnu. Ta sai pojast kohe aru. Vincukas vaatas oma poole näoga talle otsa ja tahtis ise ära arvata eksimatult.

Ta sai pojast kohe aru.

Ning naeratas. Vaevumärgatavalt.

Ta võttis taas Vincukase käed, et neid soojendada, võttis pihku ja puhus, aina puhus oma sooja hingedõhku.

Siis kummardus poja kohale, et see paremini kuuleks.

Raputas pead.

«Ei ole... Halle, rohelisi — palju soovid. Sinist ei ole. Ei ole sinist.»

«Täna... emme...»

Poeg naeratas, või talle ainult näis nii?

Nüüd võis ta end sirgu ajada.

Ta ajas end sirgu, vaatas aknast välja ning võpatas.

Seal õitsesid sirelid. Verevad, lopsakad nagu parimal kevadajal.

Ta sulges silmad.

Ta ei suutnud mõista, miks säärasel kevadel sirelid õitsevad punaselt.

Sellepärast, et sinu laps?

Ise, oma käega?

Et Vincase tappis Vincas, Vincase poeg?

... ta, «tema pole enam esimene.»

KAHETEISTKUMNES PEATÜKK

... oli tal aega enam kui küll. Vahel vaid linna, haig-
... Kauaks sedagi... Aega oli enam kui küll.
... maha. Läks lastega turule. Need veel helli-
... pehmet villa. Kahju. Miks mitte. Inimene
... ka koeraga ja kassiga ja pungissilmse kärn-
... Maha muusid ikkagi, ning nais, et mitte halvale
... ta vist verista, hoiab kenasti. Päril aina
... hea. Kas on hea, kas on pehme, kas kasvab pikaks.
... kitse. Ammu tahtsid. Viimaks ometi...

Nüüd tulid juba omad lõbud.

Himukas aitas emal nõõrist sikutada.

Viktukas kõndis ja hoidis sarvest kinni.

Tanja sõelus kord ümberringi, kord jooksis ette, keksles
... otsekui üle nõõri hüpeldes, lõi käsi kokku.

Nüüd saab piimagi.

Raab piima!

Ipale lapsele ehk pool klaasi.

Vincukasele — terve klaas.

Ta peab paranema, rutem jalule tõusma. Kitsepiim on
... rammus.

Tööpoolest. Tubli kitseke. Kaks ja pool klaasi, justkui
... järgi. See-eest aga — missugune piim! Kui palju
... selles on! Paks nagu koor. Vaatad korra peale —
... hakkab vett jooksuma.

Nüüd oli aega enam kui küll.

Ning kui palju seda veel edaspidi on!

Kui nüüd Vincukas haiglast välja tuleb, annab ta võib-
... püssigi ära. Pole enam tarvis, sest räägitakse, et
... püütakse viimaseid bandiite, lähikonna metsad on
... puhtad. Siis võib ta lastega rahulikult koos istuda ja

kirjatarkust edasi uurida. Nüüd juba võib. Kui sa aga nendega koos ei istu, jarele ei vaata, jätab üks salmi õppimata, teine kodused ülesanded tegemata. Küllap on neil mõnusam, kui nad koos temaga suure laua ümber istuvad. Praegu, mõistagi, ei jõua ta enam lastega sammu pidada. Nad on kaugele ette lainud! Varem aga, kui nad talul õppisid, veeris temagi mõne sõna kokku.

Juba praegu, tahad või ei, tuleb mõelda, kes kellele saab, kes lapsest kasvab. Aeg on ju nagu jarve kalla. Tundub, et sõuad ruttamata, kuid kallas aina vilksatab mööda, aina vilksatab.

Hiljem aga...

Hiljem vist pudenevad laiali.

Kes kuhu.

Kes kuhu...

Tuleb aeg, ning pudenevad laiali. Ja miks ka mitte? Sinu päike on juba alla vajumas, nende oma alles kerkin, alles tõuseb.

Tuleb aeg — olgu siis pealegi nii.

Kui see ainult ei sünniks liiga vara.

Üksnes linnud tõukavad, viskavad lapsed pesast välja. Inimene seda ei tee. Kaitses oma pesa kätega, kaitses tiibadega, ei taha, et tema pojakesed minema lendaksid. Ent mis see kaitsmine aitab. Niipea kui tuleb aeg, lahevad nad ise. Kinni neid ei hoia.

Olgu pealegi nii.

Kui see ainult ei sünniks liiga vara.

See on tema soov. Tema suur soov.

Ainult et sinult ei küsita — ei küsi inimesed, ei küsi elu.

Nüüd ta siin seisabki, palja päi. Seisab ja lehvitab rätikut. Saadab ära seda, kes tiris nõõrist kitse.

Rimantas ja Birute tulid kaugelt maalt tagasi. Tulid tagasi — ja otse tema juurde. Nõnda palju aastaid... Suudab siis ema või isa süda välja kannatada? Varem luges kirju vastumeelselt, kurtis aina Vincukasele. Kuid nad tulid tagasi, ja võta aga külalised vastu. Võttiski. Ainult laps vahib nagu hirmunud loomake, püüab aru saada, kuid talle käib üle mõistuse, mis siin sünnib ja mis edasi saab.

Palju oli juttu. Palju pisaraid. Rõõmupisaraid.

Temagi oleks tahtnud pisarat näolt pühkida. Oi, ja kuidas veel! Aga küllap ei oleks see kena. Mis seal rääki-

lenn on ju võõras, eks? Nema aga on isa ja ema vanemad.

Olid end siinsamas, linnas, sisse sead-
vaatama, kuidas siis...

Juba aeg lahku minna. Kuid ta ei tõusnud
t, lukkas külaliste ette kord ühe, kord teise
on ennast püsti ajada. Pole ka ime. Ju
istad, ei lase tõusta.

Lahkuvad juba. Tema aga käis veel kord
oleks midagi unustanud.

Brutet, lausus kõrva sisse:

... on mee peale maias... Kui saate, andke talle. Meil
... harva.»

... on nad õuestki väljas.

... unusta Vincukast vaatama tulla? Muidugi!
... niisama,» sosistas lapsele, surudes teda vii-

... vastu rinda.

... ta siin seisabki, palja päi. Seisab ja lehvitab rätik-
kut.

... peaks rõõmustama? Väikestele jääb nüüd
... kolmveerand klaasi piima. Ikkagi paar lonksu
... eks? Hea, rammus piim.

... veel rõõmu tunda?

... polegi, millest...

... viskavad ju ise oma pojad pesast välja, inimlap-
... jooksevad, lendavad laiali, ükskõik kui hoolsalt
... tiibadega varjaksid. Tagasi neid ei hoia.

Kui see ainult ei sünniks liiga vara, mis?

... seda aega mõeldab, kes ütleb õige aja?

Näe, jällegi...

«Ei,» vastas ta, «ma ei kartnud.»

KOLMETEISTKÜMNES PEATÜKK

Hilisõhtu. Hämardus.

Tuppa jooksid Vektukas ja Tanja. Tõttasid, teades hilja peale jäämise eest saavad veel võtta.

«Ema... Tead, kus on Vincukas?»

«Kus ta's on? Läks sõpradega välja jalutama.»

«Simmanil...»

Mis siis. Las laps istub noorte hulgas.

«Ema... Ta ei istu. Tantsib. Ühe lokiispäise, pikajuukselisega.»

Mis sest. Võib-olla on juba aeg tantsidagi, ta pole ju enam poisike.

«Emme... Tead, mida nad...?»

Nüüd ta vaikib ja ootab.

«Me ütleme kõrva sisse...»

Ta kummardub laste kohale, süda aga põksub juba.

«Suudlesid...»

«Ühes...»

«Põõsaste taga...»

«Suudlesid...»

Ta ajab end sirgu ja karjub laste peale. Karjub, just nagu oleksid nemad õue läinud, põõsaisse peitunud ja...

«Kas nii on ilus? Kas nii sobib? Vanema venna sabas hiilida!»

Karjub laste peale, süda aga põksub.

Vincas ei tule ega tule. Jõuab teda's oodata? Ajas lapsed voodisse, heitis ka ise. Väsinud, kurnatud päevatööst, oleks vaja magada. Kuid laud ei vaju kinni, ei sulgu. Täiskuu loidab aknast sisse, tema aga lamab, vahib üles ja loendab laelaudu. Üks, kaks, kolm... kaheksa, üheksa, kümme... Laelauad on pruuniks tõmbunud, näe, sealsä-

...amblikuvõrk, homme tuleb ära pühkida. Üks, kaks, kümme... Vincas viidi minema... kuus, seitse... nüüd on juba... Vincas, sirutab kämbla välja... kümme, üksteist... hõhatakse. Ise veel arvas, et on tare puhta hoidnud, et hõhata see amblikuvõrk siia sai. Tõuseks praegu üles, et... juba, kuid nii mõnus on lehada. Ei taha tõusta. Üks, kaks, kolm...

...kannab. Ettevaatlikud sammud. Kardab äratada. On juba hilja, võib-olla aga vara. Kuu oli juba libisenud. Amblikuvõrk ei sädele enam, laelauad on juba näha. Kaheksa, üheksa... Võiks tõusta, tema ei murele istuda ja küsida. Kuid mida sa siin küsid, ilupata on juba mees. Kõndis püssiga ringi, valas verd. Ilupata aga tuleb ise... Tuleb ise, kui on vaja. Üksteist... Pruuniks tõmbunud laelauad. Millest? ...nagu pole sisse pääsenud.

...on ammu vaiki.

...on Vincas.

Ka tema ei raagi sõnagi. Tahaks palju teada — kes, kuidas. Ent vaikib...

«Jere, vader!» hüüab kätt tõstes keegi meesterahvas, ha teelt.

Aha... Tuttav. Vana tuttav, juba sõjapäevilt. Endise temche, tolle prillidega õpetaja lallepoeg Lapkauskas.

«Mõlesin, et astun korraks läbi,» ütleb tulija üle õue ummudes ning talle kätt ulatades.

«Mul ei ole puhtad...» ütleb tema ja nühbib käsi põlle

...

Ning vaikib.

Nad olid juba korra kohtunud, üsna hiljaaegu. Lapkauskas oli juba kolinud. Ehitab maja ning elab kenasti. Laua-... on tal hea töökoht. Mida's veel vaja? Maa andis... Paljudest seda oli — seitseteist hektarit. Andis enda... andis lallepoja oma. Kui rahvale on tarvis — pole kahju. Otsemaid pärast sõda, mingit ümberjaotamist siis veel polnud, läks ta valda ning ütles: võtke. Temal on... sonkimisest isu täis. Tatšugu teised, kui tahavad. ...lallepoeg, kui ta veel elaks, ei vaidleks vastu. Oli tõe... ...inimene — olgu muld talle kerge —, põle... ...elusalt ära ning sai ise saksa kuuli labi hukka. ...ta's kulak? No ja tema, Lapkauskas, mis kulak tema on? Kuni sõda käis, ühendas ta majapidamised, enese ja

lellepoja oma. Ei saanud ju jumala hoolde jätta. Hoold
kari, puud. Nüüd pole talle enam tarvis. Tänu jumalale
sai küllalt vaeva nähtud. Kahju, et Jekaterinat ei
enam. Tema võinuks rääkida, kuidas nad lellepojaga nõu-
kogude ohvitseri perekonda kaitsesid, ei lasknud Sa-
maale küüditada, kuidas nad vangi kohtlesid nagu
ligimest, ja muud seesugust.

Kuid milleks Lapkauskas talle seda jutustab? Kas ta
siis ise ei tea? Kas nad siis ei andnud temale ja kahele
sele ulualust, kui polnud enam kuhugi minna? Kuidas
pole siin millegagi, nojah, ega Lapkauskas kiitlegi. Nõu-
sama jutujätkuks... Kas siis peremees tõesti ei teadnud,
kelle ta karjapoisiks võttis? Kas ta's enne sõda sepiko-
polnud käinud? Poiss on ju nagu isa suust kukkunud.

Jah. Ta oli Lapkauskast juba korra kohanud.

Milleks mees täna ilmus — ei tea.

Ehk on jälle midagi?

Võib-olla palub tunnistajaks? Pole sedamoodi. Sihuke
lustlik.

«No kuidas käsi käib?» küsib Lapkauskas.

«Hästi...»

Peaks vist sisse kutsuma, ikkagi külaline...

«Istume siinsamas, lobiseme natuke, pean kohe mi-
nema,» ütleb Lapkauskas otsekui taibates.

Istuvad akna alla pingile.

«Kus on Vincas? Kus on väimees?» küsib Lapkauskas
naerdes, veelgi lõbusamalt.

Tema aga ei adunud jällegi — oli see öeldud naljaks või
tõsiselt.

«Tööl. Taitvevkomitees»

«Etskae, temast on saanud suur ülemus. Mis?»

«Mõni ülemus nüüd või...»

«No-nool! Arvad, et kadestan? Töötagu pealegi. Võib-
olla saavad meist varsti sugulased, kes teab. Minu Lai-
mutelt muud ei kuulegi, aina: Vincas, Vincas!»

Vaat siis... Ennäe... Nüüd ta viimaks mõistis.

«Eks, vader? Mille poolest me paha sugulased olek-
sime? Saksa ajal, võib öelda, kaitsesime teda ennast, põle-
tasime sakslase elusalt. Pärast sõda ta võitles, valas nõu-
kogude võimu eest verd. Kas ta pole's kangelane? Kuul
sattus ju otse laupa, aga jumal tänatud, tõusis ikkagi
jalule. Kelle jaoks siis nõukogude võim veel on, kui mitte
nende jaoks?»

... ja mõtleb, kui õigesti, kui
... kõneleb, loeb just nagu raamatust.
... vadergi juba olemas. Miks ka mitte? Võib kaisu-

... on omamoodi hea,» ütleb ta. «Aga mis siin
... laste hooleks. Kuidas nemad
... jaagu.»

... muidugi!» haarab Lapkauskas lennult. «No
... juttu puhuda. Pean minema, mis teha,
... praegu verandat, suurt, klaasist.»

... Kuid kõheldes, ju on tal vist veel mi-
... .

«Vader, kas ta... see pole tähtis, muidugi, see pole täh-
... on ta ristitud või mitte?»

«Ristitud,» vastab tema. «Mis siis?»

«Ei, ei midagi! Mis vahe seal on. Tuli niisama keelele,
...»

... tõuseb Lapkauskas päriselt püsti, sirutab käe
... .

«Näe, jäimegi juttu ajama... Ei jõudnudki puh-
... mis parata,» ütleb tema ja nühib uuesti käsi

... .

... .
... .
... tulge siia...»

... pea vastu üht õlga, teise — vastu teist. Ja

... .
... .
... .

... .
... .
... .

... .
... .
... .

... .
... .
... .

... .
... .
... .

... .
... .
... .

... .
... .
... .

... .
... .
... .

... .
... .
... .

... .
... .
... .

... .
... .
... .

... .
... .
... .

... .
... .
... .

... .
... .
... .

... .
... .
... .

«Vincas...» kuuleb ta.
 Toks. Ning jälle — toks.
 Miks ta küll vikatit käest ei pane? Ei näe, ei kuule?
 «Vincas...»
 «Mis vaja?»
 «Kas sa's ei näe, missugune ma olen...»
 «Ei näe.»
 «Vaata... Vaata, kui... paks.»
 Toks-toks-toks.
 Seejärel:
 «No ja siis?»
 «Vincas, laps on ju sinu oma...»
 «Kust mina seda tean?»
 «Sinu... Tead...»
 «Ei tea. Sa ei olnud... neitsi.»
 Tema istub peenral, pea longus, ning juuksed tõusevad tal püsti. Pealegi veel see vikat. Pangu see ometi käest! Toks. Toks. Toks. Ei näe, ei kuule. Pihku oli kinni jäänud karuohakas, see torgib, kuid ta ei suuda seda kuidagi ära visata. Ta kardab, aga keda — ei tea isegi. Vincast, vade-rit või toda, kes siia tuli, või ennast, iseennast.
 Toks. Toks.
 «Võta mind naiseks... Isa tapab mu, tema ei halasta.»
 «Ei tapa.»
 «Vincas...»
 Tiniseb maha visatud vikat, kõlksatab vikatile kukkunud haamer.
 «Asjata tulid.»
 Tüdruk vist vaikib. Küllap on end vastu Vincast või vastu posti surunud. Siis räägib taas:
 «Tapab. Võiksid mu peale halastada...»
 Vincase bass on aga vihane, vali:
 «Ütle... Hea küll, ütle... Kas sa armastad mind? Ütle!»
 Ta tõstab pea peenra kohalt.
 See, tulnukas, on tõepoolest põsega vastu posti liibunud, vaikib.
 «Võib-olla aga Steponkust? Toda gümnasisti, mis?»
 Karjuja on Vincas, too aga eraldub postist, taganeb.
 «Ütle! Kas sa armastad mind?»
 Too aina taganeb ja taganeb. Kui vaid ei kukuks. Taganeb, käed ümber kõhu, ning sosistab midagi. Pole kuulda, kuid kullap sedasama:

«Võta mind naiseks, Vincas... Võta mind naiseks...»
 Ta hakkab mööda jalgrada maanteele.
 ...põueti tõuseb mahavisatud vikat, kõlksatab vikatile kukkunud haamer.
 Tema hüüab Vincas. «Ema!»
 Taat mullal ema tarvis läheb.
 ...peenralt, läks Vincase juurde.
 «Mia on?» küsis, vaadates silma.
 «Mia... Vaata... ma...»
 «Hüüa. Vauki,» lausus ta. «Ma kuulsin kõik.»
 «Mis nüüd teha?»
 ...mees. Raagib bassihäälel, on püssi kandnud, ...and. Ja nüüd — ema. Võib-olla ongi ema süüdi, ...
 «Hüüda ise,» vastas. «Küsi oma mõistuselt ja... süda-...
 ...vaikisid.
 ...armasta mind... Ema, kas see mees on kulak?»
 ...
 «Kuldas nii — andis maa ära, ja ikkagi?»
 «Ta ei. Sina oled targem. Sina pead paremini teadma.»
 «Hüüa ta siia, ei viinud minema. Ja nüüd?»
 «Ta ei vastanud midagi.
 ...õhtu nad rohkem ei rääkinudki.
 ...lebas ta avasilmi, vaatas lakke, mida valgustas ...
 ...Tahtis mõelda noorematest. Ainult noorematest.
 ...tavaliselt on tarvis püksid ära paigata. Kuna küll poiss ...
 ...kõike jõuab? Nõelu või ära nõelu, püksitagumik on ...
 ...nagu sõelapõhi. Tanja paelad tuleb puhtaks pesta...
 ...on praegu kriim nagu kassipoeg. Üheksa, kümme, üks-
 ...Ämblikuvõrk sädeleb. On see nüüd uus või unus-
 ...tu tookord pühkimata. Küllap vist uus.
 ...pool seina kääksus Vincase voodi. Vaikus, siis
 ...
 ...tuli Vincas ise.
 ...ukse, jai seisma.
 ...magad?»
 «Ei,» vastas ta.
 Vincas istus voodiservale.
 «Ära pahanda, ema.»
 «Mille peale ma pahandan?»

«Ma ei abiellu temaga.»
 «See on sinu asi.»
 «Ei abiellu. Tema ise tiris mind põõsastesse, armastad samal ajal teist...»
 Naine vaikis.
 Siis ütles:
 «Hüva, hüva... Mine. Ma tahan magada.»
 Ning jäi taas üksi.
 Vaatas pruuniks tõmbunud lage, sädelevat ämblikuvõrku. Ning nägi, kuidas ta ise, alles noor, Antanas põlvitas, tema jalgu embas:
 «Võta mind naiseks, Antanas... Võta mind naiseks...»
 Vaatas lakke. Üks, kaks, kolm... Kaksikümmend.
 Vasakus küljes, õlas pistis, ning vasak käsi oli karm, otsekui surnud.

...ta, «mina ei vaadanud lambivalgel silma.»

NELJATEISTKÜMMNES PEATÜKK

...jälle...
 ...seisab palja päi. Seisab ja lehvitab rätikut.
 ...ta tuli neiu, noor, ilus. Saadab Viktukase piirini. Seal
 ...otab juba ema. Lihane ema ootab.
 ...süüdlas, suudab siis lihane ema välja kannatada?
 ...hüüakse, et oli kirjutanud kirju — sadu kirju, tuhan-
 ... , ning need kirjad olid pisaraist märjad. Aidake,
 ...aidake tal poeg üles leida. Need paberid jõudsid
 ...gi linna, ja ta kutsuti välja, küsiti:
 «Viktor on sinu poeg? On või ei ole?»
 «Jah...»
 «Mina oma küll... Aga ehk on sinu ja ei ole ka?»
 «On minu ja ei ole ka.»
 Hah, kõneldi veel, päriti veel. Lausa tüdines jutusta-
 ...siis juba viidi minema.
 ...ilus neiu saadab piirini, annab emale üle.
 ... , et jõudis Vincukase juures käia, hüvasti jätta
 ...uesti tagasi tulla.
 ...h, Viktuk...» lausus, ulatades leivakäntsaka ning
 ...aluka. «Et sul kunagi leivast puudus ei tuleks...
 ...kohale jõuad, ütle kohe, et must leib on kõige parem.
 ... — ütle nii — ka seda ei olnud alati.»
 ...nud ta siis seisab ja lehvitab rätikut.
 ...kes tuleb, kes ütleb:
 «Mina... Tead, kus on Vincukas?»
 Ja tema:
 «Kas nii on ilus? Vanema venna sabas hiilida...»
 Vol nagu tol õhtul...

Ta ei unusta ialgi seda õhtut.

Kõik magasid juba. Ainult Viktukas ei läinud voodist välja. Võttis tal käest kinni, pani laua äärde istuma. Siis lambi, asetas lähemale, ise aga istus teisele poole laua.

«Vaata mind.»

Tema ei taibanud veel.

«Vaata silma.»

Ta vaatas silma.

«Ma tean, miks sa tookord, öösel, mind vaatasid. Või ei näinud ma ei karda. Ja ei karda enam mitte kunagi.»

«Mine magama,» ütles tema. «Kähku!»

Nüüd siis lehvitab rätikut.

Mu jumal! Tanjale jääb poolteist klaasi piima! Peakse roõmu tundma. Või mitte? Poolteist klaasi Tanjale rohkem kui Vincukasele. Tüdrukule kulub see maitse ära. Las kasvab kiiremini, las nagu laheb jumekamaks, pats jämedamaks. Raagitakse, et teda tuleks hüuda Tanja jušaks. Ei, palju kenam on — Tanja.

«Tanja, tütreke... Kas tükid on õpitud? Vaata sa neid. Jäid nüüd üksi, tuleb rohkem pingutada. Kuid ara karda. Ka mina hakkan koos sinuga tunde ette valmistama. Pea. Siis ei ole igav. On sul's minuga igav?»

Muidugi mitte.

Mida on veel tarvis?

Ainult et...

... «Ma ainult ootasin.»

VIIETEISTKÜMNES PEATÜKK

... kõrval, laks ta suure, linna kõige ilusama ... vaatas aralt ringi, siis aga hakkas paluma, et ... Ta seletas valvurile, kes ta on, miks ... kogu oma elukäigu jutustanud, kuid valvur ... ei lasknud sisse, pärast koguni vihas- ... minna teisele poole tänavat. Siis kummar- ... tüdruku kohale: ... palu sina...» ... testis oma kõhna, suurte silmadega näo ning hakkas paluma:

«Tänke, lubage sisse... Meil on vaja minna kõige suu- ... ülemuse juurde. Onukene... Meil on väga vaja!» ... välvur käskis ikkagi minna teisele poole tänavat.

... laksid.

... teisel pool tänavat murule ja vaatasid suurt ... kolmekorruselist, linna kõige ilusamat maja, ning ... ähte. Kaht pruuni silti ukse kõrval — üks ühel, ... teisel pool.

... püüval, jõudnud töölt koju, küsis Vincas kohe:

«Kas lehte lugesid?»

«Lugesin.»

«Kui õudne! Kui õudne... Kes oleks võinud seda ar- ... »

«Jah,» vastas ta.

«Me polnud küllalt valvsad. Mõtlesime, et see on tava- ... loosung harilikul paberil. Kes võis küll arvata. Nüüd ... »

«Naah.»

«Nad ravisid kõige suuremaid inimesi, otse Kremli.»

«Jah,» vastas ta.
 «Ema, ma astun parteisse.»
 «Parteisse?»
 «Täna andsin avalduse.»
 «Sa oled komnoor, ja veel üsna nooruke... V...
 oodata...»
 «Ei. Näed ise, et ei või.»
 Ta vaikis kaua. Siis vastas Vincasele:
 «Sa pole enam laps, tead, mida teed. Ma pole kunagi midagi keelanud, ehkki olen sinu pärast alati va
 senud. Astu, kui seda on vaja sinule, Tanjale, kõigile n
 mestele. Ma ei vaidle vastu, ei. Kuid mitte selleparast, n
 seal... mida ajalehes kirjutatakse...»
 «Ema!»
 Enam ei lausunud ta sõnagi.
 Võib-olla ei oleks öelnud sedagi, kui ta poleks olnud
 ema.
 «Ema! Kuidas sa võid...»
 Ta vaikis.
 Ta ei teadnud, mis on partei. Ta teadis, mis on nõu-
 kogude võim. Tema jaoks oli see üks ja sama — partei või
 nõukogude võim. Tema ei osanud vahet teha.
 Iga päev räägiti raadios ja kirjutati ajalehtedes, kuid
 ta ei jõudnud enam kõike kuulata ja lugeda, sest tegemist
 oli selletagi ülearu, nüüd aga võeti temalt veel Viktukai
 ning jäi tühi koht — jällegi üks vähem. Muresid tuli
 juurde, need väsitasid.
 Kõik magasid, kui ukse taga kloppima hakati.
 Jumal, mis nüüd?
 Kes seal on?
 Bandiidid? Tulid Vincukase järele... Jumal! Kuid m
 sad on ju puhtad, neid pole enam ammu...
 Võib-olla jäi mõni alles? Tuli kätte maksma?
 Ta ei avanud tükk aega ust, kuulatas vaid.
 Ka Vincukas astus ukse juurde, kirves käes.
 «Lase sisse.»
 Ei, jumal tänatud, nad eksisid. Omad. Ikka see hirm.
 Ikka see endine kohutav hirm.
 Kuid needki tulid Vincukase järele.
 Ei või olla.
 Ei või olla...
 Vincukase järele?
 Tuhnisid ühes toas, teises, lehitsesid Tanja vihikuid,

... Otalsid mingit paberit. Vincase onu kirja
 ...
 «... nali, mingi vemp,» naeratas Vincas. «Ära karda,
 Ahnult nali.»
 ... tema läks nende kannul, nii nagu oli — palja jalu,
 ... ümber. Nood karjusid, kuid ta läks siiski,
 ... tahapoole, kuni jõuti tolle suure, linna kõige
 ...
 ... lugedes laelaudu, juba oli nädalgi möö-
 ... vemp, see nali kord lõpeb?
 ... toas, esimese sekretari kabinetis, istus
 ... Juodeika vastas. Tugitool oli nii pehme,
 ... Sõda läks juba pisut kergemaks, andis
 ... Vincukas?» naeris Juodeika.
 ... ju tunneb teda, tunneb sõjaajast saadik.
 ... tema see, kes oli äsja Vincukasele soovitusel
 ... telefoniga, naeris, siis aga ei rääkinud enam
 ... ainult kuulas. Seejarel pani toru hargile,
 ... pilgu.
 ... mõistis, et on vaja tõusta, on vaja minna.
 ... Juodeika tõusis, võttis tema käe, suudles, tõstmata
 ...
 «Ära karda. Ei maksa meelt heita. Tuleb oodata.
 ... See ei või olla võimalik, näed ju ise, mõistad ju
 ... küll Vincukas tuleb tagasi.»
 ... rääkis tasa, tõstmata pead. Nõnda tasa, et ta
 ... tema sõnadest aru sai.
 «Kui läheb raskeks, kui on midagi vaja, tule siia, ma
 ...»
 ... teadis, et Juodeika juurde võib tulla.
 ... Kuid mismoodi tal raskeks läheb? Ainult Vincukas ju
 ... muret.
 ...
 ... on hõjunud ootama. Võiks veelgi oodata, kui teaks,
 ...
 ... Mida ta praegu teeb?
 ...
 ... suure, pruunide siltidega maja ees ja ootab kõige
 ... ülemust. Kui sisse, ülemuse juurde, ei lasta,
 ... ta ka siin istuda, vaadata, oodata. Kui ülemus koju
 ... minema, siis kõnetab teda, räägib kõik ära.

Inimesel tuleb elus tihti oodata. Asi nüüd see on kaks.

Nad võiksid selle naljategemise juba lõpetada ning Vincukase koju lasta.

Koos Tanjaga silmitseb ta maja tihedalt kinnik. aknaid ega tea, mis seal toimub, mida inimesed seal teevad.

Ei tea, et Vincukas seisab praegu just tolles toas, ääres, ja peab küsimustele vastama. Kuid ei vasta, vaid Ta ei tea, mida öelda, ei taipa, mis siin sünnib.

Tahtis kohe algul kõik selgeks teha.

Vaatas inimesele, kes teda välja oli kutsunud, silma.

«Seltsimees kapt...»

«Olin, kui sa seal, tänaval, kõndisid.»

Siis ta jäigi vait. Jäi vait ega lausunud sõnagi. Vaid tahakski midagi öelda, aga ei suuda.

«Kelle nõuande järgi sa võltsisid dokumente?»

«Sinu perekonnanimi on Kagan?»

«Eesnimi Velvel? Isanimi Aron?»

«Miks sa võltsisid dokumente?»

«Kirikuraamatu järgi? Kes selle sinu kätte andis? Kes seesama vikaar, kelle me kahekümne viieks aastaks istun panime?»

«Kui sa oled Kagan, miks sa siis oled Vincas?»

«Kes sa oled? Juut? Leedulane? Võib-olla oled sa kommopoliit? Või ei ole? Alles hiljuti otsisime nusuguseid igalt poolt, aga ei teadnud, et üks on siinsamas, käeulatuses.»

«Laimasid ausat kodanikku Lapkauskast. Ta andis esimesena maa ära, tuli valimistele hääletama, uletab iga päev töönorme. Tegid lapse valmis ja tahtsid, et see saadetakse Siberisse? Tahtsid oma patte lunastada nõukogude võimu arvel! Diskrediteerida nõukogude võimu!»

«Praegu me uurime kõike... Uurime järele, miks sinu kolhoosides on asjad allamäge läinud. Me teame kõike. Tunnista üles, see tuleb sulle kasuks.»

«Räägi kõhku... Missuguse šifriga kirjutas see valeonu sulle Ameerikast kirju? Kähku!»

«Igatsesid parteisse? Et end parteipiletiga varjata?»

Seejärel — vaikus. Nii meeldiv vaikus. Kestaks see vaid lõpmatult ja hajutaks kohutavad mõtted!

«Lubage mul helistada. Palun väga... Lubage.»

«Kellele?»

«... esimesele sekretärile.»

«Mida sa temast veel tead? Kähku! Kähku! Kähku!»

«... koos Tanjaga kinnikaetud akende vastas ja

«... võis ta teada, et tolles toas, teisel pool seina, seinakulgas ja peab vastama küsimustele, ning kui mõni-ki ei suuda vastata, ka siis ei suuda lausuda ainsatki

«... ootas, ning nägigi viimaks ülemust majast...» Jooksis üle tanava, tirides Tanjat kättpidi. «... pühvast...» ütles ülemusele, kuid see ei peatu-

«... järele ning võttis ettevaatlikult küünarnukist

«... on Vincukasega, miks ta ikka veel tagasi ei ole tulnud?»

«... tea Ma pole seda toimikut veel näinud.»

«... Meid tunnevad ju kõik, ma võin ise kõigest teada, kogu eluloo, kui vaja...»

«... pole vaja. Kutsume, kui tarvis.»

«... teile kõike, mida soovite...»

«... tegage, mamaša. Palun minge eemale.»

«... kummardus tüdruku kohale.

«... Räägi, palu.»

«... Miks Vincukas koju ei tule?»

«... eemale, mamaša! Muidu kutsun tunnimehe!

«... aitas halba. Ta taipas kohe. See pole mingi pole nali.

«... kohtas ta Lapkauskast.

«... halba ilma heata... Eks, vader? Näe, ei abiellu-

«... Jumal tänatud, ongi hästi, muidu oleks praegu

«... Rahvusvaheline, mis? Kes oleks seda võinud

«... Minu Laimutel pole midagi, on kosunud, ning

«... andis, jumal tänatud, surnult. Ära karda, vader,

«... talle palju anta. Võib-olla kümme, võib-olla viisteist.

«... halba ilma heata... Mis?»

«... tema juurde Juodeika.

«... »gazikust» välja, hüüdis:

«Terel!»

«Teru.»

«Kuidas käsi käib?»

«Niisama, mis seal ikka.»
 «Ehk on midagi tarvis? Räägi, minule võid ju rääkida.»
 «Mis mul ikka tarvis on...»
 «Ootad?»
 «Ootan.»
 «Oota.»
 «Jään ootama.»
 «Või on siiski midagi tarvis?»
 «Ei ole. Ära näe vaeva. Ära sõida siia. Mul on ju oma silmad peas. Kui sa saaksid! Sa ei saa ju...»
 «Hüvasti siis...»
 «Head teed...»

Ta surus Tanja pea vastu rinda. Ennäe, kuidas. Tüdruk on üksi jäänud. Võis seda kunagi arvata? Poleks võinud uneski näha. Alles äsja, nagu tundus, oli õu täis kära, karmist, lõhkrebitud pükse. Nüüd on ta aga üksi, vaikne, tüdruk. Seda poleks küll arvanud. Poleks ial uneski tundnud.

«Kas ta tuleb tagasi?»
 «Tuleb, lapsuke, kuidas siis.»
 On vaja oodata?
 Oodata?
 Mida's muud.
 Oleks nagu pidanud juba harjuma. Eks? Ta on ju kogu aeg aina oodanud. Kord üht, kord teist.
 Oodata...
 Ootamisi on igasuguseid.
 On rõõmsaid.
 On ärevaid.
 On pisaratega silmis.
 On naeratusega suul.
 Hirmus on oodata, kui lapsel on püss ja ta on kaua ära.
 Hirmus on oodata, kui noormees ei tule ja ütleb naisel:
 «Sina... ei olnud neitsi.»
 Ent kuidas oodata, kui ta on vanglas?
 Kuidas vaadata teele kümme, võib-olla ka viisteist aastat?

Mida ta tahtis, mida lootis, kui komberdas kaks korda päevas maanteele ja tagasi?

On see's talleke?

Näis, et läheb juba noa alla, aga äkki — kõik sõdurid üles rivistatud, valvel!, ning süüdlane seisab, väriseb kõigi ees.

...peale karjub õlakute ja tärnidega mees, päike...
 ...istest tuultest pargitud. Karjub talle:
 ...talleke.

...paha?
 ...või inimene?
 ...Tanja, tule, lapsuke. Hõõru mu vasakut kätt.
 ...surnud. Vaat nii, hästi. Käsi suri ära, ning
 ...pistab Nagu nõeltega.»
 ...kui ta istus selle vanaldase sõduriga õues,
 ...palju ning teadis ise, mida sõdur vastab. Kuidas
 ...Teadis! Ainult üht asja ei teadnud ega küsinud.
 ...oleks pidanud küsima.

...mud.
 ...vanglasse pannakse?»
 ...ja ei võinud ta teada.
 ...oleks teadnud, kas ta siis oleks küsinud? Kas ta
 ...pluugu, kui siinsamas kõrval istuks see vanaldane
 ...?

...kõik, ei. Seda mitte.
 ...on vaja. Oodata.
 ...palju. Palju.

«Ei,» vastas ta, «ei tohi anda teisele.»

KUUETEISTKÜMNES PEATÜKK

Mis see siis nüüd on?

Isa?

Isa kutsub.

Ajalehtedeski oli. Korduvalt.

Ei, küllap see on eksitus. Küllap on Antonoveid maailmas palju, eks ole?

Ta istus vaikselt kodus, kõssitas nagu hiireke luua taga. Ka tüdrukule ei rääkinud midagi. Milleks last ei tuda, kui kõik pole veel sugugi selge?

Ainult kaua sa vakid?

Sa pole ju hiir. Ei kükita luua taga.

Ta seisab, palja päi, hall palmik lahti.

Seisab ja lehvitab rätikut.

Isa viib Tanjat õuest välja, kohe keerab maanteele, puude taha. Isa viib Tanjat, see aga läheb, külg ees, külg ees, — vaatab aina tagasi, viibutab käega, ning ka patarid lehvivad, mõlemad sinised paelad.

Tütreste ei jõudnud Vincukase tagasitulekut ära oodata. Ei saanud hüvasti jätta.

Tema isa ei jää ju siia ootama kümneks või siis viieteistkümneks aastaks.

«Hoidke tüdrukut,» palus ta. «Nii õrnake teine. Ärgo unustage paela pähe siduda ja õigel ajal piima anda. Ta on piima peale nii maias. Kui teil veel kits oleks! Piim on rammus, hea. Alati meil seda polnud, mis parata. Nüüd aga on.»

Tööpoolest...

Nüüd ta siis seisab, lehvitab rätikut.

Õhtul jääb piima kaks ja pool klaasitäit. Peaks rõõmustama. Ainult et mille üle? Või viia Vincasele? Jõuab see

... hoidab, tilgastab, kuhu sa selle pärast paned? ... ja pool klaasi polegi ju nii vähe. ... paraku tuli talle midagi meelde. Issake! Kuidas ta ...

... Tanja! Tanja! Oota!»

... tupp, otsis kollase ümbriku — pärast sõda ... krobeline, aabitsa vahele pistetud ümb- ... selle pihku, ruttas Tanjale järele. ... tüdruku juurde, kaisutas teda veel

... hoia, et sul hästi läheks... Kuni suu- ... vanaks saad. Kõige ilusama õie jätsin ... lehelise. Hoia teda, ära katki tee. Kuiva- ... Varskeid ju praegu ei ole.»

... koju tagasi. Pisut lõbusamalt. Sai ju veel ... Tanjaga olla, veel mõne sõna rääkida. Veel ... koos, mitte üksinda.

... teadagi...

... palja päi, palmik lahti.

... rätikut.

... kaua.

... kaua.

... mökitab kits.

Mis tal on? Egas lüpsiaeg veel käes ole.

«Ei,» vastas ta, «inimene pole lind.»

SEITSMETEISTKÜMNES PEATÜKK

Oodata?

On hea, kui tead, mida oodata.

Jumal tänatud, nüüd ta teadis.

Ajalehtedes ju kirjutatakse, raadios ju räägitakse!

Ihmus sihuke sõnagi — rehabiliteerimine.

Ütle nüüd veel... Inimene ja talleke, talleke ja inimene. Kas pole üks ja seesama?

Millal loomakese parast, millal aga inimese pärast?

Valvel! Sõdurid rivistatakse üles — mitte enam sõdurid, vaid kõik inimesed. Nende ees aga seisab süüdlane väriseb. Ning esile astub mees, samasugune nagu too kord — päikesest põlenud, tuultest pargitud —, ja hüüab kõigest jõust, et kogu maa kuuleks:

«Tribunal!»

Eks sa's nüüd ütle: inimene või talleke?

Ainult et oodata on mõistagi veelgi raskem.

Ta istub suures kabinetis, pehmes tugitoolis, siisuguse, et on lausa piinlik, Juodeika aga pilgutab talle silma ning vāntab telefoni. Ei kuula enam, vaid räägib ise torusse.

«Kuidas asjad on? Jah, jah, sellesama pärast. Kas te ei saaks kiiremini? Nii-nii! Olete isegi sellest huvitatud! Püüate inimeste heaks... Nii-nii.»

Kuid järsku vajuvad Juodeikal käed rippu, toru libiseb peost. Tõstab raskelt pilgu, vaatab talle tardunult otsa. Katsub veel naeratadagi, kuid naeratus on kõver, eba-meeldiv.

Juodeika astub tema juurde, langetab pea, silitab sooni-
nilisi käsi.

«Andesta mulle... Andesta meile... kui suudad,» ütleb. «Ta rehabiliteeriti, kuid... liiga hilja...»

«Ja hakkab Juodeika eemale, ei suuda kuidagi tõusta
hõlpsalt tugitoolist. Ta tahab samuti naeratada.

«Mida?» hüüab ta. «Ei-i-i... Mida sa küll välja ei
sai? Liiga hilja? Ei! See pole tõsi...»

«Oodata.»

«On hea, kui tead, mida ootad.»

«Ei, astub maanteelt kodu poole. Kott seljas.»

«Inimene, küllap surmväsinud, näljane.»

«Kas sellest, et tolmune? Katel kuuma veega on valmis.»

«Kas sellest, et näljane? Laud on alati kaetud ja leiba on

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

«Kas sellest, et väsinud? Voodi on üles tehtud, lastaks tal

vad, kodunevad, võib-olla toob kurg veel lapse, ning
sõidab ka tema vaatama, oma abi pakkuma. Hea
oleks väimees, siin aga on ämm ja mõrsja, mõrsja
ämm. On ju? Küll ta nende juurde sõidab, jõuab ju,
ta kuhugi kao. Tahab veel elada siin, kus nad kõik
olid elanud — kõik, kõik. Nii poisu kui ka Juozukas

Pärast püüdis nalja heita:

«Võib-olla lähen minagi mehele. Mis? Ehk leidub
noor meesterahvas.»

Mida's nüüd Vincasele soovida, mida? Head külv? V
kena lõlkust? Või tublit normipäeva? Mida soovida
sele, kui see on ei keegi muu kui — esimees?

Viis mõrsja pisut eemale, sosistas kõrva:

«Tal higistavad jalad. Vaheta tal igal hommikul
sokke...»

Ning taas seisab, varjates käega silmi päikese eest.

Rätik ümber.

On külm.

Huuled värisevad. Kitsad, aastatest kokku surutud
huuled.

Ta teab kõike, kõike... Kuid ei taha teada, mis on
tegelikult sündinud või mille mõtles ise välja.

Oodata?

Palged värahtavad.

Seisab.

Ootab.

Rätik ümber.

Külm.

Juba on sügis.

«... ta, «inimest ei tohi tappa.»

KAHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

... astunud, surus mees talle pihku kompve-
... kae, suudles. Ta ei jõudnud toibudagi.
... võttis mutsi peast, ja hämaras eeskojas lõi hiil-
... paljas pealagi. Selgitas:

... nootoppe, ning juuksed ei kasvanud enam.»
... kutsumata, astus üle toaläve.

... Maitsvad,» ütles, osutades kompvekkidele.

... laua juurde, istus, kohendas kaelust, et see ei pigis-

... mis sa seisad? Mina ju olen külaline, mitte sina.»

... võttis istet. Teisele poole lauda. Märkas, et

... kompvekikarp. Viskas selle lauale. Silmitses kaht

... kolmevärvilist marmelaaditükki kaanel.

... Näed. Mägi ei saa mäega kokku, inimene aga inime-

... pilgu kompvekikarbilt ja langetas selle taas.

... näed nõnda? Muutsin juba ammu oma nime, olen

... inime. Töötan Jonavas, ehitusel. Püstitame sinna

... vabrikut. Või olen ma vana, ei meeldi? Sinagi pole

... noor. Nii et viireled üksi?»

«Üks!»

«No näed. Rabasid ja rahmeldasid, vanul päevil aga

«Üks!»

«Üks!»

«Kas meie poega ei suutnud sa kaitsta.»

«Ja vopatas.»

«Ma ei süüdistas sind, ei. Aeg oli säärase. Kas ma's oma

... mooda tookord sinu juurde tulid? Sakslasega.

... või Hans. Jõuab neid's meeles pidada. Ka mina olen

... üksi. Aina piilu, aina vahi ringi: kas pole mõnd

tuttavat? Inimesed on mööda Leedumaad laiali. Muudki oota. Iga nurga tagant. Ööseks paned aknaluugid kinni, kustutad tule, alles siis võid kergemalt hinge tõmmata. Elan pealegi üksi. Pole, kellega sõna vahetada.»

Külaline sirutas käe üle laua, tahtis võtta tema kätt, kuid naine nihutas kompvekid ettepoole.

«Proovi ise. Ütlesid, et on maitsvad.»

«Ainult sina oledki mulle jäänud,» ütles mees sosinaga. «Võib-olla sa ei usu... Kõgu aeg mõtlen sinule. Sule luugid, kustutan valguse, sirutan end voõdis välja, panen silmad kinni ja tuletan noorust meelde. Ennast, noort poissi, ja sind, tütarlast, kes oli nagu piimaga pestud.»

Naine vaatas uuesti kaant — kaht lilleõit ja kolmekümmet marmelaaditükki.

«Noorest peast olime kõik rumalad. Ära arva, et... Kui käisin ringi valge käesidemega, ei teinud ma nii palju kurja kui teised. Kruusaaugus tookord võib-olla ehk tõmbasingi mõned siruli. Meid joodeti täis. Ja kästi ju. Või näiteks pärast sõda, metsas. Mina istusin kogu aeg punksis. Olid vaid mõned väikesed tööd. Kuidas siis? Muidu oleks metsast välja kihutatud või — iseendale kuul paha. Ega ma seda kõike halva pärast...»

Naine tõstis pilgu kaanelt, langetas selle jälle.

«Kui sa... omasid mõtled, siis polnud see küll minu. Palusin, et pole tarvis, langesin põlvili. Mis neil sellest. Tapsid maha, ja kõik. Mina ei teinud, vajugu ma siin-samas maa alla...»

«Kus on sinu vanemad? Ei tulnud tagasi?» küsis tema.

«Minu? Jumal teab. Võib-olla on surnud. Kindlasti surnud. Mis sa nüüd! Saan ma neid's otsida? Ütlesin ju, et muutsin nime, olen aus inimene, töötan ehitusel. Püstitame suurt vabrikut. Muidugi, võimud on nüüd pehmemaks muutunud. Aga ma olen ihuüks, pole kellegagi sõnakestki vahetada. Ainult sina oled jäänud... Võib-olla sa ei usu... Aga tõepoolest... Kui see poleks nii, kas ma siis oleksin oma kodukanti sõitnud?»

Jäi vait. Silistas oma läikivat kiillaspead. Lausus:

«Mul on veel üks väike asi ajada. Aga üks hiljem. Öhtupoolikul. Ootame, kuni hämaraks läheb. Võib-olla aitad mind, mis?»

«Mida sul vaja on?»

«Hiljem, hiljem. Ega põle ju, ning see asi polegi nii tähtis.»

«... Ütlesid, et on maitvad,» tõukas naine plekkkarpi külalise poole. «Mina pean minema. Oota.»

«... jooksupalu õue. Ning ei teadnudki järsku, kuhu kas kitsele rohtu niitma, looma lüpsma, kartu-... või neid tomateid korjama, mis kollaseks on muutunud. Siis võttis kirve, hakkas hagu raiuma. Varsti... süüa, vaja tulehakatust.»

«... juba kenake hunnik... juba terve virn.»

«... juba homsekski, veel päevaks ja veel järgmis-...»

«... mõnus on raiuda, nii mõnus, ja tarre minna pole...»

«... parata, minema peab nagunii.»

«... haod on vaja sisse viia. Lapsi pole, keegi ei...»

«... tuppa tagasi, jäl läve juurde seisma.»

«... ab siis püsti seistes juttu ajada. Või oled omas...»

«... laua äärde, silmitses ta jälle nüüd juba lahti...»

«... lapi, kenasti laotud kolmevarvilisi marmelaade,...»

«... olid kleepunud valged suhkruterad. ...»

«... arva, et... Elamiseks mulle jätkub, teenin paras-...»

«... sulle jätkub, kui tahaksid koos... Mul on...»

«... agi. Nüüd on teised ajad — kaasavara ei too...»

«... used, vaid mehed. Mis? He-he-hee. Kui minuga...»

«... ei taha, jagame pooleks. Vaata... Mul on sinna, ...»

«... augu lähedale, plekk-karp maasse kaevatud. ...»

«... pole veel läbi roostetanud, mis? Milleks lasta...»

«... kaotsi minna? Lähme, kaevame välja. Eks?»

«... võttis ühe marmelaaditüki, tõstis selle kenast...»

«... välja, pigistas, ning marmelaad kleepus sõrmede...»

«...»

teen sadulsepatööd. Kolme hobuse osa on juba valmis, teiste jaoks tuleb puudu. Näed nüüd... Rahutu on täna päeva maailm, oi, rahutu.»

Mees silitas oma läikivat kiilaspead, muheles endi ja vaatas naist altkulmu, kavalat pilgul.

«Ehk lähme, mis? Aitad välja kaevata, aitad ära tulla. Kui oleme kahekesi, ei hakka keegi midagi mõtlema. Meie lele see pahe tuleb. Kas seal kõik mehed alles on?»

«Kõik.»

«See on hea. Kas sinna lähedale maju pole ehitatud?»

«Ei ole.»

«Ja keegi meid ei näe?»

«Küllap vist.»

«Nõnda ma arvasingi.»

«Nii jah.»

«Hämadub. Vahest hakkamegi minema?»

Naine noogutas.

«Võta mingi rätik — karbi ümber massimiseks. Anna labidas.»

Ta võttis rätiku.

Õucs andis mehele labida.

Pakul, mille peal ta hagu oli raiunud, silmas mees kuhu vest.

«Ka kirves võta kaasa. Ehk tuleb mõni juur labi raiuda.»

«Võtan.»

Nad läksid.

«Ma rääkisin ju... Sa oled ihuüksi jäänud,» ütles mees talle pilku heites.

Astusid piki maanteed.

Läksid läbi õhtuste tänavate.

Väljusid linnast — taas maantee.

Polekski nagu kaugel, aga ju vist annab vanadus tunda.

Hakkas lõõtsutama.

Peatus, et hingetõmmata.

Pealegi venitab kirves katt. Sellest hoolimata, et ta seda alatasa ühest käest teise vahetab, mõnikord aga võtab sulle nagu lapse.

Pole enam palju maad.

Mehed paistavad.

Pole enam kaugel.

Otse kurvi taga on kruusaauk.

«Mul läheb pisut aega... Mõõdan välja.»
«Mõõda ühe mehe juurde, luges mõned sammud. Mõõda teise juurde — luges jalle.

«Mõõda mehe juurest astus ta eemale, arvesta-

da pintsaku, mütsi.

«Mõõda,» ütles mees, laubal higinired. «Kui sa lähed tulevad, eks siis raiud.»

«Tunni, võib-olla ka kaks tundi kaevas ta, aina

tahtis heameelt, et maa oli kõva, puutumata,

tahtis labidas otsekui vastu rauda. Mees ajas

tahtis ringi. Ja aina kuulatas.

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda juur katki.»

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

«Mõõda,» ütles mees. «Näe, raiu see juur katki. Tule

Ta nägi iseennast.

Nägi end seismas maja lähedal, teisel pool teed, i
üles tõstetud — mullased, verised käed —, ja saatis
needust.

Musta needust,

olnud oleks olnud nõnda.

ma pool tõuseb püsti. Vaikib.

ah kuulavad kaua, kuulavad algusest peale, kuid

taand — lõppu.

on lõpp.

on kohtuotsus.

Antanas, Antanas Kazyse poeg mõistetakse surma.

on lõplik.

Antanas on täide viidud.

«Ei,» vastas ta. «Inimene peab elama.»

ÜHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

Ma käin siin harva. Miks?... Mõnikord on tunne, et tuleksin siia kas või jalgsi. Mõnikord aga tahaks unustada kõik, just nagu sa polekski emahust sündinud ja kusagilt ilmunud sellisena, nagu oled praegu, just nagu polekski sa siin kunagi elanud, vaid oleksid alati olnud selline nagu praegu.

Endisel turuplatsil laiub nüüd haljendav skväär. Endises gümnaasiumihoones, mis kunagi oli punakas, nüüd aga mustjas, on mingi asutus, võib-olla ka mitu kuskal siin oli pood, kus müüdi kroonuviina. Edasi on poeke oma magusate küpsistega — suhkruga ülepuistatud valgete sõõrikutega ja kookidega. Algul kümme senti tükk, seejärel kakskümmend viis kopikat, siis...

Pikk-maantee — autostraad — on linna peatänav. Restoran on Rahekorruseline. Suurte akendega. Klaas ja metall, klaas ja ... Mõlemad komiteed on uhes hoones — sirgete joontega, ilustuste ja sammasteta hoones.

Kõiksugu mõtted tikuvad pähe, kui satud kodulinna. Head ja halvad, lõbusad ja kurvad. Vahel targad, vahel aga...

Ma mõtlen, et siin, keset linna, endisel turuplatsil, õites skvääril võiks olla kõrge naisekuju. Ma ei tea, mis sugune see välja võiks näha. Ei tea isegi, kuidas seda nimetada. Nimetaksin selle...

Kõiksugu mõtted tikuvad pähe, kui satud oma kodulinna.

Ronin autobussist välja.

Vaatan ringi.

Inimesed pole enam endised. Nad on kuidagi kauged, sest olen ju neile võõras. Kõik muutub,

... (linna) on koht, mis eales ei muutu. Seal tunnen

... — hiljem. Milleks rutata kalmistule?

... ehk kahekorruselisse, klaasist ja metallist ... midagi kangemat. Kolme tärniga, või ehk ... või siis valget, riigiviina? ...

... naine jääb mu kõrval kõnniteel seisma ja silind, pea pisut viltu.

... tema poole ja võpatan.

... kae. Suudlen. Tema aga tirib kätt ära. See ... holpsasti, sest ma hoian tugevasti kinni, tema sõrmed on kuivatud, peenikesed, jõuetud, ainult lüli- ... jämedamad ja läbipaistvais veenides tuksleb

... herra Adomas,» ütleb ta.

... itab teise käega aeglaselt mu pead, otsekui ... juukseid, seejärel riivab kergelt mu hõrene- ... kohti.

... õik suureks kasvanud. Ka Vincukasel läheb pea ... olid nii tihedad juuksed, isegi kamm murdus, ... Suureks olete kasvanud.»

... emeldub hetkeks, vaikib ja ütleb siis: «Miks sa mind nõnda vaata? Või pole mul õigust sel- ... et südamel pisutki kergem oleks?»

«Joo, Veronika,» lausun ma viimaks.

... poisikeselik soov — võtta tal käest kinni, viia ... akendega kauplusse, osta ... Mida? Võib-olla ... Või ilus kleidiriie, niisugune, mida tal iial pole ... Või kõrvarõngad? Või merevaigust helmed?

... aga muheleb kavalalt ja võtab mul käest kinni, ... ise.

... herra Adomas. Ma elan nüüd siinsamas, päris ... Anti tuba, omaette köögiga. Justkui mõni proua.»

... sinna, kuhu ta mind viib.

... tütre käsi käib?» küsib ta. «Kasvab kenasti?» ... ikka. Sel aastal läheb kooli.»

... ahkeb naerma.

... juba. Ja mina pole teda kordagi näinud. Võik- ... vahel kaasa tuua, mulle külla. Mul on paar pee- ... maasikaid, metsast korjan ka. Läheksime temaga

... teate, milleks ma siia sõidan.»

Ta seisab, et hinge tõmmata.

«Surnuaed surnuaiaks, lapsuke. Meie aga oleme elame, ning elada on vaja.»

Istume nüüd juba tema köögis väikese laua ääres. Just äsja toonud taldrikutäie maasikaid — mahlakaid puna-punaseid. Pesid kähku puhtaks, puistas suhkruga valas piima peale ja nihutas minu ette, lõi kas veel leibagi.

Leib oli lõhnav, piim külm, punased marjad aga mahlased, lausa sulasid suus.

Ta istus veidi aega vaikides minu vastas, siis tõusis, läks teise tuppa. Nägin, kuidas ta seisis kapipeegli ees. Väratiku peast, kohendas oma hõredat palmikut, põimis sel korralikult, kinnitas, sidus uuesti rätiku pähe ja tõi juba kööki tagasi tulla.

Kuid jäi veel hetkeks seisma.

Vaatas peeglisse.

Sundisin end unustama, et see on tema, Veronika, ma nägin vimmas selga, vanadusest kokku kuivanud kehale juukseid lauba kohal ning kortsudest künatud naha.

Kui vana on see naine? Saja-aastane? Kahesajaaastane? Ainult et silmad viivad segadusse. Kui vana on naine siis on? Niisama vana kui meie maa?

Mõnikord on vaja osata arvutada ja arvutada õigesti. Mitte mõelda neljale aastajale, kolmesaja kuuekümnend viiele või kuuele päevale.

Ta vaatas peeglisse, püüdes oma kõhnade sõrmedega pelglikult siluda kortse suu ümber.

Mida ta peeglis nägi?

Ka mina vaatasin üsna hiljuti hulk aega peeglis. Oma mõttepeeglisse.

Ma olen Veronikast pisut noorem, sellepärast tean: ta andestab mulle, kui ma nägin mõndagi teistmoodi, kui oli tegelikult.

Eks ole, Veronika?

Ta tuleb juba.

Eks?

Ma näen taas tema silmi, ning vististi naljaviluks seletab ta mulle, et tahab pensioni välja kaubelda. Peagi lendab kurg külla — Vincukas ootab poega. Miks just poega, on Vincukase teada. Veronikal on ammu plaanis Vincase juurde sõita, ning olekski juba sõitnud. Aga kuidas siis nõnda saab, et kõik ees valmis on? Riik ju maksab pen-

... Ma on ka temale midagi ette nähtud? Muulmentidega tuleb häda. Tal pole ühtki tõendit, ... Ainult kord elus oli tal see olemas, igi- ... Pole enam alles. Ja mis kasu sellest olekski?

... jääb, härra Adomas?

... lubab midagi. Muidugi mõista, ta püüab. ... ta teeb kõik. Kuid lahkudes, hüvasti jättes ... hoopiski muust.

... jätisin Veronikale? Mida?

... kaasa palju.

... hakka külmem sellest, et ta mulle nõnda ... andis?

... jätnud talle midagi.

... meil ei ole?

... aga ei oska me anda?

... ma temale enam ei mõelnud.

... incenutatakse surnuid.

... omakseist ja Vincukasest — ainukesest,

... Veronikal, alles jäänud, ehkki Vincast enam

... pole — ta ei tulnud tagasi. Ja kuigi ma ei tead-

... kuhu ta maetud on, näis mulle, et ta puhkab siin,

... koskel, oma sugulaste ja tuttavate hulgas.

... naasin taas haljendavale skväärile. Istusin

... vajusin mõttesse.

... veel, kuidas peaks välja nägema skulptuur ja

... nimetada. Ent see pole oluline. Mul on palve.

... et ma pole hoopiski Adomas. Tema ainult

... nõnda. Ma olen ikkagi kohalik, siin sündi-

... mitmes laps ma Jatautase peres olingi?

... kümnes?

... tulevad valimised ja te lähete hääletama, valige

... kas või kordki olla peremees oma sünnilin-

... peatan elu vaid hetkeks. Ning siis püstitame kõik

... haljendavale skväärile malestussamba.

... püstitata ju üksnes surnuile.

... peab neid ehitama ka elavaile.

... kelles on elu kõige rohkem.

... pole nii, siis öelge mulle —

... toetub maailm?

«Ei! Elavaile pole mälestussambaid tarvis! Neid on juba olnud!» hüüdis ta.

KAHEKÜMNES PEATÜKK

«Ei! Elavaile pole mälestussambaid tarvis! Neid on juba olnud!» hüüdis ta.

Ma vaikin.

Kui seda oleks mulle öelnud keegi teine, mitte sa, tema!

Ma vaikin.

Ei küsi ma ju temalt nii nagu teilt:

«Millele toetub maailm?»

Kuu nädal

ROMAAN

Pühendan kõigile värvilistele,
nende seas ka valgenahalistele.

- Isa, miks inimesed on olemas?
- Lihtsalt on, ja kõik.
- Misjooks nad on?
- Vaikus.
- Kuul on silmad. Kas ta elab?

Kõnelusest

Kuu (lad. luna) — Maa kaaslane, Maale lähim taeva keha.

Olenevalt K. asendist Maa ja Päikese suhtes muutuvad tema nähtava osa piirjooned; sellest tekivad K. faasid, mis korduvad.

Kuu tõmbejõud mõjutab Maal toimuvaid protsesse

Entsüklopeediast

Täiskuu ajal on selgesti näha kõik laigud.

Tähelepanekuist

ESIMENE PEATÜKK

MINA

...in enne, elan praegu ja küllap ka edaspidi. Ma olen nagin tollal, silmitsen ja näen praegu, ning küllap ka tulevikus. Ma olen paljutki kuulnud varem, ja nüüd olla hiljem kuulen samuti, praegu aga kuulatan tahlepanelikult — ja kuulen. Ma ei tea, kas tulemine mõtlema, sest mõtlemist peab oskama. Kuid ma teepoolest, teepoolest näen ja kuulen.

This is the Voice of America. The following broadcast is in Estonian. (Muusika.) Siin «Ameerika Haal». Tere õhtust, head ööd laedus. Kõigepealt tänastest päevauudistest lähemalt. ...is moolanud tugevad tormid tekitasid tõsist kahju. Põhja- ...adid päästelaevad ja lennukid, hoolimata märatsevast ...t ühel naftapuurimisplatvormil vibivale kolmekümnele ... Paasteaktsioon aga katkestati, kui tuul nõrgenes ja saa- ...et platvormil olevad inimesed on juba valjaspool hada-

...maal on vähemalt kaks inimest saanud surma tormi läbi, ...mollus siin kolm päeva. Rootsis, kus tugev tuul tõi kaasa lume- ...ad, on teedel liiklus takistatud. Šveitsis puhastavad politsei ja ...torjajad tänavaid risust, mida torm kokku on kandnud. Keva- ...ad tormid raevutsesid ka Hollandis ja Põhja-Prantsusmaal.

SAMBIA,

ELEVANTIDE RÜNNAKUD

LUNAKA. Paduvihmad Sambia põuastel põldudel on talupoega- ...dele toonud mitte üksnes rõõmu, vaid ka uusi muresid.

Ilmloomused elevandikarjad on maa põhjapiirkonnad lausa üle ...nud. Nad tallavad ja hävitavad vilja põldudel, olles samal ...al suureks ohuks ümberkaudsete külade talupoegade elule.

«NEWSWEEK»

HUNGER ROUND THE WORLD — 10 000 DIE
EVERY DAY

Algul tursub üles köht. Seejärel lähevad juuksed halli, nahale ilmuvad kärnad. Mõne aja pärast sureb ohver tummades leheites.

Nälg kogu maailmas — iga päev sureb kümme tuhat inimest.

MAROKO

AUTOÕNNETUSTE OHVRID

RABAT. Ametlikel statistikaandmetel sai Marokos 1965. aastal autoõnnetuste läbi 1024 inimest surma ja 17 033 vigastada.

UGANDA

TUGEV MAAVÄRIN

LONDON. Lääne-Ugandas Bwamba linnas leidis aset maavärin, mis nõudis üle saja inimohvri.

INDONEESIA

ÜLEUJUTUS KESK-JAAVAL

DJAKARTA. Üle kallaste on tulnud Bengawan Solo jõgi üle 300 000 Surakarta ja Sukoharjo elanikku on jäänud peavarjatuks. Üleujutus on kuulutatud rahvuslikuks katastroofiks.

RODEESIA

RASSISTIDEST UUSMALTUSIAANLASED

NEW YORK. «Sündimuse kiire kasv aafriklaste perekondade arvu tõttu nõuab rohkem rahutust kui tuumasõja võimalikkus,» ütles Lõuna-Rodeesia parlamendis saadik B. Owen-Smith.

USA

MAA-ALUNE TUUMAPLAHVATUS

NEW YORK. Aatomienergiakomisjon teatas, et Nevada kõrbes pandi toime järjekordne keskmise võimsusega tuumarelvaga maa-alune katsetus. Agentuuri AP teatel oli see arvult kuues maa-alune tuumaplahvatus Ameerika Ühendriikides 1966. aastal.

«NEWSWEEK»

Lõuna-Vietnamis paiknevate Ameerika vägede kindralstaabi ülem kindral Stilwell:

«Džentelmenid, see on üpris lihtne: neid on tarvis tappa võimalikult rohkem. Võimalikult rohkem, džentelmenid.»

to the Voice of America. The following broadcast is in Estonian. Tõlge «Ameerika Hääle». Tere õhtust, head kuulajad! Täna kuulake kõigepealt lühidalt tänaseid tähtsamaid teateid. (muusika) Täna pommitasid Ameerika lennukid...

HEBREW-LEMMING RINGKONNAKOHUS, KRIMINAALASI
NR. 40/61

Gideon Hausner.

Prokurör: Adolf Eichmann.

Prokurör: Adolf Eichmann. Ma ei ole ma üksinda. Sel tunnil on koos minuga ka kolm tuhat kuulajat. Kuid nad ei saa tõusta, sirutada kätt ja kes istub kaebealuste pingil, ja hüüda: «Ma süüdistan!» Ma olen laiali puistatud Oswięcimi kungastel ja Treblinka kungastel. Ma olen seda kandnud Poola metsadesse! Nende haudu on ma näinud. Nende veri kisendab, ehkki häält ei ole kuulda. Ma nägin ma nende eest ja esitan nende nimel selle õudse süüdistuse.

Ma elasin enne, elan praegu ja küllap ka edaspidi. Ma olen elanud ja nägin tollal, silmitsen ja näen praegu, ning elan ka tulevikus. Ma olen paljutki kuulnud varem, olen kuulnud hiljem kuulen samuti, praegu aga kuulatan. Ma olen tähelepanelikult — ja kuulen. Ma ei tea, kas ma olen mõtlema, sest mõtlemist peab oskama. Kuid ma olen toepoolsest, toepoolsest näen ja kuulen.

TEINE PEATÜKK

MEIE

«LUNA 9» KUULI

Automaatjaama sujuv maandumine.
Jaamaga peetakse raadiosidet

Nagu teatas eile õhtul Moskva raadio, jõudis Nõukogude Liidu väljasaadetud automaatjaam «Luna 9» edukalt Kuuni ja maandus sujuvalt selle pinnale.

Raadioside Kuu pinnal asuva jaamaga on stabiilne. Jaamaga daaparatuur töötab normaalselt.

See on Nõukogude teaduse ja tehnika uus väljapaistev võit.

KRIMINAALASI NR. 40/61

«Me esitame kohtule gestaapo käsud milles on öeldud, et ka dusaagrites peavad vange pooma teised samast rahvusest vangid ja et timukaile on tasuna ette nähtud igapähe kolm sigaretti».

*

Siin «Ameerika Hääle» Tere õhtust, head kuulajad Leedus Kuulete kõigepealt lühidalt tänaseid tahtsamaid teateid.

Ameerika lennukid pommitasid kolmandat päeva järjest märke Põhja-Vietnami Dien Bien Phu lähedal.

Lõuna-Korea parlament kinnitas täna kavandatud saata Lõuna-Vietnami veel 20 000 Korea sõdurit.

Filiplinnid otsustasid saata Vietnami inseneripataljoni. Kuulete meie saateid Washingtonist iga päev.

PEALKIRJU AJALEHTEDEST:

Aden

Ali Hussein al-Kadhli metsik tapmine.

Rabat.

Maroko tuntud poliitikategelane kadunud.

Guajaana.

Mõrvati Briti Guajaana poliitiline liider.

Kongo.

Antoine Gizenga kadunud.

Santo Domingo.

Poliitilised mõrvad.

POOD VENELASTELE JA POOLAKATELE

(Kõik vene maakonna ülema käskkirjast nr. 4159)

Kaunase linnakomissar käsib, et kõik nõukogude venelased, kes on Poolast Leedusse pärast 15. maid 1940. a., ja poolakad, kes on Leedusse pärast 1. jaanuari 1939 a., olenevalt sellest, kas nad selle aja jooksul said Leedu kodakondsuse või mitte, samuti Kaunase linnas elavad segaperekonnad: a) kus mees või naine on Nõukogude venelane, b) kus mees on poolakas või naine on Poolast saabunud poolakas, — peavad vabariigi k. a. kolima neile eraldatud kohtadesse Viliijampoles.

J. GERMANAVIČIUSE TUNNISTUSTEST

Ma olen ma Nõukogude kodanike määsilisest mahalaskmisest teinud üksikuid ei saanud, sain vaid palka 180 marka kuus. Mahalaskmispaigalt, kus olid tapetute jäänud, ei võtnud ma midagi, kuna need asjad laoti autole ning need viisid need kuhugi ära. Ma tahan öelda, et laadides tühjaks ešeloni mahalastute asjad, ma saärikud, püksid ja mõne paari pesu.

I. VEISAITE TUNNISTUSTEST AUTORILE

Germanavičiused leidsid mu Kaunase getost, õhutasid sealt minema dokumendid Irena Feliksase tütar Treigyte, kes elas mu Vilniuses. Vilniuses varjas mind M. Meškauskas aega S. Ladigienė, kelle kodus ma leidsin eesti keele sõnaraamatu, vaid ka emaliku hoolitsuse.

NAINE JA MEES

Ma voodi seisis siinsamas kõrval, palati nurgas. Voodi oli kenasti üles tehtud, linad ja tekk nii hoolikalt sirgeks, et nad olid tõmmatud, padi nii kohevaks löödud, et näis, et see siin keegi ilal lamanudki. Muidugi, kui tarvis, ma heidetakse. Parema aga, kui seda enam tarvis, ma las see voodi seisab nõndasamuti oma pehme ja lõhna, korralikult ja kenasti ülestehetuna, ning ma mitte kunagi ja kellelgi mingi vana seda valge päevavalget voodit valges haiglapalatis. Naine tõusis igal hommikul — üksipuha, kas ta oli maganud või lihtsalt öö läbi kinnisilmi lebanud, — ja asus kohe tegema, tõmbas linad sirgeks ja siledaks, lõi leivaks, just nagu ei lahekski seda voodit enam. Ma, just nagu oleks see oma teeneid pakkunud viimast korda.

Ning lõepoolest, naisele tundus igal hommikul, et see — vahest tunni või paari pärast, või siis lõuna paiku, või vähemalt õhtul — tõuseb mees naabervoodist, kisub

maha, viskab palati põrandale kõik oma sidemed, ja see, mida ta näeb, teda vaatab talle silma, ning nad lahkuvad siit ja seal. Ega tule enam mitte kunagi tagasi, ning neile ega ta ei lähe enam eales tarvis neid valgete päevatekkide, valgeid voodeid valges haiglapalatis.

Suure, kogu seina laiuse akna taga säras palkkiirgas ja sädeles vastu igalt haljendavalt lehelt, igalt nevalt viljalt. Ja pruunilt puukoorelt, ja lille õielehtedelt palati roheliselt põrandalt.

Mees peaks viimaks ometigi tõusma, talle naeratades teda embama ning siit koos temaga lahkuma.

Kuid mees lamas liikumatult kõrvalvoodis, ülemine mähitud pikkadesse lõputuisse sidemeisse, mille valgeid paistsid vaid suu ja pool nina. Suu ümber olid juba peenunud kasvada heledad tüükad, kuid nende alt paistsid siiski veel tedretähed, ning naine võpatas, langetas pea ja kaetud kätega näo.

Ta istus valgel taburetil haige voodi ees, nõndasamuti nagu kõigil varasemail päevil, nõndasamuti nagu ta istus ööl, kui ta üles tõusis, mehe juurde valgele taburetile, et ta ise särgiväel, juuksed lahti, ning vaatas, kuidas ta liikumatult lamab, vahel harva oigab, sarnanedes mähkmeis lamasega, keda hiiglasuurest aknast valgustab kollane kuu.

Praegu, selgel suvepäeval, istus naine voodi ees taburetil, pea norus, nagu käte vahel.

Siis libises ta põrandale, vajus voodi ette, surus vastu tekki, puudutades ninaotsaga kergelt, riivamisi mehe kulge.

«Võib-olla olen mina süüdi?» küsis ta. «Mina? Ütle, Mees vaikus.

Kuid talle näis, et mees tõstab käe, asetab talle peale seejärel tõmbab sõrmedega üle tema pikkade juuste ja ütleb:

«Ei, süüdi pole sina. Vaata, kui pehmed on su juuksed. Kui peened ja sifedad nad on, otsekui siidist. Ja kui pehmed neid on.»

«Võib-olla olen ma ikkagi süüdi?»

«Anna kamm, ma kammin su juukseid.»

«Nüüd ma armastan sind. Ainult tookord ma vihkasin...»

«Ole tasa. Tule lähemale. Miks kammil on ainult neli piid?»

Naine istus põrandal, nina ja huuled vastu tekki surudes

puudutades meest kergelt, riivamisi, ega suutnud kuidagi teda tagasi hoida.

«Ei harva nutnud. Ta ei nutnud peaaegu kunagi. Ent nüüd nutnud ta pisaraid tagasi hoida, ehkki püüdis

LAPSED

«Anna Alustan?» küsis poiss.

«Ei,» vastas tüdruk, seades end mugavalt

poisi raamatu põlvedele ja ootas.

«Miks ütlesid tüdruk?»

«Anna Alustan,» lausus poiss ja lõi raamatu huupi

«Miks hakkas lugema?»

«Mina aja pärast jõudsin välja lõpuni, mis oli piiratud ainult saja kahekümne jala kõrguse põõsastara ja nii suure puudega, et ma ei osanud ära arvata nende kõrgust. See taraülekäik teisele põllule. Ülekäigul oli neli astet ja kivi, millest tuli üle astuda. Mul oli võimatu seda ümber minna, sest iga aste oli kuus jalga kõrge ja ümber kivi umbes kakskümmend. Otsisin just mingit teed, kui märkasin kõrvalpõllult trepile lähenevat

«Mina alustas, kes oli niisama suur kui see, keda nägin

«Mina paati taga ajavat. Ta näis olevat hariliku kirj

«Mina ja minu hinnangu järgi astus iga sam

«Mina ja minu hinnangu järgi astus iga sam

«Mina ja minu hinnangu järgi astus iga sam

«Mina ja minu hinnangu järgi astus iga sam

«Mina ja minu hinnangu järgi astus iga sam

«Mina ja minu hinnangu järgi astus iga sam

«Mina ja minu hinnangu järgi astus iga sam

«Mina ja minu hinnangu järgi astus iga sam

«Mina ja minu hinnangu järgi astus iga sam

«Mina ja minu hinnangu järgi astus iga sam

langenud viljapeade okkad nii tugevad ja teravad riiete lihasse torkisid. Ühtlasi kuulsin lõikajaid maa saja jardi kaugusel enda taga. Olles lootusetult pingutusest ja täiesti vallutatud murest ja meelest heitsin maha kahe vao vahele ja soovisin sudameet samas oma elupäevad lõpetada. Mul oli kahju naisedest, kes jäävad orbudeks, ma needsin...

«Aitab,» katkestas tüdruk ja sulges oma punetavad mad.

Poiss vaikis, sest ka temal oli kahju inimesest ning nende hiiglaste ees.

«Ma ei taha, et ta on nii väike... Tahan, et ta oleks suur, väga suur...»

«Hüva,» vastas poiss, lehitsedes raamatut, ning hakkas taas lugema:

«Lamasin selili ning tundsin, et mu kaed ja jalgad mõlemalt poolt kinnitatud maa külge, samal viisil olid koidetud mu pikad ja tihedad juuksed. Niisamuti toodi hulka nõrku köidikuid kaenlaaluseist puusadeni. Nii kase aja pärast tundsin midagi elusat liikuvat vahepeal; hiljakesi edasi minnes tuli ta üle rinna poole ja lõua alla. Pöörates silmad allapoole, näpalju kui ta nägin selle olevat alla kuue tolli pika inimolendi...»

Näib, et kohe, kui mind leiti pärast randumist maa peal magamas, teatati sellest keisrile kulleri kaudu, ja otsustas riiginõukogus, et mind tuleb siduda, ning jutustasin (mis toimus öösi, kui ma magasin) et mind tuleb saata ohtralt toitu ja jooki ja valmis seada minu vedamiseks pealinna. See otsus võib vahest paistuda väga julge ja hadaohklik ning ma olen veendunud, et ükski valitseja Euroopas poleks talitanud nii targalt ja suuremeelselt.

Need inimesed on väljapaistvad matemaatikud ja jõudnud suure tarauslikkuseni mehaanikas, tänu toetusele ja õhutusele keisrilt, kes on kuulus teaduste patroon. Jalamaid pandi viissada puuseppa ja inseneri tööle nende suurima masina valmisseadmiseks. See oli maapinnal kolme tolli kõrgusel seisev puuraam, umbes seitse ja pool pikk ja neli lai, ning see liikus kahekümne kahel tolli. Mind vedasid pealinna tuhat viissada keisri suurt hobust, igaüks neli ja pool tolli kõrge.

Umbes neli tundi pärast meie teekonna algust hakkas mu väga naeruväärne...

«Mulle on välja rebitud,» lausus poiss. «Kuid ma ei taha...»

«...» oli tüdruk päri.

«...» soovides mind lõbustada, näitas mulle oma... mida ma veel polnud näinud. Kõige rohkem näitas mulle koietantsud, mida sooritati peenikesel, ja jalad pikkusel nudil kaksteist tolli maapinnast. Valbalt tantsivad niidil need, kes tahavad võita valitsemist ja kõrgemat kohta õukonnas. Selles üllas kunstis jutavad nad endid noorusest peale. Kui mõni kõrge ametnik, olgu isiku surma või keisri soosingu kaotanud, (mida juhtub sageli), siis viis või kuus neist ametnikust paluvad oma avalduses luba lõbustada, et tehti, ja kes neist kukkumata kõige kõrgemale ametikohta saab vabale ametikohale. Väga sageli kästakse ministreid endid selles oma osavust näidata, ja keisrit nende võimete allesolekus. Varakantslerid annavad suure au osaliseks seetõttu, et ta suutis hüpata ühe võrra kõrgemale kui ükski teine aukandja keisri teenistuses, mis on kinnitatud meie tavalisest sidumise- ja ametist mitte jamedamale koiele. Ülejaanud kõrged ametnikud on oma võimetelt enam-vähem võrdsed.

Vabaduse saavutamiseks saatsin ma palju märgu- ja kuni tema majesteet lõpuks selle küsimuse esmalt kabinetis ja hiljem riiginõukogu ees. Keisri üriku ettelugemise jarel lasti mind vanduda, et ma ei tuletaks nende nõudmisi täidan. Siin on osa sellest tekstist, tõlgitud liliputi keelest:

«Mõni Momarem Evlame Gurdilo Shefin Mully Ully... kelle vagevam Liliputi keiser, kogu universumi... kelle hirm, kelle valdused hõlmavad viis tuhat blust... kaksteist miili ümbermõõdult), ulatudes maa... maadeni, monarhide monarh, kõigist mehepoe... vult suurim, kelle jalad toetuvad maa tsentru... kelle pea riivab paikest, kelle peanoogutus paneb... maailma valitsejate põlved; magus kui kevad,... suvi, viljakas kui sügis, kohutav kui talv. Tema... Majesteet esitab järgmised tingimused asja... vahistesse valdustesse saabunud Magiinimesele,... kuhu vandega peab töötama nende täitmist:... inimene ei tohi lahkuda meie riigist ilma meie... peab olema varustatud meie suurpitseriga.

II. Ta ei tohi tulla meie...

III. Mägiinimene tohib kõndida ainult...

IX. Tootanud pühalikult täita neid tingimusi, said Mägiinimene iga päev enda ülalpidamiseks nii palju sooda, et jooki, mis on küllaldane meie tuhande seitsmesaja kümne nelja alama toitmiseks päevas; samuti lubati talle vaba pääs meie keiserliku isiku juurde ja muude soosinguid.»

Ühel hommikul tuli minu poole Reldresal, keiserlik asjade peasekretär.

«Te saite vabaduse,» teatas ta, «nõnda kiiresti valdaval olude erilise seisuga tõttu meie maal. Kui õitsev meie riik, kord ka võõrale võiks paista, kannatame me ometigi suure pahe all — ägedate parteitülide all riigi sisetulise sissetungi ohu all võimsa vaenlase poolt väljast. Meie riigis on kaks isekeskis võitlevat parteid — Tramecksan ja Slamecksan, millede nimed on tuletatud nende liikmete kõrgeist ja madalaist kingakontsadest. Väidetakse küll, et kõrgeid kontsad on kõige paremini kooskõlas meie riigi põhiseadusega, aga sellest hoolimata on tema majesteedi arvamusel, et kõik riigiametnikud peavad kandma madalate kontsadega kingi, nagu te varsti märkate. Me arvame, et kõrgekontsaliste arv on suurem meie omast, aga riigi võim on siiski täiesti meie käes. Me kardame ainult, et tema keiserlik kõrgus troonipärija kaldub mõningal määral kõrgekontsaliste poole; vähemalt me võime sellega märgata, et üks tema konts on kõrgem teisest, mistõttu ta käies lonkab. Keset selliseid siserahutusi ähvardab meid kallaletung Blefuscuse saarelt. Nagu ma juba ütlesin, peavad need kaks suurriiki teineteisega kõige visamat sõda. See algas järgmisel põhjusel. Kõik me teame, et keedetud munade avamise viisiks enne nende söömist on jämeda otsa purustamine, nii nagu seda on tehtud iidsetest aegadest alates. Aga meie praeguse majesteedi vanaisa, purustades poisikesepõlves muna vastavalt vanale kombele, jättis tus lõikama endale sõrme. Seepeale avaldas tema keiserlik isa seaduse, milles käskis raskete karistuste ähvardusega kõiki oma alamaid purustada mune teravast otsast. See seadus tekitas rahvas nii suurt pahameelt, et sel põhjusel nagu raamatud jutustavad, on tõusnud kuus mässu. On arvutatud, et aegade jooksul on üksteist tuhat inimest pigemini surma läinud kui nõustunud munade teravast

purustamisega. Blefuscuse valitsejad tegid meile oma saadetud laulu sageli etteheiteid, süüdistades meid eksimise suure prohveti Lustrogi õpetuse vastu. See aga ei olevat ainult järgmiselt kõlava teksti väänamine: «Kõrged usklikud purustavad muna sobivamast otsast. Madalad aga on sobivam? Sõda on mõlema keisri vahel tõelise vahelduva õnnega juba kolmkümmend kuus aastat. Nüüd on vaenlane jälle varustanud arvuka laeva- ja teeb ettevalmistusi maabumiseks meie rannikul. Nüüd on tema keiserlik majesteet...»

«Hah,» lausus tüdruk. «Ära loe enam edasi. Mul on meel ikkagi kahju. Ka neist väikestest rumalatest inimestest on kahju.»

«Mul samuti,» vastas poiss raamatut sulgedes. «Need lollused kõrvuti ja vaikisid.»

KOLMAS PEATÜKK

MEIE

NOUKOGUDE TEADUSE JA TEHNIKA UUS SILMAPAISTAV SAAVUTUS

«Luna 9» laskus Kuule. Jaam saadab Maale Kuu pinna kujutisi.

3. veebruaril 1966 kell 21 45 min. 30 sek. Moskva aja järgi saadeti kosmoses 31. jaanuaril väljasaadetud automaatjaam «Luna 9» suuna Kuu pinnal Tormide ookeani piirkonnas, Reineri ja Mariuse vahel, Kuu rist lääne pool.

Pärast «Luna 9» edukalt toimunud sujuvat maandumist Kuu pinnale seati sisse kindel raadioside automaatjaamaga.

4. veebruaril kell 4 50 Moskva aja järgi Maalit antud signaalid peale hakkas «Luna 9» vaatlema Kuu maastikku ja saatma selle kujutisi Maale.

KRIMINAALASI NR. 40/61

«... Ajaloo koidikul oli sõda, kus üks suguharu tungis kallale teisele, et seda hävitada ning võitlustuhinas tapeti, hävitati teiste rahvad. Meiegi põlvkonna ajal alustas kogu riigiparaat võitlust rahuliku, relvastamata elanikkonnaga — meeste, naiste, vanade, laste ja imikutega, sulges nad laagritesse, umbris neid, püüas elektrivoolu alla lastud okastraadiga, olles otsustanud hävitada viimse kui ühe.

Mõrv pole maa peal uus nähtus, ning Kaini patt saadab meile sugu juba sajandeid. Kuid alles XX sajandil said meid mõrva tunnistajad: ei mõrvatud kirepuhangus või pime tühjusega, vaid labimõeldult, kaalutletult ja hoolikalt planeeritud; mitte ühe isiku pahatahtliku kavatsuse põhjal, vaid hoolikalt suure kuritegeliku vandenõu tulemusena, millest võtsid osa kümned tuhanded inimesed; mõrv polnud suunatud mitte ühe inimese ainsa ohvri, vaid kogu rahva vastu.»

...Peale selle, ütles kindral Taylor, on vietkonglaste kaotused tapetute ja haavatute naol nõnda suured, et aasta pärast on Vietkongi sõjalistel üksustel käes tõsised raskused. Edasi ütles kindral, et Ameerikal pole Lõuna-Vietnami mingeid omakasupüüdnud eesmärke...

...Riigisekretär Rusk teatas: ei tule kõne allagi, et Põhja-Vietnami kommunistlikud jõud oleksid Lõuna-Vietnamile otseselt kallale tunginud.

...lennukid pommitasid objekte mõlemal pool 17. paralleeli ja sõjaväeladusid Lao Kai piirkonnas. ...pool tungis ühele ameeriklaste rühmale kallale ...varitsussalk. Kui vaenlane heitis granaadi seitsme ...viskus üks ameeriklastest granaadile peale ning ...laste elud, saades ise surma ...Hlaäl», Washington.

J. BARANAUSKASE TUNNISTUSTEST

...kohaleaetud grupis oli umbes kolmkümmend inimest. ...neid kahekümne meetri kauguselt. Sel korral laskis ...maha ligikaudu kolmsada inimest, kellest enamik olid ...Võtsime ära mahalastute esemed. Mina võtsin kaks kohv- ...kaks uhkonda, üks meestemantel, kroonahast saapad, ...meestepesu, naiste mantliriiet, kaks kella — üks käe- ...kell, ja teisi esemeid, mis ma viisin koju.

I. GERŠIENE TUNNISTUSTEST AUTORILE

...varjas mind Adomas Urbelis, viies mind jalgrattal ...Hiljem, pärast tema surma, varjas ja hoolitses minu ...Petronė Urbelėne-Unikauskiene. Selles aitasid ...Sankiėne, Juškiėne.

NAINE JA MEES

...oleks tahtnud tõusta, minna palati laia valge akna ...ja vaadata sätendavat suve, mis kiirgas ja helkles ...igalt haljendavalt lehelt, igalt siginevalt viljalt, ...puukoorelt, värvikalt õielehtedelt ning isegi ...põrandalt.

...oleks tahtnud tõusta, vaadata hetkeks aknast välja, ...võtta taas istet valgel taburetil mehe voodi ees ja ...seal päev läbi, nõndasamuti, nagu ta oli istunud ...need päevad, aina oodates ja oodates, millal haige ...endalt need lõputud sidemed minema viskab, teda ...ning siis lahkuvad nad koos ega tule enam tagasi. ...nende valged voodid, hoolikalt üles tehtud, ...kohevaks löödud, just nagu polekski neis keegi ...nõud, ning ärgu mitte kellelegi tulgu eales tarvis neid ...voodeid valges palatis.

...tahtis istuda ja oodata — võib-olla tunni või paari ...lõuna paiku või õhtupoolikul tõuseb mees voodist, ...maha sidemed, ning nad lahkuvad siit koos. ...tahtis tõusta, aknast välja vaadata.

«Ole veel natuke,» palus mees.

Ja tõstis käe, mida ta ei suutnud tõsta, paitas naise õlgu.

«Ära mine... Ole veel...»

«Ma olen kogu aeg sinu juures, päeval ja öösel,»
naine.

«Jah, ma tean. Kuid ole veel natuke... Ja ära...»

«Ma ei nuta enam.»

«Pole vajagi. Me oleme ju jälle koos, ning jääme
seks ühte, eks?»

Naine ei tõusnudki, jäi tema voodi ette põlvitama. Ta
vastu tekki surutud, kergelt, riivamisi mehe külge
tades. Ta oleks end tugevasti ligi surunud, nõnda
nagu kunagi peidikus, kui ta kandis veel õhukest
ning kui tal oli külm, või kui nad lebasid kõrvuti,
aga oli üpris napilt, ning nad liibusid teineteise
punastelt telliskiviseintelt aga pudenes tolmu nagu
jahu.

Ta oleks end tugevasti haige vastu surunud, kui pole
kartnud veelgi rohkem valu tekitada.

Mehe keha põles üleni, see oli otsekui suur haav, ta
valutas väga, kuid mees lamas liikumatult, ei karjunud
ei palunud midagi, ainult oigas vahetevahel. Naine
mustas, kui kuulis oigamist. Küllap oli mehel siis kerge.
Võib-olla oli tal siis tõepoolest kergem, sest pole ju
hõlbus vaikida, kui kogu keha on üksainus suur haav, ta
nagu oleks inimeselt nahk ettevaatlikult, korralikult
tõmmatud ning kogu kehal lõhnaksid pisikesed valk-
piisad. Kui nahka maha tõmmatakse, ei hakka veel
jooksma, tekivad ainult väikesed valkjad piisad.

«Muidugi, me oleme jälle koos,» sosistas naine. Ja
das: «Muidugi koos!»

Ta ei kavatsenudki kuhugi minna. Ta oleks tahtnud
vaid tõusta, vaadata läbi avara heleda akna, kuidas val-
sädeleb suvi — päike, haljad võrsed, lehed, õied.

Ta ei lähe kuhugi, ei mõelnudki seda teha, tahtis vaid
aknast välja vaadata.

Mees ei lausunud enam midagi, ning ka tema vaiks. Ta
põlvitas, nagu tekki surutud, ning rõõmustas, et nad
koos. Ükskõik mis nendega ka juhtuks, ükskõik mis sta-
niks ümberringi, nad peavad olema koos, alati koos.

Nad olid kaua olnud teineteisest lahus.

Nad olid kaua olnud üksildased.

Nad olid hirmus kaua teineteist otsinud.

Miks nad nõnda kaua ei suutnud teineteist leida?

Nähtavasti takistasid neid inimesed.

...nad külsid kenasti riides, tülitsevad, armastasid,
...nad lilli, rõõmustasid, vahel aga nukrutsesid ja vih-
...nad kuid inimestel oli hea, nad olid rahul ja lõbusad,
...nad, et elavad pärast sõda. Nõnda mõtlesid inime-
...nad kenasti riides, istutasid lilli, rõõmustasid.
...nad pärast sõda.

...nad olid neid mõlemaid tõepoolest takistanud
...nad, keda nüüd oli jälle palju ja kes kõik olid lõbu-
...nad kenasti riides.

...nad näis naisele, et nad ei kohtu mitte kunagi,
...nad ei suuda teineteist ära tunda. Siis oli ta pahane
...nad inimestele, nendele segajatele.

...nad juhtus vaid harva, siis, kui ta oli otsimisest väsi-

...nad ikkagi uskus ta kogu aeg, sest mõistis, et nad tunne-
...nad teineteise ilmtingimata ära, tulgu kas või üksainus
...nad nad võivad teineteisele silma vaadata.

...nad olnud päevist oli möödunud palju aega. Nad olid
...nad kasvanud ja küllap ka muutunud. Kuigi nemad
...nad vananenud nii kiiresti kui teised inimesed. Nad kasva-
...nad suureks ja olid noored. Nad ei võinud vananeda nii
...nad teised. Hea, et nad ei vananenud. Ja ehkki nad olid
...nad kasvanud ja küllap ka muutunud, oleksid nad
...nad teineteist ära tundnud juba esimesest pilgust.

LAPSED

...nad pistis pea seinavast välja ning vaatas ringi.
...nad tõukas siinsamas lähedal. Nähtavasti ootas ta
...nad ammu.

«Täna...» sosistas tüdruk, sest poiss riivas õlaga ava-
...nad ning nende jalge ette veeres väike kivi.

...nad tõmbas pea tagasi, siis pistis selle taas välja ning
...nad uuesti ringi, liikumata paigast. Tüdruk oli ju õel-
...nad

«Täna...»

...nad tõukas tüdruk käre, puudutas poisi õlga.

«Täna...»

...nad ronis kitsast lõhest läbi, tõmmates seekord marras-
...nad vasaku küünarnuki. Avaus purustatud maja seinas
...nad tõepoolest kitsas, ebamugav, ning iga kord kriimustas
...nad ennast veriseks, ehkki püüdis alati läbi pugeda ette-

vaatlikult, korralikult. Puüdis nii väga! Mitte sellepärast, et hiljem, kodus, oleksid ema ja isa talle kõõrdi vaata või isegi peale käratanud ja rihma võtnud — mitte sellepärast, et karmustuste, kuivõrd just lõhkirebitud riiete paari ka mitte sellepärast, et oli valus. Valu aga oli suur, siis, kui telliskivi serv kiskus maha nii õhuke nahka, et isegi verd ei tulnud, oli vaid tükike nahka, millele tekkisid väikesed valkjad piisad, ning kohe koht põles nagu tules, mida ei saa ära puhuda ega suruda tallata.

Kuid ka mitte sellepärast.

Ta oli alati valvureid kartnud. Talle tundus, et valvurid — isegi kui nad teda ei marka — võivad haista nende valkjate piiskade lõhna. Haistnud seda, vaadates nad ringi ja näevad, kuidas ta tudrukuga käsikates piki purustatud maja seina äärt, astudes neid kaks sammu, mis tuleb labida, et jõuda ohutu peidupaigale lesama maja varemeis.

Jah, see kaksteist sammu oli vagagi ohtlik vahet. Ning mitte üksnes sellepärast, et neid oleks võidud näha. Kui märgatakse ja nad kinni võetakse, siis pole veel teada, mis neist saab. Kuid see ei olegi nii tähtis. Halvem on, kui nad kinni võetakse ja valvurid leiavad kitsa ava, mis kaudu ta tuleb ja läheb, müürivad või lõõvad laudade kinni, ning ta ei saa siia enam tulla, ehkki on käinud iga päev — kas varajasel hommikul või siis enamasti öö eel.

Siis jääb tudruk üksinda siia poole varemeis maja tema aga teisele poole. Mis sest, et peale tudruku elab veel palju inimesi. Temalgi on ju ema ja isa, sõbrad, ja teisel pool seina elab inimesi veelgi rohkem. Ikkagi ja tudruk niisama üksi nagu temagi.

Ta pigistas kõvemini tudruku väikest kuivetut pilti.

«Ära karda,» sosistas tudruk, «nad ei nae... On jama veel neli.»

Jah, jäi vaid neli sammu, kaheksa oli neil juba seljatanud, kuid see oli siiski ohtlik koht, mis tuli läbida enne peidupaika jõudmist, kust neid tõepoolest enam keegi ei oska leida, seal võis isegi karjuda, keegi poleks kuulnud, ja haal, suutmata tungida läbi endise kloostri paksude müüride, oleks tõusnud summutatult üles ja kadunud taeva otse väikese laterna kõrvalt, mis rippus ülal ja andis neile õhtupimeduses valgust.

...nad oleksid võinud kisada ja naerda kas või ...nad ei karjunud ega naernud valjusti — ...taesti rahulik. Egas nii väga kaugel olnudki ...võinuksid haista vere või marraskil nahal ...piiskade lõhna.

...alati samme.

...ta ikka:

...teist...»

...tundus siis poisile, et läbi käla tuleb sadu kilomeetrit ning et see tee ei lõpe iial.

...oli rahulik, just nagu pakuks see lugemine ...Võib-olla tõesti. Sammude arv, kaheteistkümnes, vähenes ju pidevalt. Kui nad viimaks oma ...vupsasid ja maha istusid, — õigemini küll kukkumiseks, kuidas raskesti, just nagu oleks tõepoolest ...etrid läbi kaidud, — väsinud, ning hing rinnast, siis valgutas tudruk oma teravaid alumisi hambaharju, mis pistis vaid kaks esihammast, teised polnud ikka ...), valgutas suuri halle silmi ja lausus ohates:

«Kõik!»

Monikord, istumisest roidunud, heitsid nad teineteise peale, pälis kõrvuti. Peidupaigas oli nii vähe ruumi, et poiss toetus parema küljega vastu üht seina, tüdruk vasakuga vastu teist. Hiljem, kui poiss suit ära põletanud kitsa ava oma õue ronis, oli ta alati punaka tolmuuga koos. Ehkki peidik oli vaikel, ehkki nad olid aeg ühes ja samas kohas, ei lakanud seinad ...ning jatsid riitele ja nahale oma jaljed. Jõudnud, puhastas poiss end punakast tolmust, kuid tüdruk kiirustamata, küllap vist sellepärast, et talle tundus, et ta ikka veel tudruku kõrval ja hõõruks ...tuleb vastu seina, sein aga jätaaks oma head ...punaka tolmu. Ning arvatavasti mõtles pärast ...mist ka tudruk sellelesamale. Ega kiirustanud ...hommikul — kui poiss naasis hommiku ...aga isegi õhtul, nägi ta piki seinääärt hiilivat ...hiljem, peidikus, tudruku vasakut õlga, mis ...tolmust punakas.

...et peidik oli nii kitsas, et nad surusid end ...ja seinte vastu, kui heitsid kõrvuti. Lamades ...nad otse ülal mütsiga tänavatähtedat, edasi aga, ...õhupinnal — taevast. Sompus, pilvisse mattunud või

siis helesinist, tumesinist või musta taevast, ta ei näinud tähti ja tähekesi. Kuud ei olnud nad veel kordagi näinud, aga neile piisas tähtedestki.

«Üks...» lausus tüdruk tasa.

Algul kadus tüdruk, sest ta läks ees, seejärel ka tüdruk poiss. Seinaaar oli nüüd tühi, keegi ei võinud midagi näha, seeparast polnud enam ka hirmu.

Nad kõssitasid teineteise vastas.

«Kas sa ei kartnud?» küsis poiss.

«Ei, ma kiirustasin. Alati, kui me koos läheme kuhugi, on vaja kiirustada.»

Poissile tegi nalja, et tüdruk ütles:

«Läheme kuhugi.»

Just nagu võiksid nad tõesti kuhugi minna, just nagu poleks neil kogu aeg üks ja seesama tee — kaks sammu edasi või tagasi.

Kuid poiss ei lausunud sõnakestki ega hakanud naerma.

Ta andis tüdrukule kaks ploomi — need olid veel terved, ainult keskelt pisut kollakamaks tõmbunud, ta ei näinud seda ei näinud, sest siin oli pimedam kui väljas, ta ei näinud latern aga ei põlenud veel, ning kui olekski näinud, ei pidanud teadma, et ploomid pole sel ajal veel kopsakad, vara veel. Pealegi oleks ta võinud küsida, kust need ploomid on pärit, kustkohast saadud, poiss aga ei tahtnud seda teada teaks. Siis ei hakkaks ta neid sööma. Aga sööma ta pidi. Ploome või muud — kõike, mida poiss tõi.

«Aga sina?» küsis tüdruk. «Üks mulle, teine sulle, ei saa.»

Poiss neelatas.

«Ptüü!» vastas ta. «Ma ei või neid enam silma otse näha. Hambad juba valusad. Muidugi, kui sa nii väga soovid, võin ma ju tsipa hammustada.»

Tüdruk ulatas talle ploomi, ta vajutas hambad kinni, sissee, tundis huultel mahla, hapukat, mõrkjat, ääretult maitsvat, — ja võttis ploomi hammaste vahelt.

«Hapu. Ei taha. Soo ise.»

Tüdruk sõi, imedes aegamisi seda hapukat, mõrkjat mahla, küllap maitset see temalegi. Ning silmitses poist, kes istus vaikides tema vastas. Ta hammustas ploomi kuni kivikeseni, nii nagu seda oli teinud poisski, ja tundis mahla. Poisil oli hea tüdrukut vaadata, seeparast ta on võit.

«Ma ei ole tütarlaps?» küsis tüdruk, kui oli ühe ploomi söönud ja nüüd kivikest suus lutsutas.

«Ma ei ole tütarlaps?»

«Ei tea.»

«Võiksid tüdruk, siis kammiksin ma sul juukseid.»

«Võiksid midagi saarast pahegi tulnud. Ta tõmbab pead, mida ema oli hiljaaegu püüanud tavaliste pakaäridega. Ei, sellele poleks ta küll iialgi tahtnud.»

«Ma tahad?» küsis poiss. «Kas tahad, et ma sinul kammiksin, kui ma oleksin tütarlaps?»

«Kui sa langetas pea, siis aga noogutas.»

«Ma ei pole kammi.»

«Kui sa silmad olid suured ja hallid.»

«Kui sa tänasid täna... Mul on kamm.»

«Kui sa käisid pika luukammi, millel oli vaid neli sõrmeluged, need tähelepanelikult üle. Tahtis algul ka arvestada, kuid viies oli üsna lühike, vaevu näha, oli tuntuks, sellepärast otsustas ta lõpuks, et kammil peab olema neli piid.»

«Kui sa oli see kamm.»

«Kui sa langetanud taas pea, nihkus lähemale.»

«Kui sa kammis aeglaselt, hoolikalt.»

«Kui sa kammis tüdruku juukseid, mõtles aga sootuks muust, kui sa kuuljuti lugenud raamatut, kus jutustati imelistest talismanidest, mida nimetatakse talismanideks.»

«Kui sa mõtles, kammides aeglaselt tüdruku pead:»

«Kui sa juuksed on peened, pehmed ja siledad. Nagu nad on nii peened, et kui võtta üks tukk pihku, ei ole neid vististi tuhandeid. Nad on nii pehmed, siledad, et võivad kindlasti olla talismanideks. Kui sa and, tuhandeid talismanid! Ta võiks seista kuhugi, kutsuda ja jagada neid kõigile, anda igale inimesele juuksekarva Igaühele üks! Järele aga jääks neid veel palju, tohutu palju, tuhandete kaupa. Iga inimene võiks endale väikese kotikese, riputaks selle kaela, kui ta oleks peen, õrn juuksekarv — talisman. Siis oleks ta enam midagi karta, midagi ega kedagi. Talismanid ei satuks iialgi miinile, tema lähedal ei oleks midagi ega muresid, teda ei haavaks kild ega kivid, ei olekski kuul. Ja kui keegi paneks inimesed kraavi-»

pervele seisma ja tahaks nad maha lasta, siis põl kõik kuulid talismanidelt tagasi ja tapaksid sell tulistas. Oleks alles vahva! Tüdruku juuksed on peenikesed, et pihku mahub neid lausa tuhandeid, ja jätkuks kogu linnale, võib-olla ka veel teistele linnadele.»

Poiss tegi tema juuksed ilusti korda. Mis sellest, et mil oli vaid neli piid ja viiendat võis vaevu sõnata tunda. Tüdruku teravad, kondised õlad olid kadunud, kade juuste varju, juuksed aga läikisid, sillerdasid

Poiss küsis:

«Kas sa tead, mis on talisman?»

«Ei, ei tea.»

«Kui inimesel on talisman, siis ei juhtu talle midagi halba.»

«Tõesti?»

«Jah-jaa. Talle ei juhtu mitte kui midagi. Kujutad et

«Kellel need on? Sakslastel?»

«Ei, mis sa nüüd! Igasugustel neegritel, indiaanlastel»

«Ahah...»

«Kui sinu juuksed oleksid talismanid... Nad on nii peenikesed, nii peenikesed, pehmed ja siledad... Kas sa lood, et nad jätkavad juuksed maha?»

Tüdruk pöördus, vaatas talle silma.

«Kas sa endale võtaksid?»

«Ühe võtaksin.»

«Ja minu emale annaksid?»

«Muidugi!»

«Ja kõigile, kes siin on?»

«Loomulikult.»

«Kas minule ka jääks?»

«Muidugi! Vaata, kui peenikesed nad on. Neid on tuhandeid.»

«Hea küll... Lõika.»

Poiss kohkus. Ei teadnud isegi, miks.

Langetas pea.

«Mul ei ole kääre.»

«Kas teisiti ei saa? Võib ju ühekaupa välja kiskuda, kui pole nii valus.»

Poiss kujutles, kuidas ta tüdruku kõrval istub — nagu praegugi — ja ükshaaval juukseid välja kisub. Ta raputab pead.

«Ei, ei! Nii ei tohi. Peab lõikama. Teisiti ei tohi.»

«Hea küll...» ütles tüdruk. «Meil pole ju kääre.»

«Jah... Kuid ega meie ole süüdi, et meil pole kääre.»

«Ei saa teha kõike, mida tahame.»

«Aga ei saa käärid muretseda. Minagi võiksin, aga ei

«Aga ei tea seda palju paremini kui mina.»

«Langetas taas pea.»

«Hea... Küll ma leian.»

«Aga pullas tüdruku kätt — peent, kondist, läbipaistvat

«Aga leian minu juukseid.»

«Aga leian, tõstmata pilku.»

«Hea...» Siis aga lisas: «Nüüd kammi sina mind!»

«Tüdruk võttis meelsasti kammi — sellesama, nelja piiga.

«Aga vaatlikult labi poisi lühikeste juuste.

«Kui sinu juuksed oleksid samuti talismanid,» ütles ta,

«Aga jätkuks kindlasti kõigile. Mis sellest, et nad on nii

«Hea. Eks?»

«Aga noogutas.

«Aga kätega kui kammiga silus tüdruk tema karust

«Aga ja vaatas, kuidas juuksed küütlesid.

«Aga, kui oli läinud pimedaks, mütsiga tänavalatern

«Aga põlenud — veel ei põlenud, võib-olla aga teda ei

«Aga —, lamasid nad oma peidikus, teineteise ligi lii-

«Aga, poiss toetus vastu punakat telliskiviseina parema

«Aga, tüdruk — vasakuga.

«Aga korda nägid nad seal, ülal taevas, kitsast kuu-

«Aga» ütles poiss. «See on noorkuu. Ta aina kasvab

«Aga, kuni muutub täiskuuks — siis on tal silmad,

«Aga ja suu. Noorkuu kasvab terve nädala, mõistad?»

«Aga ei mäletanud enam täpselt, kui palju aega võtab kuu

«Aga täiskuuks, kuid talle näis, et ühe nädala.

«Aga pärast ta nõnda ütleski.

«Aga? Ühe nädalaga kasvab ta nii suureks? Seitsme

«Aga?»

«Aga Küll sa näed.»

«Aga küsisid ja silmitsesid kuud.

«Aga ühiskiparast soovisid mõlemad, et kuu kasvaks

«Aga — mitte nädala, vaid hulga kauem, palju

«Aga, palju nädalaid ja palju kuid. Ehkki on nii tore näha

«Aga, naerda tema kõverat nina, plekilisi silmi ja

«Aga, suud, on siiski hulga toredam vaadata kitsast

«Aga ning oodata, kärsitult oodata, kuni see laieneb, pik-

kamisi kasvab, aina kasvab, ning teada, et alles
seda muutub ta ümmarguseks, naervaks kuuks.

Nõnda nad lamasid, vaadates taevasse, tihedalt teinetei
vastu surutud, ning peidiku kahelt telliskiviseinalt, mis
lakanud ikka veel määrimast, pudenes alla punakat t

NELJAS PEATÜKK

MEIE

AUTOMAATJAAM «LUNA 9» SAADAB MAALE KUU PINNA KUJUTISI

Hindamatu panus teadusse
Varsti saame teada, missugune on Kuu lähedalt

TASS-i teadaanne

Automaatjaam «Luna 9», mille asukoha koordinaadid Kuu pin-
na suhtes on 8 minutit põhjalaiust ja 64 kraadi 22 minutit lää-
rilaiust, jätkab Kuu uurimise ettenahtud programmi täitmist.
Automaatjaam, mis leidis aset 4. veebruaril kella 18.30 kella 19.53
vahel aja järgi, saatis jaam Maale Kuu maastiku ringpanoraami.

KRIMINAALASI NR. 40/61

«Eichmanni kuritegudele Protektoraadis tuleb lisada ka Li-
stusuhste laste mõrvamine. Atentaadi eest Heydrichile
pakkunud katte niviisi, et puhkisid selle tšehhi küla maa-
omikes sadade õnnetut last saadeti pärast nende vanemate
Lodzi getosse, kus nad jagasid juutide saatust.
Lodzi getos, kus lapsed rebiti kate vahel tukkideks —
silme all, kes õudusest mõistuse kaotasid.
Lodzis kaotati lastega sobralikult ainult ühes kohas — gaa-
si laval andsid mõrvarid igale lapsele kompveki.»

«Ameerika Haal» Tere õhtust, head kuulajad
Guami saarel baseeruvad pommituslennukid ründasid Viet-
namis asuvas mereaarses piirkonnas Ebasoodne ilm segas küll
pommitamist Põhja-Vietnamis, kuid siiski tegid Ameer-
ika lennukid 25 lendu põhja.

FOTODE ALLKIRJAD

«PARIS-MATCH»

1. fotol: Vietnami ema Nam Jenist. Jooksnuud välja põlevast
tulest, surub ta vastu rinda oma kuuekuist poega.»
2. fotol: «Kaks poissi samast külast. Ameerika jalaväelaste run-
nast üheksa orbuks»
3. fotol: «Luna-Vietnam Üks merejalaväelane heitis granaadi
mõõnema. Mõne minuti pärast tõmmati sealt välja kahe lapse moo-
nastatud kehad.»

J. BARKAUSKASE TUNNISTUSTEST

Kui oli maha lastud 12 000 inimest, võtsin endale paljud kuulunud väärtuslikud esemed: kaks ülikonda, saapad, naiste salli, naiste talvemantli, koheva karvaga mantli kuusele lapsele, kaks paari naistekingi, kaks paari lastekingit kasuka.

B. ELINIENE TUNNISTUSTEST AUTORILE

Minu tütre Estera päätsid okupatsioonlaastail Sofija mäne, tema tütar Danute ja väimees Vladys Zubovas — selt õilsa hingega inimesed.

LAPSED

Seekord põles kõrgel nende kohal mütsiga tanavalat. Poisil oli põues raamat — samuti räbaldunud, ka loetud, narmendavate nurkadega, alguse ja lõputa. Ta aga lugeda ei tahtnud ega lugenudki. Raamatu ta kaasa niisama, igaks juhuks.

Nad lebasid kõrvuti, teineteise vastu surutud, ning tasid silmi vidutades mütsiga laterna eredasse ja ajal kuidagi tolmusesse valgusse.

Selles laternas paistsid selgesti mitte üksnes er, hõõguvad niidid, vaid ka imelised maailmad, mis võib olla kunagi on olemas olnud, võib-olla kunagi alles tekivad, võib-olla aga ei teki mitte iialgi. Need maailmad olid dad nagu lamp ja kirevad nagu laterna tolmune muts.

Tüdruk pigistas silmad kinni.

Suletud silme ees hüplesid ja veiklesid sajad helid, lambid ning kirvendasid need imelised maailmad, võib-olla kunagi olid olemas, võib-olla alles tekivad, võib-olla aga ei teki mitte iialgi. Need maailmad olid kirjed nagu linnud.

Tüdruk pigistas silmad veelgi kõvemini kinni ja küsib.

«Mida me hakkaksime tegema, kui me oleksime lapsed ka pärast sõda?»

Poiss oli silmad samuti kinni pigistanud, kuid vaikselt teadmata, mida vastata.

Jah, ta ei teadnud, mida vastata. Teadis vaid, et tüdruk seda küsib.

Sageli, kui nad teineteise vastas istusid ja kaua vaadnud olid, ütles tüdruk vaevukuuldavalt:

«Ma tahan, et mul oleks lõbus.»

«Kas sul siis minuga ei ole lõbus?»

«Ei! Ei! On küll!»

«Kas nõnda raagid?»

«Jah, et meil mõlemal oleks veelgi lõbusam.»

«Istusid nad kaua vaikides.»

«Jah, et nad vaikisid. Poiss teadis nagunii, mida nad vastu ütleb.»

«Mida lapsed ka pärast sõda,» sosistas tüdruk tasa, «mõlemad pea ja katnud näo oma kõhnade, läbipaistvate

«Mida aga vaikis, teadmata, mida vastata.»

«Mida lapsed ka pärast sõda.»

«Jah, aga proovi olla! Kas sellest midagi välja

«Jah, aga proovi olla.»

«Mida küsis taas, kuid nüüd juba teisiti:»

«Mida teeksid lapsed pärast sõda?»

«Mida võinuks põuest välja tõmmata raamatu — räbal-

«Mida narmendavate nurkadega, alguse ja lõputa raamatu —

«Mida tänasid ei tahtnud ta lugeda. Ta vaatas laternast

«Mida — taevast, kuusirpi, mis oli veidike laienerud,

«Mida misamuti nagu tüdruk, imelisi maailmu. Need

«Mida kirjud, otsekui linnud. Niisama kirjud nagu räh-

«Mida see nõnda, kui vaatad silmi vidutades laternat

«Mida küsib?»

«Mida on veel väikesed. Üsna pisikesed, väiksemad kui

«Mida lausa põnnid. Nad on vend ja õde. Raske isegi

«Mida kumb on noorem, kumb vanem, nad on veel nõnda

«Mida tulukesed.»

«Mida see-eest on nad upris targad ja kavalad.

«Mida on palav, kogunisti tulipalav, kõik nad elavad met-

«Mida on rohelistes majas, ning ümberringi on samuti

«Mida duul, mühisevad kõrged mannid.

«Mida latvades sõeluvad oravad. Istub üks sihuke oravapoiss

«Mida kiikab ringi ja hakkab käbisid närima, seemne-

«Mida eestil välja sülitama. Tema silmad on ümmargused nagu

«Mida mõeldud hambad teravad — aina näks ja näks. Ning kui

«Mida muidugi katust kalpsab, siis kõmiseks nagu kõu sel-

«Mida taevast, ehtne äike, ainult välku ei löö.

«Mida Nad kuulatavad mõlemad — vend ja õde. Teevad näo,

«Mida kardaksid, nagu kohutaks neid see äike, ise aga

«Mida kuulatavad naerda.

«Mida Nad on üpris targad ja kavalad.

Kui isa suitsetab, läheb tüdruk tema juurde ja

«Isa, miks sa suitsetad?»

«Suitsetan, ja kõik, mis siis?»

«Ära suitseta, isa...»

«Miks?»

«Kui sa seda teed, tuleb sul ninast suitsu.»

Ka poiss ei ole suu peale kukkunud.

Kord tuli neile külla tädi — ilus, valge naoga, puhtast huultega. See tädi meeldis talle väga, selleparast ta läks kohe juurde ja küsis otse silma vaadates, põrmugi ei hirmumata:

«Tädi, miks sa huuli värvid?»

Tädi naeratas, võttis ta sülle ja sosistas kõrva:

«Nõnda on ilusam... Kas siis sulle ei meeldi?»

«Ei,» vastas ta valjusti. «Mulle meeldib piimama. Ainult mitte riisiga, vaid makaronidega.»

Kõik naersid, naersid kaua.

Siis saidki õde-venda teada, et nad on üpris targad kavalad.

Kui nad seda tookord teistelt ei oleks kuulnud, poleks nad vist ise selle peale tulnudki. Nüüd aga, nad sellest kuulnud, tundsid nad tulist heameelt, kappasid mööda õue, võtnud teineteisel käest kinni ja ajanud pörselga nagu kaks traavivat suksut.

Siis tarkaski neis soov oma linnu järele — ilusas puus.

Mis kasu on neist oravaist? Aina sõeluvad männilabades, silitada neid ei saa.

Või siis näiteks jankudest, keda kunagi nägema ei saa. Üleaedsete lapsed — muidugi, nemad on õnneseenud, lapsed pisikese janesepoja, sidusid tagumise jala kulge puu ja viivad teda nüüd iga päev ristikupöllule sööma.

Aga mis on nendel asja jankuga, kui see on teiste oma?

Nad tahtsid, et neil endil oleks oma lind, tahtsid teda hoida ilusas puus, sööta kõigega, mis kätte satub, kuulata, kuidas ta laulab, kuidas tiibu laksutab. Nad olid targad ja kavalad, nad olid lapsed parast sõda, ning ümber ringi õilmitses suvi, rohetas nende roheline maja, ja rohelised männid mühisesid, ja lilledest kirendavad aasad lõhnasid, ja ruskekarvalised oravad turnisid puuokstel ning kihutasid katustel — otsekui välkudeta kõu, ja ümber oli hele, päikeseline päev, ning nad tahtsid endale oma lindu — ilusas puus.

Kord läksid nad isaga jalutama.

«Lind poleks vist selle oma linnu unustanudki, kui poleks ta mändide vahelt kuulnud piiksumist. Keegi aina otsekui kutsudes, otsekui kiideldes, täpipealt nagu papaga, ainult valjemini.

«Lend küll,» ütles isa. «Oodake siin, ma proovin.»

«Lend tee, hüppas üle kraavi ning sammus edasi piiksumise suunas, vaadates ümber-»

«Lend aga seisis nagu soolasambad, kartes hingatagi, et mitte lendu peletada. Nad taipasid jalamaid, et see on nende lind, kes häält tegi, seesama, kes pidi ilusasti laulma, toitu nokkima ja tiibu laksutama.

«Lendutas ettevaatlikult männijussi, kuid jäi hiljaks — vahises teise puu otsa. Isa hiilis uuesti ligi — ja hiljaks. Ta ajas lindu taga ühe puu juurest teise piiksumine kord kadus, kord oli taas kuulda, ning vend tahtsid väga, et isa püüaks linnu rutemini kinni, kui ammal ajal oli ka hea meel, et ta seda kuidagi kätte saaks.

Nõnda nad seisis, suud ammuli, kartes hingatagi, ja

«Lend pistis kohe kilkama, kui isa viimaks midagi kätte saanud. Nüüd tuligi isa pihust seesama hää:

«Piiks-piiks... Piiks...»

«Lend nagidki oma lindu.

«Lend kirev-kirju, just nagu maailm!

«Lend tal hallid, varbad kõverad ja küünised terad. Lapsed ise katsusid järele.

«Lend oli pikk, keel kollakas.

«Lend teravate küünistega klammerdus linnuke isa külge, vehkis aeg-ajalt tiibadega, kuid ei suutnud tõusta, sest isa ei lasknud. Lind vihastas, vehkles, ehkki oli ise päris nooruke ja poleks kaugele len-»

«Lend vahest ainult paar sammu.

«Lend kisendas. Aina kisendas.

«Lend oli temast, sellest kisendajast.

«Lend ka tema haäl ei olnud meeldiv.

«Lend nemad, vend ja õde, rõõmustasid ikkagi. Oi, kuidas

«Lend rõõmustasid!

«Lend lekslesid ringi, toppisid sõrmi pika noka vahele, hammustas, ja valusasti. Siis nad ahhetasid ja kilbasid, kuulsid linnule ritsikaid. Mis sellest, et see oli vaid linnupoeg, ning veel ilma sulgedetagi — tal olid vaid

mingid kummalised udemed ja pisikesed sulged.

Nad pistsid talle suhu ritsikaid, tema aga ei ehkki ritsikad peaksid ju linnule olema lausa mahl. Ta ei tahtnud neid alla neelata, sülitas välja ning kisendas ja karjus, kogu aeg ühtmoodi haledalt ja kult.

«Piiks! Piiks! Piiks-kraaks!»

Kuid lastel oli siiski hea meel, nad teadsid, et nad harjub, jätab kisamise ja hakkab sööma, kui nalg k

«Isa, kas sa teed puuri?»

«Teen, teen.»

«Isa! Kas ilusa?»

«Muidugi.»

«Kas ta harjub ära?»

«Harjub.»

«Ja ei kisa enam nii koledasti?»

«Ma ei tea.»

Kuidas see isa siis ei tea! Ta peaks ju taipama, et linnud puuriga harjub, siis hakkab ka sööma, kui nalg ega kisa enam. Lind peab laulma. Kas siis see siiski ei olegi lind?

Isa aga ütleb:

«Ei tea.»

See on kiuste öeldud. Muidugi kiuste!

Lapsed hakkavad armastama seda linnupojukest, hiljem aga mitte enam linnupojukest, vaid lindu. Nad annavad talle hästi süüa, silitavad tema udemeid, hiljem aga sulgi. Ning linnul on lastega hea olla. Nojah, ainult linnul ei saa, muud midagi. Ei või ju puurist välja lasta. Linnu välja — vuriseb minema ega tule enam tagasi. Ei tule mingil juhul välja lasta! No ja kui ei saagi lennata, mis sellest. Nagunii võib ta tiibadega vehelda — puur tuleb avar, kena, ruumi on selles laialt.

«Miks ta nõnda koledasti karjub?»

«Ei tea,» vastas isa jälle.

Nemad, õde-venda, seisavad, teadmata, mida nad küsida.

Kuid ikkagi on nad rahul.

Kõik jooksevad koju.

Juba on puurgi valmis. See on ilus, avar. Ja lind on puuris. Nende lind on nende ilusas puuris. Mis neist on vaist — sõeluvad puuladvus, aga paitada neid ei saa, n

Ja jankust — nosib nõõri otsas ristikut, aga pole e maa. Kuid lind — see on juba sootuks teine asi. Kuid lind on nende puuris!

.....
Linnul, põleb mütsiga latern. Veelgi kõrgemal linnul, kitsas nagu sirp. Kui aga laud kokku hakkab silme ees virvendama, keerlema löövad linnulmad, maailmad, mis on kirev-kirjud nagu linnulmad, ja linnud, mis on kirev-kirjud nagu

.....
Linnul tüdruk, müksates poissi rusikaga. «Isa laskis tüdrukule,»

.....
Linnul laskis,» vastab poiss.

.....
Linnul teen, miks ta nii koledasti karjus.»

.....
Linnul teen samuti.»

.....
Linnul me kohe aru ei saanud?»

.....
Linnul aru saada? Nagunii me olime targad ja kava-

.....
Linnul, aga ta ju muudkui kisendas.»

.....
Linnul, meie tahtsime, et meil oleks oma lind oma

.....
Linnul isa laskis siiski linnupoja minema, nad teadsid, linnul nõndaviisi oli.

.....
Linnul nad mängisid, ajasid liblikaid taga ja hakkasid linnul sulelist juba unustama, kuigi kahetsesid, et teda ei ole ja et nad teda enam ei nae. Nad oleksid linnul astunud, kui see poleks põõsastes taas hüüdma linnul ja ehkki tema haaltsused olid needsamad — linnul —, kõlasid need meeldivamalt, sugugi mitte linnul, sest nüüd hüüdis ta neile midagi muud, ega jät- linnul me, kuni nad vastasid. Siis ta vaikis. Küllap lendas linnul

.....
Linnul, kõrgel, põles suur latern ja keerlesid imelised, linnul maailmad.

NAINE JA MEES

.....
Linnul oli naine väga rahutu. Kunagi varem polnud linnul juhtunud. Ärevus tuksles temas lakkamatult koos linnulnaga ja valgus kogu kehas laiali koos verrega. Kunagi varem polnud tal niisugust asja ette tulnud.

Kogu aeg tahtis ta tagasi kaldale. Miski tõmb järeljätmatult kalda poole, ning ta ei teadnud, mis nii on. Polnud veel kordagi nõnda juhtunud, et kogu järve keskele jõudmist tekib juba soov minna tagasi kaldale.

Ent siiski ei lainud ta tagasi, sest ei teadnud, mis nii rahutu.

Ta ujus keset järve, üleni valge, ja tema hallid vaatasid taevasse.

Igal tähisel ööl, kui ta oma rohtu ei otsinud, ta metsasügavusse selle järve äärde, viskas kõik riided ja ast, jooksis kõrgele kaldale ning tormas vaiksesse vette — otsekui tähistaevasse.

Iga käetõmbega, iga kehaliigutusega või — kui tahtis sõrmede või huultega riivas ta sadelevaid tähti või nende laialipaiskuvaid pritsmeid.

Ta ujus järve keskele, pööras selili ja silmitses taevast — musta, sügavat, tuhandeist tähtedest sillutatud taevast. Ja nägi kogu taevast, aga mitte väikest osa kahe punastest tellistest seina vahel, tolmuse maa tänavalaterna kohal.

Ta nägi kogu taevast, niipalju kui seda ümberringi oli ja veelgi rohkem, sest ta ise oli taeva all, lausa taevast, sest mees oli ülal, kõrgel, ja oli ka all, järves, ning nend võis puudutada iga tähte, võis püüda neid kõiki, Suure Vankri juurest Väikese Vankrini, sealt aga Linnuteele, püüda kinni iga täheke, kanda neid püü pärast aga tugevasti pigistada ja nende laialipaiskuvaid pritsmed kokku korjata.

Kui ta väsis, pööras ta end selili ja ujus keset järve keha valendav, silmad hallid.

Kohe ilmus järvetaevasse veel kaks tuhmilt helendavat tähekest, mis peegeldusid vastu ülal, kõrgel — taevast järves.

Siis sulges ta silmad ja nägi end keset kõiki neid loodamatuid tulukeid, mis keerlesid ümberringi — nii all kui ka ülal, mis hüplesid ja tõuklesid, tuiskasid sinna-sinna helklesid ja ergasid.

Siis ta harilikult nägigi imelisi kirev-kirjusid maailmu.

Need maailmad olid kirev-kirjud nagu linnud, nagu rähnid.

Ning kõik rähnid, kõik maailma linnud olid kirev-kir-

jud need imelised maailmad, mis pöörlesid suletud silmadest ja sätendasid.

Teda praegu oli ta rahutu.

Ta silmad, tahtis näha vaid oma maailmu, kuid ta ei saanud.

Ta hakkas looma veelgi rahutumalt, ning ärevus valendas tema laiali üle kogu keha.

Ta nägi meest esmakordselt teistsugusena kui varem.

Teda suureks kasvanuna, pikana, enesest pikemana, juustega, kuid hulga pikematega kui varem, naeratust, tedretahne ja tugevaid käsi — nagu

ta näginud silmad, nägi ta meest nii järsku, et ehmus. Oli teda oodanud ja otsinud palju aastaid ning aja jooksul muutus see ootamine veelgi kärsitumaks, nüüd aga, kui ta silmad, nägi ta teda nii järsku, et ehmus. Ta ei mõelnud, miks. Ehkki ka teistsugusena — suureks kasvanuna, oli see, keda ta nüüd nägi, ikka samasugune ja tavaline, just nagu oleks ta teda varemgi sellisena näinud. Tõepoolest, näis, nagu oleks see mees juba varem olnud niisamasugune nagu praegu.

Ta sirutas käed ette ja hakkas tõtates ujuma kaldale, puisates segi kõik järvetähed ja nende killud, kanda oma suurenevast rahutusest ja ääretust igatsusest, et ta hilineda võib-olla sel ainukesel korral, mil nad teie jaoks nii lähedal olid.

Ta hakkas ja hakkas hingeldama, ahmis koos õhuga sisse vett, hing kippus rindu kinni jääma, kuid ta ei saanud sellest hoolimata, libises vett pritsides peatuma. Ta lasi, paludes järvelt abi, et mitte kaldale hilineda.

Ta alles vees, tõstis ta pea ning nägi teda — ta seisis ta ees. Oli tõepoolest suureks kasvanud, pikk, teistsugune, ning juuksed olid lühikesed, aga palju pikemad kui varem, ning suul oli lai naeratus, näol tedretahne.

Ta nägi veelgi enam, hüppas ta komistades veest välja ja sirutas mehe juurde, käed ette sirutatud, ning tundis tema käed on sama tugevad kui enne.

Ta nägi teda nüüd, juba avasilmi, juba tõelisuses, nägi ta teda teistsugusena nagu keset järve, niisamasugusena, nagu ta teda näinud kinnisilmi keset imelisi maailmu. Tundus, et ta oli teda kunagi näinud tõepoolest sellisena nagu

Ta sööstis mehe juurde ja surus end kõvasti tema
 Mees embas teda tugevasti.
 Ja küsis, suutmata ikka veel uskuda:
 «Sina?»
 «Mina,» vastas naine.
 Siis aga tõstis ise pilgu ning küsis:
 «Sina?»
 «Mina,» vastas mees.
 Järv vilgutas tähti ning taevas samuti, just nagu
 järv selles peegeldunud. Nad vaatasid järve, siis
 ning sulgesid silmad.
 Kinnisilmi aga nägid nad oma imelisi kirev-kirju
 maailmu.
 Ning nad mõlemad olid taas nendes kirevates
 ilmades.
 Mees silitas tema juukseid.
 Ta vaikis. Ei öelnud midagi.
 Mees paitas käega tema pikki pehmeid juukseid ja
 das neid sõnu, mida ta ammu oli oodanud.
 Nüüd oleks ta võinud mehe sülelusest välja rida
 joosta metsatihnikusse otsima elurohtu.
 Kuid ta ei tahtnud.
 Kõik, mis oli ümberringi, kadus.
 Kõik, millest oli varem mõelnud, ununes.
 Nad olid ju kaua otsinud teineteist, palju aastaid.
 Neil oli õigus unustada kõik, mitte midagi naha, tunne
 rõõmu vaid teineteisest.
 Nad seisisid taeva serval. Selle taeva serval, mis oli
 ja selle, mis oli all, järves, nende jalge ees.
 Nad olid kahekesi, nad olid jälle koos.

VIIES PEATÜKK

MINA

Ma elasin enne, elan praegu ja küllap ka edaspidi.
 Ma vaatasin ja nägin tollal, silmitsen ja näen praegu,
 küllap näen ka tulevikus.
 Ma olen paljutki kuulnud varem, ning võib-olla hiljem
 olen samuti, praegu aga kuulatan ma vägagi tähelepa-
 ratult — ja kuulen.
 Ma tunnen.
 Kõhutava kärgatusega lõheneb maakera — ma kuu-
 tul kuristikud avanuvad tema pinnas — ma näen.
 Mind kisub sügavustesse.
 Ma poolkera pöörlevad metsikult nagu kulunud veski-
 kivid, mina aga olen nende vahel — ma tunnen.

seansside ajal anti edasi kujutisi Kuu maastiku sel-
 lest, mis oli jaamast nähtav.
 Noli on erakordne teaduslik tähtsus.
 On näha üksikuid, laiali paisatud, kive meenutavaid
 kuulutisi. Esimesel fotol on automaatjaama ees kivi, mis
 ehitab pika varju. Kivi on umbes 15 sm läbimõõduga. Kau-
 emal on näha märksa suuremaid kive.»

Vesikikivid pöörlevad.
 Kõikpagev jõud ei suuda mind välja paisata.
 Nüüd ma ei näe enam, ei kuule enam ega taha enam
 tunda.

Ma unistan.
 Olen, kui on pime, vaatan ma taevasse.
 Ma olen varemgi unistanud, küllap unistan ka edaspidi,
 nüüd aga unustan kõik ja süüvin unelmaisse.

Mu unistused on helged nagu päike ja tähed, merede ja metsade tuulte hõngu, nad on karged ja tavad nagu armastus ja elu.
Ma unistan.

LAPSED

«Tõtt öelda ei näinud me teel midagi imelikku, mõne lendava naisterahva, kes nagu liblikad õhus lendasid. Ilmad olid suurepäraseks.

Kuid kaheksateistkümnendal päeval algas hirmu tuul. Tuul oli nii tugev, et tõstis meie laeva vee kohale ja kandis teda nagu udusulge edasi. Ikka kõrgemale, kõrgemale ja kõrgemale! Kuus nädalat lendasime kõige laemate pilvede kohal. Viimaks silmasime ümmargust saart.

See oli muidugi Kuu.

Me leidsime hea sadama ja astusime Kuu pinnale. Seal all nägime teist planeeti, millel olid linnad, mered, maed, mered ja jõed. Saimme kohe aru, et see oli meie mahajäetud Maa.

Kuu peal ümbritsesid meid mingisugused hiiglaslikud koletised, kes kolmepealiste kotkaste seljas istusid. Need linnud on kuuelanikel hobuste asemel.

Just sel ajal pidas Kuu kuningas Päikese keisriga sõda. Kuningas tegi mulle kohe ettepaneku asuda tema sõja etteotsa ja vägi lahingusse viia, kuid ma ütlesin selle muidugi otsustavalt lahti.

Kuu peal on kõik asjad hulga suuremad kui meil Maa peal.

Karbsed on seal lambasuured, õunad pole arbun sugugi väiksemad.

Sõjariistade asemel tarvitavad kuuelanikud rõigast, kuid aga rõigast pole, siis sõditakse tuvimunadega. Kilpide asemel tarvitatakse kärbseseeni. Ma nägin seal mitut elamist ühelt kaugelt taevatahelt. Nad olid Kuu peale sõitnud kauplemas. Nende naod olid koerakoonude sarnased, kuid silmad asusid neil kas nina otsas või sõõrmete all. Nad polnud ei silmalaugusid ega ripsmeid ja nad katsid meid oma heites oma silmad keelega kinni.

Kuuelanikel pole tarvis söömise peale kunagi aega raisata. Kõhu vasakus servas on neil eriline väike luuk, mis avavad selle luugi ja panevad sealt toitu sisse. Siis sul-

guugi kuni järgmise lõunasöögini, mis on neil kuu. Nad söövad lõunat ainult kaksteist korda aastas.

Kuu on väga mugav, kuid vaevalt oleksid meie maa peal elanud ja maiasmokad nõus nii harva sööma.

Kuuelanikud kasvavad lihtsalt puude otsas. Need puud on väga lühikesed, neil on helepunased oksad. Okstel kasvavad hiiglasuured, eriti kõva koorega pähklid.

Need pähklid valmis saavad, võetakse nad ettevaatlikult alla maha ja pannakse keldrisse hoiule.

Kuu kuningas uusi inimesi vajab, käsib ta need pähklid keeva vette visata.

Kuu aja pärast lõhkevad pähklid ja neist hüppavad välja valmis kuuinimesed. Nendel inimestel ei ole vaja kuu. Nad sunnivad kohe täiskasvanutena ja juba oskama tööd. Ühest pähklist kargab välja korstnapühkija, teisest leierkastimees, kolmandast jäätisemüüja, neljandast sõdur, viiendast kokk, kuuendast rätsep.

Kuu igatüüpi neist hakkab viibimata tööle. Korstnapühkija hakkab kohe katusele, leierkastimees hakkab leierkasti mängima, jäätisemüüja hüüab: «Kuum jäätis!» (Kuu peal on palju palavam kui tuli), kokk jookseb kööki, sõdur aga hakkab kohe vaenlast tulistama.

Kuuelanikud ei sure vanadusest, vaid kaovad õhku nagu aur.

Kuu ühe käe otsas on neil üksainuke sõrm, kuid nad ei sellega misama osavalt nagu meie oma viie sõrme.

Kuu linnad kannavad nad kaenla all ja jätavad selle reisile koju, et see teel rikki ei läheks.

Kuuelanikud elavad isegi peast kaugel olles sellega nõu pidada, mis on väga mugav.

Kuu kuningas tahab teada, mis rahvas temast arvab, seega ta istub koju diivanile lamama, tema pea aga hiilib ta eeslamatult võorastesse majadesse ja kuulab kõiki sõnu.

Kuu amarjad Kuu peal ei erine millegi poolest meie amarjadest.

Kuuelanikud kahtle sugugi selles, et rahe, mis vahel maa ja kuu on, polegi muud kui needsamad kuuviinamarjad, mis kuu kuupõldudel lahti kiskunud.

Kuuelanikud kuuviina maitsta, siis korjake mõned rahe-koorid kokku ja laske nad ära sulada.

Kuuelanikel täidab kõht kohvri aset. Nad võivad sulgeda ja avada, millal ise tahavad, samuti võivad sinna igasugust kraami sisse panna. Kuuelanikel on palju magu, maksa ega südant, nii et nad on seest paigutatud.

Nad võivad oma silmad peast välja võtta ja jälle sisse panna. Silma käes hoides näevad nad sama hästi, kui oleks see neil pealuus. Kui silm rikki läheb või kui nad kõnnivad nad turule ja ostavad uue silma. Seepärast on Kuu peal palju inimesi, kes kauplevad silmadega. Tõenäoliselt võib siltidelt lugeda: «Müüakse odavalt silmi. Suur hulk kollaseid, punaseid, lillasid ja siniseid silmi.»

Iga aasta on kuuelanikel uus silmavärvi mood.

Sel aastal, kui ma Kuu peal olin, olid moes rohelised ja kollased silmad.

Aga miks te naerate? Kas te tõesti võite mõelda, et ma valetan? Ei, iga minu sõna on kõige puhtam tõde. Aga ma ei usu mind, siis minge ise Kuu peale. Seal näete, et ma pole midagi ise välja mõtelnud, vaid jutustan ainult sulatõtt.»

NAINE JA MEES

Viimaks tõusis naine põrandalt, heitis pilgu aknast välja ja seejärel oma voodile. Ta märkas väikest valget korterikummardus seda kohe siluma. Voodi pidi olema voodi ühetasane ja kohev, just nagu poleks keegi seal lahkunud; jäägugi ta selliseks — kellestki puudutamata, kortsutamata.

Puudutamata, kortsutamata!

Muidugi, ta võib ju veel pisut oodata. Tund või pool. Nagunii peavad nad siit täna alatiseks lahkuma.

Täna!

Alatiseks!

Aitab!

Ja ärgu mingi hiljem nendele ega ka kellelegi teisele enam ilalgi tarvis voodeid — valgeid voodeid voodi palatis.

Pole vaja! Ärgu neid kellelegi tarvis mingi.

Ta ohkas sügavalt ja naeratas.

Ta avas akna. Tugev tuul tungis tuppa, haaras tüki juuksed, ajas algul segamini, seejärel aga kohendas neid ja pani lainetama.

...et liigutanudki. Seisis paigal, pea püsti, sirge, naerata.

...et oli õigus naeratada, sest teadis saladust, millest polnud keegi ühelgi inimesel kogu maailmas. Keegi, mitte keegi ei teadnud seda veel, üksnes tema teadis.

...et ei adunud midagi, sest nad elasid pärast sõda elurohtu, neile ei tulnud vist pahegi, et see-tingimata rohi kusagil kasvada võiks. Ja kui neile olekski teada tulnud otsima hakata, ei oleks nad niikuinii leidnud, sest nad ei teadnud, kuidas see välja näeb. Nad oleksid jalg alla tallanud, mööda läinud, nad poleksid teadnud seda rohtu, mis oli niisugune nagu tema oma — pikk, pehme, peen ja õrn. Nad ei tundnud ju keegi, kust nad siis võisid teada, missugused on need rohud, et need on samasugused nagu elurohi?

...et tema teadis, üksnes tema võis leida. Ta oli otsinud juba ammu, igiammu, siis, kui nad ei tulnud veel kohtunud.

...et ta kutsus metsades, sügavais tihnikuis, puudutas iga põõsa, nägustas ja rohututti. Oksad kriimustasid nägu, ta kutsus kogu keha. Ta naasis verisena, kleit lõhki rebitas, ta taaskuud ning läks jälle metsapadrikuisse, nisse tihnikuisse.

...et ta teadis, et kusagil kasvab elurohi, samasugune nagu ta juuksed, ning igatses seda leida. See tuli leida ilmselgelt, sest peale tema ei teadnud keegi, et niisugune rohi on olemas, ei teadnud, missugune see välja näeb. Ta ootas alati kannatamatult täiskuud ning läks igal ilmal ööl metsapadrikuisse, sügavasse tihnikuisse. Ega tulnud mõista, miks ei leia seda, mida otsib.

Alles aastaid hiljem, kui igatsus tema, oma sõbra järele, algas suurenes, kui ta veelgi kärsitumalt teda ootama hakkas, alles siis taipas ta, et kõigepealt tuleb leida oma rohi ja alles siis see elurohi.

Ta ei küsiks enam oma sõbralt: »Miks sa pole tüdruk?»

Ja ta vastus ei kõlaks nii: »Mina? Ei tea.»

Nad vaikisid mõlemad, vaataksid teineteisele otsa, siis hakkas ilma et tema midagi ütleks, tõmbaks mees käega üle oma juuste ja lausuks nagu tollal, ilmtingimata lausuks: »Minu juuksed on peened, pehmed ja siledad. Nagu siin. Nad on nii peened, et kui võtta üks tukk pihku, siis

on seal neid vististi tuhandeid. Nad on nii pehmed
dad ja siidised, et võivad kindlasti olla talismanid!
Mõttele vaid, tuhanded talismanid!»

Nad pidid kokku saama.

Mees pidi käega tõmbama üle tema juuste.

Pidi kordama neidsamu sõnu.

Alles pärast seda võiks ta leida oma võlurohu
siis lööks tema rohi kuuvalgel särama ja sätendama
tema juuksedki.

• Ning kui rohi sätendama lööb, näeks ja leiaks
otsekohe.

Siis kitkuks ta terve sületäie, palju sületäisi, tuhandeid
liblesid ja kõrrekesi — peeni, pehmeid, pikki, siidiseid,

KUUES PEATÜKK

MEIE

INIMKONNA HIIGELSAAVUTUS

Esimene automaatjaam Kuul
Teadusliku automaatjaama «Luna 9» loomine on Nõu-
töölaste, inseneride ja tööliste suure kollektiivi pingelise
ja visa töö tulemus.

KRIMINAALASI NR. 40/61

Hitler teadis, et tema pseudoteaduse võidulepääsemiseks on
ta vaja kasutada igivana vihkamisrelva. Saksa rahvale
anda objekt, millele oleks võinud omistada kõike, mis on
hüüvääärne; mida oleks võinud põlata; mida oleks saa-
da natsile täielikult vastandada; mille eksisteerimine
võiks rüüa ees olevate kõigi raskuste põhjusena.

Objektiks valis ta juudid. Hitler vihkas ka teisi; mark-
sinunistid olid tema alatiste raevukate kallaletungide
Erinevus oli aga selles, et viimased võisid meelt
võttes lahti oma varasematest veendumustest, ning sel-
lega natsionaalsotsialismi eestkostes alia. Juut aga oli igal-
asjal tal ei olnud valikut, ta ei saanud pageda vihkam-
ise eest.

Ning Hitler õhutas tööpoolest vihkamist juutide vastu, val-
jades selle saksa rahva laiale ringkondade alateadvusest, puhus
lõketele ega lasknud kustuda... Juut oli heaks ettekaandeks,
ühenda avalikkuse tähelepanu kõrvale teistest probleemidest —
meetod, mida on kasutatud sajandeid.

Enneast uue valitsuse liikmete vandetootust ütles Hindenburg:
«... mis, härrased, jumala abiga edasi!» Ning Saksamaa soostis
«... vastu sõjale, õudusele ja habile.

Hommeldunud ja pimestatud maailm ei võpitanud sellest
sõjast tulvast, inimõiguste äravõtmisest, kuna ta ei mõistnud
et juutide tagakiusamine on esimene rünnak tema enese

peale rahumeelsetest muudatustest rassisuhetes Ameerikas.
Mida kante lõpus anname lühikokkuvõtte tähtsamatest uudis-
tuna-Vietnami saavutasid hitlased suure võidu. Nagu
tall, mis surma üle neljasaja vnekümne vaenlase sõduri. Lään-
kanisler Erhard astus täna välja ülemaailmse kontrollitava
koostöö ja Saksamaa küsimuse reguleerimise poolt vaba
koostöö alusel. Tuleb taastada Saksamaa 1937. aasta piirid.
kanisler.

«Ameerika Hääl», Washington.

JÄLLE VERISED SÜNDMUSED WATTSIS

NEW YORK (TASS). Los Angelese neegrigetos Wattsil leidis eile õhtul jälle aset neegrile tormiline valjastamine inimlike elutingmuste ja poliitsei omavolitsemise vastu. Kohalikud võimud saatsid nende vastu otsekohe täiendavad politseinikud, kes blokeerisid kaksteist kvartalit. Informatsiooniagentuurid teatasid, et esimese kokkupõrke ajal sai surma vähemalt kakskümmend ja vata kolm inimest.

Nagu teada, leidsid verevalamsed Wattsis aset juba augustis, kui geto meeleheitele viidud elanikud võtsid vastu kõige otsustavamad võitlusmeetodid. Poliitsei ja sõjaväelased ülestõusnutega julmalt arveid — tapeti 34 inimest.

F. JECKELNI TUNNISTUSTEST

Küsimus. Jutustage mustlaste hävitamisest Ostlandis.

Vastus. 1943. aasta keskel käskis gestapo ja SD šeff talu omanikel SD ja gestapo asutustel keelata mustlaste rändamine kinni püüda ja hävitada.

Küsimus. Te täitsite selle käsu?

Vastus. Jah, ma tegin seda.

J. NAUDZIUNASE TUNNISTUSTEST

IX fordin ülem Juozas Šliesoraitis ja meie, talle alluvad tulevatajad, tulistasime või löime surnuks pärast mahalaskmist veel elu jäänud haavatud, vanakesed, naised ja lapsed. Sageli, kui haavatud mulla alla asime, oli sealt kuulda nende oengeid.

Hiljem hakati IX fordin tooma valismaalasi — austerlasi, prantslasi. Esimene grupp, 4000 vanakest, naist ja last, 1941. aasta detsembris. Kõik 4000 lasti maha.

15. detsembril 1941. a. toodi kohale teine grupp, umbes 2000 lismaalast, kes kõik samuti maha lasti.

1941. a. detsembris toodi sinna rohkem kui 100 venelast ja last. Kolmandas kraavis valati nad kõik bensiiniga üle ja põletati elusalt.

1943. a. lahkus Šliesoraitis IX fordin ning ostis maha kodanikelt äravõetud kulla ja esemete eest talukoha koos enam majapidamishoonete ja kariloomadega.

A. ŠTROMASE TUNNISTUSTEST AUTORILE

Minu, kolmeteistkümnendaastase võõra poisikese, päästis Art Macenavičiuse perekond, kes elas Kaunases, Vilijampoles. Me kodus varjasid end ka teised juudid, sealhulgas naine, kes oli leeris kurtumma.

NAINE JA MEES

Naine tahtis veel kord veenduda, et see mees on tõesti tema.

Ta vaatas mehele näkku ja puhkes naerma.

Mööda puude latvu, üle sileda veepinna ja lausikute põl-

la vaatas hele naer. See oli tulvil õnne ja ääretut loost varahatasid puude oksad, lõi lainetama vesi, meede õiekarikad ja pani need helisema.

«Miks?» küsis naine.

«Miks?» vastas mees.

«Miks?» küsis mees.

Vastas naine.

«Miks ta sulle ja kandis teda — kiiresti, peatumata,

kiiresti nagu siis, kui nad viimast korda oma pei-

nulõheni jooksid, jättes esmakordselt sammud

maata.

«Ma ei tarvitsenud põrmugi kiirustada.

Ümberringi ei olnud tõkkeid — ei kivimüüre ega okas-

hõltsa.

«Ümberringi ei olnud valvureid.

«Kõik ümberringi kuulus neile —

järv,

metsad,

taevas kõigi oma tähekestega,

iga rohututt.

«Kõik kuulus neile.

«Kõik vaikus.

«Nad silmad, kuulatas ta oma naeru vaikset, kuid

puhatusid rõõmsat kaja, mis kostis tundmatutest kaugus-

test lamasid kõrvuti ja soojendasid teineteist nagu

õunagi, ehkki suveöö oli soe. Neile polnud tarvis ei maja

«Mingit muud ulualust, isegi kuuseokstest onni mitte.

«Kõik pihme metsaase — haljas sammal, ja kindel

lauad, kohevad oksad.

«Ks ometi olid nad teineteise leidnud.

«Nad jääd elama siia, unustada pikad otsingud.

«Tööpoolet, mida neile siis veel vaja on?

«Nad hakkavad korjama marju — magusaid, punaseid,

«Nad hakkavad otsekui oravad, nad paitavad haljaid

«Nad ja haljaid lehti ning ajavad taga neid oravapoisse,

«Nad pilluvad alla tühjaks köpitsetud käbisid ja tuhistavad

«Nad, pikad sabad püsti.

«Me jääme siia elama, eks?» küsis naine.

«Muidugi.»

«Ning kauaks, jah?»

«Väga kauaks.»

«Ma ei ole enam midagi tarvis, eks?»

«Muidugi. Nüüd me oleme koos. Mida's veel?»
 Nad kuulsid linnu piiksumist.
 Küllap see oli linnupoeg, kes ei olnud päevavalgust pesa üles leidnud.
 «Piiks, piiks! Piiks!»
 «Lähme!» hüüdis naine.
 «Lähme!» nõustus mees.
 Nüüd võisid nad ise linnu kinni püüda.
 Kui on tahtmist, teevad talle ka puuri ja elavad keski.
 Nad sahistasid mööda sammalt, pugesisid läbi põõsa ja hiilisid ettevaatlikult selle piiksuva hääle suunas. Nad sid korraga ligi.
 Asjata. Liialt vara.
 Ehmatasid linnukest, see lendas minema. Mitte ka ainult mõned sammud.
 «Piiks, piiks! Piiks!»
 Nad hiilisid taas edasi, üsna lähedale, ja silmas lindu.
 See oli kirev-kirju.
 Pika nokaga, kollase keelega.
 Hallide jalgadega, mille varbad on küllap kõvenenud küünised teravad.
 Tõepoolest — linnupoeg. Pole veel õigeid sulgigi, ainult kummalised udemed ja tillukesed sulehakatused. Noorukene. Täitsa laps!
 Nad jätsid linnu püüdmise. Vaatasid isu täis, ja küllalt Nad kiirustasid tagasi oma samblast asemele, mis pehme, soe, määratud neile kahele.
 Nad olid juba pikali heitnud. Kuid ei jõudnud lihtsateineteise vastu. Äkitselt tõusis tuul, haljad lehed rahutult liikuma, oksad võpatasid.
 Taevas kärgatas kõu. Raksas kõrvad lukku.
 Algul nagu püssilasud — pauh, pauh, pauh.
 Siis nagu kuulipildujavalang — tra-ta-ta-taa.
 Seejärel tundus, nagu lõhkeksid mürsud — ülal ja kõrval.
 Või pommid, mida pilluvad lennukid.
 «Me peame minema,» ütles mees.
 Naine aimas, et ta nõnda ütleb, ehkki ei teadnud tegelikkusaladust, mees polnud sellest veel midagi rääkinud.
 «Meil on vaja tagasi minna,» kordas mees.
 Naine aga vaikis, hambad ristis, ja kuulatas jätkuvalt

...pommide ja mürskude prahvatusi, püsside ja kuulipildujate raginat.
 «Lähme!» karjatas ta. «Ma ei taha enam!»
 «Lähme!» palus mees. «Ära räägi nii.»
 «Ma ei lähe kuhugi. Ma ei taha enam!»
 «Lähme!» armistasid ta kõri, kratsisid silmi, ta tahtis nutta, kuid ei muutnud.
 «Lähme!» palus taas.
 «Lähme!» Ja ära räägi nii!» Ning lisas: «Lähme, meil on vaja tagasi minna.»
 «Lähme!» armistas ta mehe näo käte vahele, tõmbas üsna lähedale.
 «Lähme!» veel kord veenduda, kas see mees siin on tõesti valmis. «Lähme!» on see hoopis keegi teine, kes tahab teda vabastada, sinna, kuhu ta enam naasta ei soovi?
 «Lähme!» selgusele jõudma. Ta polnud veel kontrollinud oma nahka — vaadanud, mis värvi on mehe nahk. «Lähme!» nüüd kohe vaatama, kui nad kohtusid!
 «Lähme!» mees pidanuks olema samasugune nagu temalgi — «Lähme!» see valgena, tegelikult aga muutus iga päev. «Lähme!» nüüd seda ega võinudki näha, ainult nemad «Lähme!» Sest ainult nendel langes naha värv alati kokku, «Lähme!» nüüd nemad ise võisid seda märgata.
 «Lähme!» nüüd muutus naise nahk mustaks, laikivaks, sel oli «Lähme!» nüüd veider higilõhn nagu neegritel.
 «Lähme!» nüüd tõmbus see pronksikarva nagu punanahkad.
 «Lähme!» Mõnikord oli tema nahk hallikas või pruunikas nagu «Lähme!» nüüd valgeid või mulattidel.
 «Lähme!» Mõnikord oli see valge, ainult pisut tumedam kui valge. «Lähme!» nüüd siis läks ta metsalagendikelt otsima mustlaslaagrit.
 «Lähme!» nüüd muutus tema nahk taas niisama valgeks nagu «Lähme!» nüüd kõigil valgenahalistel. Ja sel oli valge inimese higi.
 «Lähme!» nüüd hoidis mehe nägu käte vahel ning uuris, mis värvi on «Lähme!» nüüd nahk.
 «Lähme!» Mehe nahk oli tõmmu.
 «Lähme!» nüüd värvi nagu nendel, kes elavad lõunamaal. Nagu «Lähme!» nüüd valgetel, kelle nahk on kauaaegselt troopikas viibimise tõttu tumenenud.
 «Lähme!» nüüd tema ise oli täna tõmmu, sama värvi nagu meeski.
 «Lähme!» nüüd vaatas meest, naeratus niisketes silmades.

Mees ei pahandanud tema peale, sest teadis, mis tahab.

Kõu aga kõmises, raksus ja kärkis järelejätmata, vihises nagu mürsud, nagu kuulid.

Ta surus näo mehe rinnale ja puhkes nutma.

«Ma ei taha enam,» sosistas ta.

Mees aga paitas tema nägu, õlgu ja käsi ning palus.

«Ära nuta! Ma läheksin tagasi ka üksi, kuid sina oled siin väga vaja.»

«Jah,» vastas ta. «Ma tulen sinuga.»

Nad vaikisid ja liibusid vastamisi, soojendades teineteist.

Naine tahtis paluda:

«Olgem siin veel natuke... Olgem veel natuke.»

Ning parast, kui nad veidi aega siin on olnud, ütles naine:

«Olgem lapsed ka pärast sõda...»

Kuid ta oli vait ega lausunud sõnagi, sest äike polnud lakanud ega tuul vaibunud.

Siiski igatses ta jääda koos mehega veel veidikest aega ja sosistas seepärast tasa:

«Olgem lapsed ka parast sõda.»

Džentelmenid, see on üpris lihtne: neid on tarvis võimalikult rohkem. Võimalikult rohkem, džentelmenid... Üks merejalaväelane heitis granaadi muldonni M. minuti pärast tõmmati sealt välja kahe lapse mõõnuluulid ja laibad.

Ta tõusis, pea norus. Ei nutnud enam.

«Lähme,» ütles ta.

«Lähme,» vastas mees.

Nad tõstsid pilgu — taevas oli samasugune, täis vaid tähti, kuid väga kõrge.

Nad heitsid pilgu järvele.

Selle pind virvendas. Seal ei olnud enam taevast.

Nad läksid ümber vaatamata edasi.

LAPSED

Võib-olla oleks pidanud tüdrukule ploomidest rääkida.

Neist kahest ploomist, mis ta eelmine kord oli tõotanud.

Tol päeval ei suutnud ta kõnelda tõtt ning oli valinud tüdruku küsimuse peale isegi valetama, sest muidu poleks

oleks neid ploomi ehk sünnudki. Kui ploomid katkenud, kukkusid välja kukkusid, virutas sõdur nad saapaga. Saapal oli paks, rautatud tald. See saapas võis olla mitte üksnes ploomi. Kui nad tapavad inimesi, siis üllap nad samasuguste saabastega lükkavad ka surnud inimesi, sest surnuid pole enam kellelegi vaja.

Teda istus maas oma kolme kulunud harjaga kasti kõrval ja nägi hästi kõike.

Vaevalt oli sõdur ära läinud, kui ta kähku ploomid kasti ja taskusse pistis. Vanamees aga, see küürakas, istus teisel pool ukse kõrval, vahtis teda ja hirnus.

Vanamees võis hirnuda, mis temal viga. Temal oli neli harja, kaks neist nii suured, et pühi või põrandat. Pea- ja küljeharjad olid tal maaret: pruuni, musta ja valget. Sel maardel oli vange lõhn, et pani nina kipitama. Muidugi, mis viga tal viga, tema ju leidis esimesena selle koha sõdurite jaoks ja laskis harjadel ning sametlapil väikuda, kuni kasti polnud näha. Lõppude lõpuks, kui seda vana harja ei oleks poe juures olnud, poleks talle endale võinud mõtet hakata sakslaste saapaid puhastama. Vanamees hulkis päevi seisnud nurga taga ja jalginud, kuidas harjad valgutab oma harju ning sametlappe, kuidas ta harjate ees maani painutab, just nagu tahaks saapaid puhastada, et need rohkem läigiksid. Tõsi, võis mõelda, et vanamees ei kummardu omal tahtel, vaid teda surub ümbruskond tema küür.

Vanamees pikka otsimist leidis ta kolm kulunud harja, see- ja küljeharjad kokku kasti ja tuli varahommikul siia. Vanamees istus juba oma kohal ja ootas.

Vanamees vaatas justkui hoopis teisele poole, siis aga ümber ja kisendas:

«Lai siit minema!»

Ta vaigis, tegi, nagu ei kuuleks.

«Kao mu silmist, enne kui ma vihaseks saan!»

Ta vaigis. Ta kartis küürakat, kuid ei vastanud siiski.

«No oota sa,» raakis vanamees tasa. «Kohe lõhun su harjad ja kasti ning murran su küljekondid.»

Ta ei kuulnud ikkagi.

Ta võttis vanamees kivi.

Ta vaadanud vanamehe poole, kuid nägi, kuidas see kummardus, kivi haaras, seda uhest käest teise veeretask. Ja hoogu võttis. Liigutus oli lai, hoogne, ning lihtsalt aru-

saamatu, kuidas sai vanamees nõnda viibutada, kui ta surus ligi maad nii raske küür. Poiss ei näinud, vaid kuulis, kuidas kastilauad ragisedes purunesid ja harjad kolksudes kõnniteele lendasid.

Mis vanamehel viga. Või veel!

Ta tõusis, värisedes ikka veel, korjas harjad maast ja dis kasti kuidagi kokku ja võttis taas istet.

Vanamees vaatas teda ja pistis hirnuma.

«Tühja sa nüüd veel teenid, istu aga istu,» lausus.

Kõrvus kostis ikka veel murduvate laudade ragin, ta ei vastanud.

Teenimise peale ei mõelnud ta üldse.

Ta tahtis puhastada neid vastikuid rautatud sõduripaide, et kord või paar süüa paluda. Raha ei olnud tal vaja.

Paremät kohta, kus süüa paluda, ei saanud ollagi. Ta asetses pood sildiga «Ainult sakslastele», ning selles poes leidis kõike. Miks mitte puhastada mõni paar neid rautatud saapaid? Selle eest nad peavad maksma, võikski midagi söödavat küsida, poest tulles on neil pakid kaasas.

Muidugi, mis vanamehel viga.

Temal on mitte üksnes korralik kast koos erilise jalatoega. Temal on mitte üksnes neli uut harja, kaks neist nii suured ja nii pikkade harjastega, et pühi või põrandada. Ja tal on määret — musta, pruuni ja valget. Ta oskab sügavasti kummarduda, just nagu tahaks lakkuda saapaid, et need rohkem läigiksid.

Ent kummardamises on võib-olla süüdi küür — rõhub ligi maad.

Vanamehel on parem mitte üksnes seepärast, et ta ei mesena selle koha leidis

Ta oskab, jah, see vana küürakas oskab saksa keelt.

«Ich bitte nur einen Augenblick, Herr Offizier.»

«Bitte Ihren zweiten Schuh, verehrter Herr.»

«Meinen Sie, das ich des Verdienstes wegen? Aber nein! Mein Gott, gnädigster Herr! Nur aus Achtung vor Ihrer grossen Nation konnte ich tagelang vom Morgen bis zum späten Abend hier hocken!»

«Vielleicht mit hellbrauner Wichse, wenn Sie gestatten? Jawohl! Mein Bruder ist rein arisch. Er schickt mich die Wichse direkt aus Leipzig.»

«Gnadiger Herr, Ihre Schuhe werden schon wieder

geputzt und eine Zierde für neue Märsche sein. Setzen Sie sich bloß für einige Augenblicke.»*

Kuld vanamehel oli hulga parem mitte üksnes seepärast, et ta oskas keelt oskas. Tal oli veel tugitool. Suur tugitool, millele võis mugavasti korjule nojatuda ning kuünarnukid toetada asetada. Üpris mõnus tool.

Ta lõi lõgisesid raudsed varbkardinad pikemaks ning lukkasid kinni poe aknad ja ukse. Siis tuli tõusta ja lahutada. Nagunii ei ilmu kedagi, istu või öö labi.

Vanamees vaatas teda ja hirnus naerda. Korralikult seadnud ta mahukasse pauna leiva — patsi või kaks, suhkruga, kookpvekid, margariini ja teab mida veel, kõlistas penne, ja ta märkasid.

Temal endal vedas üleeile — esimest korda. Sõduril paberikott, ning kohutav saabas virutas need kaks puumi eemale.

Täna aga, istunud nagu tavaliselt asjata terve päeva — tema juurde ei tulnud —, silmitses ta altkulmu vanameest, kes oma saaki pauna ladudes rahulolevalt naerda hakkas, ning mõtles, et see küürakas on tõesti igivana, mis ta kivi viskamisel hoogsalt viibutab, ning et võiks talle selja tagant kallale tungida, kui ta koju laheb, harjaga vastu kukalt kopsata, paun käest kiskuda ja plagama panna.

Täna oli selles paunas poolteist patsi vormileiba.

Vormileiba poolteist patsi.

Võib-olla isegi rohkem kui poolteist.

Pauegu kaks patsi.

Ta varises, kuid piidles vanameest sellest hoolimata, laskes oma kõige raskemat harja.

Ilal valjus poest viimane ostja.

«Tuli tema juurde.»

Ta otse haistis, et sõduril on ranitsas leib. Ranits oli talle ja rõhus sõduri õlgu. Ning ranitsa külge õmmeldud

* «Ainult üks hetk, härra ohvitser.»

«Mun teie teine saabas, austatud härra.»

«Võite, et ma teenistuse pärast? Sugugi mitte! Mu jumal, ar-
«Ne harral! Ainult austusest teie suure natsiooni vastu võiksin
«Min paevalde kaup hommikust hilisõhtuni kukitada!»

«Võib-olla helepruuni kreemiga, kui lubate? Muidugi! Minu vend
«Puhas aarialane. Ta saadab mulle määret otse Leipzigi.»

«Armuline härra, teie saapad muutuvad varsti jälle nagu uhi-
«Miks ja on ehteks uutel retkedel. Võtke vaid mõneks silmapil-
«Miks istet.»

nahariba — hallikaspruun, vist hundinahk — oli lah-
nud. Ta hingas sügavasti sisse, ahmis ninasse ja suhu
magusat leivalõhna ning see magus rammestav lõhn täidis
kogu keha. Silmadki kiskusid vidukile, sõõrmed tõmbu-
napud värisesid.

Sõdur kergitas raske saapa tema mannetule ka-
seda veelgi rohkem maad ligi vajutades.

«Tee puhtaks!»

Ta kahmas kätte kaks harja ning tõstis need üles.

Hiiglasuur paksu tallaga saabas seisis tema kallal
kastil.

Ta tõstis pilgu, hõõrus harju teineteise vastu, ning
jäid need õhku rippuma.

Esimest korda seisis tema katkisel kastil paksu tallaga
rautatud saabas.

Ta pani silmad kinni.

«Tee puhtaks!»

Ikka veel kinnisilmi, hõõrus ta harju uuesti teinetei-
se vastu.

Ja avas silmad.

Katkisel kastil, tema kastil, mis üha rohkem ja rohkem
kokku vajus, vastu maad liibus, seisis hiiglasuur paksu
tallaline rautatud saabas, üleni täis mingisuguseid pruuni-
või punaseid pritsmeid, pruune kuivanud täppe.

«Tee puhtaks, lontrus! Tee puhtaks, kutsikas!»

Ta hoidis harju endiselt käes, käed aga ripnesid nagu
nagu mingite konksude otsas, olid nagu millegi külge ka-
detud, ning ta ei suutnud neid liigutada.

Ta mõtles vaid, et peaks kas või ühegi pruuni täpi maha
hõõruma, et oleks kas või ükski pruun täpp vähem se-
lel hiiglasuurel saapal ja teistel saabastel, alati ja kõikjal
kogu maailmas. Kuid kuiva harjaga ei tee siin midagi, on
vaja määret. Aga määret tal ei olnud. Kuid siiski ta
maha hõõruda kas või üksainuke pruun täpp.

Ta hakkas imema, sest suu oli kuiv, imes ja imes, kuni
kogunes natuke sülge, ning siis, käed ikka veel õhus rip-
nemas, sülitas ta sellele hiiglasuurele paksutallalisele rau-
tatud saapale, mille külge oli võib-olla kleepunud puna-
kaspruun savi, mille külge oli võib-olla jätanud oma jälje
pruunikas rohi, mille külge oli võib-olla kuivanud tänava-
pori, samuti pruunikas, aga võis ka olla, et sõdur oli selle
saapa määrinud sootuks mujal, seal, kus samasuguste
saabastega lükatakse surnuid auku, sest surnuid pole

loom kellelegi tarvis, ja ükspuha, kui nad ka veel elus

Ta tundis lööki pähe ning kuulis taas, kuidas tema kasti
lõhnedu raginal murduvad ja harjad kolksudes kõnniteele
lambuvad.

Vana küürakas hirnus naerda.

«Tee puhtaks!» aga mõtles: jumal, jumal, kui hea, et ma tüh-
jaks ei oleks, kust võtsin need kaks ploomi. Ta ei oleks
sõdur, toesti ei oleks.

«Tee puhtaks!» lamades veel kõnniteel, silmitses ta sakslast, kes
poollamaskil mugavasti vanamehe tugitoolis, küü-
ralt kaetugedel, seejärel vanameest, kelle harjad
olid nii, et kasi polnud nähagi, ja taas pruunide või
punaste täppidega saabastes sakslast ning tema ranitsat,
mille oli pungil täis leiba ja mille külge õmmeldud nahk oli
lahti tulnud. Muidugi oli seal leib, sest ranits oli raske,
hõõrus.

Ta tõmbas taas õhku ninna ja suhu, tundis magusat
leivalõhna, süda otsekui sulas, pea hakkas pööritama, ning
kogu keha haaras raugus, sõõrmed tõmblesid, silmad
olid vidukile, käed värisesid.

«Tee puhtaks!» magusas roidumuses meenus talle, et vana küü-
raku paunas on samuti leiba, poolteist pätsi vormileiba.
Vanamees oli juba kogu kraami korralikult pauna ladu-
sisse pannud.

Poolteist pätsi vormileiba.

Võib-olla isegi rohkem kui poolteist.

Peaaegu kaks pätsi.

Kaks pätsi leiba.

Milleks talle nõnda palju?

Peab vaid pisut ootama.

«Tee puhtaks!» ootama, kuni poele raudsed varbkardinad ette
tõmmatakse, kuni ümberringi muutub vaikseks, inim-
tühjaks. Siis, kui vanamees koju läheb, võib talle selja
tagant kallale tungida, suure harjaga kuklasse kopsata,
paun käest kiskuda ja plagama panna.

Ta vaatas veel kord sakslast ja tundis selle järsku
hüüet.

See oli seesama saksa sõdur, kes tuli poest alati viima-
selleksama pungil ranitsaga, mille külge õmmeldud
nahk oli lahti. Ta tuli poest oma raske ranitsaga ning
«Tee puhtaks!» tus aegamisi, vilistades mööda kõnniteed. Muidugi,
tõhja sellest, et ta alati vilet laskis. Kus veel asi, igauks

oskab vilistada, ainult et igaühel ei ole selleks tahtmist.

Tema aga aina vilistas.

Muidugi, temal oli veelgi parem kui vanal küürakal.

Ja miks ka mitte?

Saapad on paksu tallaga — löö, keda soovid.

Ranits on pungil — õgi, palju sisse mahub.

Ja mitte ainult et oskab vilistada, vaid selleks jätab tahtmistki.

Ja miks ka mitte? Tee on pikk, aga sõdur ei kinnu. Kõnnib tänava lõpuni, seejärel poorab otse varemete juurest kitsale põiktänavale, kus vastutulijad hädavaevu teiseist mööda pääsevad. Sõduril polnud kunagi kiiret poissi, heitnud kasti koos oma kolme harjaga õlale ja läinud otse läbi varemete ronides sammu, oleks võinud kitsal põiktänaval iga kord sõduriga kohtuda.

Kord nad olidki kohtunud. Tõsi küll, siis ei puhastanud ta veel saapaid. Märganud sõdurit, cotas ta, kuni see läks tänava keskpaika jõuab, enne aga rebis endal sargi lehest määris näo poriga kokku ja astus sakslasele vastu, kelle ette sirutatud.

«Aidake vaeslast! Päästke näljasurmast!»

Sõdur seisatas, vidutas silmi.

«Brot, Brot,» oli temal käsi välja sirutatud.

Sakslane elavnes järsku, pilgutas talle, patsutas õlale.

«Ma annan sulle kompveki!»

Ta võttis ranitsa õlalt, poöras selja, tegi lahti ning astus kivile. Tänaval lamas ümmargune kivirahn sileda otsekui äralõigatud ning tahutud ülaosaga. Krabises paber sõdur pistis midagi suhu ning hakkas lutsutama, jannat samal ajal veel millegagi, selg tema poole.

Lõpuks ometi andis talle. Andis suure, ilusasti värvilisse paberisse keeratud kompveki — pikliku, kena. Ta pani ettevaatlikult peopesa alla, ning sakslane asetas veelgi ettevaatlikumalt tema peopesale selle suure ilusa kompveki ning lausus, imedes ja lutsutades midagi:

«Magus! Šokolaad!»

Ta ei olnud tahtnud kompvekki ega oleks seda kunagi palunud, talle poleks pähegi tulnud tahta või paluda kompvekki. Kuid paber oli väga kena, ning ta mõtles et tänas öhtul, kui ta on juba seinalõhest labi ning nad on lugenud viimase sammu ja lipsanud oma ohutusse perdu paika, sirutab ta tüdrukule parema kae, pihul aga on suu

avanev šokolaadikompvek. Ning ta ei hakka tüdrukule meeldinagi, kust selle sai, on's see tähtis? Söögu ainult, ja

Üks tahtmatult, kuidagi iseenesest noogutas ta, tanades astus veel mõned sammud, peopesa ette sirutas. Aga, soovides kompveki kiiremini tasku peita, surus sõrmed kokku, ning see ilus värviline paber läks tasku kagardus. Uskumata seda ikka veel, surus ta käe tasku ning taipas viimaks, et hoiab käes ainult paberit, mitte midagi muud.

«Ha-ha-haa!» kajas varemete vahel.

«Ha-ha-haa! Tule siia, ma annan sulle veel midagi!»

Sakslane istus siledal kivil, naeris magusasti, nii magusasti, et unusta kas või ise kõik, hoia samuti kõhust kinni. «Naera — magusasti ja lõbusalt!»

Ta viskas paberi minema ning läks, külg ees, piki kitsast tänavat, püüdes sõdurit, kes istus siledal kivil, ranitsa otsa, ja naeris, pärast aga võttis välja sigaretid, välguvõrk ja tegi suitsu.

Olunud oma ranitsaga poest, istus sõdur iga kord sellele kivil, asetas ranitsa enese kõrvale ning tegi suitsu. Ta ei olnud kuhugi, ning mõistagi oli tal hulga parem kui vanal küürakal.

Tema, tahtes puhastada lasta neid paksutallalisi, puna- ja pruunide täppidega saapaid, ei tundnud sakslane teda. Ent tema, lamades ikka veel kõnniteel oma puruks- ja lõhestatud kasti ja laialilennanud harjade kõrval, tundis sakslase ära.

Tundis otsemaid, ehkki nad hiljem ei olnud silm silma vastu sattunud.

Kuni sakslane kiirustamata tänava lõpuni astus, poöras ta tavaliselt otse läbi varemete ning jõudis tõtates alati otse varem tolle sileda kivi juurde. Selle kohal kõrgus paadunud maja müür — sellele müürile ta harilikult ronis. Ta oli leidnud niisuguse koha, kus teda keegi näha ei võinud, tema ise aga nägi kõike — kogu kitsast tänavat, varemte lahenevat sakslast. Nägi, kuidas see kivile istus ja tegi suitsu. Ning hiljem minema läks. Selle sakslase pildus ta ära tundnud ka tuhande hulgast.

Tema ise aga konutas müüri veel kaua.

Ta, midagi niisugust ta ei mõelnudki, talle poleks see pähegi tulnud, ta lihtsalt mangis. Kui sakslane oli juba olnud, pildus ta väikesi kive selle suure, all lebava sileda

kivimüraka pihta. Algul oli ta üpris kehv viskaja, ei saanud kuidagi tabada kivi keskk kohta. Hiljem aga hakkas pihta saama. Väikeste kividega pildumine tüutas juurde ta võttis suuremaid ja päris suuri. Ning peaaegu ei tabas ta sileda kivi keskk kohta.

Mänginud isu täis, ronis ta alla tänavale ja korjale ära, hõõrus kivimürakat isegi käisega, et seal ikka ei istuda oleks.

Ning sakslane võttis siin alati istet. Istus siin päev.

Ka täna tuli ta ja istus kivile.

Kui vana küürakas oli saabaste puhastamise lõpetanud, andis sõdur katkisele kastile jalahoobi, võttis harjad, need ükshaaval vastu kõnnitee serva puruks ning minema.

Vanamees hirnatas paar korda ning tegi sõdurile kummarduse.

Tema aga pidi kiirustama. Sakslane oli juba katkust. Kuid täna oli tal märksa kergem — polnud enam kasti neid kulunud harju, ning seepärast oleks ta nangun joutunud õigeks ajaks.

Kui ta ronis müürile, mis kõrgus sileda kivi kohal, korras sakslane alles kitsale põiktänavale.

Nüüd istus sõdur oma tavalisel kohal. Ranits kõnnipandud. Vilistas ikka veel. Võttis sigareti. Klõpsutas tuba masinat, süütas põlema. Suits kerkis üles müürile ja kõdistas nina, kuid ei suutnud siiski lämmatada talle lõhna, mis levis ranitsast.

Kükitades purustatud maja müüril, ahmis ta suu ja nina kaudu endasse seda magusat lõhna, ning süda otsustas, kogu keha haaras raugus, sõrmed tõmblesid, silmad kerkisid vidukile, käed värisesid. Ning järsku lõi ta üles vabisema, sest talle näis, et selle rammestuse pärast ei suuda ta täna lõpule viia oma igapäevast mängu — visata kõige raskem kivi sileda kivimüraka keskk kohta.

Just kivi keskpäigas oli sakslase viltulükatud sõdur mütsis pea.

Ta võttis mõlema käega selle raske kivi, mis lammas sealsamas — kes teab, oli see siin alati lebanud või hilja aegu valmis pandud. Kuid käed võdisesid, ja tal oli hirm, et ei jõua mängu lõpule viia. Siis ahmis ta veel kord suhu leivalõhna, pigistas silmad kinni, nägi neid tohutu suuri

... mis saapaid, millel olid pruunikad või punased ... kivi ules ja laskis alla — nagu alati.

... ei midagi.

... vi mürtsatus, kolin.

... oleks just nagu oiatanud.

... see nõnda?

... hakkas pea pööritama, sõrmed värisesid, kuid siiski umardus ta ja vaatas alla.

... oleks keegi otsekui lamanud, aga võib-olla vaid ... Ei, seal polnud kedagi, ainult ranits vedeles seinale, selle hallikaspruun nahk läikis.

... nutnud ikka veel alla ronida ja ranitsat võtta.

... järsku tekkis mõte, et vana küürakas võib siia ... kõik kaasa krahmata. Ohoo! Kui vanamees sna

... tab ta kõik endale, ei jäta raasukestki järele!

... oled sina? Sina mängisid, jah? Mõistagi, mäng on

... mis — minu. Eks ole? Tss!»

... tormas ta alla, tõmmates rutuga kaasa tellisetükke, vipuru. Tal oli kiire, ning viimaks hüppas ta kitsale

... vale, ranitsa ja kivimüraka juurde.

... lõi süda võõrast lõhnast sulama, pea pööritama, ing kogu keha haaras magus roidumus.

... see ikka leib?

... või midagi muud?

... või siiski leib?

... Kas ta oskab valetada, kui tüdruk küsib, kust ta sai nii palju lõhnavat leiba?

... võib-olla ei küsigi?

... Aga kui küsib?

... Ta polnud veel otsustanud, kas minna lähemale ja võtta

... mits või mitte...

... Kui ta oleks vanale küürakale selja tagant ligi hiilinud ja suure harjaga vastu kukalt kopsanud, siis oleks ta haatanud vanamehe pauna ning jalga lasknud.

... mas peitus poolteist pätsi leiba

... Siin aga oli märksa rohkem.

... Ta tundis paljusid saladusi, nüüd aga teadis veel üht.

... Kas võtta ranits või mitte?

... Pea longus, seisis ta kitsal põiktänaval, käed aga rip- ... otsekui kõiejudid — just nagu oleks õlgadesse tao- ... naelad ja kõiejudid naelte otsa riputatud.

SEITSMES PEATÜKK

MEIE

IGIPÖLISE UNISTUSE TEOSTUMINE VEEL ÜKS SAMM UNIVERSUMI TUNDMAÕPPIMISE

Muinasjutt muutub tõsieluks
Nõukogude laboratoorium esimesena Kuul

Seeria Kuu pinna fotosid, mis tehti Paikese erineva k... ajal horisondist, on erakordselt väärtuslikud Kuu pinna stru... uurimisel. See võimaldab täpsemini määrata Kuu pinna p... lohku ja kõrgendike mõõtmeid, eendite vormi

Kuu pind automaatjaama ümbruses on väga koonarlik ja... rohkesti väiksemaid lohke ja kühme. Kohati leidub üksikuid... taolis. moodustisi. Mõned neist, mis näevad suurematena... jaamast mõne meetri kaugusel ja on 10—20 sm kõrgused... kaugemate moodustiste mõõtmeid on perspektiivi muutumise... raske kindlaks teha

Saadud ülesvõtted pakuvad esmakordselt otseseid andmeid... pinna mikrostruktuuri kohta. Need uuritakse hoolikalt.

KRIMINAALASI NR. 40/61

«... Eichmann püüab näida pehme südamega intelligent... tavalise ametnikuna. Otsus terve rahva hävitamiseks oli ta... jaoks ametkondlik paber, mis kohustas ellu viima selles sisalduva... Ent just nimelt tema kavandas organiseeris ja käskis teistel pa... voolama vereojad, roovida, piinata ja tappa kõigi vahendite... Ning just seepärast on vastutav tema ise, just nagu oleks ta... enese katega tõmmanud silmuseid koomale, ajanud ohvreid p... saga gaasikambritesse, tulistanud kuklasse, visanud uhishaadete... iga üksiku hukatud miljoneist. Nisugune on tema vastutus sead... jargi ning nisugusena on see vastavuses inimliku moraali ja... metunnistuse nõudmistega.»

*

Nüüd aga päevauudised üksikasjalikumalt. Te kuulete «Am... rika Haalt» Washingtonist.

Lõuna-Vietnamis saavutasid umbes viis tuhat hitlaste sõda... suure võidu Vietkongi ja Põhja-Vietnami ühiste jõudude üle. A... dad lahingud Lõuna-Vietnami põhjapoolsetel tasandikel kesteti... neli päeva. Ühendriikide merejalavägi ja Lõuna-Vietnami jõe... teatasid, et surma sai enam kui 450 vaenlase sõdurit. Liitlased h... vasid vaenlase ühe polgu positsioonid ja löid puruks veel mõned... pataljonid, ajades vietkonglased välja viiest külast. Täna p... varem teatas Lõuna-Vietnami valitsus, et ägedas lahingus Me... kongi jõe deltas sai surma 238 vietkonglast.

TUNNISTAJA A. MACIENE SELETUSTEST

Inauskas rääkis tookord, et massiliste mahalaskmiste ajal... edas kahtunud eriti jõhkralt, aga mismoodi, seda ta ei... nel paeval, leidmata Čiznauskast kodunt, palus Kontautas... luba jätta minu korterisse ajutiselt hoiule tubakakott. Olin... Tegin koti lahti ja nägin, et selles oli kuus laulatussõrmust ja... ol meeneid. Järgmisel päeval viis Kontautas oma tubakakoti ära.

VITKINAITE TUNNISTUSTEST AUTORILE

Kui ma põgenesin getost, andsid mulle ulualust, varjasid mind... te andsid mujal varjata Helena Holzmanna ja tema tütar Marga... Holzmanna.

Holzmanna riskis pidevalt oma ja tutre eluga; asjaolu, et... lanna, kergendas tema seisukorda vähe, sest samas kõr... padunud naishitlerlane, kes luuras ja kahtlustas kõiki.

LAPSED

«...» sosistas tüdruk, ning poiss tardus.

«...» olnud küllalt ettevaatlik oma seinaavast läbipuge... ning jalge ette kukkus kolinal telliskivi.

«...» vaikis ja taas valitses rahu, lausus tüdruk:

«...»

«...» võtsid teineteisel käest kinni, seisid hetke, liibunud... te seina, ning tüdruk ütles esimese, kõige tähtsama

«...»

«Kaksteist.»

«...» ei kuulnud enam tema häält, ta oli nii rõõmus.

«...» oonustas juba siis, kui pistis pea seinalõhest välja

«...» tüdrukut ootamas. Tal oli väga hea meel, sest

«...» tal oli seljas teine kleit — soe, pikkade käistega,

«...» kaelusega. Võib-olla seepärast, et nägi tüdrukut

«...» riides, ei olnudki ta küllalt ettevaatlik ja riivas... telliskivi.

Tal endalgi hakkas hulga soojem.

«...» oli suvi, valitses nende pelgupaigas õhtuti jahe... du. Päeval kuumenenud seinad algul veidi soojendasid,

«...» sai nende soojus järsku otsa, ja ülalt, otse mustast

«...» vajus alla raske jahedus ning haaras, aheldas nad

«...» tavalatern, kui see põles, ei soojendanud põrmugi.

«...» ku kleit oli olnud õhuke nagu paber, millest

«...» tuulelohesid. Pealegi veel ilma kaisteta, lahtise

«...» kuljelt lõhki.

«...» nad oleksid võinud püsti tõusta ja koju minna,

«...» kuks ikka kuidagi sooja, kuid nad ei tahtnud oma

varjupaigast lahkuda. Sest kui nad läheksid, siis nad jälle lahus olema järgmise õhtuni — nii kanna E-ei.

Poiss embas teda mõlema käega, ning nad libasid teise vastu, hingasid nii lahestikku, et huuled kokku puutusid. Siis ei kartnud nad enam midagi, vaid hakkas soe ja lõbus — isegi talv, isegi lumi poleks neid suutnud enam sundida külmetama ja seema.

Tüdruk oli juba enne öelnud:

«Üksteist.»

Nüüd aga ütles:

«Kümme.»

Poiss tahtis tema sõnu kuulata, aga ei kuulnud. Ta mustas, et tüdrukul pole enam õhtuti peidupaigas rõõmustas tema sooja kleidi üle, aga samaaegselt ka midagi. See hirm hõljus ümberringi ja nende vahel, ta tahtis kätega vehkida, selle minema peletada nagu taldalt piniseva põrnika, kuid ei vehkinud, ning sumises, hõljus ümberringi, andmata rahu.

Tüdruk oli juba enne öelnud:

«Üheksa.»

Nüüd aga ütles:

«Kaheksa.»

Peidupaigani oli rohkem kui pool teed, ning poiss tabas nii väga sammu lisada. Mõistagi polnud hea, et ta ei saanud tüdrukule midagi ütelda, siis oleks temagi kiirunud. Poiss vaatas arevalt ümber, ehkki kõikjal oli vaikne, rahulik, ühtki valvurit polnud näha, ning tana ei olnud end kriimustanud, veriseks teinud, ning valvurid ei saanud haista vere ja katkihõõrutud nahast immitsevat valkjate piiskade lõhna.

Ent tüütu põrnikas sumises, lendas ümberringi ja nende vahel ega andnud rahu.

Kas ta oleks saanud sellest tüdrukule rääkida?

Kleit oli üleni kaunistatud väikeste punaste elevandidega, pisikeste valgete madudega ning siniste lindudega.

Ta ei näinud seda kleiti esimest korda, ta oli seda näinud juba varem. Võib-olla koguni kaks või kolm korda.

Juba hulga varem, siis, kui nad teineteist veel ei tundnud, oli ta leidnud selle kitsa ava purustatud maja seina. Siis ei pugunud ta sealt läbi teisele poole, kuid tuli sinna tihti, ajas end lõhes sirgu ning vaatas.

...nagigi väikest tüdrukut, kes läheduses ringi tüdruk veeretab roostetanud võru ning naeris, kui tüdruk kukkus. Võru aga oli katkine ja kukkus kogu

...tüdrukutirtsul oli seljas soe pikkade käistega ja kaelusega kleit, ning seda kaunistasid punased elevandid, valged maod ja sinised linnud.

...seda väikest tüdrukut enam ei olnud, ning ka polnud enam näha.

«Kuu!» lausus tütarlaps tasa.

Kõik oli ta juba varem öelnud:

«Üksteist.»

Poiss lihtsalt ei olnud kuulnud. Tüdruk ei saa eksida, et eksis kunagi, lugedes neid kahteist sammu. Kui küsida, palju on kolm korda kolm, võib ta öelda: heksa. Ent neid kahteist sammu ei aja ta mitte kunagi

...jaanud on veel pool teed.

...ütleb ta:

«Vus.»

Seejärel on nad juba üsna, üsna lähedal.

Tõu tüdrukutirts, kes mängis võrua, oleks täiesti meenunud, kui poleks olnud seda punaste elevandide, valgete madude ja siniste lindudega kleiti. Nüüd meenus tüdrukutirts aga tahtmatult uuesti ning poiss mõistis, et seda pole enam ammu olemas ega saa ialgi olema.

Teda enam ei ole, aga kleit on alles.

Kuidas siis nõnda?

Püksud, rautatud saapad tõukavad ju nad, surnud, auku, seejärel ajavad mulla peale või käsivad ajada teiselt, sest surnuid pole kellelegi tarvis.

Aga äkki oli ta veel elus, see plikatirts?

«Rutem, rutem,» lausus poiss.

Talle näis, et nad liiguvad aeglasemalt kui muidu.

«Rutem!»

«Kolm!» ütles tüdruk. «Rutem ei saa.»

Aga äkki oli ta veel elus, see plikatirts, kui ta auku

...oli.

Ta mõistis, et seda tüdrukut pole enam ammu olemas ega saa ialgi olema.

...kleit aga oli alles. Võib-olla kästi tal riidest lahti

...ning alles siis...

...olid elutud punased elevandid.

Alles olid elutud valged maod.

Elutud sinised linnud olid samuti alles.

Miks ta tapeti — lahti riidetatud, alasti?

Ta ei kuulnud, mitu sammu on veel. Ei kuulnud ammu. Tundis vaid, et nad on juba peidikus, ning hingetahasse, sest see vastik põrnikas, mis hõljus ja sumb sinna, välja, siin teda enam ei olnud.

Ta kartis veel puudutada seda kirevat kleiti, mis oli soe, ehkki see oli pikkade kaiste ja kinnise kaelusega. Kuid ta ei saanud ju oma tüdrukule öelda, et seda ei kandis teine tüdruk, keda pole enam olemas, ehkki ta oli alles. Kui ta seda ütles, siis võib juhtuda, et tüdruk tahagi seda kleiti, võtab selle seljast ning jaab ise alasti jahedasse peiduurkasse.

Ta sirutas kiirustades käed välja, haaras tüdruku ümbert kinni ja tõmbas ta kõvasti enese vastu vastu rinda ega tahtnud lahti lasta. Tüdruk vaatas tunnult oma suurte hallide silmadega, mille avad olid laienenud, — ta ei taibanud midagi, sest temale seda juba rääkima ei hakka, — ning küsis:

«No mis sa nüüd? Mul pole ju külm. Mul pole sa külm.»

Poiss vaikis, kuid ei lasknud teda lahti.

«Tõsijutt,» jätkas tüdruk. «Tana tõi tädil mulle selle kleidi. Katsu, kui paks ta on. Mul on tõesti soe. Vaga kleit.»

Poiss laskis ta lahti, lõi siis pilgu maha, sest ta ei tahtnud jätkata.

«Sa ei saa millestki aru. Kui sa oleksid tütarlaps, siis näeksid kohe, kui ilus on minu kleit.»

«Ma naen nugi,» vastas ta, tõstmata pead. «Ta on kinnise kaeluse ja pikkade kaistega. Ja ilusate piltide, punased elevandid, valged maod ja sinised linnud. Ma naen tööpoolest... Sinu kleit on väga kena.»

«Tõesti?»

«Muidugi. Säh, soe.»

Ta võttis taskust keedetud kartuli ja ulatas tüdrukule.

«Jälle tõid?» hüüatas see, just nagu ei usuks.

«Mhm.»

«Aga sina?»

«Mul on kõht täis.»

«Siit tulekuga läks ju uuesti tühjaks. Säh, hauka.»

«Ei taha.»

«Hauka siiski.»

«Hea küll,» vastas ta.

Ta haukas.

Tüdruk asus jalamaid sööma. Ta näsis pikkamisi kartuli nuttis.

Tüdruk nuttis tasa, hääletult, ainult pisarad muudkui veeresid ja veeresid, voolasid ja voolasid.

Ta ei tahtnud hakata rääkima, siis sellise häälega, nagu ta ei tahtnud, vaid kõneleks lihtsalt nusama.

Ta ei tahtnud mitte kunagi. Nüüd oli ta puhkenud nutma juba kolmandat korda.

Ta ei tule ega tule tagasi, ütles ta. «Miks ta on haig-
niti kaua?»

Ta ei vastas kähku, kiirustades, otsekui tahaks kellestki järele jõuda:

«Tule tagasi! Saab terveks ja tuleb.» Ning lisas: «Hauka, see on kerge, aga terveks saada raske.»

Tüdruk näsis jälle aegamisi kartulit ja nuttis tasa, hääletult.

Ta ei tahtnud öelda nuttis ta praegu teist korda.

Ta ei tahtnud öelda nuttis ta sel päeval, kui nad esmakordselt kohtusid.

Ta ei tahtnud öelda kireva kleidi ja roostetanud, katkise võruga plika-
tuse olnud enam, kuid poiss kais ikkagi siin, ajas end
mõnele sirgu ja vaatas. Ta tahtis teada, mis maailmas
oli.

Ta ei tahtnud öelda päeval jõudis ta vaevu oma koha sisse võtta ja pea
välja pista, kui märkas enda ees tüdruku. Kummahne,

Ta ei tahtnud öelda üni arvata, et see oli teda oodanud. Läbi õhukese

Ta ei tahtnud öelda otsekui labi õhukese paberi, millest kleebitakse

Ta ei tahtnud öelda lõhesid, — tungisid esile teravad õlad, need aina

Ta ei tahtnud öelda, ning tüdruk oli liibunud vastu seina ja nuttis.

Ta ei tahtnud öelda, sa nutad?» küsis poiss

Ta ei tahtnud öelda vaatas tüdruk teda esimest korda oma suurte hal-

Ta ei tahtnud öelda silmadega, mille avad olid laienenud.

Ta ei tahtnud öelda tüdruk ei vastanud. Ja ei puhkinud mullaste kate-
ga.

Ta ei tahtnud öelda, ehkki nagu oli niigi üleni määrdunud.

Ta ei tahtnud öelda toetas jalad tugevamini maha, nõjatus küünar-

Ta ei tahtnud öelda, surus end edasi ning pugus kuidagimoodi sei-

Ta ei tahtnud öelda, talolohest läbi. Esimest korda. Siis oli ka lõhe veel hulga

Ta ei tahtnud öelda.

Tüdruk hakkas veelgi rohkem kartma, tõmbus eemale
ja küsis:

«Sa oled võõras? Kust sa siia said? Võõrad ei tulla.»

Poiss vaatas pelglikult ringi, kuid istus siiski kõrvale ning silitas arglikult tema pikki juukseid.

«Ära nuta. Ära nuta...»

«Sa oled võõras?» küsis tüdruk uuesti. «Valvurid võivad sind näha.»

Poiss vaatas taas pelglikult ringi, kuid ei vastanud.

Siis tõusis tüdruk püsti ja võttis tal käest kinni.

«Lähme... Ritem. See pole kaugel.»

Nõnda sattus ta esimest korda sellesse peidupaika, kus ei tarvitsenud karta valvureid, kus ruumi polnud kogu palju ja kus mõlemalt poolt kõrgus punastest telliskivisein ning ainult ülalt paistsid latern ja taevad.

«Ema viidi haiglasse,» ütles tüdruk, hõõrudes silmi mullaste kätega. «Ema viidi haiglasse... Millal tagasi tuleb?»

Mis sellest, et neil leiba ei olnud. Hea oli ka ilma leivata. Kohutav ainult, et ema viidi haiglasse. Kui inimesed tulid töölt, jooksis tüdruk emale vastu ja rõõmustas tema tuleku üle väga, ning ka ilma leivata oleks kõik hea olnud, tookord ei mõelnud ta sellele üldse. Ja kullapõlv ema talle midagi andnud, ta tõi tütre jaoks alati kaasa, kas või veidikene, aga ikkagi tõi. Ning ta isegi viiksatanud emale, et tahab süüa. Ta ei raäkinud mitte, tal oli lihtsalt hea meel, et ema jõudis töölt tagasi. Ootas ema alati karsitult ning kartis väga, sest tead, vanad inimesed võivad surra. Ei, ema polnud vana, ta oli väga noor, kuid ta oli muutunud üsna vanaeide sarnaseks. Tema juuksed olid lainud lumivalgeks, hambad valja langenud, käed aga olid nagu luu ja nahk, ning küljekotid paistsid. Tal oli kogu aeg suur hirm ja ta ootas ema tulekut väga.

Mis sellest, et neile seda leiba ei antud. Neil oleks olnud hea ka ilma leivata. Nad magasid emaga ühes voodis ja oli soe, ning ta unustas ka siis, kui tahtis süüa.

Ta ei oleks tõesti midagi oelnud, kui poleks nainud, teisest poolt traataeda kõnnib mees, leivapäts kaenla all. Ta ei lausunud emale sõnakestki, et tahab süüa või et tal on leiba. Ta sikutas vaid ema käest ja ütles.

«Vaata...»

Nad läksid aia aarde ja vaatasid meest, kes kõndis leivapäts kaenla all.

Raske oli aru saada, kas ta läks niisama mööda või oli selle pätsi nimme kaenla alla pistnud, et nad seda märkaksid ja paluksid tal lähemale tulla, kuni valvureid ligi pole ja keegi pealt ei näe.

«Ta ei lausunud midagi, ei kutsunud, kuid mees tuli nende juurde.»

Ta oli nii tore, naeratas, ning kui ta naeratas, liikusid tema peast eemale hoiduvad kõrvad. Ta oli nii ilus, tedretundne nagu väike laps, ning tema juuksed olid ilusad — punased nagu tuli. Ta naeratas laialt, ning kõrvad liikusid nii kenasti.

Ta osutas sõrmega leivale.

«Mis te annate?» küsis.

Ta, tema polnud emalt üldsegi süüa küsinud, ei leiba ega midagi. Ta ainult vaatas seda pätsi, suutmata pilku lahtida. Emal aga polnud midagi, mitte kui midagi, ning ta ei saanudki selle leiva eest midagi anda, ta oli juba ammu kõik ära andnud.

Ta naeratas samuti, silmitses meest, leiba ega lausunud sõnagi.

Mees sai aru, et neil pole enam midagi, ning pöördus tagasi minekule. Kuid jai taas seisma.

Näe,» näitas ta. «Vaata see!»

Nad ei mõistnud kohe, kuid siis taipasid.

Mees mõtles ema sõrmust, laulatussõrmust. Ema polnud kunagi tahtnud seda ära anda. Ta ei saanud seda isegi sõrmust võtta. See oli vististi sõrme külge kinni kasvanud.

«Mä, ta ei palunud emalt tõesti midagi, ka leiba ei palunud. Ta vaid vaatas ikka veel pätsi ja meest, kes naeratas.

«Mä, aga kiskus juba sõrmust. Kiskus sõrmust ja naeratas. Ning mees ootas, ema aga kiirustas väga ja tahtis sõrmust esihammastega ära tõmmata, kuid esihambaid ei saanud, seepärast võttis ta sõrme purihammaste vahele ja tõmbas sõrmuse ära. Kunagi polnud ta seda teha tahtnud, aga ta ei ikkagi, ehkki tema ei palunud emalt tõesti midagi. Ta lausunud sõnakestki, vaatas vaid üksisilmi leiba. Alles pärast nägi ta, et ema oli sõrmuse sõrmest kiskanud.

Kullap see oli raske, sest ema käed varisesid. Ning värisi kahe väbiseva sõrmega pistis ta sõrmuse okasest ühtlaselt läbi, ning mees võttis selle vastu.

Ta ei tahtnud enam vaadata leivapätsi.

Ta vaatas ema käsi.

Ena tõmbas need okastraadist eemale, ning ühele meele ilmus kolm punast piiska. Üpris pisikesed ja punased nagu kaunid kivikesed.

Nüüd ei tahtnud ta enam üles vaadata, pea selja oodata, kuni mees leivapätsi üle aia viskab. Ta langes pilgu ja ootas, millal leib maha kukub.

Kuid leib ei kukkunud.

Ta nägi meest eemaldumas, leivapäts kaenla all. Mõeldavasti naeratas ikka veel, sest tagant oli näha, kuidas kenasti liikusid tema peast eemale hoiduvad kõrvald.

Ta nägi meest eemaldumas ja kuulis ema karjatust.

Ta liibus ema vastu, tundis tema kondist külge, nii nagu alati, kui ta end tema ligi surus, ning tahtis öelda, et tal pole üldse midagi vaja, et ta üldsegi ei tahtnud ega palunud leiba ega öelnud, et soovib süüa. Ta vaid kartis kogu aeg, ning ootas, et ema rutem töölt koju jõuaks, sest vanad inimesed surevad ju mõnikord, ning ehkki tema ema on tegelikult veel üsna noor, sarnaneb ta väga vanaeidega.

Ta surus end kogu jõust ema vastu, kuid ema lükkas ta eemale, haaras kätega okastraadist ja karjatas uuesti.

Siis tormas värava poole.

Ema jooksis nii kiiresti, et ta ei suutnud enam kannul püsida, komistas kivi otsa ja kukkus, ning jõudmata veel maast tõusta, nägi, kuidas ema sööstis valvureist mööda läbi värava, ning teda aeti taga, tekkis suur larm, mees ragises, just nagu oleks tulistatud, kuid tema ei näinud enam midagi, ta ainult kuulis.

Hiljem tädi leidis ta ning ütles, et ema viidi haiglasse.

Jah, esimest korda nuttis tüdruk sel päeval, kui poiss teda esmakordselt nägi. Siis ronis ta seinalõhest välja ning palus tüdrukut:

«Ära nuta.»

Kui nad peidupaika läksid, silitas poiss taas tema pikke juukseid ning palus:

«Ära nuta.»

Nüüd nuttis tüdruk teist korda.

Tõepoolest, ta ei nutnud kunagi. Ainult täna. Alles teist korda.

«Ema ei tule ega tule tagasi,» ütles ta jälle. «Miks ta on ära nii kaua?»

«Küll tuleb,» vastas poiss. «Ootad veel natuke, ja tulebki.»

Ta silmitses tüdruku uut kleiti — sooja, pikkade käis-

ten kleiti, mida kaunistasid punased elevandid, valged linnud ja sinised linnud, ning tahtis teda jälle mõlema külje tugevasti emmata, sest talle tundus juba, et võib-olla ei ole siin, tema kõrval üldse mitte enam seesama tüdruk, et võib-olla anti ka temale käsk riided seljast võtta ja visati siis paljane auku, et võib-olla on siin, tema kõrval, jälle see teine plikatirts. Ning elutud rõivad olid talle alles jäänud. Alles olid jäänud elutud punased elevandid, elutud valged maod ja ka elutud sinised linnud alles jäänud alles.

Poiss tahtis teda nii väga emmata. Kuid ei teinud seda.

Tüdruk oleks siis ju öelnud:

«No mis sa nüüd? Mul pole ju külm. Mul pole sugugi külm.»

Ta ei emmanud tüdrukut.

Ta soovis praegu, et kuu tõuseks kiiremini taevasse.

Ta tahtis pilukil silmi vaadata laternat ja kuud, vaadata seni, kuni silme ees loob kõik üleni virvendama, kuni hukkavad keerlema ja vilkuma imepäraselt kirevad maad linnad.

Ta heitis tüdruku kõrvale pikali.

Tüdruk ei nutnud enam, lebas kinnisilmi, just nagu oleks surmaväsinud, ning poiss vaatas teda kohkunult — kas ta ei sarnane vanainimesega? Kas ta mitte raasuke-negi ei sarnane?

Ei. Ei sarnane.

Tüdruk magas.

Poiss äratas ta siiski kärsitult ja küsis ohates:

«Kas teile üldse süüa ei anta?»

«Antakse,» vastas tüdruk.

«Väga vähe, eks?»

«Ei, mulle jätkub. Ainult et mõnikord tahaks leiba.»

Poiss silmitses teda ikka veel uurivalt.

«Ära arva, et alati,» lisas tüdruk. «Mõnikord.»

NAINE JA MEES

«Ole minu juures,» palus mees.

Palus sõnatult, sest ta ei saanud rääkida, ainult oigas vanetevahel. Kuid naisele näis, et mees räägib, ta taipas alati, mida mees tahtis öelda. Ta kõneles mehega valjusti, ning mees vastas talle alati.

«Ole minu juures,» ütles mees uuesti.

Naine võttis taas istet voodi ees valgel taburetil ja riivas sõrmeotstega kergelt mehe kätt.

«Ma olen siin,» vastas ta. «Ma olen sinuga kogu Päeval ja ööl.»

See oli tõsi ega olnud ka.

Ta oli mehe juures kogu aeg. Ta ei jätnud teda mitte pilgukski üksi alates sellest hetkest, kui valge auto, mis sirenid undamas, tõi nad siia palatisse. Öösiti ta magas või lebas niisama kõrvalvoodis, saamata sõbraks male. Päeval põlvitas ta mehe voodi ees, nagu vastu talle surutud, püüdes õrnalt, kergelt puudutada tema keha, et tal poleks valus. Pärast istus ta valgel taburetil ja rääkis mehega.

Ainult ühel korral — möödunud ööl — läks ta ära, jättes mehe üksi.

Sel ööl paistis täiskuu.

Kuu oli ümmargune, kõvera nina, kõvera suu ja valge asetsevate silmadega.

Ta pidi välja minema täiskuu ajal, sest oli tarvis otsustada elurohtu ja tuua see mehele.

Nüüd pidi ta elurohu leidma. Iga päev ootas ta, et tuleb või paari pärast, lõuna paiku või vähemalt õhtupoolikast tõuseb mees üles, kisub sidemed maha ning lahkeb sellega koos temaga. Igal hommikul tegi ta oma voodi nii hoolikalt korda, just nagu polekski selles keegi lebanud, just nagu ei lähekski seda enam tarvis, kuid igal õhtul tuli sinna taas heita, sest mees ei tõusnud ikka veel.

Nüüd pidi ta selle võlurohu leidma.

Nad ju kohtusid, nad ju leidsid viimaks teineteise.

Mees ju paitas tema juukseid ja kordas sõnu, neid, mida oli vaja korrata.

Ning kauaoodatud täiskuu, kõvera nina ja kõvera suuga oli tõusnud selgesse mustendavasse taevasse.

«Ma tulen varsti tagasi,» ütles ta, riivates sõrmeotstega kergelt mehe kätt.

Sel päeval oli nende nahk kollane, ning ta võttis kätt täägi, otsekui läheks džunglisse. Tääk oli kahe teraga, mõlemad ühtmoodi vahedad, sügav soon keskel. See oli ehtne tääk, mis kinnitatakse püssitoru külge ja millega sõdureid õpetatakse torkima mitmevärvilisi topiseid, hüljem aga inimesi. Ning siis ei huvita enam kedagi, mille värvi on nende nahk.

«Ma tulen varsti tagasi,» kordas ta.

Kaks metsa, paksu tihnikusse.

Padrikust oli raske läbi pääseda. Puude oksad olid kokku põimunud ning tõkestasid tee. Põõsad olid kalised, otsekui okastraadist. Need kriimustasid keha, kogu keha, rebestasid riideid ega lasknud edasi minna. Juured ronisid maa alt välja, väänlesid jalge all, haarasid neist kinni, löid, ning ta komistas, kukkus.

Kaet, kaed, jalad, kogu keha oli juba üleni verine.

Ta tahtis taägi ning hakkas raiuma oksa, põõsaid, juuri. Mitte sellepärast, et need lõhestasid tema keha, — nagu tegi talle rohkem valu higi, mis haavadele voolas. Mitte haavade ega valu pärast. Tal oli väga vähe aega, et surustama, kuid oksad, põõsad ja juured ei lasknud edasi minna.

Ta tungis sügavale metsa, sinna, kuhu polnud eales minnud ei tema ega ühegi teise inimese jalg.

Ta tahtis nõjatuda vastu puud ja pisut puhata. Ent hetkel markas ta kahteist rohelist silma, mis teda vahtis. Need olid lähedal, mõne sammu kaugusel. Ta ei tundnud enam väsimusele. Ega tundnud hirmu emahundi ja viie kutsika ees.

Ta meel läks rõõmsaks, ta pidi rõõmust peaaegu karjama.

Loomad lesisid rohul. Rohi aga oli pikk, pehme — nagu tema juuksed.

Ning rohtu oli nõnda palju, et sellest oleks piisanud mitte üksnes temale, vaid kõigile inimestele.

Ta hiilis edasi, hundikoopale lähemale.

Ta tahtis rohtu puudutada ja veenduda, et see on pehme ning õrn nagu siid.

Kaksteist rohelist silma jälgisid teda lakkamatult. Kaks suurt ja kümme väikest.

Siis kerkisid kaks suurt rohelist silma ülespoole, kostis ulgumine.

See oli nõnda veniv, nõnda jube, et ümberringi vaikis muutus haäletuks. Puud seisis nagu koolnud — ükski ei liikunud, ükski latv ei õõtsunud, ning ligiduses kuulunud allika vesi paiskus õhku ja jäi sinna rippuma. Ka tema seisatas, ehkki sõrmed olid juba üht rohulib-
le riivanud.

Seisatas vaid viivuks, seejärel sirutas taas käe, et rohtu puudutada.

Ta tungisid hundid talle korraka kallale.

Ta kukkus selili ja nägi enda kohal kuut laialt la-
dega punakat suud — üht suurt ja viit väikest. Kõik
püüdsid tabada tema kõri, kuid tardusid hetkeks, hää-
dunud sellest, et ta enam ei liiguta.

Tema aga mõtles.

Miks ei kärgata äike?

See peletaks metsloomad minema.

Miks ei kõmise kõu?

Ta kuuleks püsside paugatusi, kuulipildujate rag-
pommide plahvatusi, ning tema kehasse voolaks
kosutav jõud.

Kuid taevast vaikus, ning kõikjal ümberringi oli
veel õudsalt hääletu, ja allikavesi, mis oli õhku paiskunud
ja sinna rippuma jäänud, ei hakanud ikka veel vulisema.

Hüiglasuured lõuad olid juba päris lähedal.

Ta kargas püsti ning sööstis emahundile kallale.

Ta surus vasaku käe hundi teravate kihvade vahel
ning paremaga, millesse oli pigistatud tääk, otsis hallika-
pruuni naha alt südant.

Nad puherdasid sülitisi maas, ihates teineteisel kõri
närida, ega jätnud enne, kui tera leidis metslooma südant
ja tungis sellesse pidemeni sisse.

Ta kiskus vasaku käe hundi lõugade vahelt ning ligin-
taas võlurohule, soovides seda puudutada ja tunda, kui
pehme ja õrn see on. Kuid nüüd ründasid teda viis hundi-
kutsikat, ning ta pidi uuesti mõtlema, miks ei kärgata kõu
ja minema sülitisi kokku iga loomaga, suruma vasaku käe
lõugade vahele, ning paremaga, millesse oli pigistatud
tääk, otsima hallikaspruuni naha alt südant.

Kui ta täagi viimast, kuuendat korda välja tõmbas, pais-
kas veri vasaku käe katkinäritud soontest ning seda ei saa-
nud kuidagi peatada. Siiski oli vaja jõuda võlurohuni. Ta
roomas aina edasi, jättes enda taha erepunase raja, kuni
puudutas viimaks kätega rohulehti, mis olid pikad, peened
ja pehmed nagu tema juuksed.

Nüüd oli talle kõik ükspuha — ta ei tahtnud enam
midagi, ei soovinud enam midagi.

Ta prantsatas otse hundiurgu, ning tal oleks olnud nii
hea seal lamada, mitte midagi mõelda, kõik unustada.

Kuid tal polnud selleks õigust.

Ta tõstis pea, leidis huultega rohututi ning asus seda
kiiruga närima, ootamata, kuni jõud üles ütleb. Samuti
tõtates imes ta rohu mõrkjat mahla.

Lahked löid liikuma.

Puude ladvad õõtsusid taas.

Allikast üles purskunud ja õhku rippuma jäänud vesi
langes alla ning hakkas vulisema

Mets kohises, elas nagu ennagi.

Ta avas silmad, vaatas oma voodit — see oli sile, just
nagu poleks keegi seal lamanudki, — ja naeratas.

Sils pööras ta pilgu mehele, kes oli üleni mähistes,
nähes ainult suu ja pool nina.

Umbus oli habetunud, kuid siiski nägi naine tedre-
tähti ja pööras pea ära. Kuid vastas mehele taas:

«Ma olen siin, sinu juures. Ma olen kogu aeg sinuga,
päeval ja ööl.»

See oli tõsi ega olnud ka.

Aga mis sellest.

Ta ei vaadanud ju tedretähti.

Ta laks kastruli juurde, mis kees siin palatis päev läbi,
ning tõstis selle jahtuma. Võttis siis lusikaga erkrohelist
vedelikku, puhus peale ja asus meest toitma.

Selleks oli juba aeg.

Taas oli oo.

KAHEKSAS PEATÜKK

MEIE

«LUNA 9» LENNULE PÜHENDATUD PRESSIKONVERENTSI

«Kuu nadal», mis oli kogu maailma tähelepanu keskmes, lõppes pressikonverentsiga.

Selle nädala iga päev tõi kaasa uusi sündmusi, mis hõlmasid kujutlusvõimet, kutsusid esile valmustust inimeenuse ja

Küsimus. Kui kaua võib «Luna 9» Kuul säilida ja millised on tema Maale tagasitoomise võimalused?

Vastus. Automaatjaam jääb arvatavasti Kuule lebama miljoniks aastateks. Tema tagasitoomist kavas ei ole. Võib-olla hõlmab, kui inimese reisis Kuule ja tagasi kujunevad juba tavaliseks, automaatjaama ajaloolise eksponaadina muuseumi.

Küsimus. Kas NSV Liit pretendeerib territooriumile, mille «Luna 9» maandus?

Vastus. Ei, ta ei pretendeeri sellele.

Küsimus. Kuidas hakatakse Kuul lahendama territoriaalseid küsimusi?

Vastus. Otsustagu selle probleemi juristid... Mina keelan igasuguse sõjalise tegevuse Kuul.

Küsimus. Kas ei ole karta, et pärast Kuul maandumist võivad sellele taevakehale sattuda maised bakterid?

Vastus. Võetakse tarvitusele spetsiaalsed abinõud, et seda ei juhtuks.

NEW YORK (TASS). Kolm ja pool tundi sammusid New Yorki laial Viendal avenüul miljonärde akende all katkematu voolu sõjavastase demonstratsiooni kolonnid. Astusid sõjaveteranid, üliõpilased, vaimulikud ja nunnad, emad, lapsed süles või väikrikkude töölisel, teenistujad, õpetajad. Nad skandeerisid: «Lõpetada sõda Vietnamis!», «Tooge meie noormehed koju tagasi!»

«Ameerika Hääl». Tere õhtust, head kuulajad Leedus. Vietnam-Vietnami väeosad ja Ameerika merejalaväelased pidasid sõda Lau linna lähedal lahingu Vietkongi jõududega. Nagu ütles üks Ühendriikide ametiisik, olid merejalaväelaste kaotused suured. Surma sai poolteistsada kommunisti.

PRESIDENT JOHNSONI TERVISLIK SEISUND

NEW YORK (TASS). President Johnsonil eemaldati operatsioonijärgsed õmblused. Siiski tunneb president veel valusid operatsioonihäava piirkonnas.

KRIMINAALASI NR. 40/61

Adolf Eichmanni süü seisneb süüdistusaktis loetletud kuritegude tegemises, kavandamises, organiseerimises ja täideviimises. Adolf Eichmannile on antud privileeg, mida ei olnud ühelgi teisel ohvril. Ta võib ennast kohtu ees kaitsta. Tema saatus otsustatakse ainult seaduslikul alusel ja tuginedes süütoenditele, mille koostamist mina ja minu kaastöötajad peavad oma pühaks kohuseks.

«Ameerika Hääl»:

Tee Leedusse läheb läbi Vietnam.

A. GALDIKAUSKASE TUNNISTUSTEST

Kõik kohaletoodud, vaatamata nende karjumisele ja nutule, kuulis 1. augusti öösel seisma. Eemaldunud 20 meetrit, andsime kogukonda. Tulistasin välja 5–6 padrunit. Sel päeval lasksin maha 4–5 meest. Mahalastute hulgas oli vanakesi, naine ja laps. Lõpetanud inimeste mahalaskmise, tegime suitsu ja sõitsime koju, Rietavasesse.

AUTORI TUNNISTUSTEST AUTORILE

Peaaegu kogu okupatsioonilaja elasid mina, I. Meras, Kelme mõisas paljulapselises sulaseperekonnas Brone ja Juozas Dainauskase seitsmenda lapsena. Sulastest naabrid aitasid või isegi teadsid, kes ma olen, kuid ei kõnelnud sellest kellelegi.

NAINE JA MEES

Nad läksid piki uinuvaid linnatänavaid. Kaugele taha olid jäänud järv, mets ja taevas. Linnas pidi olema vaikne, kuid nende kannul käis kogu aeg kõuekõmin, mida kuulid ainult nemad. Inimesed, kes elasid pärast sõda, magasid rahulikult, neid ei seganud ükski kärgatus, mürin ega plahvatus.

Peepärast võiski linn näida vaiksena nagu unnevajunud linn.

Kuid neile ei tundunud see nõnda.

Kogu pika tee käis nende kannul kõuemürin, mis ei vaibus, ei vaikinud hetkekski.

Mees kiirustas, lisas aina sammu, ning naine p... mitte maha jääda.

Siis pistis mees jooksu, naine samuti.

Naine ei teadnud, kuhu nad ruttavad, kuhu lõpuks jõuavad, aga ta ei pärinud midagi. Ta mõistis, et see on väga vajalik ja et ta peab minema mehega koos, olgu tema kõrval, tundma tema tugevat kätt ja kuulma tema südame kiiret tuksumist.

Nad jooksid suurde majja, möödusid tukkuvast valgest rist ja tõusid üles laiast trepist, mida kattis p... vaip. Mees keeras mingi ukse lahti ja lükkas ta... nõnda kähku, et ta ei jõudnud vaadatagi kirja ukse... dil.

Kui uks kinni oli prantsatanud, nõjatusid nad sellele, pisut hinge tõmmata.

Siis süütas mees roheka valguse — see oli ähmane, tumene. Ja ehkki naine nägi hiiglasuurt, kolme musta ja ühe valge seinaga saali, tundus talle selles kummalises rohekas valguses, et nad on läinud tagasi oma kitsasse peidikusse, nagu nagu paljude aastate eest, ning et tänavalatena roheka valgus tungib läbi lopsaka rohu, mis kasvab kõrgel, puustatud seinal.

Siis nägi ta hiiglasuurt pikka klaassilindrit, mis tulku... punaselt, just nagu oleks selles voolanud, peatunud ja... edasi tulvanud punane vedelik. Silinder oli suunatud valge seina poole. Naine vaatas sinna ja võpatas. Valge seinal oli sinine inimsiluett.

«Ära karda,» ütles mees, «need on head kiired. Ma istu... sin selles ruumis hulk aastaid, enne kui nad avastasid. Kuid seda ei tea keegi. Räpased käed või tige pilk võib nad kustutada või muuta kurjatoovateks kiirteks.»

«Ma ei karda,» vastas naine. «Ütle, mida mul tuleb teha, ja ma teen seda. Kas pean ehk seisma sinna, valge seina äärde?»

«Ei!» karjatas mees ehmunult.

Naine embas teda, surus pea vastu tema rinda ega lau... sunud sõnagi.

Mõistis, et mehel endal on samuti hirm, et mees oli pikki aastaid otsinud neid kiiri, enne aga pidi leidma tema, nõndasamuti nagu temalgi tuli mehega enne kokku saada ning alles seejärel võis ta leida imepärase elurohu.

«Ma pean ise seisma sinna, seina äärde,» ütles mees. «Ma pean neid kiiri katsetama enda kallal.»

Kuid ta ei lainud ikka veel, ei suutnud eemalduda naine... kelle pea oli surutud vastu tema rinda.

Siin, hiiglasuures saalis, kus kolm seinu olid mustad ja ühe valge — sellele langes punasest silindrist sinine inimsiluett —, valitses vaikus, ainult nende sudamed pekslesid, mis muud heli polnud kuulda. Kõu oli vaibunud, aga võib-olla see lihtsalt ei ulatunud siia.

Naine surus meest vaikides enda vastu, soovimata teda lahti lasta. Nad olid ju koos, mida's veel?

Kas sul on alles kleit punaste elevantide, valgete... ja siniste lindudega?» küsis mees.

«Jah,» vastas naine.

«No näed... Pean minema.»

Mees lükkas ta õrnalt eemale, pistis midagi pihku, kuid naine ei taibanud, mis see on, sirutas käed ette, hüüdis:

Tule tagasi! Tule tagasi! Ma ei taha! Pole enam vaja!»

Mees ei vastanud, ainult naeratas ning taganes, kuni pörkas vastu valget seina.

Ta sulas sinise siluetiga ühte.

«Üksnes sina saad mind aidata,» ütles ta pikkamisi, rõhutades iga sõna. «Sa pead tegema kõik, mis ma kä...»

«Hea küll...» vastas naine. «Ainult ära ole seal kaua. Tule rutem tagasi.»

«Sa pead mind kuulama,» kordas mees. «Ja karta ei maksa. Need on head kiired. Nad muudavad inimese haavumatuks, küll sa ise näed. Kohe kõlab signaal.»

Tõepoolest, selles otsekui undavas vaikuses helises järsku kelluke.

«Valmis,» ütles mees rahulikult. «Tulista mind. Aga ära...» «hi silmadesse. Silmad pole kaitsstud, nende kiired ei mõju. Lase, mis sa ootad!»

Naine vaatas oma käsi — paremas hoidis ta väikest läikivat revolvrit.

Ta karjatas.

Karjatas ja astus sammu tagasi.

Sirutas parema käe ette, sihtis otse rinda ja puhkes lagi... nal naerma.

Ikka veel naerdes langetas ta relva.

Tema pidi meest tulistama omaenese käega?

Kes võis küll välja haududa sihukese jubeda nalja?

Kes võib teda sundida päästikule vajutama?

Nad olid teineteist nõnda palju aastaid otsinud.

Nad olid teineteise viimaks leidnud.
 Need on head kiired?
 Ja mees on haavamatu?
 Nali.
 Nali!
 Ükspuha, kas hea või paha nali.
 Olgu need kiired kas või tuhat korda paremad, ta ei tulista ikkagi.
 Kuhu ta võiks sihtida?
 Rinda, milles kiiresti tuksub mehe süda?
 Kätesse, mis olid sama tugevad nagu varem?
 Suhu, mis naeratas ja kordas:
 «Lase!»
 Suhu, mis naeratas?
 Niisketesse silmadesse?
 Ei, silmadesse ei tohi. Mujale samuti mitte. Veider nali.
 Milleks seda vaja on? Nad ju kohtusid järve ääres, milles sirendas taevast, ning taeva serval, milles peegeldus järve. Nad lamasid ju pehmes samblasängis, liibunud teinetei vastu nagu varemgi. Nad olid püüdnud lindugi. Pisikad linnupoega, kes polnud päeval suutnud oma pesa üle leida.
 Juhtus see kõik äikese tõttu?
 Ta oli ju imevaikselt, imekenasti palunud:
 «Olgem lapsed ka pärast sõda...»
 Ikkagi äikese tõttu?
 Või seepärast, et nende nahk on vahel must, vahel punane, kollane või hall?
 Kas ikka äikese pärast?
 Ta naeris, naeris lausa laginal, tõstes ja langetades kätt, milles oli läikiv relv, jõudes vaevu sihtida.
 Kui silmadesse ei tohi, siis ei tohi kusagile. Ta ei taha. Ei taha enam!
 «Tulista!» hüüdis mees. «Tulista!»
 «Kas sa's ei tunne mind ära?!» karjus ta, liibudes vastu seinale. «See olin ju mina, kes seisis okastraataia juures, leivapäts kaenla all! Mina ju pakkusin leiba, võtsin sinu ema sõrmuse ega andnud midagi vastu. Sul on minust kahju? Sul on kahju?!»
 Naine ei naernud enam.
 Sulges silmad.
 ... Mis sellest, et leiba ei jätkunud. Neil oli niigi hea. Kui inimesed tulid töölt, lippas ta emale vastu ning rõõ-

hustas väga, et ema oli juba tagasi. Hea oli ka ilma leiba, tookord ta üldse ei mõelnudki leivale. Ta isegi ei õelnud emale, et tahab süüa. Alati ootas ta ema kannatamatult ja kartis väga, sest teadis, et vanad inimesed võivad surea. Ei, ema polnud vana, ta oli üsna noor, ainult et paistis vanana. Tema juuksed olid üleni valged, hambad olid langenud, käed nagu luu ja nahk, ning küljekondid olid samuti väljas.

Mis sellest, et neil leiba ei jätkunud.
 Ei oleks tõesti midagi õelnud, kui poleks märganud, et pool aeda kõndivat meesterahvast.
 Puudutas vaid ema kätt ja lausus:
 «Vaata...»

Nad laksid mõlemad traataia juurde ja silmitsesid meest, kes kõndis, leivapäts kaenla all.

Nad ei kutsunud teda, kuid ta tuli ise lähemale.

Ta oli nii tore, naeratas, ning kui ta naeratas, liikusid tema peast eemale hoiduvad kõrvad. Ta oli nii ilus, üleni teetähti täis nagu väike laps, ning ka tema juuksed olid ilusad — punased nagu tuli. Ta naeratas laialt, ning kõrvad liikusid nõnda kenasti.

Ei, tütar ei olnud emalt palunud süüa, ei olnud palunud leiba, mitte midagi.

«Näel!» näitas mees. «Vaat seel!»

Nad ei saanud kohe aru, siis aga taipasid.

Ja ema hakkas naeratades sõrmust sõrmest kiskuma.

Emal tõttas väga ning tahtis sõrmuse hammastega kätte saada, kuid esihambaid tal ei olnud, seepärast surus ta sõrme purihammaste vahele ja rebiski sõrmuse ära.

Ning pistis selle traataia vahelt läbi.

Sõrmele ilmus kolm tillukest punast piiska. Pisitillukesed ja erepunased nagu kaunid kivikesed.

Ta langetas pilgu ning ootas, millal leib maha kukub.

Kuid leib ei kukkunud...

Ta karjatas uuesti, aga nüüd näis talle, et ema karjatus kõlab veel praegugi.

Ta avas silmad, vaatas valget seinale, kus varem oli sinine. Iluett, nüüd aga seisis inimene. Ja mõistis, miks ta mehe, kes nii paljude aastate jooksul oli suureks kasvanud ja muutunud, seal järve ääres kohe ära tundis, just nagu oleks teda kunagi varem näinud.

Mees oli nii tore, naeratas, ning kui ta naeratas, liikusid tema peast eemale hoiduvad kõrvad. Ta oli nii ilus, üleni

tedretähti täis nagu väike laps, ning ta juuksed olid punased, punased nagu tuli, ehkki lühikesed. Ning ta liikusid.

Ja kuigi mees praegu vaikis ega palunud midagi, tõstis naine parema käe, sihtis talle rinda ja vajutas tikule.

Tuhmilt raksatas lask, torust tungis välja leek.

Siis sihtis ta kätt, mis oli hoidnud leiba, ja tulistas.

Seejärel sihtis ta teist kätt, mis oli võtnud sõrmuse.

Seejärel tulistas suud, mis oli tookord naeratanud.

Siis laskis ta sihtimata ega taibanud ikka, miks see surnult maha ei lange.

Mees aga seisis valge seina ääres ega suutnud kuidagi mõista, miks ei paku rõõmu see, et kuulid ei tungi kehasse, vaid pörkavad tagasi ning kukuvad siiasamasse jalge ette.

Naisele meenus nüüd, et silmad on kaitsetud, et tulla sihtida silmadesse.

Silmadesse aga tuli sihtida väga hoolikalt, käsi ei tohtinud väriseda, ning ta astus sammu edasi, et toetada kätt sellele punasele silindrile.

«Ära tule kiirte juurde!» hüüdis mees, kui nägi teda lähenemas. «Ei tohi nii ligidale!»

Kuuldes häält, tardus ta paigale, parem käsi üles tõstatatud.

See polnud tolle, punapäise inimese hääl, vaid selle hää, keda ta nii palju aastaid oli otsinud.

Ta vaatas mehe käsi ning enda omi ja märkas, et need on ühte ja sama värvi. Ta tahtis relva ära visata ning mehe juurde tormata, teda kallistada, aga kui ta tõstis pilgu, nägi ta mehe nägu, ning taas tundus talle, et see pole enam tema, vaid teine — too punapea okastraatide tagant.

«Ei, see pole tõi!» karjus ta, sirutades käed ette ja langetades pea.

Kuid tõstnud taas pilgu, nägi ta jällegi inimest, kellel olid peast eemale hoiduvad, liikuvad kõrvad.

Nüüd võis ta vaadata vaid mehe käsi, sest kui ta heitis pilgu näole, löid tema silmad leegitsema ning käsi koos läikiva relvaga tõusis taas.

Mees seisis valge seina ääres ja ei teadnud, ei suutnud kuidagi mõista, miks ei paku rõõmu see, et kuulid ei tungi kehasse, vaid pörkavad tagasi ja kukuvad jalge ette.

Moistis alles siis, kui tabas naise pilgu.

Moistis, et naise silmis pole ta enam kunagi see, kes oli teine. Et naine võib vaadata ainult tema käsi ja mitte nägu, et nad ei saa enam eales teineteist kaisutada ja soojendada, teineteisele otsa vaadata. Nüüdsest peale ei olnud enam üksnes tema ise, ta oli koos oma isaga. Nad olid kahekesi.

Ta tahtis naiselt paluda:

«Anna andeks.»

Kuid kartis, et see talle uuesti näkku vaatab.

Siis eemaldus ta valgest seinast ja läks otse kiirtevihule vastu — ta pidi vabanema kõigest sellest, mis polnud tema oma, mis kuulus tema isale. Ta pidi isa värvi põletama, hävitama.

Naine märkas seda, taipas kõik ning karjatas:

«Ära minel!»

Kuid mees ei kuulanud.

Kui naine lähemale jooksis, et teda tagasi hoida, oli juba hilja.

Mees oli pannud käed ümber punase silindri — just nagu oleks emmanud teda — ja löönud üleni punakalt khrigama, ning kui naine kohale tormates klaasi katki lõi ja tuli kustus, varises mees oiates kokku.

LAPSED

«Olgem lapsed pärast sõda,» palus tüdruk.

«Hea küll,» vastas poiss ja hakkas lugema:

Kaevu lähedal olid vana kivimüüri varemed. Kui ma teisel päeval oma töö juurest tagasi tulín, märkasin juba kaugelt oma väikest printsi üleval müüril istumas ja jalgu kõlgutamas. Ma kuulsin teda ütlevat:

«Kas sa siis tõesti ei mäleta? See ei ole täpselt selle koha peal!»

See oli kindlasti mingi teine hääl, mis vastas, sest väike prints lausus:

«Jaa! Jaa! See on just seesama päev, kuid siin pole sama koht...»

Ma sammusin müürile aina lähemale. Ikka veel ei näinud ega kuulnud ma mitte kedagi. Ometi vastas väike prints jalle: «... Aga kindlasti. Sa näed kohe, kust algavad mu jäljed liivalt. Püüa mind ainult kinni. Tana õksel olen seal.»

Olin kahekümne meetri kaugusel müürist ega näinud ikka veel midagi.

Lühikese vaikimise järel ütles väike prints jälle:

«Kas sul on ka head mürki? Oled sa kindel, et ei ole mul pikalt piinelda?»

Peatusin raske südamega, sest ma ei saanud ikka veel millestki aru.

«Nüüd mine minema,» ütles ta siis. «Tahan alla tulla.»

Siis lasksin ma oma pilgul langeda müürijalamile ja tulin järsku hüppel. Seal ta oligi väikese printsi poole enamat püsti ajanud, üks neist kollastest madudest, kes teevad sulle kolmekümne sekundiga lõpu peale. Käega oma taskus kobades, et revolvrilt kätte saada, pistsin jooksu, kui minu sammude kaja peale libises madu vaikselt loogeldades mööda liiva nagu kuivav veenire ja roomas ruttamatult kergel metalsel sahinal kivide vahele.

Jõudsin müüri juurde just parajal ajal, et sülle harrata oma printsist väikemeest, kes oli näost valge kui lumi.

«Mis lugu see jälle on! Kas nüüd ajad juba madude juttu?»

Tegin lahti tema kuldse kaelasalli, mida ta alati kandis. Niisutasin tema meelekohti ja andsin talle juua. Siis aga ei julgenud ma temalt enam midagi küsida. Ta vaatas mulle tõsiselt otsa ja võttis mul kaela ümbert kinni. Tundsin, kuidas tal süda peksis nagu sureval linnul, keda püssi kuul on tabanud. Ta ütles mulle:

«Mul on hea meel, et leidsid üles, mis su mootoril vigane on. Võid jälle tagasi koju sõita...»

«Kust sina seda tead?»

Tulin talle just teatama, et vastu igasuguseid lootusi olin oma tööga siiski hakkama saanud!

Ta ei vastanud minu küsimusele midagi, kuid jätkas:

«Ka mina lähen täna koju...»

Ja siis kurvalt:

«See on hoopis kaugemal... See on hoopis raskem...»

Tundsin selgesti, et toimus midagi erakordset. Surusin ta oma käte vahele nagu väikese lapse, ent mulle paistis, otsekui vajuks ta püstloodis kuristikku, ilma et ma oleksin suutnud teda kinni hoida...

Tema pilk oli tõsine ja kadus kaugusse.

«Mul on sinu lammas. Mul on ka kast lamba jaoks. Ja on ka suukorv...»

Ta naeratas kurvameelselt.

«Ootasid kaua. Tundsin, et tal hakkas vähehaaval soojem.

Kuule, väikemees, sa vist kartsid...»

Noh, muidugi, ta kartis! Siis ta naeris vaikselt:

«Täna öhtul kardan ma veel rohkem...»

Uuesti tundsin end tarduvat mingist paratamatuse tundest. Ja ma mõistsin, et ei suuda taluda mõtet, et ma kunagi enam ei kuule seda naeru. Minu jaoks oli see nagu allikas, mis ei kuus.

«Väikemees, tahan veel kuulda sind naermas...»

Tema aga ütles mulle:

«Täna öösel täitub aasta. Minu täht asub täpselt seal kohal, kuhu ma möödunud aastal kukkusin...»

Väikemees, eks oli kogu see lugu maost ja kohtumisest peale tühhest ainult halb unenägu...»

Tema aga ei vastanud minu küsimusele. Ta sõnas:

«Seda kõige tähtsamat ei ole näha...»

«Kindlasti...»

«See on nagu lillegagi. Kui armastad lille, mis asub lille peal, siis on öösel taevast nii magus vaadata. Kõik tähed öitsevad.»

«Kindlasti...»

«See on nagu veegagi. See, mis sa mulle juua andsid, oli nagu muusika, ja seda kaevuvinna ja nõõri pärast... Kas mäletad... Küll see oli hea.»

«Kindlasti...»

«Öösel sa vaatad tähti. Minu kodu on liiga väike, et sulle näidata, kus ta on. Jäägu parem niisama. Minu täht on sinu jaoks üks tähtedest. Siis armastad sa vaadelda kõiki tähti. Pealegi teen ma sulle kingituse...»

Ta naeris jälle.

«Ah, väikemees, väikemees, mulle meeldib kuulata seda naeru!»

«Just see ongi minu kink... see on nagu veegagi...»

«Mis sa sellega öelda tahad?»

«Tähed pole kõikidele inimestele mitte ühed ja samad. Neile, kes rändavad, on tähed teejuhiks. Teistele on nad lihtsalt tulukesed. Õpetlastele on tähed keerulised küsimused. Minu ärimhele tähendasid nad kulda. Kuid kõik need tähed vaikivad. Sina saad endale niisugused tähed, mida ei ole mitte kellelgi...»

«Mis sa sellega öelda tahad?»

«Kui sa vaatad öist taevast, siis seeparast, et mina elan

ühel neist tähtedest, seepärast et mina naeran ühel neist
siis on otsekui naeraksid sulle kõik tähed. Sina saad endale
tähed, mis oskavad naerda!»

Ja ta naeris jälle.

«Kui sa leiad lohutust (lohutust leitakse alati), siis ole
rõõmus, et mind kunagi tundsid. Sa jääd alati minu
sõbraks. Sul tuleb tahtmine minuga koos naerda. Ja mõni-
kord avad sa akna, vaat nii, lihtsalt oma lõbuks... Ja sinu
sõbrad on väga hämmastunud, kui näevad sind taevast
vaadates naemas. Siis ütled sa neile: «Jah, need tähed
ajavad mind alati naerma!» Nead aga peavad sind hul-
luks. Mängin sulle üsna halva vembu...»

Ja ta naeris jälle.

«Tuleb välja, justkui oleksin andnud sulle tähtede ase-
mel terve hulga pisikesi kellukesi, mis oskavad naerda...»

Ja ta naeris veel. Siis muutus ta uuesti tõsiseks.

«Tead... täna öösel... sa ära tule.»

«Ma ei lahku sinust.»

«Paistab, et mul on paha... Paistab, nagu tuleks surm.
Nii see kord juba on. Ära tule seda vaatama, see ei tasu
vaeva...»

«Ma ei lahku sinust.»

Tema aga oli murelik.

«Kui ma sulle seda ütlen... siis on see ka mao pärast.
Ta ei tohi sind hammustada... Maod on kurjad... Nad
võivad ka lõbu pärast hammustada.»

«Ma ei lahku sinust.»

Kuid miski rahustas teda.

«Tõsi, neil ei jätku mürki teiseks hammustuseks...»

Ma ei näinud tol ööl, kui ta minema läks. Ta kadus hää-
letult. Kui ma talle järele jõudsin, siis kõndis ta otsustaval
kiirel sammul. Ta ütles mulle ainult:

«Ah! Seal sa oledki...»

Ja ta võttis mul käest kinni. Miski vaevast teda ikka
veel.

«Sa tegid halvasti. Sul on edaspidi valu. Paistab, nagu
oleksin ma surnud, see pole aga tõsi...»

Mina vaikisin.

«Saad aru, see on liiga kaugel. Ma ei saa seda keha
kaasa viia. See on liiga raske.»

Mina vaikisin.

«See pole ju muud kui vana mahajäetud kest. Vanades
kestades pole midagi kurba...»

Mina vaikisin.

Ta hakkas nagu julgust kaotama, kuid tegi siis veel ühe
liigutuse:

Tead mis, see on tore. Ka mina hakkan tähti vaatama.
Kõik tähed muutuvad roostes vinnaga kaevudeks. Kõik
tähed hakkavad mulle juua andma...»

Mina aga vaikisin.

See on nii lõbus! Sina saad endale viissada miljonit
kellukest, mina aga viissada miljonit allikat...»

Ja ka tema jäi vait, sest et ta nuttis...

«Olemegi kohal. Lase ma teen ka üksipäini ühe sammu.»

Ja ta istus maha, sest tal oli hirm.

Ta ütles veel:

Tead sa... ma pean vastutama... oma lille eest! Tema
on ju nii väeti! Ta on ju nii lihtsameelne. Tal on neli tü-
hist okast, et ennast kogu maailma vastu kaitsta...»

Ma istusin, sest ma ei suutnud enam jalul püsida. Ta
ütles:

«Vaata... see ongi kõik...»

Ta kõhkles veel pisut, siis aga tõusis. Ta astus sammu.
Ma ei suutnud end liigutada.

Tema pahkluu juures sähvatas kollane välg. Hetkeks
jäi ta liikumatult seisma. Ta ei karjatanud. Ta langes
aegamisi, nagu langeb puu. Seda polnud liival isegi
kuulda.»

UHEKSAS PEATÜKK

MEIE

KUU UURIMINE AUTOMAATJAAMA «LUNA 9» ABIL ON EDUKALT LÕPULE VIIDUD

Nõukogude rahva ajalooline saavutus

TASS-i teadaanne

ERAKORDSELT VÄÄRTUSLIKUD ANDMED

5. veebruaril kella 19 kuni kella 20.41 Moskva aja järgi toimunud automaatjaamaga «Luna 9» raadiosideseanss. Sellega viidi lõpuks programmi täitmine, mis nägi ette Kuu uurimist automaatjaama «Luna 9» abil.

Kosmosejaamast «Luna 9» edasiantud televisioonikujutised olid unikaalsed ja teadlaste esialgse arvamusel kohaselt erakordse teadusliku väärtusega Kuu pinna struktuuri ja iseärasuste määratlemisel.

KRIMINAALASI NR. 40/61

«Kuid Hollandis kohtasid natsid vastupanu kohaliku juudi elanikkonnalt, kelles võigas antisemitlik kampaania oli alanud suurt pahameelt. Amsterdamis puhkes üldstreik, mis levis teistesse paikadesse. Algas mäss. Sakslased kutsusid kiiruga 'Saksamaalt SS-i väeosad ja «surmarühmad». Rahvahulka tulistati lahingupadrunitega. Streik suruti halastamatult maha.

Kuid «kollase märgi» sisseseadmine ei läinudki nii hõlpsalt. Tuhanded elanikud, olles solidaarsed oma tagakiusatavate kaasmaalastega, kandsid demonstratiivselt kollast kuusnurkset juuditähte, niinimetatud Taaveti kilpi.

... Norralased tõusid hävitamiskampaania vastu üles ja selle eest tabas neid verine terror

... Taanlased organiseerisid suurepäraselt päästeoperatsiooni, mida tuntakse «väikese Dunkerque'i» nime all. Sadamaisse koguti salaja kalalaevu, reisiaurikuid, kõike, mis meresõiduks kõlblik. Vabatahtlikud saatsid juudid kaldale, panid nad laevadele ja viisid Rootsi.

... Üleskutse lõppes sõnadega:

«Kui meile on määratud surra, siis sureme lahingus. Igauks meist on oma silmaga näinud surma nõnda sageli, et see pole enam hirmus.»

Ülestõus Varssavi getos sai niisuguse kangelahiku võitluse sümboliks, missugust juudi ajaloos ei olnud Bar-Kohba aegadest peale. Nad võitlesid vähimagi lootuseta, kuid mõistsid selgesti, et nende surm annab mõtte teiste elule. Nemad ja nende mässukaaslased, sitkuse ja vastupanu eeskujud, ei suutnud päästa inimeste elusid, kuid nad päätsid rahva au»

ENESEPÕLETAMINE PENTAGONI UKSE EES

NEW YORK (TASS). Ameerika kodanik Norman Morrison, 31-aastane patsifist-kveeker, põletas enese eile Pentagoni ukse ees,

protesteerides Ühendriikide rämpse sõja vastu Vietnamis. Morrison kuibus Washingtoni Baltimore'ist, kus ta elas koos perekonnaga. Kell 5 õhtul, kui Pentagonist hakkasid väljuma töö lõpetanud ohvitserid ja teenistujad, jäi ta seisma kaitseminister McNamara kabineti akende alla, valas end bensiiniga üle ja süütas riided põlema. Mõõdakäijad püüdsid leeki kustutada, kuid edutult. Kiirabi toimetas Morrisoni lähimasse haiglasse juba surnuna.

ENESEPÕLETAMINE ÜRO HOONE EES

NEW YORK (TASS). Täna varahommikul süütas 22-aastane katoliiklane-patsifist Roger Laport enese põlema Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni hoone ees. Teda haiglasse toimetanud politseinike sõnade järgi ütles Laport, et ta süütas enese protestiks «kodade vastu».

Teatatakse, et Laporti tervislik seisukord on kriitiline.

J. BARKAUSKASE TUNNISTUSTEST

1942. aasta novembris võtsin ma 7 juuti ning me hakkasime vanglasse turvast vedama. Teel tungisid nad mulle kallale, löid pea lõhki, torkasid noaga kõrri ning põgenesid.

D. NIDELIENE TUNNISTUSTEST AUTORILE

Mina ja minu vend oleme oma elu eest tänu võlgu Stase Damanskaitele, Stefa Kulevičiutele, Elena Kaušaitale ja tema õdedele, Konstancija Norkaitale, Žukauskastele Vaiguvast, Damanskienele Lioliaist, Šimullustele Verpenast, paljudele teistele, nende hulgas ühele perekonnale Adomaičiaist, kelle nime ma kahjuks ei mäleta

P. ŠIRVYSE TUNNISTUSTEST AUTORILE

Saksamaalt põgenesin kolm korda. Kaks põgenemist nurjusid, kolmas õnnestus. Kompass ja täpne kaart abiks, juhatasin teed veel kolmele saatusekaaslasemale: Pranasele (Gelgaudiškisest), Vytautasele (Josvainiaist) ja Ivan Ivanovile (Pskovist). Kompassi, kaardi, samuti riided andis mulle Ida-Preisimaal SA pruunsärklase Erich Lemke õde Erna Lemke.

Ületanud rindejoone, võtsin Nõukogude armee ridades osa lahingust Žemaitimaal, Tilsiti ja Liibavi all.

SD VILNIUSE OSAKONNA KARTOTEEGIST

Jautide ja sõjavangide abistamise eest:

.....
Juodka Vytautas — maha lastud
Vansevičius Juozas — vangi mõistetud
Vansevičius Vladas — vangi mõistetud
Nanevičs Anton — maha lastud
Plutinskas Pranas — vangi mõistetud
Bagdzevičius Feliksas — vangi mõistetud
Sienkiewicz Stanislaw — maha lastud
Rõbnikov Pjotr naisega — maha lastud
Ossipovičs Anton — maha lastud
.....

LAPSED

«Olgem siin veel,» palus tüdruk. «Olgem veel pinnut. Poiss mõtles ja vastas:

«Hea küll. Võime veel oodata, kohe läheb päris pinnutaks, siis ongi parem. Kuu paistab nagunii endist välja, aga läheb pimedaks. Öösel on alati pime.»

«Siit on kahju ära minna,» lausus tüdruk. «Siin on alati nii hea, meie aga ei tule siia enam ilalgi tagasi.»

Ta surus end kogu kehaga vastu poisi külge.

«Tuleme tagasi!» vastas poiss. «Kui sõda lõpeb, tuleme kindlasti tagasi. Siis pole meil enam vaja kedagi karta. Kui läbi augu pole enam vaja pugeda. Tuleme julgelt siia, helidame pikali ning vaatame taevasse.»

«Muidugi tuleme,» nõustus tüdruk. «Aga siis pole meil tõepoolest vaja enam kedagi karta, ning seepärast pole siin enam nõnda hea kui praegu.»

Poiss tahtis vastu vaielda, kuid mõistis, et tüdrukul on õigus, sellepärast ei öelnud ta enam sõnagi.

Alati on kõigil õigus, ainult mitte temal.

Jah, kõigil on alati õigus, temal aga mitte kunagi, sest tema teab ilmatu palju saladusi ega tohi neid kellelegi rääkida, isegi mitte temale, oma tüdrukule. Kas ta võib näiteks rääkida, kust sai ploome? Kas võib talle öelda, kelle oma on see soe, punaste elegantide, valgete madude ja siniste lindudega kleit? Või kõnelda sõdurist, kellel oli hallikaspruuni nahaga kaunistatud pungil ranits, või rasketest, pruunide laikudega, rautatud saabastest?

Või vähemalt neist leivapalukestest, mis ta tüdrukule vahel harva toob?

Jah, kõigil, kõigil — isegi tema isal — on õigus.

Isa oli talle alati olnud isa, ning ta polnud kunagi mõelnud ega tapsemalt uurinud, missugune ta välja näeb. Ta polnud kunagi pikemalt mõelnud ega püüdnudki mõelda, mis värvi on isa juuksed, missugused on käed või nägu või naeratus. Täna aga sai see talle selgeks.

Isa oli talle alati olnud isa, kuid täna nägi ta mitte üksnes isa.

Talle poleks see kunagi pähe tulnud. Mitte kunagi!

Kõigil on alati õigus, ainult mitte temal, sest tema teab palju saladusi, mis rõhuvad pead, õlgu, käsi, jalgu ja suud, kuid rääkida ei tohi neist kellelegi, isegi mitte tüdrukule. Isegi temale. Just nimelt temale mitte. Lõppude lõpuks

üks ju teistele rääkida, kuid see on täiesti asjatu, sest ta teab jaoks pole sellel kõigil mingit tähtsust ega otstarvet. Tüdrukule peaks rääkima, aga ei saa. Ei mingil juhul! Ei, ei!

Ta teadis hästi, kus on selle kapi võti, milles hoitakse kapi. Täna oli sinna jäänud väike kannikas. Alati, kui ei olnud oma viilakast pisut napistada ja tasku pista, et keegi ei näe, võttis ta harilikult võtme — ilma et keegi oleks näinud —, keeras kapiukse lahti, haaras järeljäänud leivatüki ning viis tüdrukule.

Seni polnud keegi talle sõnagi lausunud.

Nüüd oli veelgi raskem leiba muretseda, ning ta märkas, et isa oli kuidagi rahutu. Kuid ta ei pööranud sellele tähelepanu, sest ainuüksi tema võis oma tüdrukut toita.

Ta isegi nagu tundis, et keegi teda jälgib, kuid avas kapi, kahmas leivakannika, pistis tasku, lukustas kapi, asetas võtme rutuga oma kohale ja volksas uksest välja.

Isa tabas ta koridoris.

Küllap isa ootas nimme, oli nimme end ära peitnud ja ootas, millal poeg tuleb varastatud leivaga.

Ta tundis kuklal isa rasket kätt ja näol tema kuuma hingust.

«Söö ära! Miks sa ei söö?!» lõõtsus isa kuuma hingeõhku.

Ta tõmbus kühmu ja vaikis.

«Söö!» karjus isa. «Miks sa ei söö?!»

Ta vaikis.

Isa tõstis ta ühe käega üles ja viskas tuppa.

«Kellele sa leiba tassid, räägi?!»

Ta vaikis.

Isa vallandas aegamisi rihma, laia sõduririhma, võttis sellel keskelt kinni, et pannal kõlguks, ja hakkas lahmima. Võib-olla viis, võib-olla ka kümme korda lõi pannal vilistades õhku, isa aga aina ähkis, just nagu rauks puid.

«Ähh... ähh...»

Ta lamas ikka veel kõssis põrandal ega viiksatanudki.

Isa vasis, viskas rihma käest ja istus.

«Varastad leiba,» ütles ta. «Varastad majast viimse leiva!»

Kuid tema, tõmbunud kõverasse, vaikis.

«Söö nüüd. Söö-öö!»

Isa silmitses poega, kes lamas põrandal, ja ütles lahkumise häälel:

«Söö, ma palun sind...»

Ja naeratas.

Alles nüüd nägi ta isa.

Isa oli alati olnud isa.

Ta polnud kunagi mõelnud ega täpsemalt uurinud, kuidas isa välja näeb. Ta polnud kunagi pikemalt mõelnud ega püüdnudki mõelda, mis värvi on isa juuksed, millised gused on käed või nagu või naeratus.

Isa palus tal leiva ära süüa ja naeratas.

Ning kui isa naeratas, liikusid tema peast eemale hoidvad kõrvad.

Kui isa, istudes siin, rihm käest visatud, naeratas, mõeldas ta, et isa juuksed on punased nagu tuli.

Kui isa naeratas, oli ta nii ilus, üleni tedretähti täis nagu väike laps. Küllap kõik, nii naeratus kui ka suu, oli ilus, punane.

Ta nägi isa, nägi esimest korda ja mõistis, et tuleb otsida laulatussõrmust, mida isal polnud iialgi olnud.

Ta hakkas pilguga otsima ja leidis.

Isa vasaku käe väikeses sõrmes oli kollane sõrmus.

Ta pidi peaaegu oigama, kui tõusis põrandalt, aga sai siiski püsti, tegemata häältkki. Enne seda, veel põrandal olles, roomas ta mahavisatud rihma juurde. Võttis selle ja alles siis tõusis aegamisi püsti.

Ta haaras rihmal keskelt kinni, et pannal kõlguks, ja võttis hoogu. Siis vuhises pannal läbi õhu.

Ent see vuhises vaid õhus, ta ei püüdnudki isa tabada. Ta tahtis näha, kas ehk isa värv muutub, kui naeratus kaob.

Isa kargas püsti, taandus. Seisis, silmad jõllis, ega naeratanud enam. Kuid ta oli ikkagi ilus oma tulipunaste juustega, ja pruune tedretähti oli ta täis nagu väike laps, ning punakalt läbipaistvad kõrvad hoidusid peast eemale, ja isegi ripsmed olid kollased.

Ning ta mõistis, et oli oodanud liiga kaua. Et juba ammu oleks pidanud tegema nõnda, nagu kavatses siis, kui nägi tüdrukut soojas kleidis, mis oli kuulunud teisele tüdrukule ja jäänud alles, ehkki toda teist tüdrukut enam ei olnud.

Ammu oleks pidanud talitama nõnda, nagu oli kavatsenud.

Nüüd siis oli lõõnud viimane tund.

Kaua ei suutnud ta leida oma taskut, kobas, kobas, lõpuks ometi leidis. Siis ei saanud ta taskust kuidagi kätte seda väikest leivakannikat, püüdis, püüdis, viimaks ometi jui see kohmetunud sõrmede vahele. Seejärel oli raske kätt taskust välja tõmmata, tal ununes järsku, kuidas seda teha — kas tõsta käsi üles või lükata alla —, lõpuks ometi tõmbas ta selle välja ning virutas leivatüki hooga isa jalge ette.

«Söö, ma palun sind...» ütles ta.

Ja naeratas.

«Söö-öö!» kordas ta.

Siis pöördus ümber ja läks.

Isa ei liikunud paigast. Ta seisis, suur ja ilus, ning oli üleni punane — otsekui tuli.

Väga hea, et isa paigast ei liikunud. Polnud vaja joosta, ta avas ja sulges enese järel ühe, seejärel teise ukse ning väljus kiirustamata õuest.

Ta suundus kitsale põiktänavale. Sinna, varemete vahele, oli ta peitnud sõduri pungil ranitsa. Ta polnud ranitsa rihmu lahti teinud ega sealt midagi võtnud. Ta ei oleks seda isegi kohalt nihutanud, kui taas poleks pähe tulnud mõtted vanamehest. Ta mõtles vanamehele ja mõistis, et küürakas tuleb ilmtingimata sellele kitsale tänavale, haarab ranitsa ja viib kõik minema. Seda ta aga ei tahtnud. Parem saagu süüa rotid või hulkuvad koerad, ainult mitte see vana küürakas.

Ta oli ranitsa peitnud varemete vahele.

Nüüd tuli vaatama, kas see on veel alles.

Nüüd oli tal üksipuha, ning ta võis tulla ja viia ranitsa kaasa, teha rihmad lahti, võtta enesele kõik, mis seal on.

Nüüd ta võis tulla ja ranitsa endale võtta.

Väga hea, et ta nüüd võis.

Ranitsas oli toit, mis neile mõlemale marjaks ära kulub. Nad lahkuvad täna õhtul, võib-olla ka öösel, kui täiesti pimedaks on läinud. Nad ronivad läbi seinalõhe, tulevad sinna, nende varemete juurde, tema paneb ranitsa selga, võib-olla nad söövad pisut ehne teeasumist, siis aga lahkuvad linnast ja lähevad kaugele, läbi külade ja metsade. Nad on siis vend ja õde, ning neil on hea olla. Kui keegi neid enda juurde ei võta, pole ka midagi katki. Suvel on soe, võib elada metsas, lehtonis — veelgi parem! Nad ei

jää hätta. Kui neil on tõesti peenike pihus, läheb tema ni meste sekka, sirutab käe välja:

«Halastage vaeste orbude peale!»

«Ärge laske orbudel nälga surra!»

Ükskõik, mis saab pärast, peaasi, et tüdruk rutem avastest läbi poeks ja oleks siinpool seina, siinpool traataeda. Kui ta nägi tüdrukut, kellel oli seljas soe, pikkade käiste ja kinnise kaelusega kleit, mida kaunistasid punased elvandid, valged maod ja sinised linnud, mõistis ta kohe, et tüdruk tuleb siit minema viia, kaugele eemale kõigist inimestest, kuid ta polnud ikkagi veel otsusele jõudnud, ootas ikka veel midagi, kuigi ise ei teadnud, mida.

Täna, nii nagu iga päev, mõtsid nad aegamisi oma kahteist sammu, ning poiss ei kriimustanud ennast üldse, kui ronis läbi seinalõhe. Ta surus tugevasti tüdruku väikest kätt, mis vastu laternavalgust näis alati läbi paistvat, ega rääkinud veel midagi.

Alles hiljem, kui nad pikali olid heitnud, toetudes külgedega teineteise ja punastest tellistest seinte vastu, mis ikka veel tolmasid, rääkis ta sellest tüdrukule.

Tüdruk oli koheselt nõus.

«Hea küll...» lausus ta. «Ma tulen sinuga. Kuid ma kardan ema siia jätta. Ta ju tuleb haiglast tagasi.»

«Muidugi tuleb,» vastas poiss. «Ma käin iga nädal siin vaatamas, kas ta on juba tulnud.»

Ning tüdruk oli nõus.

«Hea küll... Ma tulen sinuga.»

Ta ei mõelnud sugugi, et poiss ei tunne tema ema, sest pole teda kunagi näinud, ning ka poiss ei mõelnud sellele.

Nad oleksid võinud juba minna, kuid tüdruk palus:

«Olgem siin veel. Olgem veel pisut.»

«Hea küll. Võime veel oodata, kohe läheb päris pimedaks, siis ongi parem minna. Öösel läheb alati pimedaks. On ju hea, et me siit lahkume, eks?»

«Kahju,» vastas tüdruk. «Siin on alati nii hea, meie aga ei tule siia enam iialgi tagasi. Ja kui ükskord tulemegi, siis pole meil enam midagi karta ja siis ei ole siin enam nii hea kui praegu.»

Poiss ei vaielnud vastu, sest tüdrukul oli õigus.

Nad lamasid vaikselt, rahulikult, teineteise vastu liibunult. Nad vaatasid laternat, millel oli nagu kübar peas ja mis nüüd põles, vaatasid veelgi kõrgemale, taevasse.

Ilmselt oli möödas juba nädal, sest kuu oli ümmargune,

maras heledalt, ei olnud valgusega kitsi. Tal oli kõver nina, kõver suu ja viltused silmad.

Kui nad silmad kinni pigistasid, nägid nad vilkumas nadu heledaid lampe ja tuhandeid kuusid. Oli mõnus vaadata ja näha kinnisilmi ning mõtelda imelistest maailmadest, mis olid kirev-kirjud nagu linnud, või lindudest, mis olid kirev-kirjud nagu imelised maailmad.

Nõnda oleks võinud lamada ja vaadata lõpmatuseni, kord silmi avades, kord sulgedes.

Ta tahtis tüdrukule meelde tuletada, et oli rääkinud õigust, öeldes, et noorkuu aina kasvab ja kasvab aegamööda ning muutub nädala pärast täiskuuks. Ent puudutades tüdruku kätt, mis oli alati olnud paljas, tundis ta kaunistustega kleidi sooja käist ning võpatas.

«Lähme, Aitab,» lausus ta.

«Hea küll,» vastas tüdruk ja tõusis istukile. «Kuid oleme siin veel natuke. Ma ei rääkinud veel sulle... Täna leidsin ma käärid. Võta.»

Ta ulatas poisile väikesed, mustad, vististi roostetanud käärid.

Poiss mõistis hästi, mida tüdruk tahab, kuid vastas:

«Pole enam vaja... Milleks meil seda vaja on...»

«Ei,» käis tüdruk peale. «Meie läheme ära, teised aga jäävad talismanidest ilma. Mida nad ilma talismanideta teevad? Mis?»

Ta pistis poisile pihku mustad käärid ja tüki paberit.

«Siia on kirjutatud, et kõik teaksid.»

Poiss keeras paberi lahti ning luges laterna tuhmis valguses suurte trükitähtedega kirjutatud sõna TALISMANID.

«Lõika!» ütles tüdruk.

Poiss tõmbas käega üle tema pikkade juuste, mis lebasid teravatel õlgadel, ning asus lõikama. Lõikas ühe kahlu, teise, kolmanda.

Ta surus lõigatud juuksed tugevasti pihku, et ükski karvake maha ei kukuks ega kaotsi läheks.

Ta tahtis hirmsasti nutta, kuid hoidis end tagasi.

Ta ütles:

«Nüüd jätkub kõigile. Aitab.»

«Kuid meile?» küsis tüdruk.

Nad tõmbasid üliettevaatlikult kumbki ühe juuksekarva ning pigistasid tugevasti pihku.

Siis ronisid nad oma peidikust välja, aetasid juuksed

seina äärde, katsid paberilehega, millele oli kirjutatud TALISMANID, ning vajutasid kivi peale, et tuul latali ni kannaks.

Tuul aga tõusis tõepoolest, aina kõvenes. Uhus, puhu hooti, veeretas midagi kolinal siinsamas läheduses. Nad vaibus järsku taas, just nagu poleks teda olnudki. Nad ei ehmunud, surusid ennast vaid vastu seinu, seejärel aga tekkis soov kas või üks kord, kõige viimane kord, mitte enam lugeda samme kaheteistkümnest üheni, katta see lühike vahemaa seinalõheni joostes, pugeda rutem sealt läbi ning minna ära, minna ära, minna ära — minna, kuhu silmad sihivad, kuhu jalad kannavad.

«Jookseme,» ütles poiss, pigistades tüdruku kätt.

Nad pistsid jooksu.

Kuid ei jõudnud kaugele.

Nad astusid millelegi peale, poiss kukkus, ning keegi oleks otsekui noaga jalga löiganud.

Ta karjatas.

Tahtmatult, hambad kokku surutud, karjatas ta valust, suutmata end vaos hoida. Ent ümberringi oli ikka veel vaikne. Ta jõudis tõusta, end üle vaadata ning terve jalaga tolele teravale esemele hoobi anda. See tinises ja veeres eemale. Siis ta mõistis, et see oli võru. Seesama roostes, katkine võru, millega kunagi mängis väike tüdruk, kellel oli soe, kaunistustega kleit. Siis puudutas ta jalga, ning kogu peopesa sai otsekohe märjaks.

Ta mõistis, et see on veri, ning kohkus. Mitte sellepärast, et verd nii rohkesti voolas, ei. Ta ei olnud nõnda palju verd veel näinud ning lõi kartma, et valvurid seda järsku haistavad.

Samal hetkel kõlas:

«Wer ist da? Halt! Halt!»*

Ta ei tundnud enam valu, mõtles ainult verele ja valvureile, rõõmustas, et ümberringi on pime, ning tõmbas tüdruku kättpidi seinavani.

Tüdruk ronis esimesena, siis tema.

Veel oli tarvis minna mõned sammud seinu äärt mööda, varemete vahel.

Võtnud teineteisel käest kinni, astunud need sammud, jõudsid nad tänavale, ning siin pimestas neid kohutav valgus. Just nagu oleks täiskuu alla kukkunud ja säranud nagu päike.

* Kes seal on? Seis! Seis!

«Halt! Halt!»

Kuid nad ei jäänud seisma.

Nad nihkusid edasi piki seinäärt, pilgud maas, ning prožektori valgussõõr liikus koos nendega.

Kuid nad ei jäänud siiski seisma.

«Halt! Halt!»

Nad pistsid jooksu, tahtes sellest valguse nõiaringist välja pääseda.

Nüüd elustusid linnud, hakkasid toksima rähnid:

«Tra-ta-ta-ta... Tra-ta-ta-ta-ta... Ta-ta-tata-ta!»

Ta oleks tüdruku varjanud, kuid ei jõudnud.

Nad kukkusid koos, teineteise kõrvale.

Ja nõiaring kadus.

Kuu — ümmargune, silmade, nina ja suuga täiskuu oli jälle kõrgel; kõrgel, vististi taevas.

Poiss toetus vaevaliselt käele, tõstis pea.

Ta puudutas oma tüdruku teravat õlga, kuid tüdruk ei vastanud, ei liigatanudki. Tema silmad olid niisked ja läikisid nagu hallid klaasid.

Poiss mõistis, et tüdruku ei ole enam ega saa iialgi olema. Ta mõistis, et uinub kohe ka ise alatiseks, seepärast asus ta kiirustades hammaste ja käega lõhki rebima tüdruku sooja kleiti, mida kaunistasid punased elevandid, valged maod ja sinised linnud. Ta pidi selle kohe katki kiskuma, et mõni teine tüdruk seda kleiti enam selga ei paneks.

Kui ta jõud otsa sai, kui ta ei suutnud enam kätt kergitada, pani ta pea oma tüdruku rinnale, lõhkikistud punastele elevantidele ja sinistele lindudele, ning mõtles, kuni suutis veel mõelda:

«Miks meid maha lasti?»

Sellepärast, et ma tapsin tolle sõduri?

Miks?

Sellepärast, et ei jätku leiba?

Miks?

Sellepärast, et täna on täiskuu?

Miks?

Sellepärast, et surnuid on kerge auku tõugata, sest neid pole enam kellelegi tarvis, ja üksipuha, kui nad ka veel elus olid?

Miks?

Sellepärast, et inimesed tulistavad ja tapavad üksteist?

Miks siis?

Miks?

Sellepärast, et tüdruk leidis käärid, mina lõikasin tema juukseid, ning me jätsime talismanid kõigile, kõigile inimestele?

Miks?

Ta ei teadnud, miks, ning aina mõtles, mõtles, kuni kogu vas kokku viimnegi jõud ja ta ei suutnud enam isegi mõelda.

Tema silmad, samuti niisked, löid sädelema nagu ümmargused klaasid, ning nendes peegeldusid kuu ja tähed ning kogu must taevas.

NAINE JA MEES

«Joo,» palus naine, sest mees jõi üsna vastutahmist.

Rohekas vedelik oli juba ammu jahtunud, kuid naine puhus ikka veel igale lusikatäiele, jahutas, et mitte kõrve-tada mehe huuli.

Ta ei näinud enam tedretähti mehe suu ümber ja tal oli hea meel, et ei näe neid.

Ta silmitses kogu aeg mehe huuli — need olid kuivad, lõhenenud, tulised. Ta aina tõstis lusikat mehe suule. Silmad pärani, ripsmed tardunud, ootas ta, millal need huuled viimaks ometi liikuma hakkavad, tõesti hakkavad, ja lausuvad kas või üheainsa sõna, tõesti lausuvad.

Ta võis niiviisi, ripsmeid liigutamata, põlvitada mehe voodi ees kaua, väga kaua.

Oli juba öö, vaikne, must öö ja kollane kuuvalgus. Selles kollases valguses hingas suvi — igas värahtavas oksas, tumerohekas lehestikus ja valendavais, vilkuvais õites.

Naise voodi oli ühegi kortsuta, sile, padi pehme ja kohev, nii et näis, nagu poleks keegi siin maganud või siis öö läbi lamanud. saamata sõba silmale. Nii valge, sile, pehme oli see voodi, ja tundus uskumatuna, et seda kellelegi vaja on läinud.

Ning ärgu mingi seda tarvis mitte kunagi, mitte kellelegi, igatahes temale endale seda vististi küll enam vaja ei lähe.

Ta teadis, et temale seda enam tõesti tarvis ei lähe.

Liigutagu mees vaid oma pahtunud huuli.

Kas või korragi.

Õelgu ta ometi midagi — mitte mõttes, vaid kuuldavalt.

Kas või ühe sõnagi.

Esimene sõna.

Kõige tähtsam on esimene sõna.

Kui inimene on kord juba rääkima hakanud, siis pole me talle enam raske.

Ta silmitses pahtunud, palavikus huuli, habemetüükaid nende ümber ja ninaotsa — ega näinud tedretähti.

Mitte seepärast, et oli öö.

Ei!

Ta lihtsalt ei näinud tedretähti!

Rohekas vedelik hakkas otsa lõppema, ta pidi kastrulit kallutama, et lusikat täis saada, puhus taas peale, jahutas, andis mehele.

Järsku mehe huuled värahtasid ja paotusid.

«Sina?» küsis ta.

«Minä,» vastas naine.

Ja hakkas silitama mehe käsi. Örnalt, vaevu puudutades, ikka veel kartes.

«Kas ei valuta enam?» küsis vaikselt.

«Ei, ei valuta,» vastas mees.

«Tõepoolest ei valuta?»

«Ei. Tõepoolest.»

Siis asus naine sidemeid lahti mähkima.

Ta alustas kätest.

Ta mähkis esialgu aeglaselt, ikka veel kartes, seejärel aga söakamalt.

Siis hakkas ta kiirustama.

Rutemini...

Rutemini!

Nüüdsama, täna öösel, kui taevas paistab kuu, peavad nad siit alatiseks lahkuma. Kuu oli nagu eilegi ikka veel ümmargune, kõvera suu, kõvera nina ja viltuste silmades.

Nüüd võis ta julgelt eemaldada kõik valged mähised, visata nad valge palati rohelisele põrandale, võtta mehel käest kinni ja viia ta ära, joosta siit minema. Ükskõik kuhu. Järve äärde, milles peegeldub taevas ja millest võib püüda tähti, need purustada ja korjata nende sädelevaid pritsmeid. Metsa, kus on marjad, seemed, pähklid ja oravad, selged vulisevad allikad, väikesed linnupojad, üsna noorukešed, kes piiksuvad ja on kirjud nagu rähnid.

Algul ilmus nähtavale sõrm, seejärel kämmal.

Ta suudles sõrmi, kämmalt, ja teda ei häirinud, et käsi

oli muutunud suureks, kasvanud — nii palju aastaid oli ta möödas! — see oli ikkagi jäänud sama tugevaks kui varem.

Ta vabastas ühe käe, siis teise.

Seejärel asus ta kärsitult maha kiskuma marli, mis ümbritses keha. Nagunii polnud mehel enam valus, sidemed aga olid pikad — lõppematu valge lint, millel ei paadunud otsa ega äärt.

Kuid need sidemed polnud siiski lõputud, nagu algul näis. Viimaks oli keha neist vaba, pundrik põrandal suureks kasvanud, ning mähistes jäi veel vaid pea. Mees vaikis, ehkki võis juba kõnelda, aga naine ei tahtnudki, et ta räägiks, sest oli juba korra kuulnud tema haalt — teadlist, mitte kujuteldavat, nagu varem. Naine teadis, kuidas ta liigutab sõrmi, käsivarsi, naeratab rahulolevalt, ning polnud vaja mingeid sõnu. Pea oli veel sidemeis.

Naine nägi suveööd akna taga ja täiskuud — ümmargust, nina, suu ja silmadega —, ning kuulis, kuidas suvi oli pakil haljust, kirevaid õisi ja tähistaevast.

Tema voodi oli kohev, sile, just nagu poleks keegi seda puudutanudki.

Ta kiirustas lahti mähkima pead, et näha mehe nägu ja niiskeid silmi.

Mees naeratas.

Oli rahul, rõõmustas, et naine on tema kõrval ja vabastab teda sidemeist.

Ka naine naeratas.

Liigutades vaevu huuli, sosistas ta hääletult:

«Kohe... Veel natuke... Kohe oled vaba, ning me lahume siit.»

Siis muutusid tema liigutused aeglasemaks.

Ta kõneles tasa, endamisi:

«Kas ongi vaja rutata? On jäänud veel üsna vähe, ning ma ei tea, mis tuleb siis. Ehk on parem olla veel viivuke koos — vaikides, liikumatult, mõtelda teineteisest ja kõrgist inimestest, kes magavad rahulikult oma voodites ja näevad ilusaid unenägusid. See hetk ju möödub ega kordu enam, isegi kui me siia kunagi tagasi tuleme. Muidugi ei tule me siia enam ilalgi tagasi, ja kes teab, mis järgneb sellele põgusale viivule.»

«Oota, ära kiirusta,» ütles mees. «Las pea olla sidemeis. Ta võibki niiviisi jääda, tee ainult silmade jaoks augud, et ma võiksin näha.»

«Ei!» hüüatas naine. «Sa oled terve! Sa pead üles tõusma ja kõik sidemed minema viskama. Sa oled terve!»

«Tõesti?» küsis mees ja muigas veidralt, otsekui tehes nalja tema ja iseenda arvel. «Kas sa usud seda?»

«Jah, usun!»

«Ära usu. Sa virgutasid mind elule, aga mitte kauaks. Vaid mõneks viivuks.»

«Ei!» karjus naine ja asus taas kiiruga maha kiskuma valget linti, valgeid mähiseid, mis katsid mehe nägu ja silmi.

«Hüva. Tee, kuidas soovid. Küll näed varsti ise.»

Ja ta nägigi.

Kui otsatu valge lint lõppes ja viimne keerd siugles põrandale, sirutas naine käed ette, tahtis emmata seda, keda ta juba ammu oli tundma õppinud ja nii kaua aastaid otsinud, seda, kelle kätest ta oli söönud ploome ja leiba, kes soojendas, kui oli külm, ja jutustas muinasjutte, lugesid, mis olid võib-olla tõesti sündinud, aga võib-olla ka mitte.

Ta tahtis tormata mehe kaissu, ning ka mees igatses seda väga.

Nende näod lähenesid ja oleksid kohe ühinenud, kui naine poleks silmanud tedretähti.

Mees oli nii kena, üleni tedretähti täis nagu väike laps.

Tema juuksed olid nii ilusad, punased nagu tuli...

Ta oli nii hea, naeratas, ja kui naeratas, liikusid tema peast eemale hoiduvad kõrvid.

Mis sellest, et leiba ei jätkunud. Neil oli niigi hea.

Mis sellest, et too meesterahvas leivapätsi neile ei andnud.

Naine kattis kätega silmad, kuid nägi ikka veel toda inimest.

«See pole tõsi!» karjus ta, teades, et see pole tõesti tõsi.

Ent võtnud käed silmade eest ja vaadanud taas mehele otsa, nägi ta jälle tema isa.

Tal oli hirm.

Ta hüppas voodist eemale ja karjatas.

«Ma ei taha!» kisendas ta. «Ma ei taha enam!»

Kuid ta teadis, et kusagil käib ja kõnnib, kõnnib ja käib jällegi tedretäheline inimene, ilus nagu väike laps, ja pakub midagi väga vajalikku vahetuskaubana millegi muu — kõige tähtsama vastu, ning võtabki selle kõige

tähtsama, kuid väga vajalikku vastu ei anna. Nõnda on see nüüd ja küllap veel kaua edaspidigi.

Ta nägi meest suures saalis valge seina ääres, leivapäts kaenla all, ja iseennast tema vastas, läikiv relv käes. Ta oli revolvri tõmmanud oma seeliku laiast taskust.

Ta kaotas uuesti selle mehe, keda oli otsinud pikki aastaid, kes tahtis inimestele kinkida imekiired, nüsamuti nagu tema võlurohu.

Tõmmanud välja revolvri, tahtis ta kõigepealt maha lasta enese, seejärel tema. Kuid teadis, et nõnda pole võimalik, elada aga ei saanud nad niikuinii — kumbki ei oleks säärase eluga leppinud. Sellepärast laskis ta viis kuuli mehe pihta, sihtides silmadesse, ning seejärel viis kuuli enda pihta.

Tegelikult aga polnud see tõsi — ta ei lasknud maha ei teda ega ennast, sest ei saanud teda ja ennast maha lasta teist korda.

Ta ei saanud, sest nad mõlemad olid juba ammu surnud, ning võib-olla oli keegi nad maha matnud, võib-olla varemete vahele visanud ja sinna jätnudki, võib-olla aga nad põletati ja tuhk puistati tuulde, sest surnuid ei ole enam kellelegi tarvis.

Ja kui nad taas tahaksid elada, peaksid nad ümber kehastuma, võtma teise kuju ning mitte enam tundma teineteist, mitte mäletama, mis oli, mitte nägema, mis on, ning olema ausad ja õiglased, kuid muretsesema üpris vähe teiste ja üpris palju enda eest, inimeste eest, kes magavad rahulikult ega kuule äikest. Siis elavad nad taas ja saavad õnnelikuks. Kui nad oskavad elada pärast sõda.

«Ma ütlesin sulle...» sõnas mees aegamisi, ning naine, kuulnud seda häält, langetas pea.

«Ma ütlesin sulle,» kordas mees, «et sa virgutasid mind elule ainult viivuks. Nõnda see peabki olema. Mul on kaks palet. Ma olen mina ja mu isa. Teda aga on võimatu ellu äratada, seepärast pean ka mina kaduma.»

Tema hääl jäi aina nõrgemaks ja nõrgemaks ning oli veel vaevalt kuuldav.

«Oota,» palus naine. «Oota veel pisut. Ole minuga. Ma ei vaata enam su nägu.»

«Ma olen veel siin,» vastas mees vaevu kuuldavalt. «Tuul peab meid mõlemaid mööda maailma laiali kandma, sest meie tunneme imekiiri ja elurohtu.»

«Oota!»

Naine silmitses taas tema käsi ning tahtis kas või korakski heita pilku tema näkku ja näha teda ning ainult teda. Teadis aga, et see on võimatu. Siis hakkas ta oma käsi küünistama, seejärel hammustama. Ta rebis lahti juba kinnikasvanud haavad, need, mille olid tekitanud teravad hundikihvad. Kätest purskus veri.

Ikka veel mehele otsa vaatamata võttis naine tema näo oma käte vahele, ning kui see oli üleni verine, tõstis pea ja vaatas. Ning nägi teda, ainult teda, ei kedagi muud. Ja nad naeratasid teineteisele. Nad olid jälle koos. Isegi laskudes ei saanud nad teineteist jätta. Nad ei saanud jääda ükski, teineteiseta.

Ning veri lõi kirgama sel suveööl valges palatis.

Palatis põles tuleriit — kõrge, suitsuta. Leek tõusis laeni ja veelgi kõrgemale, nõnda kõrgele, et selle harja polnud näha. Nad mõlemad põlesid selles tules. Talumatu kuumus kõrvetas, lämmatas, piinas, kuid nad vaikisid, ning sel hetkel, sel viimsel viivul olid nad õnnelikud.

Nad poleks suutnud kustutada seda tulekahju, seda lõõma, ning olid õnnelikud, et leek tõusis kõrgele, nõnda kõrgele, et silm selle harja enam ei seletanudki.

Täiskuu laskus palatisse, pahvas ergama prožektorina, mille valguse nõiarینگist nad kord ammu välja ei olnud pääsenud.

Ja siis kostsid lasud. Needsamad, mis olid kõlanud tookord, ning need, mis kõlasid sel hetkel maailma kõigis nurkades.

Ja kõik torud olid suunatud neile mõlemale, kuid tappa neid ei suudetud, sest nad lõõskasid nii pimestavat valgust, et kõik need, kes tulistasid, pidid silmad sulgema, relvad minema viskama ja pagema, sest niisugust leeki ei olnud nad eluilmaski näinud.

Ja valla paiskus aken, hiiglasuur, palati seina laiune, ning tõusis tuul, enneolematult tugev, kandis minema nende tuha ja puistas laiali üle kogu maailma.

Ja igas selle tuha kübemes olid lasud läiklevast relvast, kiired purustatud klaassilindrist, tibakesed rohekast elunestest.

Ja sõnad — valjud sõnad, valjemad aatomikõuest, lihtsad ja lapselikud:

«Olgem lapsed ka pärast sõda.»

KÜMNES PEATÜKK

MINA

Ma elasin enne, elan praegu ja küllap ka edaspidi. Ma vaatasin ja nägin tollal, silmitsen ja näen praegu, ning küllap näen ka tulevikus. Ma olen paljutki kuulnud varem, ning võib-olla hiljem kuulen samuti, praegu aga kuulatan ma vägagi tähelepanelikult — ja kuulen. Ma ei tea, kas olen suuteline mõtlema, sest mõtlemist peab oskama. Kuid ma elan tõepoolest, tõepoolest näen ja kuulen.

Kuulen.

«Siin Moskva. Tere õhtust, kallid seltsimehed...»

«Siin Peking. Tere õhtust, kallid raadiokuulajad...»

«Siin «Ameerika Hääli». Tere õhtust, head kuulajad Leesidus.»

Muusika. Kõikjal muusika.

Maailma kõige täpsemad kellad on juba andnud oma signaalid, näidates aega.

Inimesed, kontrollige oma kelli, seadke nad õigeks!

Muusika.

Kõikjal muusika.

«...kallid seltsimehed. Täna on nõukogude inimesed...»

«...kallid raadiokuulajad. Seltsimees Mao Ze-dong õpetab meid...»

«...head kuulajad. Järgnevalt kutsume teid jälgima meie tähelepanekuid desarmeerimise kohta, saate lõpus aga ülevaadet ettevalmistustest uueks teekonnaks maailmaruumi. Kõigepealt päevauudistest lähemalt. Ameerika lennukid pommitasid täna...»

Muusika.

Kõikjal muusika.

Seda esitavad maailma parimad muusikud.

Inimesed, kuulake muusikat!

Ma elasin enne, elan praegu ja küllap ka edaspidi.

Ma vaatasin ja nägin tollal, silmitsen ja näen praegu, ning küllap näen ka tulevikus.

Ma olen paljutki kuulnud varem, ning võib-olla hiljem kuulen samuti, praegu aga kuulatan ma vägagi tähelepanelikult — ja kuulen.

Ma ei tea, kas olen suuteline mõtlema, sest mõtlemist peab oskama.

Kuid ma elan tõepoolest, tõepoolest näen ja kuulen.

Mõnikord aga näib mulle, et sellest on vähe.

Kas piisab nägemisest?

Kas piisab kuulmisest?

Kas piisab ainult elamisest?

Erinevail hääli kõnelevad kogu maailma linnad.

Ka mina tahan kõnelda.

Võib-olla lubate?

Inimesed, millal ometi...

«Siin «Ameerika Hääli». Sulle ei meeldi meie demokraatia?»

«Siin Peking. Sa kardad paberist tiigrit? Seltsimees Mao Ze-dong õpetab...»

«Siin Berliin...»

«Siin Bonn...»

«Siin Hanoi...»

«Siin Saigon...»

«Siin Kairo...»

Hulk hääli eestrist — ja mitte üksnes eestrist, vaid ka maa pealt — sööstavad mulle kallale ja karjuvad, vaidlevad kõigis maailma keeltes.

Väga kummaline, kuid vahel võib näida, et kõigil neil on õigus!

Mina aga, kes ma elasin enne, elan praegu ja küllap ka edaspidi, püüan mõelda — mõtlemist peab õppima.

Kas piisab ainult elamisest?

Minu elu oleks lausa tore, kui ei muutuks naha värv.

Minu nahk on mõnikord must ja lõhnab neegrihigist.

Minu nahk tõmbub vahel kollakaks nagu neil, kes elavad lõunamaal ja mujalgi.

Mõnikord tekib tahtmine joosta metsa ja otsida mustlaslaagrit.

Vahel olen hall või helepruun nagu mestiitsid ja mulatid.

Mul tursub üles köht. Seejärel lähevad juuksed halliks ja nahale ilmuvad kohutavad kärnad. Mõne aja pärast suren ma tummas meeleheites 10 000 korda päevas.

Siis muutun ma valgeks. Samasuguseks nagu kõik valgenahalised.

Kuid isegi siis — kes ma olen? Kes?

Ma elasin enne, elan praegu ja küllap ka edaspidi. Ma vaatasin ja nägin tollal, silmitsen ja näen praegu, ning küllap näen ka tulevikus... Ma olen paljutki kuulnud varem, ning võib-olla hiljem kuulen samuti, praegu aga kuulatan ma vägagi tähelepanelikult — ja kuulen.

Ma elan tõepoolest ja tahan mõista seda, mida näen ja kuulen.

Raadio kõneleb minuga kõigis keeltes kõigist maailma linnadest.

Inimesed, kontrollige oma kelli, seadke nad õigeks. See on väga tähtis.

Muusika.

Kõikjal muusika.

Inimesed, võtke mugavasti istet pehmetes tugitoolides ja kuulake head muusikat.

Milleks ilmaasjata erutada?

Eks?

Kui vaja, siis...

Lahinguis fašistliku Saksamaa ning Jaapani vastu said surma miljonid Nõukogude sõjamehed, üle 380 000 Briti impeeriumi sõduri, üle 270 000 USA sõduri, üle 170 000 Prantsuse sõduri...

Teine maailmasõda nõudis enam kui 50 000 000 inimelu, arvestamata miljoneid haavatuid ja vigastatuid.

TASS-i teadaanne

KUUD TERVITAB ESIMENE TEHISKAASLANE

3. aprillil kell 21.44 Moskva aja järgi vliidi automaatjaam «Luna 10» selenotsentrilisele (Kuu-lähedasele) orbiidile ja temast sai esimene Kuu tehiskaaslane.

ARGENTIINA

ÜLEUJUTUS TEKITAS SUURT KAHJU

BUENOS AIRES. Veetase Paraguay, Parana ja Iguaçu jões tõuseb endiselt.

Üleujutuse tagajärjel on selles piirkonnas hävinud umbes 80 protsenti põllumajanduslike kultuuride külvidest. Esialgseil and-

med hävis 60 000 tonni puuvilla ja 100 000 karilooma. Peale selle on rikutud maapealne sidesüsteem.

UGANDA

MAA-ALUSED TÕUKED BWANDA LINNAS

KAMPALA. Lääne-Ugandas leidis aset maavärin, mis purustas hulgaliselt elumaju. Üle saja inimese sai surma ja ligikaudu sada vigastada.

«NEWSWEEK»

HUNGER ROUND THE WORLD — 10 000 DIE EVERY DAY

Algul tursub üles köht. Seejärel lähevad juuksed halliks ja nahale ilmuvad kärnad. Mõne aja pärast sureb ohver tummas meeleheites.

Nälg kogu maailmas — iga päev sureb kümme tuhat inimest.

EKUADOR

LASUD NÄLJASTE MEELEAVALDUSE PIHTA

HAVANNA. Ekuadori suurima sadamalinna Guayaquili üliõpilased ja töölised korraldasid näljaste protestimarsi sõjaväelise hunta poliitika vastu. Nagu teatab agentuuri Prensa Latina Quito korrespondent, saatis valitsus marsist osavõtjate vastu sõjaväeosad, kes avasid tule.

UUS MAA-ALUNE TUUMAPLAHVATUS USA-s

WASHINGTON (TASS). Nevada osariigi polügoonil sooritati väikese võimsusega tuumarelva maa-alune katsetus.

Guami saarel baseeruvad Ameerika strateegilised pommitõukid pommitasid Mekongi jõe deltas vietkonglaste positsioone.

Siin «Ameerika Hääle», Washington. Kuulete meie saateid iga päev.

«KULDNE JUMALANNA» LEITI

LONDON (TASS). Koer Pickle leidis jalgpallikarika «Kuldne jumalanna», mis oli varastatud möödunud nädalal.

Pickle leidis karika oma peremehe paagivalvur David Corbetti aiast Londoni eeslinnas Norwoodis. Karikas oli mähitud ajalehtedesse ja kinni seotud.

Pickle'i leidu seletades ütles tema peremees Corbett: «Ma jalu-tasin Pickle'iga, kui ta äkki midagi haistis. Nägin ajalehtedesse mähitud kompsu. Tegin selle lahti ning leidsin musta aluse ja kuldse karika pealdisega «Brasiilia 1962».»

«Kuldset jumalannat» otsis suur hulk detektive. Kahe viimase päeva kestel uurisid nad läbi palju hooneld Londonis. Vaatamata sellele, et leidjale lubati tasuks 6100 naelsterlingit, näis, et karikas on jäljetult kadunud. Pickle'i leid tegi tagajärjetutele otsimistele lõpu.

Eelseisvate jalgpallimaailnameistrivõistluste juhtivate organite esindaja kinnitas, et Corbetti aiast leitud ese on tõepoolest karikas «Kuldne jumalanna».

PAADIGA ÜLE TASMANI MERE

CANBERRA (TASS). 27-aastane austraallane Brannigan, elektrik Brisbane'i linnast Queenslandis, sõitis purjepaadiga üle Tasmani mere. Vahemaa 3000 kilomeetrit Austraaliast Uus-Meremaani (Oaklandi linnani) läbis ta 42 päevaga.

«Siin...»

«Siin...»

«Siin...»

«...kallid seltsimehed...»

«...kallid raadiokuulajad...»

«...head kuulajad...»

Kõnelevad kogu maailma linnad.

Kuulete?